

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 22484

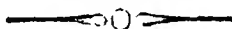
CALL No. 069.09(5432)/W.M

D.G.A. 79.

D.G.A. 79.

THE ANNUAL REPORT
OF THE
WATSON MUSEUM OF ANTIQUITIES
AT RAJKOT,

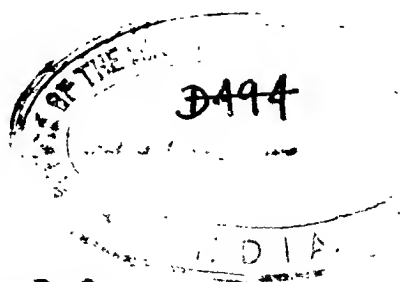
For the year ending 31st March 1914.

वॉटसन म्युजियम ऑफ अन्टीक्वीटीज

राजकोट

नो.

वार्षिक रिपोर्ट

सन् १९१३-१४नो.

153

3494

To,

**The President and Members of the
Managing Committee of the
Watson Museum of Antiquities,
RAJKOT.**

Gentlemen,

I have the very great pleasure of submitting the Annual Report of the working of this institution for the year 1913-14.

Personnel.

There has been no change in the personnel of this institution because I was re-elected Hon. Secretary on the 6th February, 1913.

Trustees.

The present trustees are Azam Pranlal V. Modi B. A. L.L. B., the Junagadh State Vakil and Azam Maganlal B. Kaji B. A., the Jamnagar State Vakil.

Funds.

Funds at the close of the year amount to Rs. 30200/-in Government Promissory Notes and to Rs. 24000/-loaned out to the Wadhawan State. The current account with the Post Office Saving Bank has about Rs. 3379/-while the cash on hand was rupees 232-15-7.

I would invite your kind attention to Appendix 6 for details on this point.

Main event of the year.

The India Museum at Calcutta celebrated the centenary of that

Institution and so they moved the Government of India and through them the Local Authorities to send delegates from various Museums under their charge. On receipt of the letter No. 7154 dated 22nd December 1913, a special extraordinary Meeting of the Committee was called and it was decided to depute me to Calcutta as a delegate for the Museum. On my return from the tour, I have submitted the report marked 8.

Meetings.

As usual two ordinary Meetings were held on or about dates as fixed under the rules.

As shown in the last paragraph, one extraordinary Meeting was held in order to enable the Committee to decide the selection of a suitable delegate to attend the Centenary Celebrations of the India Museum at Calcutta.

Addresses.

The Curator, is required to deliver 3 addresses under rule 26 E of the rules of the Museum but then it has been found from experience that the public addresses delivered do not become sufficiently attractive and so the practice has grown up to ask the Curator to prepare two or more monograms on subjects connected with Archaeology or Antiquities and you, all, are aware how interesting and instructive essays have been contributed by the Curator in the past. The Curator, like his father, the late Curator, has been taking a special personal interest in the work of the Institution and I am glad to note that he has been acquiring a special knowledge in the art of deciphering old inscriptions which is very rare. Lately we had an inscription to be deciphered from Mr. K. H. Dhruva, who was kind enough to testify to the intelligence and the skill of the Curator of this Museum.

Visitors.

Among the distinguished Visitors who visited the Museum from a critic's sense of view, was Lt. H. W. Bell, who appeared to be a regular student of India Archæology and Antiquities.

Tours.

The Curator was out in the district for about 2 months and 8 days and visited about 73 villages. He covered about 348 miles in his tours and did considerable amount of good work in Jhalawad by taking rubbings of about 72 inscriptions.

The important find in this district tour is connected with the tank of Chandrasar about a mile from the village of Sitha under the Dhrangadhra State. The Curator has here come across an inscription of Samvat year 1534 (1478 A. D.) which upsets the view hitherto held by eminent archæologists on the subject of this tank. The belief till now held by the predecessors of the Curator who went to this tank is that it was constructed somewhere about the year Samwat 1634 (1578 A. D.) by the king Chandrasinhji. The inscription as now deciphered by the Curator exposes the fallacy at once. It says that the lake was constructed not in Samvat year 1634, but in Samvat year 1534; that it was built, not by Chandrasinhji but by Dipchandra. That Dipchandra is not the ancestor of the Present Rulers of Dhrangadhra but that he was a mere Zamindar (क्षेत्रिन्) of दर्भ गोत्र. The Ranas of Dhrangadhra are Markandeyas by Gotra.

I therefore have the great pleasure to submit this information which will materially affect the views till now propounded in the Bombay Gazetteer and in the revised list of the Antiquarian remains in the Bombay Presidency by James Burgess.

The Curator has been very lucky in finding an inscription of the Samvat year 1583 (A. D. 1527) in the well (चाब) of Sarne-shvar. It contains a regular geneology of nine Rulers from A. D. 1392 to A. D. 1564. The novel feature about this new find is that the same contains the names of the wives of the successive Rulers as placed against the name of each Ruler.

I would also take the opportunity of inviting your special attention to an inscription in the Ganpati Temple near Gala which throws an additional light on the fact of the conquest of Malva by Jesing Dev of Anhilwad. The latest Archæological Survey Report of the Western Circle has been able to fix the date of this conquest as between St. 1191 and 1195. The inscription at Gala however brings the date still nearer in that the inscription which is dated St. 1193 mentions Jesing Dev as Avanti Nath viz the Lord of Malva.

We are thus because of this new find, very near the exact date of the conquest of Malva by Jeysing Dev of Gujrata.

The careful study of the various inscriptions on which the Curator has been able to lay his hand this year will at once show that the inscriptions bear dates as old as Samvat year 1193 (A. D. 1137) and as recent as Samvat 1911 (A. D. 1855). These inscriptions disclose the identity of the successive rulers in the Jhala-wad Prant and in the Jhala Dynasty of the Dhrangadhra House.

The names of Rana Amarsinghji, Rana Chandrasen, Rana Surdas, Jhala Kasangji, Arajansinhji, Rana Mansinhji, Jhala Harpal, Rana Jasvatsinhji, Rani Ramade, Rana Shri Ramdas, Rani Arjande, Rana Ranvir, Rana Varsang De. These and various other names and the dates marked against their names, with names of their wives and Ministers would be quite sufficient for preparing

a geneology of the Dhrangadhra House. I have therefore asked the Curator to prepare a correct geneology in a regular Chronological order and then to compare the same with materials on the point available from the Records of the Dhrangadhra State and from books of the bards on the point.

The Curator has also been lucky in coming across specimens of Archæology. The Drupad tank in the north from Methan near Bharada appears to be a piece of architecture which is very rare in Kathiawar. The temple of Ganpati at a place between Gala and Dudapar, on the banks of the river Chandra Bhaga is also a speciality in that there are very few temples in Kathiawar on this side of India, that are dedicated to Ganpati.

The Curator's good luck has not stopped here. He has come across a large collection of Sanskrit Manuscripts in the possession of Vyas Ratanji Madhavji of Rajkot.

The books are yet to be classified and their contents are yet to be noted and so no attempt at present is made to appreciate this collection of Manuscripts at their proper worth. The cursory glance however has brought out the fact that the Manuscripts are books of Hindu and Brahminical rituals.

Conclusion.

In conclusion, I have the great pleasure in bringing to the Committee's notice the all along consistent good work of the Curator to whom we are indebted for the vast amount of useful knowledge now placed before the public.

As I said in my last report, I am anxious to weave a connected story from the loose pieces of useful knowledge now in the possession of the Museum but I must frankly own that the task is very

difficult unless the Curator assists me in the work. I hope, however to take up the work in near future.

I take this opportunity of thanking the auditors Messrs. Jammaas and Harakhchand for the trouble they took in auditing the accounts.

RAJKOT,
17th July, 1914.

I beg to remain,
Gentlemen,
Your most obedient Servant,
Vithaldas G. Trivedi
HONORARY SECRETARY.

વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજિંગ કમીટીના મેહેરબાન મેસીડન્ટ સોહબ તથા મેમ્બર્સ સાહેબો તરફ—

વોટસન મ્યુઝીયમના ઓનરરી સેક્રેટરી તરફથી સલામ સાથે.

મેહેરબાન સાહેબો,

આ વોટસન મ્યુઝીયમનો સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલનો વાર્ષિક રીપોર્ટ રજુ કરવા રબ્બ લઈ છઉં.

આ સાલ દરમીયાન મ્યુઝીયમના કાર્યવાહક મંડળમાં ટાંછ પચુ ફરફાર થયેલો નથી કારણ કે ચાલુ સાલ માટે ઓ. સેક્રેટરી તરીકે તા. ૬મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૩ના રોજ મહેનેઝ પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

આજમ પ્રાણુલાલ વી. મોદી પી. એ. એલ એલ. પી. જુનાગઢ રોટ વકીલ અને આજમ મગનલાલ પી. ઠાણ. પી. એ. જામનગર રોટ વકીલ હાલમાં ટ્રસ્ટીઓ છે.

ચાલુ સાલ આખર રા. ૩૦૨૦૦ની ગવર્નમેંટ પ્રોમીસરી લોન નોટો છે અને રા. ૨૪૦૦૦) વડવાણ રોટને વ્યાજ આપેલા પૈકીના બાકી રહેલા છે. પોસ્ટ ઓફિસ સેવિંગ બેંકમાં રા. ૩૩૭૫) હતા જ્યારે રોકડી સીલક રા. ૨૩૨-૧૫-૭ની હતી. આંક નાં. ૬૮૦ આ બાબતમાં વિગતવાર આંકડાઓ આપેલા છે.

કલકત્તાના ઇંડિયા મ્યુઝીયમમાં તેની શતાબ્દી ઉજવવાની હતી તે પ્રસંગે જુદાં જુદાં મ્યુઝીયમો તરફથી ડેલીગેટો મોકલવા માટે મે. એન્ટ ટુ ધી ગવર્નર સાહેબ તરફથી નાં. ૭૧૫૪ તા. ૨૨ ડિસેમ્બર ૧૯૧૩ના પત્રથી લખાઈ આવતાં રપેક્ષીયલ મીટીંગ બોલાવવામાં આવી હતી અને ડેલીગેટ તરીકે મહેને મોકલવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યાંથી આવ્યા બાદ મહેને રીપોર્ટ રજુ કરેલ છે તે આ સાથે આંક નાં. ૮ મે ઇંગ્રેજીમાં તેમજ ગુજરાતીમાં સામેલ રાખેલ છે.

મ્યુઝીયમના રૂલ ૨૬ માં પ્રમાણે દર વર્ષે આજમ ક્યુરેટરે ત્રણ બાપણો તૈયાર કરવાનાં છે પણ અનુમતિ ઉપરથી એમ જણાયું છે કે તે જાડેર બાપણ તરીકે વાંચવાથી સ્પષ્ટ થતાં

નથી અને તેટલાજ માટે એમ કરાવ્યું છે કે આજમ ક્યુરેટર દર વર્ષે જે લેખો તૈયાર કરે તે જીદાજ છપાવીને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા. આજ પર્યંત બહાર પાડેલા તેવા લેખો કેટલા ઉપયોગી તથા ગ્રાન દાયક થાયછે તે આપ સર્વેના જાણવામાં છે. હાલના આજમ ક્યુરેટર પણ માછ ક્યુરેટર તેમના મરહુમ પિતાની માફક આ સંસ્થા માટે ખાસ અભિમાન ધરાવે છે અને મદને કહેવાને ખુશી ઉપજે છે કે તેઓએ જીના લેખો વાંચવા વિગેરેનું ખાસ, અસાધારણ સત્ત્વ સંપાદન કરેલ છે. તાજેતરમાંજ મી કેસરલાલ એચ. ક્રુવે એક લેખ વાંચવા માટે મેહરજો હતો અને તેઓએ આજમ ક્યુરેટરની શક્તિ તેમજ બુદ્ધિ માટે બહુ સારો અભિપ્રાય દરશાવ્યો હતો.

એક્ટેનન્ડ એચ. ડબલ્યુ. બેલ સાહેબે આ મ્યુઝીયમની મુલાકાત લીધી હતી અને જીના શોધ ખાતાને જગતી યીએ બહુ રસ પૂર્વક જોઈ હતી. તેઓ સાહેબ પ્રાચીન ઇતિહાસ તેમજ જીના શોધ બોળ તરફ બારે શોખ ધરાવતા હોય એમ જણાયું.

આજમ ક્યુરેટર ચાલુ સાલમાં જાન્યુઆરી ૧ માસ અને ૮ દિવસ ડીરફ્રીક્ટમાં રૂપાંછે અને ૭૩ ગામડાંઓની મુલાકાત લીધી હતી. તેઓએ એકંદર ૭૪૮ માઇલની મુસાફરી કરી ઝાલાવાડ પ્રાંતમાંના ૭૨ શિલાલેખોનાં રબિંઓ છાપી લીધાં છે.

તે મુસાફરી દરમિયાન ઉપયોગી શોધ પૈકીની એક ચંદ્રાસર તળાવના લેખ સંબંધની છે. સીયા પાસેના ચંદ્રાસર ગામડા પાસેના તળાવમાંના વિ. સં. ૧૫૭૪ સાલનો લેખ તેઓના વાંચવામાં આવ્યો અને પરિણામે તે તળાવ સંબંધી આજ પર્યંત ચાલી આવતી માન્યતા ખોટી ઠરે છે. આજ પર્યંત એમ મનાતું કે આ તળાવ વિ. સં. ૧૬૭૪ માં ચંદ્રસિંધજીએ બંધાવેલું છે. પરંતુ ઉપર બતાવેલો લેખ આજમ ક્યુરેટરે ખારીકીયા વાંચ્યો ત્યારે મારુમ પડ્યું કે આ તળાવ વિ. સં. ૧૬૭૪માં નહીં પણ વિ. સં. ૧૫૭૪ માં બંધાવેલું છે, અને બંધાવનાર ચંદ્રસિંધજી નહીં પણ દીપચંદ્ર નામનો માણસ હતો. આ દીપચંદ્ર હાલના ધ્રાંગધરાના રાજ્યકર્તાઓના વંશનો નહોતો પણ માત્ર તે એક (દર્બ જોત્રનો) જમીનદાર હતો. ધ્રાંગધરાના રાજાઓ તો માર્કેડેય જોત્રના છે. આ નવી માહિતીથી મુંગધ ગેઝેટીઅર તેમજ જેમ્સ બરનેસ કૃત “મુંગધ ઇલાકાની પ્રાચીન જમાઓનું સુધારેલું લીસ્ટ ” માં જે હકીકત આપેલી છે તે ખોટી ઠરે છે.

સરજેશ્વરની વાવમાં વિ. સં. ૧૫૮૩ (ઇ. સ. ૧૫૨૭) નો લેખ જે આજમ ક્યુરેટરના જોવામાં આવ્યો છે તેમાં ઇ. સ. ૧૩૯૨થી ઇ. સ. ૧૫૬૪ સુધીની રાજ્યકર્તાઓની વંશાવળી આપેલી છે. આ વંશાવળીમાં ખાસ નવીનતા એ છે કે તેમાં તે બધા રાજ્યકર્તાઓની પત્નીનાં પણ નામો આપેલ છે.

ગાળા પાસેના ગણપતિના મંદીરમાંથી મળેલા લેખ તરફ આપનું ખાસ ધ્યાન ખેંચી
છડું. તે લેખમાંથી અણુહિલવાડના રાજા જયસિંહ દેવની માલવાની જીત બાબતમાં નવી
હકીકત મળે છે. પશ્ચિમ વિભાગના ઓર્ડરોસોજીકલ સર્વે રીપોર્ટના છેલ્લા અંકમાં લખેલ છે કે
આ જીત વિ. સં. ૧૧૯૧ અને ૧૧૯૫ની દરમિયાનમાં થવી જોઈએ પરંતુ આ ગાળાના લેખથી
તે સમય વધારે ચોક્કસ થાય છે. આ લેખ વિ. સં. ૧૧૯૩ની સાક્ષ્ય છે અને તેમાં જય-
સિંહદેવ ને અવન્તીનાથ એટલે કે માળવાનો ધણી લખેલ છે તેથી જયસિંહદેવે માળવા
વિ. સં. ૧૧૯૧થી ૧૧૯૩ સુધીમાં જીતેલું હોતું જોઈએ એમ ચોક્કસ થાય છે.

જે જે લેખો આજમ ક્યુરેટરને મળ્યા છે તે તપાસતાં જણાય છે કે જુનામાં જુનો
વિ. સં. ૧૧૯૩ (ખ. સ. ૧૧૩૭નો) અને નવામાં નવો વિ. સં. ૧૯૧૧ ખ. સ. ૧૮૫૫નો
છે. આ લેખોમાં ઝાલાવાડ પ્રાંતમાં અને ધ્રાંગધરાની રાજગાદી ઉપરના ઝાલા વંશની રાજા
પરમ્પરાનાં નામો મળી આવેલ છે. તેવાં નામો પૈકી રાણા અમરસિંધજી, રાણા ચંદ્રસેન,
રાણા સુરદાસ, ઝાલા રામસંગજી, ઝાલા અરજણસિંધજી, રાણા માનસિંધજી, ઝાલા હરપાલ,
રાણા જસવતસિંધજી, રાણી રમાદે, રાણાશ્રી રામદાસ, રાણી અરજુનદે, રાણા રણવીર, રાણા
વરસંગદે વગેરેનાં નામો ખાસ ધ્યાનમાં લેવાં જોવાં છે.

આ તેમજ ખીજાં રાજાઓનાં, રાણીઓનાં, તેમજ મંત્રીઓનાં નામો ઉપરથી ધ્રાંગ-
ધરાના રાજકર્તાઓની વંશાવળી તૈયાર થઈ શકે તેમ છે. તેવી વિશ્વાસપાત્ર વંશાવળી તૈયાર
કરવા મહેં આજમ ક્યુરેટરને ખાસ સૂચના કરી છે અને પછી ધ્રાંગધરા સ્ટેટમાંથી તેમજ
બાહ્ય આરણો પાસેથી મળતી વંશાવળી સાથે સરખામણી કરવી.

આજમ ક્યુરેટરે મેથાણ પાસે જે દુપદ કુંડ તથા મંદીર જોએલ છે તે ખરેખર જુની
કારિગીરીના નમુના રૂપ છે. ગાળા અને દુધાપર વચ્ચેનું ચંદ્રમાગા નદી ઉપરનું વિનાયકનું
મંદીર પણ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કારણકે આ બાબતમાં ગણપતિ પ્રધાન દેવ હોય
તેવાં મંદિરો જવલેજ નેવામાં આવે છે.

આજમ ક્યુરેટરે વ્યાસ રતનજી માધવજીને લાંબાં જુનાં સંસ્કૃત પુસ્તકોનો એક મહેટો
બંડાર તપાસેલો છે. આ પુસ્તકોને વિભાગવાર ગોઠવવા વિગેરેનું કાર્ય હજી ચાલી રહ્યું છે તેમ
તેની ઉપયોગિતા બાબત ચોક્કસ ખ્યાલ અત્યારે આવી શકતો નથી. મહાપ્રભુનાં પુસ્તકો
આઠાણોના કર્મકાંડ તેમજ યજ્ઞ યાગાદિક સંબંધનાં છે.

આજમ ક્યુરેટર આ પ્રમાણે જે સંગીન કામ સતત કરે જાય છે તે કમિટિના લક્ષ ઉપર

મુકવાને મ્હને ખુશી ઉપજે છે અને જે નવી હકીકતો આપણે પ્રકાશમાં મુકી શક્યા છઇએ તે તેનેજ આભારી છે.

મ્હં મ્હારા ગયા રીપોર્ટમાં જણાવ્યું છે તે અનુસાર મ્યુઝીયમમાંના છૂટા છવાયા ફકરા-માંથી શૃંખલા બદલ ઇતિહાસ ઉભો કરવાની મ્હારી તીવ્ર મચ્છા છે, પણ તે બાબતમાં મ્હારે કબુલ કરવું જોઇએ કે આજમ ક્યુરેટર મ્હને મદદ ન કરે તો તે કાર્ય બહુજ મુશ્કેલ થઇ પડે તેમ છે. તે કામ તરતમાં હું હાથ લેવા ધાડું છઉં.

મેસર્સ જમનાદાસ અને હરખચંદે હીસાબ તપાસી જે તરફી લીધી છે તેને માટે તેમનો આભાર માનવાની હું આ તક લઉં છઉં.

આ મ્યુઝીયમના ધારાની કલમ ૭-૮-૯-૧૦ ને અનુસરીને આ વર્ષમાં મ્યુઝીયમની બે ઝોર્ડીનરી મીટીંગ અને એક સ્પેશીયલ મીટીંગ ભરવામાં આવી હતી, અને તેમાં પસાર થયેલા ફરાવોનો નોંધ કલમ ૧૮ ને અનુસરીને મિનિટ બુકમાં કરવામાં આવેલ છે. આ સર્વની વિગત નીચે મુજબ છે.

ખીજી ઝોર્ડીનરી મીટીંગ—તા. ૨૮-૯-૧૩.

વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજીંગ કમીટીની ખીજી ઝોર્ડીનરી મીટીંગ રૂલ ૯ ને અનુસરીને તા. ૨૮ જુલાઈ સને ૧૯૧૩ ના રોજ સવારના ૮ા વાગે મ્યુઝીયમ હોલમાં ભરવામાં આવી હતી. નીચે લખ્યા મેમ્બર સાહેબો હાજર હતા.

૧ મે. જે. સ્વેડન ખી. એ. આઇ. સી. એસ. એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર ઇન કાડી-યાવાડ — પ્રમુખ.

૨ આજમ પ્રાણલાલ વર્ધમાન મોદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. જીનાગઢ સ્ટેટ વકીલ સાહેબ.

૩ „ વિઠ્ઠલદાસ જી. ત્રીવેદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. ભાવનગર સ્ટેટ વકીલ અને ઝોનરરી સેક્રેટરી.

૪ „ ત્રિભોવન એન. વેદ પાલીતાણા સ્ટેટ વકીલ સાહેબ.

૫ „ હરખલાલ એસ. બક્ષી દ્રોણ „

૬ „ લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી વડવાણ „

૭ „ ગિરજશંકર વી. આચાર્ય ખી. એ. ક્યુરેટર વો. મ્યુ.

૧ ગઇ મીટીંગનું પ્રોસીડીંગ પસાર કરવામાં આવ્યું.

૨ ઝોનરરી સેક્રેટરીનો વાર્ષિક રીપોર્ટ રજુ થતાં સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

- ૩ સને ૧૯૧૨-૧૩ની સાલનો આવક ખર્ચનો વિગતવાર હીસાખ રજુ કરવામાં આવ્યો અને તેજ પ્રમાણે સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવ્યો.
- ૪ આજમ પ્રાણલાલ વી. મોદીએ દરખાસ્ત કરી કે આજમ જમનાદાસ માણિક્યંદ વળા વકીલ અને આજમ હરખચંદ ગોપાલજી જસદણુ વકીલને સને ૧૯૧૨-૧૩ની સાલનો હીસાખ તપાસવા માટે ઓડીટરો નીમવા. આજમ લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી-એ સદરહુ દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો અને તે ઉપરથી સર્વાનુમતે તે દરખાસ્ત મંજૂર કરવામાં આવી.
- ૫ પાલીતાણા પાસેના શેત્રુંજના ડુંગર ઉપરનાં જૈન દેવળોમાંના લગભગ ૩૦ ત્રીસ શિલાલેખોનાં રમિંગો લેવાની સગવડતા અર્થે આજમ કચુરેટરને ડુંગર ઉપરજ ૨-હેવા દેવાની ગોડવણ માટે શેક આણંદજી કલ્યાણજીની પેટી ઉપર પત્ર લખેલ તેનો જવાબ આવ્યો હતો તે વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો. તેમાં “તમારી માગણી મુજબ આજમ કચુરેટરને ઉપર રહેવાની સગવડ થઈ શકશે નહીં છતાંદિ મતલબનું લખ. છ આવવાથી નીચે રહીને હમેશાં ડુંગર ઉપર જવા આવવાનું તેમનું પોતાનું તેમજ એક પટ્ટાવાળાનું ડોળી ખર્ચ તેમજ ઠાંગાભાડાના મળીને રૂ. ૪૦ સ્પેશીયલ ગ્રેન્ટ તરીકે મંજૂર કરવા ઝોનરરી સેક્રેટરીએ દરખાસ્ત કરી. તે દરખાસ્તને રીત-સર ટેકો અપાયા બાદ વર્ષ આખર બચત રહેતી રકમ વિગેરે તપાસીને માંગણી મુજબની રૂ. ૪૦ની રકમ સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવી.
- ૬ શિક્ષા સંગ્રહ ખર્ચ ખાતામાં બચત રહેતી રકમ પૈકીના રૂ. ૭-૬-૭ પગાર ખર્ચ ખાતામાં તુટતા હોવાથી મુજરા લેવાની સર્વાનુમતે મંજૂરી આપવામાં આવી.

ત્યારબાદ મે. પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માની મીટીંગનું કામ ખલાસ કરવામાં આવ્યું.

સ્પેશીયલ મીટીંગ—તા. ૨૯-૧૨-૧૩.

નં. ૭૧૫૪ (કાઠીયાવાડ એજન્સી ઓફીસ) તા. ૨૨-૧૨-૧૩નો પત્ર તેજ તારીખે ઝોનરરી સેક્રેટરીને સાંજે મળ્યો. મે. એજન્ટ હુ ધી ગવર્નર સાહેબે તેજ દિવસે કીરટમસના તહેવારને લીધે નળજાવળી જવા માટે વિદાય થવાના હોવાથી સ્ટેશન ઉપર મે. પર્સનલ આસીસ્ટન્ટ સાહેબ, કે જેની સહીનોજ ઉપલ્લેખ પત્ર આવેલો હતો તેની સાથે આ બાબતમાં વાતચિત કરી લેવામાં આવી. તેમને કહેવામાં આવ્યું કે મે. એજન્ટ સાહેબ હમણું બહાર ગામ રહેવાના છે અને આ બાબત બહુ તાકીદની તેથી મીટીંગમાં તેઓ સાહેબ પ્રમુખસ્થાન લઈ શકે તેમ નથી. મે. પર્સનલ સાહેબે જણાવ્યું કે બીજા મેમ્બર્સો ડેલીગેટને કલકતે મોકલવાના મતના ધાય તો મે. એજન્ટ સાહેબ તે મતમાં બહુ ખુશીથી સમ્મેલ થશે.

આ બાબત બહુ તાકીદની હોવાથી કમીટીના મેમ્બર્સોને આ બાબત તા. ૧૩ મીએ જાણવવામાં આવી. ધ્રાંગધરા વડીલ આજમ ભગવાનજી ધ્રાંગધરા ગએલા હોવાથી મેમ્બર્સોનો મત એવો થયો કે શનિવારે મીટીંગ બોલાવવી અને દરમીયાન આજમ ભગવાનજીના કારકુન મી. લક્ષ્મીશંકરે આ બાબતના આજમ ભગવાનજીને ખબર આપવા. તેમને તાર તથા કાગળની નકલ આપવામાં આવી.

આ ગોઠવણુ પ્રમાણે તા. ૨૬ મીએ સરકયુલર કાઢવામાં આવ્યો અને તે બધા મેમ્બર્સોને ફેરવવામાં આવ્યો. મે. એન્જલ સાહેબ કીસ્ટમસના તહેવારોને લીધે બહાર ગામ પધાર્યા હતા અને રાજકુમાર કોલેજના મે. પ્રીન્સીપાલ સાહેબ પણ બહાર મામ હતા.

મીટીંગ વોટસન મ્યુઝીયમ હોલમાં બપોરે ૨ બજે ભરવાનું ચોક્કસ કરેલું હોવાથી તે મુજબ મીટીંગ બરાણી લારે નીચે મુજબના મેમ્બર્સો હાજર હતા.

આજમ મગનલાલ ખી. કાજી ખી. એ. જામનગર સ્ટેટ વડીલ પ્રમુખ સ્થાને.

,, વિઠ્ઠલદાસ જી. ત્રીવેદી ખી. એ. એલ. એલ. ખી. બાવનગર સ્ટેટ વડીલ અને જોનરરી સેક્રેટરી.

,, અનુભાઈ એસ. દોશી જાફરાબાદ સ્ટેટ વડીલ.

,, ત્રીભોવન એન. વેદ પાલીતાણા સ્ટેટ વડીલ.

,, હરખલાલ એસ. બક્ષી પ્રોજ ,,

,, લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી વઢવાણ ,,

,, જમનાદાસ માણેકચંદ વળા ,,

,, ત્રીભોવન એન. વેદ જસદણ ,,

,, જમનાદાસ માણેકચંદ અમણા ,,

વતી

૨૪. શ્રી જીનાગઢના વડીલ આજમ પ્રાણલાલ વી. મોદી લાંખી રંગ ઉપર ગએલા હોવાથી તેમના શીરસદેહર મી. મગનલાલ લક્ષ્મીશંકરને મીટીંગના ખબર આપવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ તે ગૃહસ્થ હાજર ન હતા. તહેવાર સખા આજમ ક્યુરેટર જીનાગઢ ગએલા હતા.

મીટીંગની શરવાતમાં મી. વી. જી. ત્રીવેદીએ દરખાસ્ત કરી કે જામનગરના મુખ્ય વડીલ આજમ એમ. ખી. કાજીને પ્રમુખ પદ આપવું. સદરહુ દરખાસ્તને આજમ હરખલાલ એસ. બક્ષીએ ટેકો આપવાથી આજમ એમ. ખી. કાજીએ પ્રમુખપદ લીધું. ત્યારબાદ ઓ સેક્રેટરીએ કલકત્તાથી આવેલો તાર તથા પર્સનલ આસીસ્ટન્ટ હુ ધી પોલીટીકલ એન્જલ સાહેબનો પત્ર વાંચી સંબંધોએ તેમજ તેનો ચુજરાતી તરજુમો કરી બતાવ્યો.

૧ આજમ લક્ષ્મીશંકર જેઠા બક્ષીએ દરખાસ્ત કરી કે ઓ. સેક્રેટરી આજમ વિક્રમદાસ
જી. ત્રીવેદીને ડેલીગેટ તરીકે પસંદ કરવા. સદરહુ દરખાસ્તને આજમ અનોપચંદ
શવજીભાઈએ અને હરખલાલ એસ. બક્ષીએ ટેકા આપ્યો અને સર્વાનુમતે મંજુર
કરવામાં આવી.

૨ ખીજો સવાલ ખર્ચ મંજુર કરવા સંબંધનો હતો. આજમ અનોપચંદ શવજીભાઈએ
દરખાસ્ત કરી કે જાતવળત બન્ને વખત માટે એક સેકન્ડ ક્લાસ ટીકીટનો ખર્ચ અને
નોકર માટે થર્ડ ક્લાસ ટીકીટનો ખર્ચ અને ત્યાંની રોકત દરમીયાન ખીજો પરચુરણ
ખર્ચ મ્યુઝીયમ ફંડમાંથી મંજુર કરવો. સદરહુ દરખાસ્તને આજમ હરખલાલ
એસ. બક્ષીએ ટેકા આપ્યો અને સર્વાનુમતે મંજુર કરવામાં આવી.

પ્રમુખનો ઉપકાર માન્યા બાદ મીટીંગ ખલાસ કરવામાં આવી હતી.

પહેલી ઓર્ડીનરી મીટીંગ—તા. ૨૧-૨-૧૪.

પહેલી ઓર્ડીનરી મીટીંગ તા. ૨૧મી ફેબ્રુઆરીના રોજ સવારના ૮ા બજે ભરવાની
હતી તે વખતે નીચે પ્રમાણેના મેમ્બર્સો હાજર હતા.

- ૧ મે. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર સાહેબ-પ્રમુખ.
- ૨ આજમ વી. જી. ત્રીવેદી ભ:વનગર વકીલ.
- ૩ „ એચ. એસ. બક્ષી ધ્રોળ „
- ૪ „ એલ. જે. બક્ષી વઢવાણ „
- ૫ „ એચ. જી. વોરા જસદણ „
- ૬ „ જી. વી. આચાર્ય કચુરેટર.

૩૯ ૧૪ પ્રમાણે કોરમ પુરૂં ન થવાથી તા. ૧૦મી માર્ચ મુખી મીટીંગ મુક્તતવી રાખ-
વામાં આવી.

તા. ૧૦-૩-૧૪ મુક્તતવી રહેલી મીટીંગ આજરોજ ૮ા બજે મ્યુઝીયમ હોલમાં ભરવામાં
આવી હતી. નીચે પ્રમાણે મેમ્બર્સો હાજર હતા.

મે. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર સાહેબ પ્રમુખ સ્થાને.

- ૧ આજમ પ્રાણુલાલ વી. મોદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. જીનાગઢ વકીલ.
- ૨ „ વિક્રમદાસ જી. ત્રીવેદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. ભાવ. „
- ૩ „ હરખલાલ એસ. બક્ષી ધ્રોળ „
- ૪ „ લક્ષ્મીશંકર જેઠા બક્ષી વઢવાણ „

૫	„ જમનાદાસ માણેકચંદ વળા	„
૬	„ હરખચંદ છ. વોરા જસદણ	„
૭	„ જમનાદાસ માણેકચંદ ખમણા	„
૮	„ ગિરજાશંકર વી. આચાર્ય ખી. એ. કુચેરદર.	.

આ મીટીંગમાં નીચે પ્રમાણેનું કામકાજ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧ તા. ૨૮ જુલાઈ ૧૯૧૩ ને દીવસે મળેલી ઓર્ડીનરી મીટીંગનું, તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ ને દીવસે મળેલી એક્સ્ટ્રા ઓર્ડીનરી મીટીંગનું તેમજ તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૪ના રોજ સુદતવી રહેલી મીટીંગનું રોજકામ મંજૂર કરવામાં આવ્યું.

૨ નીચેના સુધારા વધારા સાથે બજેટ એસ્ટીમેટ મંજૂર કરવાનો ઠરાવ થયો.

(અ) તા. ૨૭મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૩ના રોજ મળેલી એક્સ્ટ્રા ઓર્ડીનરી મીટીંગે કરેલા ઠરાવ અનુસાર ડેલીગેટ તરીકે ઓનરરી સેક્રેટરી કલકતે ગએલ સારે થએલા ખર્ચના રા. ૨૧૫-૧૫-૦નો આગળ ઠરાવ નંબર ૬ માં ખતાવ્યા પ્રમાણે અંદાજસ્ત કરવો.

(બ) છપામણી ખર્ચ માટે મંજૂર થએલા રા. ૧૫૦ ને બદલે રા. ૨૦૦ મંજૂર કરવા કે જેથી વાર્ષિક રીપોર્ટ ગુજરાતીમાં તેમજ ઠરાવ નં. ૭ માં સુચવ્યા મુજબ ઇંગ્લિશમાં પણ છપાવવા પુરતા ખર્ચનો સમાવેશ થઈ જાય.

(ક) ચાતુ વર્ષમાં (પ્લેગ સજા) પાલીતાણા જઈ શકાયું નથી તેથી અચત રહેલા રા. ૪૦ આવતા વર્ષમાં આજમ કુચેરદરને ખરચવા માટે સુસાફરી ખર્ચ ખાતામાં ઉમેરવા.

(ડ) ઉપર મુજબના સુધારા વધારાને પરિણામે બન્ને બાજુના સરવાળામાં જરૂર જોઈતો સુધારો કરવો.

૩ સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલ માટે મેનેજિંગ કમિટીના નીચે પ્રમાણેના મેમ્બરો સર્વાનુ-મતે પસંદ કરવામાં આવ્યા.

૧ મે. એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર ઇન કાંડીયાવાડ પ્રમુખ (હુદાની રૂએ).

૨ રાજકુમાર કોલેજના મે. પ્રીન્સીપાલ સાહેબ હુદાની રૂએ.

૩ રવ. જુનાગઢ સ્ટેટ વકીલ સાહેબ.

૪ „ જામનગર „

૫ સ્વ. ભાવનગર સ્ટેટ વકીલ સાહેબ.

૬ „ ત્રાંગધરા „

૭ „ ગોંડલ „

૮ „ ભદ્રાચાલ „

૯ „ પાલીતાણા „

૧૦ „ દ્રોણ „

૧૧ „ વઢવાણ „

૧૨ „ માણાવદર „

૧૩ „ થાણાદેવળી „

૧૪ આજમ મુળવાળાના „

૧૫ „ ક્યુરેટર વો. મ્યુ.

સ્વસ્થાન ગોંડલના સ્ટેટ વકીલ સાહેબનું નામ આ વખતે નવું ઉમેરવાના કારણ તરીકે ઓનરરી સેક્રેટરીએ દરખાસ્ત કરી કે નાણાં ભરનાર સ્ટેટ તરીકે ગોંડલ પણ છે અને જો કે ત્યાંના સ્ટેટ વકીલ આંહી રહેતા નથી તો પણ સ્ટેટ વકીલ તરીકેનું બહુ કામ-કાજ તેઓ કરે છે તેથી તેઓને પણ કમિટિ ઉપર રાખવા જોઈએ. આ બાબતમાં સહુ મેમ્બરોના મત લેતાં તે દરખાસ્ત સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવી.

૪ ભાવનગરના સ્ટેટ વકીલ આજમ વી. જી. ત્રીવેદીને ઓ. સેક્રેટરી તરીકે આવતી સાલ માટે કાયમ રાખવા માટેની દરખાસ્ત આજમ પી. વી. મોદી જીનાગઢ સ્ટેટ વકીલે કરી અને તે સર્વાનુમતે મંજૂર રાખવામાં આવી.

૫ સને ૧૯૧૩-૧૪નો હીસાબ પણ હાલના ઓડીટરો આજમ જમનાદાસ માણેકચંદ તથા આજમ હરખચંદ જી. વોરાએ તપાસવો એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

૬ હેડ નં. ૯ માંથી રૂ. ૫-૦-૦ હેડ નં ૧ (કંટીનન્ટ ખર્ચ) માં રીએપ્રોપ્રીએટ કરવા મંજૂરી આપવામાં આવી.

૭ મ્યુઝીયમનો વાર્ષિક રીપોર્ટ ગુજરાતીમાં છપાયછે તે ઉપરાંત ઇંગ્લેશમાં છપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો અને તેને માટે બજેટમાં છપામણી ખર્ચ ખાતામાં રૂ. ૫૦ વધારે મંજૂર કરવામાં આવ્યા.

૮ રૂ. ૧૧ મુજબ ઇંડીયન મ્યુઝીયમની પહેલી શતાબ્દીની ઉજવણી પ્રસંગે ઓનરરી સેક્રેટરી કલકત્તા ગયા હતા ત્યારેનો તેમનો રીપોર્ટ મ્યુઝીયમમાં રેકર્ડ ઉપર મુકવો અને વાર્ષિક રીપોર્ટમાં તેને દાખલ કરવા માટેનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો.

૯ કલકત્તાની મુસાફરી દરમિયાન થએલા ખર્ચના રા. ૧૧૫-૧૫-૦ નું બીલ મંજૂર કરવાનો હસવ કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખનો ઉપકાર માની મીટીંગ બરખાસ્ત કરવામાં આવી.

આજમ ક્યુરેટરનો આ સાલ (ઇ. સ. ૧૯૧૩-૧૪) નો રીપોર્ટ આંક ૧ લે આ સાથે સામેલ રાખેલ છે.

આ સાલમાં મ્યુઝીયમમાં જે નવો સામાન સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે તેનું લીસ્ટ આ સાથે આંક ૪ થી રાખ્યું છે.

આ સાલનો હિસાબ તથા સરવૈયાં આંક ૫-૬-૭ મે આ સાથે સામેલ રાખેલ છે તે ઉપરથી જણાશે કે ઇ. સ. ૧૯૧૩-૧૪ માં કુલ ખર્ચ રા. ૧૯૧૮-૧૦-૦૧૧ થયું છે અને તે બજેટમાં તેમજ તા. ૨૭-૧૨-૧૩ના રોજ મળેલી એકસ્ટ્રા ઓર્ડીનરી મીટીંગમાં મંજૂર થએલી રકમની અંદર છે.

આ સાલમાં આ મ્યુઝીયમ જોવા આવનારાઓની સંખ્યા એકંદરે ૬૨૨૪૭ની છે જેની રાજીંદી સરેરાસ ૧૮૧૨૩ની આવે છે.

તા. ૧૮-૭-૧૪

મુ. રાજકોટ

Vithaldas G. Trivedi

આ. સેક્રેટરી વો. મ્યુ. આ. અ.

આંક ૧.

સને ૧૯૧૩-૧૪ એટલે તા. ૧-૪-૧૩ થી

તા. ૩૧-૩-૧૪ સુધીના રીપોર્ટ.

આજમ મેહેરખાન વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીક્વોટીઝની
મેનેજીંગ કમિટિના ઓનરરો સેક્રેટરી સાહેબ
મુ. રાજકોટ.

વિ. જે સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલનો રીપોર્ટ નીચે પ્રમાણેનો રજુ કરવા રમ્મ લઈ છઉં.

ડીસ્ક્રીપ્ટ.

૧. આલુ સાલમાં નવેંબર ડીસેંબરમાં, ધ્રાંગધરા હળવદ બાજુમાં અને જાનેવારીમાં મીટીંગ ઉઠેલ્યા બાદ ફેબ્રુઆરી અને માર્ચમાં પાલીતાણા પાસેના શેત્રુંજી ઉપરના લેખો છાપવાનું ધારેલ. તે અનુસાર તા. ૬-૧૧-૧૩થી તા. ૧૯-૧૨-૧૩ સુધી ધ્રાંગધરા હળવદ બાજુમાં ૧ માસ અને ૧૪ દિવસની મુસાફરી કરી. મીટીંગ જાનેવારીમાં ભરવાની સગવડ ન હોવાથી તા. ૨૧ મી ફેબ્રુઆરીના રોજ ભરવાનું ચોક્કસ થયું તેથી ત્યાં સુધી રોકાઈ રહેવું પડ્યું. તા. ૨૧ મી એ પછી કારમ પુરું ન થવાથી તા. ૧૦ મી માર્ચ ઉપર મીટીંગ મુલતવી રાખવામાં આવી તેથી સાલ પુરી થવા આવી હતી તેથી દરમીયાનના વખતમાં એટલે તા. ૨-૩-૧૪થી તા. ૯-૩-૧૪ સુધી દિવસ ૮ વસાવડ તથા આસપાસનાં ગામોમાં મુસાફરી કરી. મીટીંગ ઉઠેલ્યા બાદ પાલીતાણા જવું ધાર્યું હતું પરંતુ ત્યાં પ્લેગ હોવા સમય ત્યાંના મે. એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબ તરફથી ના લખાઈ આવતાં વાયવ્ય હાલાર તરફ એટલે કે જોડીયા બાજુમાં બાજુ તરફ જવાનો નિશ્ચય કરી લાગતાં વળગતાં રોટો તરફ ખજાર લખી મોકલીને તા. ૧૬ માર્ચ ૧૯૧૪ના રોજ ઉપડી તા. ૪થી એપ્રિલ સુધી મુસાફરી કરી હતી. એટલે પરિણામે આખી સાલમાં બે મહીનાને આડ દિવસની મુસાફરી થઈ શકી.

છાપણો.

૩. આલુ સાલમાં તૈયાર કરવાનાં બાપણો જેમ જેમ તૈયાર થતાં જશે તેમ તેમ અનુક્રમ-તા પ્રમાણે છપાવીને સચરફાઈઝરોને તેમજ અન્ય સંસ્થાઓને વાર્ષિક રીપોર્ટની માફક પુરાં પાડવામાં આવશે. અજોકના લેખના પહેલા બે વિભાગ છપાઈને તૈયાર આવી ગયાં છે પરંતુ

ત્રીજે વિભાગ આવતી દીવાળી બાદ છપાઇ તૈયાર થશે ત્યારે ત્રણે વિભાગ સાથે અંધાવીનેજ વેચવામાં આવશે જોથી તે પુસ્તકના આકારમાં સુરક્ષિત રહે.

ત્રિકેન્દ્રો.

૪. તા. ૨૪મી ડીસે. ૧૯૧૩ના રોજ સોરઠ પ્રાંતના પોલીટીકલ એજન્ટ લેફ. એચ. ડબલ્યુ. બેન્ક સાહેબ મ્યુઝીયમ જોવા પધારેલ. તેઓ સાહેબ પ્રાચીન ઇતિહાસ તરફ સારો શોખ ધરાવે છે અને મ્યુઝીયમમાંના પ્રાચીન શિક્ષાઓ તેમજ પુસ્તકો બહુજ રસપૂર્વક જોયાં.

ઉપયોગી પત્ર વ્યવહાર.

૫. અમદાવાદથી રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય દ્રુવે અમદાવાદ પાસેના ગામ અડા-
ળજમાંથી નીકળેલી બૌદ્ધ મૂર્તિની બેસણી ઉપરના લેખનો ફોટોગ્રાફ મોકલ્યો હતો જે ઉપરથી તેનું અક્ષરાંતર યથાશક્તિ કરી મોકલ્યું હતું. પાછળથી ખાસ માગણી ઉપરથી તેઓ સાહેબે તે ફોટોગ્રાફ મ્યુઝીયમને બેટ તરીકે મોકલી આપ્યો હતો.

૬. ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે ૨ માસ અને ૮ દીવસ ડીરેક્ટરમાં ફરવાનું થયું તેમાં ૭૩ ગામો જોયાં તથા રેલ્વેની મુસાફરી બાદ કરતાં કુલ ૧૭૪ ગાઉની મુસાફરી કરી છે. આ બાબતનું સ્થળ તેમજ તારીખવાર પત્રક આ સાથે આંક ૨ જે સામેલ રાખેલ છે.

૭. આ સાક્ષમાં મુસાફરી દરમિયાન લેખનાં રખિંગો છાપી લેવા સિવાય ખીજીં શું શું જોયું તથા શોશો સામાન સંગ્રહિત કર્યો તે પણ આંક ૨ના પત્રકના આસન ૧૦ મામાં દેખાડ્યું છે.

૮. આ મુસાફરી દરમિયાન ૪૨ લેખોનાં રખિંગો તે તે જગ્યાએ જમ છાપી લેવાની ધારણા હતી. તે પૈકી ૩૯ લેખોનાં રખિંગો લીધાં બ્યારે બાકીના ત્રણ લેખો (ચંદ્રાસરના તળાવ કાંઠેના) મળ્યા નહીં. ઉપરાંત ૩૩ લેખો આજ પર્વે નહીં જાણવામાં આવેલા એવા તદ્દન નવા મળ્યા. આ બધા લેખોનું સ્થળ, માપ, વિગેરે વિગતવાર હકીકતવાળું પત્રક આ સાથે આંક ૩ જે સામેલ રાખેલ છે. નવા મળેલા લેખોમાંથી કેટલાક ધણા પ્રાચીન તેમજ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુ ઉપયોગી નીકળ્યા છે જે બધાનું સવિસ્તર વિવેચન પ્રત્યેક ગામના વર્ણનની સાથે આપવામાં આવશે.

૯. મુસાફરી દરમિયાન જોએલી જગ્યાઓનું તેમજ છાપી લીધેલા લેખોનું જરૂર જોઇતું વર્ણન યથાશક્તિ તૈયાર કરેલ છે તે આ નીચે આપવા રજા લઉં છઉં.

૧૬. ચંદ્રાસર—ધ્રાંગધરાના મહાલ સીયાપુરનું મુખ્ય ગામ સીયાપુર જે વડવાજી

ધ્રાંગધરા વચ્ચેની રેલ્વે લાઇન ઉપર આવેલું છે. સાંધી પૂર્વમાં ૧ માઇલ છેટે પ્રસિદ્ધ ચંદ્રાસર તળાવ છે તે ઉપરથીજ આ ગામડાનું નામ પણ ચંદ્રાસર પડેલું હોવું જોઇએ. આ ગામડું પણ ૧૭૦૦ (વિ. સં.) લગભગમાં વચ્ચું હોવું જોઇએ એમ નોંધ પૈકીના આંહીના તળાવને કાંઠે પડેલા પાળીયામાંના વિ. સં. ૧૬૮૭ના લેખમાંના “મોજે ચંદ્રાસર” શબ્દો ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે.

આંહી પાંચ લેખો હોવાનો નોંધ હતો તે પૈકીના ખુદ તળાવના બે લેખ મળ્યા પણ આકીના કાંઠેના બે પાળીયા દરેક વિ. સં. ૧૬૮૭ની સાલના તેમજ અગ્નિ ખૂણે શિવજીની ડેરીમાંનો વિ. સં. ૧૭૦૧ની સાલનો એમ ત્રણ લેખો મળ્યા નહીં.

પાંચ લેખો પૈકીના જ બે મળ્યા તેનું જરૂર જોઇતું વિવેચન નીચે આપેલ છે. ૧

નં. ૧-આ લેખ ચંદ્રાસર તળાવના દક્ષિણાદા આરા તરફ પાણી આવવા માટે પાકી આંધેલી નાળ છે તેના છેક દક્ષિણાદા છેડા ઉપર મરણી તરીકે આંધેલી પથ્થરની જાળી છે તેની ઉપર છે. આ લેખનું અક્ષરાંતર નીચે મુજબ છે.

૧ સંવત ૧૫૩૪ વર્ષે ફાલગુણ સુદિ . . સોમે . . મનોહરં
તડાગંચ । કારિતં દર્મ ગોત્રિણા

૨ ..... સત્વાનાં શાંતયે નૂનં દીપચંદ્રેણ ક્ષેત્રિણા ૧

ભાવાર્થ — પ્રાણીઓની શાંતિ માટે આ મનોહર તળાવ દર્ભ ગોત્રી દીપ-
ચંદ્ર નામના ક્ષેત્રીયે કરાવ્યું.

નં. ૨-તેજ તળાવના ઉત્તરાદા આરા તરફની નાળના પૂર્વાદા ટોડા ઉપર આરસમાં તળાવનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા સમયનો વિ. સં. ૧૯૧૧ની સાલનો લેખ છે. આ લેખની પંક્તિ ૪ થીના અંતમાં લખેલ છે કે—

મહારાણાશ્રી ૭ ચંદ્રસિંઘજી પૂર્વે થા તેડયે પોતાના નામથી આ
ચંદ્રાસર તલાવ કરાવ્યું તેનો શિલાલેખ દક્ષણ દિસા તરફ
પાળી આવવાની નાલી છે તેના મારવટ ઉપર આ અક્ષર લખેલ

૧ આ પ્રમાણે પ્રત્યેક જગ્યાએથી મળેલા શિલા લેખોનું વર્ણન તે તે ગામવાર આપવામાં આવશે. તે વર્ણનમાં લેખ પત્રક પાછળ આંકે ઉજે આપેલ છે તે પૈકીની હકીકતનો સમાવેશ કરેલ નથી તેથી ચોક્કસ સ્થળ, માપ, ભાષા વિગેરે માટે તે પત્રક જોતા જવાનું છે. લેખોના નંબરનો આંકડો છે તે પણ તેજ પત્રક માંહેલોજ છે. ૧

છે. સંવત ૧૬૨૪ વર્ષે ફાલ્ગુન શુદ્ધ ૫ સોમે । શ્લોક । ચંદ્રા-
હરં તડાગંચ કારિતં દર્મ ગોત્રીણા ॥ સત્વાનાં શાંતયે નુના
દીપચંદ્રેણ ક્ષત્રીણા.

ભાવાર્થ — ..... મહારાણ્યાશ્રી રણુમલસિંધજીયે વજીર જાડેજી સાંગાજીને
હુકમ કરી આ તળાવનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ....

બોમ્બે ગેઝેટીઅરના કાઠીયાવાડ વિભાગવાળા વોલ્યુમમાં પાને ૬૫૬ મે સીધાના વર્ણન
પ્રસંગમાં લખેલ છે કે “સીયાથી પૂર્વે ૧ માઇલ ઉપર ઇ. સ. ૧૬૨૪માં રાજ ચંદ્રસિંધજી-
એ બંધાવેલું ચંદ્રાસર નામનું એક ઠીક ઠીક મોટું તળાવ છે.” તેજ પ્રમાણે અલ્હરના
કાઠીયાવાડ સર્વ સર્વેકમાં પણ પાને ૫૯૬ મે લખેલ છે.

ઉપરાંત જર્મસ જરનેસ કૃત મુંબઇ ઇલાકાની પ્રાચીન વસ્તુઓનું સુધારેલું લીસ્ટ (Re-
vised list of the antiquarian remains in the Bombay presidency New
Imperial Series Vol. XVI) ન્યુ ઇમ્પીરીયલ સીરીઝ વોલ્યુમ ૧૬ મામાં પાને ૨૪૧ મે
લખેલ છે કે “સીયાથી પૂર્વે ૧ માઇલ ઉપર હળવદના મરહુમ રાજ ચંદ્રસિંધજીએ સંવત
૧૬૬૫માં બંધાવેલું ચંદ્રાસર નામનું તળાવ છે. સંવત ૧૫૨૪ નો લેખ તે તળાવના એક
પથ્થર ઉપર છે તે નીચે મુજબ છે.

ચંદ્રાહારં તડાગંચ કારિતં દર્મ ગોત્રીણા ।

તુષાણાં શાન્તયે ન્યૂનં ચંદ્રરાધન ક્ષત્રીણા ॥

મુંબઇ ગેઝેટીઅરમાં તે જીર્ણોદ્ધારના લેખ (નં. ૨) માં પંક્તિ પાંચમીએ જ સંવત
૧૬૨૪ લખેલ છે તેને ઇસ્વી સત માની ઇ. સ. ૧૬૨૪ લખેલ હોવા જોઇએ. બ્યારે જરનેસ
સાહેબવાળા ગ્રંથમાં લેખની નકલ આપી છે તેમાં સંવત ૧૫૨૪ લખેલ છે છતાં સંવત
૧૬૬૫માં તળાવ બંધાવ્યાનું લખ્યું છે તે અગ્નયખીવાળું છે.

મનોહરં ને બદલે ચંદ્રાહારં લખેલ છે તે પણ જીર્ણોદ્ધારના લેખની ભુલ ઉપરથી લ-
ખાએલું હોતું જોઇએ. નં. ૧ વાળો લેખ જોકે અરપટ છે તોપણ સંવતવાળો ભાગ ચોખ્ખો
છે અને સંવત ૧૫૩૪ નિઃશંક વાંચી શકાય છે છતાં જીર્ણોદ્ધારમાં ૧૫૩૪ને બદલે ૧૬૨૪ કેમ
લખેલ હશે એ સમજાતું નથી. ચંદ્રાહારં ઉપરથી ચંદ્રાસર અને ચંદ્રાસર તે ચંદ્રસિંધજીનું
બંધેલું હોતું જોઇએ એમ પ્રથમ માની લીધું અને ચંદ્રસિંધજી ઇ. સ. ૧૫૮૪થી ૧૬૨૮
સુધી એટલે કે વિ. સં. ૧૬૪૦ થી ૧૬૮૪ સુધી રાજ્યાસન ઉપર હતા તેથી ચંદ્રસિંધજીનો
સમય બંધ એસનો આજુબા માટે નક્ક કરનારે સંવત ૧૫૩૪ને બદલે સંવત ૧૬૨૪ લખ્યા

હોય એમ માનીએ તોપણ ૧૬ વર્ષનો ફેર રહી જાય છે (કારણ ચંદ્રસિંધજી સંવત ૧૬૪૦માં ગાદીનશીન થયા) એટલે આ ભુજ માટેની તેવી કલ્પના પણ યથાર્થ માની શકાય નહીં.

આ સિવાય પણ આ તળાવ મહારાણા ચંદ્રસિંધજીનું બંધાવેલ નથી એમ માનવાને ખીળાં ત્રણ સબળ કારણો છે.

- (૧) તળાવ બંધાવનારનું ગોત્ર દર્મ રૂપરૂ રીતે લેખમાં લખ્યું છે (દર્મ ગોત્રિણા) જ્યારે ધ્રાંગધરાની ગાદી ઉપરના ઝાલાઓ મકવાણાની એક શાખા પૈકીના છે અને તે મકવાણાનું 'માર્કડેય' ગોત્ર છે એમ બોમ્બે ગેઝેટીઅરમાં લખેલ છે. (૫ ૪૨૦).
- (૨) તળાવ બંધાવનારના નામ તરીકે દીપચંદ્ર રૂપરૂ રીતે લેખમાં આપેલું છે. આ દીપચંદ્ર કોણ અને ક્યાંનો હશે એ બાબત હજી કાંઈ જાણી શકાયું નથી.
- (૩) દીપચંદ્ર પછી ક્ષત્રિણા નહીં પણ ક્ષેત્રિણા છે અને તે કયા શબ્દની તૃતીયા (એક વચન) છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. આજ પર્વત ક્ષત્રિણા વંચાવાનું કારણ એ છે કે ક્ષની માત્રા ઉપર નથી પણ પાછળ છે (છા) એટલે તે સહજ ધ્યાનમાં આવે તેમ નથી. આજ લેખમાં બે, જો, ગો, ચે અને દ્રે એ બધે ઠેકાણે માત્રા ઉપર છે છતાં આ ક્ષની માત્રા પાછળ લખવાનું શું કારણ એ સવાલ સહજ ઉઠે એવો છે પણ તેનું સમાધાન રબિંગ જોવાથી થશે કે ઉપરની લીટીમાંનો ક્ષની ઉપરનો અક્ષર મ્ એટલો બધો નીચો આવી ગયો છે કે ક્ષની માત્રા ઉપર લખવા પુરતી જગ્યા રહી નથી તેથી રચણ સંકોચથી માત્રા પાછળ કરેલી હોવી જોઈએ. ક્ષેત્રિણા એ ક્ષેત્રિનું તૃતીયા એકવચનનું રૂપ છે અને ક્ષેત્રિનું અર્થ જેને ક્ષેત્ર (ખેતર-જમીન) છે એવો થાય છે એટલે દીપચંદ્ર કોઈ મહાટો રાજા નહોતો પણ સાધારણ જમીનદાર ગરાસીઓ વિગેરે વર્ગનો માણસ હોવો જોઈએ.

૧૧. સીયાપુર—ધ્રાંગધરા રટેટના સીયાપુર મહાલનું મુખ્ય ગામ છે. તે ધ્રાંગધરાથી અગ્નિ ખૂણે ૧૭ માઇલ અને વઢવાણથી વાયવ્યમાં ૧૭ માઇલ છેટે છે. ગામને ફરતો ગઢ છે જે રાજસાહેબ રણમકસિંહજીએ ઇ. સ. ૧૮૪૬ લગભગમાં બંધાવ્યાનું લખ્યું છે. આંહીથી નીચેના ચાર લેખો તદ્દન નવાજ મળ્યા છે.

નં. ૩-સમય વિ. સં. ૧૮૬૭ શાકે ૧૭૨૮ માધ વદિ ૧૭ ગુરૂ.

ભાવાર્થ—મહારાણાશ્રી અમરસિંધજી રાજ્ય કરતા હતા (ઇ. સ. ૧૮૦૪-૪૩) અને વજીર પદે જાડેજ સુરાજી હતા તે વખતે આ શિવ મંદીર મહંતશ્રી પરતાપગરે શ. ૧૫૦૪૫ ખરચીને કરાવ્યું છે.

નં. ૪-સમય વિ. સં. ૧૮૬૩ શાકે ૧૭૨૮ માધ વદિ ૧૩ ગુર.

ભાવાર્થ — મહારાણાશ્રી અમરસિંધજીના રાજ્યમાં મહંતશ્રી પરતાપગરે મોજ સીયામાં વાવ ચણાવી છે તેનો ખરચ રા. ૧૪૭૧૫ થયા. સલાહ અરજી મુલજીએ વાવ ચણી છે.

નં. ૫-સમય વિ. સં. ૧૭૦૧ શાકે ૧૫૬૬ આષાઢ સુદ ૧ ભોમવાર, પુષ્ય નક્ષત્ર, હરિ-પજુ યોગ.

ભાવાર્થ — પાદશાહશ્રી શાહજહાન (ઇ. સ. ૧૬૧૭-૫૮) દેશપતિ મહારાણાશ્રી ચંદ્રસેનના સુત વજીરાતશ્રી અમરસંઘજી (ઇ. સ. ૧૬૩૪-૪૫) નારજપુતશ્રી સીયામાં પરમારશ્રી લીયડ સવાના કુટુંબમાં લીયડ ગોષ્ઠઆ (ગોવા) એ ડેકું કરાવ્યું. ડેકું ચણનાર મજધર રામજી આણુંદ.

નં. ૬-સમય વિ. સં. ૧૭૦૪ વૈશાખ સુદ ૩.

ભાવાર્થ — સતીનો પાળીયો છે તે ચતો પડેલો છે તેથી શરવાતના ભાગ સિવાય બધો ધસાઈ ગયો છે તેથી સતીનું નામ રપટ વંચાતું નથી.

૧૨. ખેાડુ — વઢવાણ તાબાના તેજ નામના મહાલનું મુખ્ય મથક છે. તે વઢવાણથી વાયવ્યમાં ૧૫ માઇલ અને ધ્રાંગધરાથી દક્ષિણે ૧૩ માઇલ થાય છે. રાજેજીના સમયમાં એટલે કે ઇ. સ. ૧૬૩૦ લગભગમાં આંહી રાજધાની હતી અને તેને લીધે ગામમાં જુનો બાંધેલો મ્હોટો દરબારગઢ છે. આંહીના ૪ લેખ પૈકીના પહેલા બે એટલે કે નં. ૭ અને ૮ ઉપયોગી છે.

નં. ૭-સમય (તકરારી) વિ. સં. ૧૧૪૧-૧૭૪૧.

ભાવાર્થ — આ એક સતીનો પાળીયો છે અને તે ધણેખરો ધસાઈ ગયો છે પણ ઉપરનો ભાગ વંચાય છે. બેાએ ગેઝેટીઅરમાં આ લેખ સંબંધમાં પૃષ્ઠ ૫૧૫ મે લખેલ છે કે વિ. સં. ૧૧૪૧ શાકે ૧૦૦૬ શ્રાવણ વદ ૨ ને દિવસે જોશી વિહાની મા સતી થઈ. લેખનું રબિંગ જોતાં સંવત ૧૧૪૧ નહીં પણ ૧૭૪૧ હોય એમ લાગે છે તેમજ શાકે પણ ૧૦૦૬ નહીં પણ ૧૬૦૬ છે. પ્રથમ હજારના અંક તરીકેના એકડાનું ઉપરનું મીડું ફાટેલું છે બ્યારે સોના અંક તરીકેના સંદિગ્ધ એકડાનું ઉપરનું મીડું બરોબર બંધ કરેલું છે તેમજ નીચેનું પાંખડું પણ બરોબર એકડા તરફ જાય છે. નીચે ખાડા

જેનું છે તેથી તે પાંખડું પાંખું જમણી બાજુ વળ્યું હોય એમ જાણ થાય છે તેને લીધેજ સાતડાને બદલે એકડો વંચાયો હશે. શાકેના અંકમાં પણ બીજો શતકનો અંક જુની ઢબનો છગડો છે અને મોડું નથી એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ઉપરાંત માસ પણ ખોટો વંચાણો છે. ત્રીજી લીટીમાં ... શ્રી સૂર્યે પછી અને છેવટના કૃષ્ણ પક્ષ ... ની વચમાં ચારજ અક્ષરનો સમાસ (લખી શકાય તેટલી જગ્યા) છે તેમાંથી છેવટના બે માસે છે અને બાકીના બે આગલ્યા આસો છે એટલે શ્રાવણ માસે એમ પાંચ અક્ષરનો સંભવ છેજ નહીં. એકંદર બાબા પણ અશુદ્ધ છે તેથી વિ. સં. ૧૧૪૨ નો નહીં પણ ૧૭૪૧ નોજ હોવો જોઈએ એમ ખાતરી થાય છે.

નં. ૮-સમય વિ. સં. ૧૫૪૪.

બાવાર્થ—આ પથ્થર છૂટો બે કટકે ધ્રુવેશ્વરની ડેરીથી અગ્નિ દિશાએ આશરે ૧૫-૧૬ કમને છેટે પડેલો છે. આ બન્ને કટકાને દરબારગઢમાં સુકી દેવ-રાવવાની પુરી જરૂર છે કારણ નહોતર કાળાંતરે યુગ થઈ જશે. આ પથ્થર કાંઈ મંદિરની ઉપરની શાખનો હશે એમ તેમાં લખેલી હકીકત ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. જાણવાડ ત્રીજા ભાગના ધણી રાણુશ્રી સુરેદાસના મરણ નિમિત્તે તેની માતાશ્રી પુરાદેએ કડીયા ભોટા પાસે આ ડેરી કરાવી. આ સુરેદાસ તે કુઆના રાણુશ્રી વાઘોજીના દીકરા સુલતાનજી અથવા સરતાનજી હોવા જોઈએ એમ બોમ્બે ગેઝેટીઅરમાં લખ્યું છે.

નં. ૯-૧૦-કચ્છરસતાનમાં બલોચની મસીદમાં સામે ઉપરાઉપર ગુજરાતી ભાષામાં લખેલ છે તેમાં ઉપરનામાં વિ. સં. ૧૭૯૬ છે અને તેની નીચેનામાં સંવત છેજ નહીં. ઉપરનામાં જાણા રાસંગજી (રાયસંઘજી) તસ્યસુતશ્રી ચરજણસંઘજીનું નામ છે. નીચેનામાં છૂટક વહલ, જીવણ, માણુક, કરપારામ ઇલાદિ નામ સિવાય કાંઈ ખાતરીપૂર્વક વંચાતું નથી.

૧૩. વેળાવદર—ખોડુ તાખાનું સાંધી પશ્ચિમમાં ૨ ગાઉ છેટે આ વેળાવદર આવેલું છે. ગામની અંદર નૈઋત્ય દિશા તરફ જુની વાવના પહેલા મતવાલામાં એક માયોડું ઉંચો લાંબા બારવટના પથ્થરમાં આ લેખ છે.

નં. ૧૧-સમય વિ. સં. ૧૫૯૪ શાકે ૧૪૫૯ વૈશાખ સુદ ૫ ગુરૂ. બન્ને સંવતના છેલા આંકડાઓ બસાઈ ગયા છે.

ભાનાર્થ—આમાં ગુજરાતના પાદશાહ બહાદુરશાહ (ઇ. સ. ૧૫૨૬-૩૬)નું તેમજ સ્થાનિક રાજા રાણુશ્રી માનસંગજી (ઇ. સ. ૧૫૨૩-૬૪)નાં નામ છે. આ રાણુશ્રી માનસંગજી તે રાણોજીના ત્રણ પુત્રમાંથી જ્યેષ્ઠ હતા. સતરા (સયવારા) કુટુંબની કોઇ બાઇએ વાવ કરાવી છે એવો ભાવ નીચેના ભાગમાંથી નીકળે છે. પથ્થર ભુખરો છે તેથી ધણોખરો લેખ ખવાઇ ગયો છે.

૧૪. રાવળીયાવદર—આ ગામ ધ્રાંગધરા તાબાનું છે અને તે વેળાવદરથી વાય-વ્યમાં ૨ ગાઉ દુર છે. આંહી પાદરમાં શંકરડેરી પાસે ૧૭૨૬ ની સાલનો ખોડીયા અક્ષરનો પાળીયો છે તેમાં (સ્વલ્લઙ્ગવદર) રાવળીયાવદર એવું ગામનું નામ લખેલ છે. આ ગામથી દક્ષિણમાં એકાદ ગાઉને છેટે જીતુનું રખમ્મ નામનું ગામડું હતું તેમાંનું રખમ્મ માતાજીનું મંદીર હતું હતું છે. આસપાસ ઘટા સારી છે. માતાજીનાં ધણુંખરાં સ્થાનકોની આસપાસનાં ઝાડો કાપવાની મના હોવાથી થોડા વર્ષમાં સારી ઝાડી થઇ જાય છે.

આ ગામડા માટે એવી દંતકથા છે કે રા' નોંધણે સિંધ ઉપર સ્વારી કરી સ્વારે આંહી રહેતી ચારણીયાણી વરડીએ તેની સારી પરાણા ચાકરી કરી તેથી રા' નોંધણે ખુશી થઇ બાર ગામ આપવા માંડ્યાં પણ વરડીએ લીધાં નહોં. રા' નોંધણે બહુ આગ્રહ કર્યો સ્વારે તેના બત્રીજા સાખડાએ તે ગામ લીધાં અને પછી તે બધાં રાવળોને આપી દીધાં. હાલ તે બધાં રાજ સાહેબને ત્યાં ખાલસા થઇ ગયેલ છે. સદરકુ બાર ગામ એક દુકામાંથી નીચે પ્રમાણે મળે છે.

૧ રખમ્મ, ૨ રાવળીયાવદર, ૩ કણ્ણમાલ, ૪ કાનત્રોડી, ૫ ગાજનવાવ, ૬ ગોગેરે (નારીયાણા), ૭ મહીયાણી, ૮ મહીગામ, ૯ ધનાળુ, ૧૦ ટીકર, ૧૧ તુનવાવ (વાંઠાવદર) અને ૧૨ સાળધરં.

ધણુંખરા રાવળો બહારગામ માગવા આવ્યા ગયા હતા તેથી દુકાઓ મળ્યા નહોં. ચોમાસામાં તેઓ બધા ઘેર આવે છે તે વખતે જવાય તો મળી શકે.

૧૫. ખાંભોડા —ધ્રાંગધરા તાબાનું ત્યાંથી અગ્નિ ખૂણા તરફ ચાર ગાઉ છેટે આવેલ છે. આંહી ખાંભોડીયા નામનું સ્થાનક છે અને તેની માનતા ચાલે છે. આને માટે દંત-કથા બોલે છે કે જોડેડીઅર તેમજ કાડીયાવાડ સર્વ સંગ્રહમાં વિસ્તારથી આવેલ છે તેથી આં-હી પુનરૂક્તિ કરેલ નથી. આંહીથી ૫ પ્રાચીન અને બે પ્રમાણમાં અર્વાચીન લેખો નવા મળ્યા છે.

નં. ૧૩-સમય વિ. સં. ૧૫૩૧ શ્રાવણ સુદિ ૧૨ સોમ.

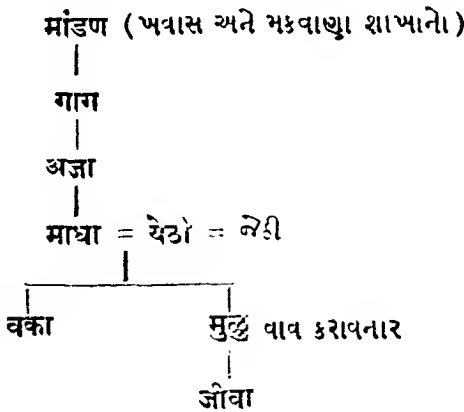
ભાવાર્થ — ઝાલાશ્રી ..... હરપાલ એટલું નામ વંચાય છે એટલે હરપાલના દીકરાની વાસે ડેરી કરાવી હશે એમ અનુમાન થાય છે. આ લેખમાં ખાંભડા (ખાંમડા)નું નામ પણ છે.

નં. ૧૪-સમય વિ. સં. ૧૮૫૨.

ભાવાર્થ — મહારાણાશ્રી જસમતસંઘજી (ઇ. સ. ૧૭૮૨-૧૮૦૧)ના રાજ્યમાં મકવાણા શાખાના ખવાસ મુળુ માધાએ વાવ કરાવી છે. સલાહ અરજી મુજબ, આગળદોતીયોર મેતા મુજબ, ગોર રાજરામ, ખર્ચ રૂ. ૫૫૦૦.

નં. ૧૫-સમય ૧૮૫૨ (વિ. સં.) તથા શાકે ૧૭૧૭ દક્ષિણાયન, શ્રાવણ માસ, શુકલ પક્ષ ૧૫ ભૃગુ.

ભાવાર્થ — ઉપલીજ વાવમાંના કોડા ઉપરના ભાગમાં આ લેખ છે. લેખની ઇમારત સારી છે. મહારાણાશ્રી જસવતસિંઘજી (ઇ. સ. ૧૭૮૨-૧૮૦૧) ના રાજ્યમાં ખવાસ મુળુએ ખાંભડાના પાદરમાં વાવ કરાવી. આ લેખ પાછળથી તૈયાર કરાવી નાંખ્યો હશે અને તે લખાઈ આવતાં સુધી કામચલાઉ તરીકે આગલ્યો નં. ૧૪નો લેખ નાંખ્યો હશે એમ અનુમાન થાય છે. આ લેખમાં મુળુના ખીજા વધારે કુટુંબીઓનાં નામ આપેલ છે જેનો કોડો નીચે મુજબ છે.

આની અંતમાં સંસ્કૃત શ્લોક લખેલ છે જેનું પ્રયોજન એ છે કે એક વાવ બંધાવવાથી

૨ આગળદોતીયો શબ્દ કામદારને માટે વપરાતો એમ કેટલાકનું કહેવું છે. ૩

હસ કુવા મધાવવા નેહલું પુણ્ય થાય છે.

શ્લોક — દશ કુપ સમા વાપી દશ વાપી સમો સરઃ

દશસર સમા કન્યા દશ કન્યા સમોદિજ.

નં. ૧૬-સમય વિ. સં. ૧૬૯૫ શકે ૧૫૬૦ ઉત્તરાયન વૈશાખ વદ ૩ શુક્ર.

ભાવાર્થ — આ સતીનો પાળીયો છે અને તે ખજાવાડની થકાંજ છે. સતીનું તેમજ તેના પતિનું નામ નિશ્ચયાત્મક વાંચી શકાતું નથી. નીચેનો ભાગ ટાંચાઈ ગયો છે.

નં. ૧૭-૧૮-૧૯-આ બધા પાળીયાના લેખ ઉપરનાં ચિત્ર ખાસ જુદા પ્રકારનાં છે. સતીના પાળીયામાં ઘણેખરે ઠેકાણે ગાન સતીનો હાય ખબાર્થા માંડીને કોણીએથી વાજેશે એવે કાતરવામાં આવે છે. જ્યારે આ બધામાં તેને બદલે આખી મનુષ્ય આકૃતિઓ કાતરેલી છે. નં. ૧૭ તથા ૧૮ માંની આકૃતિઓ સ્ત્રી પુરુષનાં જોડવાની લાગે છે જ્યારે નં. ૧૯ માંની બે આકૃતિઓ બે સતીની હોવી વેદ્ય એમ તેના લેખમાંથી મુચન થાય છે. નં. ૧૭ રાઉલ (રાવળ) હરિ x x સતી આ (વા)લીનો વિ. સં. ૧૫૩૦ની સાલનો પાળીયો છે. નં. ૧૮-સમય ૧૫૭૨ (વિ. સં.) શ્રાવણ વદિ ૨. આ પણ રાઉલ (રાવળ) વીસાની ઓનો પાળીયો છે. નં. ૧૯ તેટલોજ જુનો હતાં ભોતમાં ચણી લીધેલો હોવાથી સુરક્ષિત છે. અક્ષર જુની હયાના પણ સાફ છે. આમાં બે સતીઓનાં નામ છે. પહેલી સતી શ્રીમાલી જ્ઞાતિની મહં. ખીમાની સ્ત્રી કરમાદે વરસ ૧૬ની અને ખીજી વરસ ૧૭ની છે. ખીજીનું નામ રપટ નથી.

૧૬. જોગડવા — ધ્રાંમધરા તાબાનું નાનું ભાયાતી ગામ છે. તે ધ્રાંમધરાથી અગ્નિ ખૂણા તરફ બે ગાઉને છેડે છે. ગામ ધાર ઉપર છે અને દક્ષિણાદ્ય પાદરમાં એક મોટી જુની વાવ છે જેમાં પાંચ જુદે જુદે ઠેકાણે પાંચ લેખો છે. તેમાંથી ત્રણ વિ. સં. ૧૫૧૮ની સાલના છે અને બે સાલ વગરના છે. બધા લેખો આ વાવ ઠરાવી તે સંબંધનાજ છે પણ દરેકમાં વિગત જુદી જુદી છે.

નં. ૨૦-આ લેખ સાલ વગરનો છે. પરંતુ વાવ ચણાવનાર રાણી રમાદેનું તેમાં નામ છે. ધ્રાંમધરા આલંકારિક છે. રમાદેને રાજધિ રણવીરની પટરાણી લખેલ છે. પહેલી પંક્તિમાંના આઠથી રમયા એટલા શબ્દો આદરીએ તો આકાનો આખો લેખ બે શ્લોકમાં લખેલો છે.

વાર્દશી રમયા

વારિકા કાપિ કારુણ્યા (જી)વ જીવન જીવના
ઉચ્ચિતા રચિતા દેવ્યા રમયા સમયા (તગા) ૧
રણવીરસ્ય રાજર્ષે પટ્ટરાણી રમાભિધા
વર્ત્તતે નિકલંકસ્ય ધર્મસ્ય કરુણા યથા

અર્થ—બાઇશ્રી રમાએ કશ્ચુ અને સરલતાને જીવાડનાઈ જેમાં જળ બર્થુ છે
અને સમય..... યોગ્ય વાવ કરાવી, એ રમા નામની સ્ત્રી રાજર્ષિ રણવીરની
પટ્ટરાણી છે જેમ કલંક રહિત ધર્મની કશ્ચુ (પટ્ટરાણી) છે તેમ.

નં. ૧૧—આ લેખ પણ સાલ વગરનો છે પણ તે બધો લૂણાથી ખવાઇ ગયેલ છે અને
તેમાં છૂટક શબ્દો વંચાય છે જેવા કે રા. દ્વી, કલિદૂષિત સતી રમાદેવ્યા
વસંગતા, ઇત્યાદિ.

નં. ૨૨—સમય વિ. સં. ૧૫૧૮ વૈશાખ સુદ ૧૦.

અર્થ—રામનું નામ આપેલ નથી પણ વંશ (સહુવંશે=ઝાલાના વંશમાં)
આપેલ છે. રાણીના નામ ઉપરાંત તેનો પણ વંશ આપેલ છે. રમાદેવી
અદિત્ય વંશનાં હતાં જેમ રા. દેવ્ય ઉપરાંત જણાય છે. રાણીના ત્રણ દીક-
રાના નામ પણ આપ્યાં છે. ૧ રાણુશ્રી રામદાસ, ૨ રાણુશ્રી અર્જનદે,
૩ રાણુશ્રી (ગજ) ભ્રમ. છેવટ વાગિ વાવ કરાવી એમ લખેલ છે.

નં. ૨૩—આ લેખ નં. ૨૨ની સથે લગભગ સળો આપે છે. વિશેષમાં નં. ૨૨માં
રહી ગયેલ રામનું નામ રાણુશ્રી રણવીર આમાં આપેલું છે.

નં. ૨૪—આ લેખમાં વિશેષમાં જગડવા ગામનું નામ (જેઘડુઆ) સ્પષ્ટ રીતે આપેલ
છે. શરવાતમાં સંવત ૧૫૧૮ છે તેથી જગડવા ગામની હયાતી નિઃશંકપણે તે-
હવા જુના વખતથી પુરવાર થાય છે.

આ પાંચ લેખ એકજ લખાતના એકજ સમયના અને એકજ સ્થળે નાંખવાની મતલબ
સમજાતી નથી. પથ્થર, અક્ષરો લખાઈ તથા ઉંડાઈ અને અક્ષર કોતરવામાં એકજ સરખો
વળાક વિગેરે જોતાં આ બધા લેખો (સાલ વગરના સુદાંત) બહેલા મોડા નહીં પણ એકજ
વખતે એકજ માણસના હાથથી કોતરાયેલા હોવા જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે. ઇત્યાદિ
નજરે જોતાં નં. ૨૦વાળો શ્રેષ્ઠ છે બ્યારે પુરી હકીકત આપનાર તરીકે નં. ૨૩ શ્રેષ્ઠ છે.
લેખમાંના રાણુશ્રી રણવીર તથા પટ્ટરાણી રમાદેવી તે કાણ એ ચોક્કસ થઈ શકતું નથી. સૈ-

ઓને ભાયાતી વર્ગમાંનાં માનવામાં, અત્યારે પણ જગડવા ભાયાતી ગામ છે એ હકીકત જોડે દરજ્જે સાધક છે તેથી વિશેષ પ્રમાણમાં તે બન્નેનાં ખીરદો 'મહારાણુશ્રી' અને 'પટરાણી' આધક છે. ઇતિહાસનાં ઉપલબ્ધ સાધનો તપાસનાં રાણુશ્રી રણુવીર તેમજ પટરાણી રમા-દેવીનાં નામો જોવામાં આવતાં નથી તેથી છેવટે ખીજ પુરાવાને અભાવે અત્યારે તો તેઓ ભાયાતી વર્ગમાંથી હશે એમ માનવું પડે છે.

હળવદમાંની શરણુશ્વરની વાવમાંના લેખમાંથી જે વંશવૃક્ષ મળેલું છે (જુઓ આગળ પારા નં. ૨૧ ના પેટામાં) તેમાં જીતાદે ઉદ્દે જોતસિંહજી પછી રણુવીરનું નામ લખેલ છે પણ તે રણુવીર ઇ. સ. ૧૪૪૧ થી ૧૪૬૦ સુધી ઓટલે વિ. સં. ૧૪૯૭ થી ૧૫૧૬ સુધી રાજ્યાસન ઉપર હતા. જ્યારે આ લેખમાં વિ. સં. ૧૫૧૮ માં રણુવીરને મહારાણુશ્રી અને રમાદેને પટરાણી લખેલ છે એટલે આ જે રણુવીર ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ સાબીત થાય છે. વળી શરણુશ્વરની વાવમાંના લેખમાંના રણુવીરની પટરાણી લીલાદે અને કુંવર ભીમસિંધજી લખેલ છે જ્યારે આ લેખમાં પટરાણી રમાદે છે અને કુંવરોનાં જે ત્રણ નામ આપેલ છે તેમાં ભીમ-સિંધજીનું નામ નથી.

નં. ૨૫-પુરાતની કાળાસર તળાવ (હાલ માત્ર ખાડાના રૂપમાં આવી રહેલા) ને કાંડેના પાળીયામાં આ લેખ છે. આમાં ખાસ વિચિત્રતા એ છે કે લગભગ અઘા પા-ળીયામાં ખુદ લેખ ચિત્રની નીચેથી શરૂ થાય છે. જ્યારે આમાં સાંઠડી સવારના ચિત્રની ઉપર ત્રણ લીટી છે અને બાકીનો ભાગ દરતુર મુજબ નીચે લખેલો છે. લેખમાં વિ. સં. ૧૫૨૪ માઘ માસ શુક્લ પક્ષ ૨ ભૌમ, શતભિષા નક્ષત્ર, શિવ યોગ, અવ કરણ ઇલાદિ સંપૂર્ણ માસ પક્ષાદિક આપેલ છે. સાતમી પંક્તિમાં મહારાણશ્રી વરશંગદે વિજયરાજ્યે એવા શબ્દો ૨૫૮ છે. વરશંગદે નહીં પણ વરસિંધજી રાણુશ્રી સતરશાલજીનો ૧૧ મો પુત્ર હતો એમ જોખ્યે ગેઝેટીઅરમાં લખેલ છે પણ તેને અને આ લેખના વરશંગદેને એક માનવામાં મહારાણુશ્રી અને વિજય રાજ્યે એ બે શબ્દો સંપૂર્ણ રીતે આધક છે. તે સતરશાલજીના પુત્ર વર-શંગદે ગાદી ઉપર આવેલજ નથી તો પછી તેનું વિજય રાજ્ય ક્યાંથી થયું અને તે મહારાણુ પણ ક્યાંથી કહેવાય. વિ. સં. ૧૫૨૪ એટલે ઇ. સ. ૧૪૬૮ માં તો મહારાણુ ભીમસિંધજી ગાદીપતિ હતા. સારપછી ઇ. સ. ૧૪૬૯ માંજ ભીમ-સિંધજીના પુત્ર વાઘોજી ગાદીએ આવ્યા પણ વરશંગદે અને વાઘોજીને એક મા-નવા એ પણ અશક્ય લાગે છે. પરિણામે વરશંગદેનું વ્યક્તિત્વ પણ તેટલેજ દરજ્જે અચોક્કસ રહે છે.

૧૭. મેથાણુ — ધ્રાંગધરાના તેજ નામના મહાસત્ત્વ મુખ્ય મથક છે તે ધ્રાંગધરાથી પૂર્વ દિશામાં સાત ગાઉને અંતરે છે. આંહી એ લેખ મળ્યા પણ અન્ને લગભગ અર્વાચીન છે. આંહીનું ચતુર્ભુજનું મંદીર જુદું મનાય છે પણ અસલ લેખ નથી અને છે તે માત્ર જીર્ણોદ્ધારનો વિ. સં. ૧૮૦૬ ની સાલનો છે.

નં. ૨૬-વિ. સં. ૧૮૦૬ ની સાલનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા સમયનો આ લેખ છે. તેમાં કુંઅરશ્રી ગજસિંધજી (ઈ. સ. ૧૭૪૫-૧૭૮૨) નું નામ લખેલું છે. ખીજું કંઈ ઉપયોગી નથી.

નં. ૨૭-આ લેખ પણ આધુનિક વિ. સં. ૧૮૮૬ ની સાલનો ધર્મશાળા કરાવ્યા બાજતનો છે. મહારાણાશ્રી અમરસંઘજી (ઈ. સ. ૧૮૦૪ થી ૧૮૪૩) નું નામ છે તથા ધર્મશાળા ચણાવનાર પટેલ કાના રાજ શાખે જાકાસણી (યા) નું નામ છે. મા-મતું નામ પણ (મેથાણુ) અંદર લખેલ છે.

મેથાણુથી ઉત્તરમાં ભરડા જતાં અધવચમાં ગાડા માર્ગથી આશરે ૨૫ ક્રમ પૂર્વ તરફ ‘દુપદ’ નામનો કુંડ છે. આ કુંડ અતિ મોટા ચોરસ પથ્થરોથી બાંધેલ છે અને તે સમ-ચોરસ હોય તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૪૦ શી. ૪ ઈ. છે. કુંડમાં લીકું પાણી બરું રહે છે. અંદર ફરતાં પગથીયાં છે અને તે મોટા પથ્થરનાંજ બાંધેલાં છે. કુંડની પશ્ચિમ બાજુએ ૧૨ સ્તંભી છત્રી જેવું છે જેની ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઈ ૨૩ શી. ૯ ઈ., પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઈ ૧૨ શી. ૯ ઈ. અને ઉંચાઈ ૮ શી. ૭ ઈ. છે. પશ્ચિમ તરફથી ભીંત ભીડી લીધી છે અને તે ભીંતમાં વચમાં ગોળકા જેવું છે તેમાં માતાજીની મૂર્તિ છે. ઉપર અગાસી છે. આયમણી ભીંતમાંના ઉત્તરાદી બાજુથી ખીજા પીઢરની કુંભીના ઉપરના ભાગમાં એ ચાર અક્ષરો દેખાય છે તેથી હાં લેખ હશે એમ અનુમાન થાય છે. આસપાસ ખારો (ખારી લૂણાવાળી જમીન) છે તેથી પથ્થરો બધા ખવાઈ ગયા છે. કુંડના પથ્થરો પણ ખળભળી ગયા છે. છત્રીથી વાયવ્યમાં ૧૪-૧૫ પગલાંને છેટે બીજી નાની ડેરી છે તે ઉત્તર દક્ષિણ ૭ શી. ૮ ઈ. લાંબી પૂર્વ પશ્ચિમ ૭ શી. પહોળી અને ૭ શી ૪ ઈ. ઉંચી છે. કુંડથી શુદ્ધ ધરાનામાં ૧૦૦ ક્રમને છેટે બીજી ડેરી છે પણ તેના પથ્થરો બધા પડી ગયા છે. આમાં સૌથી મોટો પથ્થર ૫ શી. ૨૧ ઈ. લાંબો ઉભો, ૨ શી. ૦ ઈ. પહોળો આડો, અને ૦ શી. ૭ ઈ. જડો છે. આસપાસ ખેતરવા જેટલી જમીનમાં ઘણા પથ્થરો ઉભા જોયા તેથી તે બધાને ખારીકાથી તપાસતાં તેમાંથી ૨ એમાં સતીના હાથનું ચિત્ર હોય એવો ભ્રમ થાય છે તેથી વખ્તે બધા પાળીયાઓ હોય એમ માનવાનું કારણ મળે છે.

૧૮. ગાળા — ધ્રાંગધરાથી પૂર્વમાં ૪ ગાઉને અંતરે આ ગામ આવેલું છે. મેથા-

છાંદસી દ્રાગધરા આવવાને ઉપરની વખતે કહેવામાં આવ્યું હતું કે રસ્તે ગાળા ગાળ આવશે તેમાં એક દેવનું મંદિર છે તેમાં લેખ છે. આ ઉપરથી રસ્તે રોકાઈ ગાળીઆ ઠાકરના મંદિરનો તેમજ આ દેવનું મંદિરનો એમ બન્ને લેખ તપાસ્યા અને દ્રાગધરાથી અનુકુળતા પ્રમાણે આંહી આવી છાપી લેવાનો તોંધ કર્યો. તે લેખો છાપવા માટે ગાળા સુકામ કર્યો ત્યારે એમ પણ કહેવામાં આવ્યું કે આંહીથી વાયવ્યમાં લગભગ ૧૧૧ પોણા ગાઉને છેટે ‘વહી’નું ડેરું છે તે જીતું છે અને તેમાં ચાંબલા ઉપર અક્ષર પણ છે. આ ઉપરથી ત્યાં જઈને જોતાં મજબુત મ્હોટા પથ્થરથી બાંધેલું પુરાતની મંદિર તથા તેમાં જીદી જીદી જગ્યાએ સાત લેખો નજરે પડ્યા. આ બધા તેજ દીવસે છાપવાની સગવડતા ન હોવાથી દ્રાગધરાથી ખીજવાર આવી બે દિવસ ગાળામાં સુકામ રાખી છાપી લીધા.

આ ડેરું ગાળા તથા દુદાપરથી સરખે અંતરે છે અને ચંદ્રભાગા નદીના કિનારા ઉપરજ છે. દ્રાગધરાથી માત્ર ચાર ગાઉજ છે છતાં આજ પર્વત આવું પ્રાચીન ડેરું કોઈના જાણવામાં આવ્યું નથી એ ખરેખર અજાણ્ય બરેલું છે. આ ડેરાને આસપાસના લોકો ‘વહી’નું અગર વસંતનું ડેરું કહે છે. આ ડેરું ખીજાં ઘણાં ખરાં ડેરાની માફક પૂર્વાબિ મુખે છે પણ નિજ મંદીર ઉત્તરાભિમુખ છે તે ખાસ વિચિત્ર છે. પ્રાધાન્ય દેવ તરીકે ગણપતિ છે અને ખંડિત મૂર્તિ અત્યારે પણ નિજ મંદીરમાં મોજીદ છે. પ્રથમ દર્શને મ્હાંડ માનવું એમ થયું હતું કે અસલ મૂર્તિ બાંગી તુટી ગઈ હશે ત્યારે આ ગણપતિની મૂર્તિને ખેસારી દીધી હશે પણ પાછળથી લેખ નં. ૩૭ વાંચતાં એમ ચોક્કસ થયું કે આ મંદીરમાં પ્રાધાન્ય દેવ તરીકે વિનાયકજ હોવા જોઈએ. ગણપતિ પ્રધાન દેવ તરીકે પૂજવાનો અને સ્થાપવાનો આપણી તરફ ઓછો પ્રચાર છે અને કાઠીયાવાડમાં તેવું કેવળ ગણપતિનું મંદીર મ્હારા જોવામાં તથા સાંભળવામાં આ પહેલુંજ આવ્યું છે. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં કેવળ ગણપતિ અગર કેવળ હનુમાનનાં મંદિરો ઘણાં હોય છે પણ આ તરફ કવચિતજ જોવામાં આવે છે.

મંદિરનો બહારનો મંડપ સમચોરસ છે અને તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૨૦ ફી. ૯ ઇં. છે. પૂર્વાદી બાજુએ મંદીરમાં જવા માટે નાળ જેવું છે અને તેની ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ ૮ ફી. ૪ ઇં. છે અને પૂર્વ પશ્ચિમ લંબાઈ ૬ ફી. ૪ ઇં. છે. આ સમચોરસ મંડપ ઉપર અષ્ટ કોણ આકારમાં મોટા પથ્થરો ગોઠવી ઉપર ધુમટવાળી લીધો છે. આ અષ્ટ કોણના પથ્થરોમાંથી પૂર્વ પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફની ત્રણ અને અગ્નિ ખૂણા તરફની એમ મળી ચાર શાખો ઉપર લેખ છે. આ ધુમટના ટેકા માટે દરેક બાજુ ચાર ચાર પીલરો ઉભા કરેલા છે અને બાકીના ત્રણ લેખો આ પીલરોમાં કોતરેલા છે. આ પીલરો નીચેના ભાગમાં સમચોરસ, વચમાં અષ્ટ કોણ અને ઉપરના ભાગમાં ગોળ છે. પીલરોની જડાઈ સરેરાસ ૧ ફી. ૬૧ ઇં.

અને ઉંચાઈ ૪ શીટ છે. આ પીલરોના નીચેના છેડા મંડપમાં ફરતી કઠેરાબંધ બેસણી છે તેના ઉપર રાખેલા છે અને તે બેસણી જમીનથી ચાર શીટ ઉંચી છે. દક્ષિણ બાજુએ બહાર પડતું નિજ મંદીર છે જે ઉત્તર દક્ષિણ લાંબુ ૬ શી. ૧૧ ઇ. અને પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળું ૬ શી. ૮ ઇ. છે. આ નિજ મંદીર તળે ભોયડું છે અને તેમાં નિજ મંદીરના બાર નીચેથી જવાય તેમ રસ્તો છે. ભોયડું પોતે પણ નિજ મંદીરના માપનું જ પથ્થરથીજ બાંધેલું છે અને નિજ મંદીરના બારની આગળ મ્હોટી શિલા પડેલી છે તે બરોબર ઢાળી દેવાથી ભોયડું છે એવો ભાસ સ્વપ્ને પણ થાય તેમ નથી.

આ ડેરાના બધા લેખો જુદા જુદા સમયના છે. પીલરો ઉપરના લેખો તો પાછળથી કોતરેલા છે; પણ શાખ ઉપરના ચારે લેખ એક સરખા પ્રાચીન દેખાય છે છતાં તે બધાના સમયમાં પણ ફેરફાર છે. સહુથી પ્રાચીન નિજ મંદીરની દિશાવાળી શાખ ઉપરનો વિ. સં. ૧૧૮૩ની સાલનો (નં. ૩૭) છે. ખાસ આશ્ચર્યકારક એ છે કે આ લેખ સહુથી જુનો છતાં સહુથી વધારે સ્પષ્ટ અને વાંચી શકાય તેવી સ્થિતિમાં છે. બાકી બધા ધણાખરા ઘસાઈ ગયા છે અને તેથી વાંચી શકાય તેમ નથી. સહુથી અર્વાચીન ૧૫૨૧ (વિ. સં.) નો (નં. ૩૩) છે.

નં. ૨૮-તળ ગાળા ગામમાં જૈન લોકોના કુન્તુનાથ મહાદેવના મંદીરમાં નિજ મંદીરની બહાર આયમણી બાજુએ ગોખલા ઉપર આ લેખ છે. લેખના પથ્થરમાં બે-આડી ફાટ પડેલી છે તેથી તેટલા અક્ષરો ગયા છે બાકીનો ભાગ સ્પષ્ટ છે. સમય—વિ. સં. ૧૬૬૮ શાકે ૧૫૭૭ ઉત્તરાયન ફાલ્ગુન માસ શુકલ પક્ષ, દ્વિતીયા, ઉત્તર ભાદ્રપદ નક્ષત્ર, શુકલ યોગ, શુભ લગ્ન.

ભાવાર્થ—૪થી પંક્તિમાં (અકબ્બરશાહિ વિજયિનિ રાજ્યે) તથા નૃપતિ
શ્રી ૬ ચંદ્રસિંઘજી એમ બન્નેનાં નામ છે. રાણાશ્રી ચંદ્રસિંઘજી ઇ. સ.
૧૫૮૪-૧૬૨૮ એટલે કે વિ. સં. ૧૬૪૦-૧૬૮૪ સુધી રાજ્યાસન ઉપર
હતા તેથી તેમનો સમય લેખના સંવત ૧૬૬૮ સાથે બંધબેસતો આવે છે.
પરંતુ અકબર બાદશાહ ઇ. સ. ૧૫૫૬-૧૬૦૫ એટલે કે વિ. સં. ૧૬૨૯-
૧૬૬૦ સુધી હતા તેથી વિ. સં. ૧૬૬૮ માં અકબર વિજયિનિ રાજ્યે લખ્યું
છે તે દેખીતી રીતે ભુલ થયેલ છે. સાતમી પંક્તિમાં લખેલ છે કે પાતિ-
શાહિશ્રી અકબ્બર પ્રદત્ત જગદગુરુ બિલદધારક ^{હિરવિજ} ~~સુર~~ યસૂરિ. આ
ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે જૈન મતાનુયાયીને કેમકે આચાર્યને જગદગુરુનો
ધલકાબ અકબર બાદશાહે આપેલ હતો. આચાર્યનું પોતાનું નામ વાંચી

શકાતુ નથી (તે જગ્યાએ ફાટ હોવાથી) પણ તેના પિતા તથા પિતામહના નામ અનુક્રમે વિજયસૂરિ અને વિમલસૂરિ આપેલ છે. પંક્તિ ૯ મીમાં ગાલાગ્રામે વાસ્તવ્ય એ શબ્દો ઉપરથી વિ. સં. ૧૬૬૮ થી ગાળા ગામનું અસ્તિત્વ અને તેમાં જૈન મતનો પ્રચાર પુરવાર થાય છે. પંક્તિ ૧૪ ના અંતમાં શ્રી કુંળપુર વાસ્તવ્ય લખેલ છે તે કુંળપુર તે હાલનું કોંઠ હશે એમ મ્હાફે માનવું છે.

નં. ૨૯-આ લેખ પણ તળ ગાળામાં ગાળીયા હાકરનું મંદિર છે તેમાં તે મંદીરના જીર્ણોદ્ધારનો લેખ છે. જીર્ણોદ્ધારનો સમય વિ. સં. ૧૮૫૨ જેઠ સુ. ૨ લખેલ છે. જ્યારે મુળ મંદીર વિ. સં. ૧૧૦૫ માં કરાવ્યું એમ પ્રથમ પંક્તિમાં લખેલ છે. પરંતુ આ મંદિરની સ્થિતિ આંધણી વિગેરે જોતાં તેટલું જીનું હોય એમ સંભવતુ નથી. વખતે ૧૬૦૫ ને બદલે ૧૧૦૫ વંચાણેલ હોય અને તે સંવત જીર્ણોદ્ધારના લેખમાં નાંખી દીધો હોય. આ લેખના અક્ષર ખોડીયા છે.

વિનાયકની (વહી-વસઇ) ડેરીના લેખો, ધ્રાંગધરાના લેખ છાપ્યા બાદ છાપ્યા તેથી નં. ૩૦ ને બદલે નં. ૩૨ થી શરૂ થાય છે.

નં. ૩૨-નંબર ૩૨-૩૩ અને ૩૪ એમ ત્રણ લેખો નીચેના પીલરો ઉપરના છે. આ (નં. ૩૨) લેખમાં સમય વિ. સં. ૧૩૦૬ ચૈત્ર વદ ૧૪ ભોમવાર આપેલ છે. આડીનો ભાગ અરપટ છે.

નં. ૩૩-સમય વિ. સં. ૧૫૨૧. આ લેખ પીલરના અટ કોણવાળા વિભાગમાં એકજ બાજુએ હોવાથી સાંકડો ઉભો કોતરેલ છે. નીચે હોવાથી અણુસમજી લોકોના હાથથી ટોચાઈ ગયેલ છે તેથી નીચેના ભાગમાં સંબંધ પૂર્વક વાંચી શકાતુ નથી.

નં. ૩૪-સમય વિ. સં. ૧૩૦૫ કાર્તિક. આડીનો ભાગ ધસાઈ ગયેલ છે. નં. ૩૨ અને ૩૪ કરતાં નં. ૩૩ વાળો વધારે આધુનિક હોવાથી પ્રમાણમાં વધારે સ્પષ્ટ છે પણ નીચે હોવાથી માણસોના અટકચાળાપણાથી ઘણાખરો ભાગ ધસાઈ ગયેલ છે.

આ ત્રણે લેખો અસલ મંદીરના જીર્ણોદ્ધાર સંબંધના અગર મંદીરમાં કંઈક સુધારા વધારા કર્યા સંબંધના હોવા જોઈએ એમ મ્હાફે માનવું છે.

આડીના લેખ ચાર નં. ૩૫ થી ૩૮ સુધીના પીલરો ઉપરની આડી મુકલી શાખ ઉપર કોતરેલા છે.

નં. ૩૫-સમય વિ. સં. ૧૧૪૯ વૈશાખ સુદિ ૧૫ રવિ.

ભાવાર્થ—પથ્થર નતે ભુખરે તેમ ઉપરના ધુમટમાં પડી ગએલ ફાટોમાંથી પાણી પડે તેથી અક્ષરો બધા ખવાઈ ગયા છે.

નં. ૩૬-સમય વિ. સં. ૧૨૧૫.

ભાવાર્થ—લેખનો વચમાંનો ભાગ કંઈક રૂપ છે અને તેમાં મહામાત્યશ્રી ‘અવ-પ્રસાદ’ તથા ‘કલત્રપ્રસાદ’ નાં નામ છે. ૬ઠ્ઠી પંક્તિમાં માંડલિ વાસ્તવ્ય આચાર્યશ્રી માસ્કર સુત ..... ઇસાદિ આપેલ છે. આ માંડલિ તે દસાડાથી અગ્નિ ખૂણે ૩ ગાઉ છેટે અને ગાળાથી ઇશાનમાં લગભગ ૧૪ ગાઉ છેટેનું માંડલ ગામ માનીએ તો સંભવિત લાગે છે. અમાલ્યનાં નામ વિગેરે માટે નં. ૩૭ના લેખમાં તે નામ હોવાથી તે પ્રસંગે વિસ્તારપૂર્વક લખાશે.

નં. ૩૭-આ લેખ મંદીરનો ખુદ અસલ લેખ હોવો જોઈએ કેમકે તે સૌથી વધારે પ્રાચીન તેમજ મંદીરની સામે ઉભતાં માથા ઉપરનીજ શાખમાં કોતરેલ છે. સુભાગ્યે ખીન્ન બધા લેખો કરતાં આ લેખ વધારે રૂપ છે. સમય—વિ. સં. ૧૧૯૩ વૈશાખ વદિ ૧૪ ગુરુવાર.

ઈંડીયન એન્ટીકવેરી વોલ્યુમ ૬ કુના (ઇ. સ. ૧૮૭૭) જુલાઈના અંકમાં પાને ૧૮૦-૨૧૩ સુધીમાં ડૉ. જી. બુલરે અલ્યુહિલવાડના ચાલુક્યોનાં ૧૧ દાનપત્રો છપાવ્યાં છે. તે બધાંની ઇબ્બારત વિગેરે આ લેખની સાથે સરખાવતાં અક્ષરશઃ મળતી આવે છે. સદરહુ અંકમાં ડૉ. જી. બુલરે તથા મુંગઈ ઇલાકાનું ગેઝેટીઅર વોલ્યુમ ૧ પાર્ટ ૧ લાના પાને ૧૭૩ મે જી. એમ. કેમ્બેલ સાહેબે સિદ્ધરાજ નયસિંહનાં જે જે ખીરદો આપેલાં છે તેમાંના નીચે મુજબનાં આ લેખમાં જોવામાં આવે છે.

૧ સમસ્તરાજાવલી વિરાજિત્ત, ૨ મહારાજાધિરાજ, ૩ સિદ્ધ ચક્રવર્તિ,
૪ અવંતીનાથ, ૫ શ્રીમદ્.

સારપછી શ્રીમદ્ ના અનુસંધાનમાં જયસિંહદેવ કલ્યાણ વિજયરાજ્યે એ અક્ષરો ધ-જ્ઞાન રૂપ હોવાથી નિઃશંક રીતે વાંચી શકાય છે. ૩૭ પંક્તિમાં વચલા ભાગમાં ..... વ્યયકરણે મહામાત્યશ્રી અવપ્રસાદ લખેલ છે તેનું તેમજ ગયા લેખ (નં. ૩૬) માંના કલત્રપ્રસાદ નાં નામો ઇતિહાસ, ગેઝેટીઅરો તેમજ ખીન્ન ઉપલબ્ધ પુસ્તકો, તથાસતાં મળે મળી શક્યાં નથી. તેથી આ નામ અમાલ્ય તરીકેનાં તદ્દન નવાંજ મળવામાં આવ્યાં

છે એમ માનવા કારણ મળે છે. અવપ્રસાદ ખળનચીની જગ્યા ઉપર હશે એમ વ્યવકરણે એ શબ્દો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. ૪થી પંક્તિના કેટલાક અક્ષરો ગયેલા છે તોપણ નીચેના ત્રુટક અક્ષરો ઉપરથી આ વિનાયકનું મંદીર અંધાવ્યા સખખનો આ લેખ છે એમ સર્વાંશે સિદ્ધ થાય છે.

લીંદિયચ કુલે નહુમતી × જ્ઞાન્યાંશ્ચી ઉદ્ધારિ × × × × દેવ × યા :

× × × × વિનાયક દેવ કુર્વ × × મમે × × કારિત × × .

પાંચમી પંક્તિમાં આશીર્વાદાત્મક શબ્દો છે તથા સૂતધાર (સલાટ)નું નામ છે.

આ લેખમાંના જયસિંહદેવનાં ખિરદો પૈકીનું અવન્તીનાથ એ ખિરદ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુજ ઉપયોગી છે. જયસિંહદેવ અવન્તીનાથ ક્યારે થયો એટલેકે અવન્તિ (માળવા) ક્યારે જીત્યું એ અઘાપિ પર્યંત ચોક્કસ યદ્ય શક્યું નથી. આકેંઓલોજીકલ સર્વેના વેસ્ટન સર-કલના છેલા વાર્ષિક રીપોર્ટમાં પાર્ટ ૨ ખીજમાં પાને ૫૪ મે પારીત્રાફ ૩૪ માં જાહેલ છે કે જયસિંહદેવે માળવાના રાજ યશોવર્માને વિ. સં. ૧૧૯૧થી ૧૧૯૫ના અરસામાં હરાવેલ હોવો જોઈએ. આ અનુમાનનું કારણ તેમાં એવું આપ્યું છે કે ઉજ્જયિનીમાંથી નીકળેલ વિ. સં. ૧૧૯૧ની સાલવાળા તામ્રપત્રમાં યશોવર્માને “મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર” એ ઇલ-કાખ આપેલ છે તેથી વિ. સં. ૧૧૯૧ સુધી માળવા જીતાણું હોતું જોઈએ નહીં. હમણાંજ ગણ સાલમાં ઉજ્જયિનીમાંથી શિલા લેખનો એક કટકો (લેખ નંબર ૨૫૯૭) મળ્યો છે તે વિ. સં. ૧૧૯૫ની સાલનો છે. આ લેખમાં જયસિંહદેવનાં ખીજાં ખિરદોની સાથે અવન્તીનાથ પણ જોવામાં આવે છે એટલે વિ. સં. ૧૧૯૫ પહેલાં માળવા જીતાણું હોતું જોઈએ એમ પ્રાપ્ત થાય છે.

પરંતુ આ ગાળા પાસેના વિનાયકના લેખમાં વિ. સં. ૧૧૯૩માં જયસિંહદેવને અવન્તીનાથ લખ્યો છે તેથી માળવા વિ. સં. ૧૧૯૧થી વિ. સં. ૧૧૯૩ સુધીમાં જીતાણું હોતું જોઈએ એમ હવે કહી શકાય છે.

નં. ૩૮-શાખ ઉપરના અંધા લેખો કરતાં આ લેખ સહુથી વધુ ખવાઈ ગયેલ છે અને પહેલી પંક્તિમાં વિ. સં. ૧૨૨૫ની સાલ તેમજ છેલી લીટીમાં આશીર્વાદ સ્વયંક શબ્દો સિવાય ઠાંધ પણ ખાત્રી પૂર્વક વાંચી શકાતું નથી.

૧૯. ધ્રાંગધરા—તળ ધ્રાંગધરામાં ત્રણ લેખોનો નોંધ હતો તે ઉપરાંત એક નવો મળ્યો. તે ત્રણ પૈકીનો જુમા મસીદવાળો લેખ પ્રથમ મળ્યો નહોતો કારણ તે મસીદ સાંથી નીકળી ગયેલ છે. પણ હજીવદ આગુથી વળતાં ધ્રાંગધરામાં એક દીવસ રોકત યદ્ય

લાં મે. દીવાન સાહેબને આ ખાચતમાં વિનતિ કરવાથી તેઓ સાહેબે શ્રમ લઈ તપાસ કરાવી દીધો અને મ્યુનીસીપાલિટીની ઓફિસમાં તે લેખ હોવાના ખચર થવાથી લાં જઈ જોતાં તેજ નીકળ્યો તેથી છાપી લીધો. ત્યાંજ હજુર ઓફિસમાં પાછળના કોઠામાં પડેલા એક પાળીયામાં લેખ છે એમ મે. દીવાન સાહેબે વાત કરી તે ઉપરથી તે કોઠો ઉઘડાવી જોતાં વિ. સં. ૧૬૫૭ની સાલનો લેખ નીકળ્યો તે પણ છાપી લીધો.

નં. ૩૦-આ લેખ જનરની મધ્યમાંના મણીનાગેશ્વરના મંદીરમાં દક્ષિણાદી ભોંતે છે. સમય વિ. સં. ૧૮૦૯ શ્રાવણ સુદ ૯ ગુરૂ.

ભાવાર્થ—એહમદશાહ બાદશાહ (ખ. સ. ૧૭૪૮-૫૪) તેમજ દેશપતી મહારાણાશ્રી રાયસંઘજીના સમયમાં (ખ. સ. ૧૭૩૦-૪૫)^૩ વ્યાસ આવરદાસ મુળજીએ મંદિરની શરૂવાત કરી અને વિ. સં. ૧૮૧૫ વૈશાખ સુ. ૧૩ બુધે પૂર્ણાહુતી (સમાપ્તિ) થઈ. આ વખતે રાજાશ્રી ગજસંઘજી (ખ. સં. ૧૭૪૫-૮૨) અને કુંવરશ્રી જસવતસંઘજી (ખ. સ. ૧૭૮૨-૧૮૦૧) હતા એમ લખેલ છે. મંદીરના નિર્વાહ માટે પ્રતિ વર્ષ ૯૧ કળશી ૫ દાણા આપવા બંધાણેલ છે.

નં. ૩૧-આ લેખ મુર્તિની બેસણીમાં ફરતો ચારે બાજુમાં છે. સમય વિ. સં. ૧૩૨૨ માઘ સુદિ ૫ બુધવાર.

ભાવાર્થ—શ્રીમાલ જ્ઞાતિના કા. વીરહજી ચાર બિંબની સ્થાપના કરાવી અને તે અનુક્રમે પોતાના પિતા કા. ઉદા, પોતાની માતા (નામ નથી), પોતાના ભાઈ પદમા અને શ્રીતેજ (પછીના બે અક્ષર ગયા છે) ના શ્રેય માટે બેસ-રાવ્યાં છે. પ્રતિષ્ઠા કરનાર તરીકે શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરી હતા એમ પણ લખેલ છે.

૩ વિ. સં. ૧૮૦૯ એટલે કે ખ. સ. ૧૭૫૩ માં મહારાણાશ્રી રાયસંઘજી દેશપતી હોવાનું લખ્યું છે તે કાંઈક ભુલ થએલ લાગે છે કારણકે ખ. સ. ૧૭૪૫ એટલે વિ. સં. ૧૮૦૧ માં મ. રાયસંઘજી સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૪ આ ગજસંઘજીને બદલે ધ્રાંગધરાના સ્ટેડીસટીકલ એકાઉન્ટમાં પાને ૩૧મે ૩૫મા રાગ તરીકે ભુલથી બજસંઘજી લખેલ છે, તે ગ ને બદલે બ ભુલથી લખાણો હશે.

૫ એક કળશી એટલે નીચેના કોષ્ટક અનુસાર ૩૨ મણુ થાય છે.

૪૦ શા. ભારનો ૧ શેર

૫ માપની ૧ સમ

૨ શેરની ૧ પાલી

૧૬ સમની ૧ કળશી

૮ પાલીનું ૧ માપ

નં. ૬૩-૬ જુભામસીદમાંનો લેખ જે હાલ મ્યુનીસીપાલિટીની ઓફિસમાં પડેલો છે તે અરખી તુગ્રામાં લખેલો છે. ધણાખરા ફારસી લેખોની માફક આના અક્ષર પણ ઉપડતા છે. હજુ લેખ ધણોજ સ્પષ્ટ અને સુરક્ષિત છે.

નં. ૬૪-૭ હજુર ઓફિસની પાછળ ઇશાન ખૂણે કાઠો છે તેમાં આ પાળાયો પડેલો છે. તેની પહેલી ચાર પંક્તિ પછીથી નીચેનો ભાગ તુડી નોખો થઈ ગયો છે અને તેને લીધે પાંચમી લીટીની શરૂવાતના આશરે ૪૦૫ અક્ષરો ખંડિત થઈ ગયા છે. સમય વિ. સં. ૧૬૫૭ વૈશાખ સુદ ૫ ભોમ.

ભાત્રાયં—કચ્છના રાઓશ્રી ભારમલજી (ઇ. સ. ૧૫૮૬-૧૬૩૨)ના વચનથી પી ..... ગામમાં નંદવાણા પીતાંબરના પુત્રને પુત્ર પૌત્રાદિક ભોગવે તેવી રીતે જમીન આપેલ છે. ગામનું નામ સ્પષ્ટ નથી. પહેલો અક્ષર ‘પી’ છે અને છેલ્લો ‘ડી’ છે. વચલા અક્ષરો સંદિગ્ધ છે.

૨૦. કુઆ—(કંકાવડી) આ ગામ અલારે ભાંગી તુડી ગયું છે પણ અગાઉ ઝાલાઓની (હળવદની પહેલાંનું) રાજધાનીનું શહેર હતું. આ ગામ ઇ. સ. ૧૩૪૨ માં ઉદે-સિંધજીએ વસાવ્યાનું કાઠીયાવાડ જેઝેરીઅરમાં લખેલ છે. વાઘોજના સમયમાં (ઇ. સ. ૧૪૬૯ થી ઇ. સ. ૧૪૮૬) મહમદ બેગડાની વતી સોરઠના સુબા તરીકે તેનો પુત્ર ખલીલ-ખાન હતો તેની સાથે વાઘોજીએ લડાઈ આદરી. આથી સુલતાન મહમદ મોટું લશ્કર લઈ કુઆ આળ્યો અને તુમુલ યુદ્ધ થયું તેમાં બંને પક્ષનાં પુષ્કળ માણસો મરાણાં. વાઘોજી પોતે પણ રણમાં પડ્યો અને રાણીઓ બધી સતી થઈ. સુસલમાનોએ લુટફાટ કરી એટલો ત્રાસ વરતાવ્યો કે હજુ પણ મહાન આપત્તિનો ખ્યાલ આપવા માટે “કુત્રાનો કેર” વર્ષો એમ કહેવાય છે. સુસલમાનોએ ત્યાં યાણું રાખ્યું અને મસીદ બાંધાવી જે હજુ હયાત છે. જુના-ગઢ વિગેરેનાં ખંડેર હજુ ગામથી નૈઋત્યમાં જોવામાં આવે છે. જુના રાજદરબારની રીતિ અનુસાર ગઢના બેવડા દરવાજાનો અમુક અમુક ભાગ હજુ ટકી રહેલ છે. બહારનો દરવાજો ઉત્તરાભિમુખનો પૂર્વ પશ્ચિમ ૧૧ શી. ૭ ઇ. પહોળો, ઉત્તર દક્ષિણ ૯ શી. ૦ ઇં ઉંડો અને ૧૪ શી. ૯ ઇં. ઉંચો છે. બ્યારે અંદરનો દરવાજો પશ્ચિમાભિમુખનો હોઈ ઉત્તર દક્ષિણ ૧૨૧ શી. પહોળો, પૂર્વ પશ્ચિમ ૧૫ શી. ૧૦ ઇં. ઉંડો અને ૧૪ શી. ૬ ઇં. ઉંચો છે. બંને દરવાજામાં ભોગળ નાંખવાનાં કાંચા હજુ છે. ઉંડાઈના ભાગમાં ચોકીદારોને બેસવા વિગેરેની કેટલી છે. આશ્વર્થદારક એ છે કે એટલા ૧૨ શીટ પહોળા દરવાજા ઉપર શાખ તરીકે લાકડાને બદલે સળંગ એકજ પથ્થરની શિલાઓ લાગેલી છે. તેવી એક શિલા ૧૫ શીટ

લાંબી ૧૧ શીટ પહોળી અને ૧૧ શીટ જડી ૧૫ શીટની ઉંચાઇએ શાખ તરીકે, હાલનાં
યાંત્રિક બળનો અભાવ હોવા છતાં, શી રીતે ચડાવેલ હશે એ ખ્યાલ આવી શકતો નથી.

આંહીના ચાર લેખો પૈકીના નં. ૩૯ મો ખારી વાવમાંનો છે જ્યારે બાકીના ત્રણ પા-
ળીયા ઉપરના છે.

નં. ૩૯-ખારી વાવની નાળમાં જતાં જમણી બાજુએ ઉંચો આ લેખ છે. સમય વિ.
સં. ૧૫૭૨ શાકે ૧૪૩૭ શ્રાવણ સુદ ૯ બૃહ રોહિણી નક્ષત્ર.

ભાવાર્થ—મુઝફર પાદશાહ (ષ. સ. ૧૫૧૩-૨૬) તથા મહારાણાશ્રી રાણગદે-
નાં નામ આપેલ છે. (રાણગદે=રાણેશ્વર ઇ. સ. ૧૫૦૦-૨૩). કુલા ભાં-
ગ્યા પછી આંહી યાણું રાખી સુખાને નીમવામાં આવતા તે પૈકીના ખાનશી
તાજખાન તથા અમનનાં નામ લખેલ છે. ગામ પટેલ પછી તે વખતે
'મુસો' નામનો મુસલમાન હતો. આ વાવ કરાવનાર તરીકે આ મુસાનુંજ
નામ લખેલ છે અને તે ઉપરાંત તેના આખા વંશના નામ આમાંથી મળે છે.

નં. ૪૦-મસીદની પાછળ શિવ મંદીર છે તેના ફળીયામાં ધણી પાળીયા છે પણ તેમાં-
ના ત્રણ ઝાલાઓના હતા તે છાપી લીધા છે. નં. ૪૦ મો ૧૬૮૨ ની સાલનો
(વિ. સં.) છે.

ભાવાર્થ—ઝાલાશ્રી લાખાણ તેના દીકરા મુરાણ અને તેના દીકરા ગોપાળજી
ગાયત્રી વ્હારે ચડેલ સાં કામ આવ્યા (મરણ પામ્યા).

નં. ૪૧-સમય ૧૬૮૭.

ભાવાર્થ—ઉપરના લેખવાળા ઝાલા ગોપાળજીના દીકરા મેપજી ગાયત્રી વ્હારે
ચડતાં કામ આવ્યા.

નં. ૪૨-સમય વિ. સં. ૧૬૮૮.

ભાવાર્થ—મરનાર મકનદાસનું તેમજ તેના પિતા, પિતામહ અને પ્રપિતામહનાં
નામ ભોળજી, ગંગદાસજી અને સારંગજી એમ અનુક્રમે આપેલ છે. આ

૮ તે સમયમાં કલહનું કારણ ઉણું કરવામાં પ્રતિપક્ષીના ગામનાં ઢોર વાળી જવાં એ એક
સાધારણ પગલું હતું. પ્રતિપક્ષી ઢોર પાછાં વાળવાને સામે ચઢીને આવે અને
લડાઈ થાય તેમાં લડતાં મરે તે ગાયત્રી વ્હારે ચડતાં મુઝા એમ ગણાય અને તેની
યાદગીરિમાં પાળીયો ખોડતા.

જણે પાળીયામાંના ઝાલાઓ ઉત્તરોત્તર ભાયાત વર્ગમાંથી ઉતરેલા હશે.

૨૧. ટીકર—પ્રાંગધરા તામાનું છેક વાયવ્ય ખૂણા ઉપરનું રણને કાંઠે આવેલું આ ગામ છે. પ્રથમ તે મહાલનું મુખ્ય મથક હતું અને ત્યાં વહીવટદારની કચેરી હતી. વિ. સ. ૧૩૮૪ ઇ. સ. ૧૩૨૮માં રાજ મેઘપાલજી (ઇ. સ. ૧૩૨૬-૩૧) એ આ ગામ વસાવ્યાનું લખ્યું છે. આંહી એક શ્રાવકનું મંદીર તાજેતરમાં ઇ. સ. ૧૮૭૭માં સંધવી હીમા સુરચંદે બંધાવેલ છે. પરંતુ તેમાં લેખ નથી. આંહીથી પાટીવા છેટે વરણ્ય પરમારની દેરડી (નાની ડેરી) છે. દક્ષિણાદ્ય પાદરમાં કેટલાક પાળીયા છે તેમાંનો ૧ વિ. સ. ૧૬૭૫ની સાલનો છાપી લીધો.

નં. ૪૩-સમય વિ. સ. ૧૬૭૫ માગશર વદિ ૧૩ શુક્રવાર.

ભાવાર્થ—મહારાણા અંદ્રસિંધજી ઇ. સ. (૧૫૮૪-૧૬૨૮) ના રાજ્યમાં ટીકર-ના રહીશ કણ્ણી ગોવિંદની ભાર્યા સતી થઈ એવી હકીકત છે.

૨૨. હળવદ—મુસલમાનોને હાથે કુઆ ભંગાણું ત્યારબાદ વાઘોજના પુત્ર રાજે-ધરજીએ વિ. સ. ૧૫૪૪ (ઇ. સ. ૧૪૮૮) મહા વદ ૧૩ને દિવસે હળવદ શેહેરને પાયો નાંખ્યો, અને ત્યાં રાજગાદી સ્થાપી. (કા. ગે.) ઇ. સ. ૧૪૮૮થી ઇ. સ. ૧૭૩૦ સુધી ઝાલાઓની રાજધાની આંહીજ રહી. ઇ. સ. ૧૭૩૦માં રાયસંઘજીએ પ્રાંગધરાનો કિલ્લો બાંધ્યો અને અમુક મુદત ત્યાં રહેવું શરૂ કર્યું. ગામથી પૂર્વમાં થોડે છેટે રાજેહર નામની જગ્યા છે ત્યાં ધણા પાળીયા તથા ડેરીઓ છે. અત્યારે પણ તે જગ્યા રૈયત વર્ગનું સ્મશાન તરીકેજ વપરાય છે. જે કુટુંબની ડેરી જ્યાં હોય તેની આગળજ તે કુટુંબનું માણસ બાળવાનો હજીપણ ત્યાં રીવાજ છે.

આંહીના પાળીયાઓમાંથી ઐતહાસીક દ્રષ્ટિએ ઉપયોગી જણાયા તે કુલ મળીને ૧૬ છાપી લીધા. ઉપરાંત તળાવને કાંઠે શરણેશ્વર મહાદેવની જગ્યા છે તેમાં વાવમાં ઉતરતાં જમણી બાજુએ લેખ હોવાનો નોંધ હતો તે જોવા જતાં તેમાં પાણી છેક ઉપર સુધી ભરેલું હતું તેથી તે લેખ જોવાણોજ નહીં તો છપાયતો ક્યાંથી. ગામમાં મ્હોટો દરબારગઢ છે જે સંવત ૧૭૬૫માં રાણા જસવતસિંધજીએ બંધાવેલ છે. ગામમાં આઠાણોની વસ્તી સારી છે અને તેમાંના કેટલાકે સારી વિદ્વતા પ્રાપ્ત કરેલ છે.

હળવદના વતની બ્યાસ રતનજી માધવજી જે ધણા વર્ષો થયાં આંહી રાજકોટમાંજ વકીલાતનો ધંધો કરે છે તેને ત્યાં પોતાના ભાગમાં આવેલ પુસ્તક તથા પોથીઓનો મ્હોટો જથ્થો છે જે ગયા વર્ષમાં મ્હું તપાસ્યો હતો. તે બધા ગ્રંથોનું લીસ્ટ તૈયાર કર્યું છે અને

તે તેઓ છપાવવા ધારે છે. આ બધા ગ્રંથો ઉપરથી અગાઉ હળવદમાં જે ઉંચા પ્રકારની સર્વદેશીય વિદ્યા હતી તેનું જ્ઞાન થાય છે. તેવા ઘણા ક્ષાત્રજોનેલાં અત્યારે પણ અમૂલ્ય ગ્રંથો હશે પણ વંશ પરમ્પરા વિદ્યા ઓછી થતી ગઈ તેથી તેની તરફની ઉપેક્ષાને લીધે પ્રજા જાણે તે ગ્રંથરત્નોની શી દશા હશે. રા. રા. રતનજીભાઈનાં પુસ્તકો જોવા પછી ખુદ હળવદમાં હજી વધુ સારાં પુસ્તકો જોવા મળશે એમ આશા હતી પણ ત્યાં મુકામ થયો ત્યારે તપાસ કરતાં સંતોષકારક જવાબ ક્યાંકથી પણ મળ્યો નહોતો તેથી નિરાશ થવું પડ્યું.

શરણેશ્વરની વાવવાળા ક્ષેત્રમાં ઉત્તરોત્તર ૯ પેઢી સુધીના રાણા સાહેબોનાં સપત્નિક નામ આપેલ છે. વાવ બંધાવ્યાનો સમય વિસ્તારપૂર્વક નીચે મુજબ આપેલ છે—વિ. સં. ૧૫૮૭ શાકે ૧૪૪૮ ઉત્તરાયન શિશિર ઋતુ, ફાલ્ગુન માસ, કૃષ્ણ પક્ષ, ૧૩ ગુરુવાર, ધનિષ્ઠા નક્ષત્ર, સિદ્ધિયોગ, ગિર કરણ અને મીન લગ્ન. આ બધા રાણા સાહેબોનાં નામ બધી જગ્યાના કરતાં વંશવૃક્ષના રૂપમાં મુકવાથી વધુ સરલતા પડશે એમ ધારી તે પ્રમાણે આપેલ છે.

ઝાલા રણમલ (સિંધજી) = રાણી દક્ષિણાદે—ખ. સ. ૧૩૯૨.

શત્રુશય (સતરસાલજી) = રાણી મીલુલદે—ખ. સ. ૧૪૦૮.

જીતા (જેતસિંધજી) = રાણી જીતાદે—ખ. સ. ૧૪૨૦.

રણુવીર (વનવિરસિંધજી) = રાણી લીલાદે—ખ. સ. ૧૪૪૧.

ભીમ (સિંધજી) = રાણી ત્રી (વી) મલદે—ખ. સ. ૧૪૬૦.

વાઘ (વાઘેજી) = રાણી નીલુદે—ખ. સ. ૧૪૬૯.

રાજધર (રાજોધરજી) = રાણી અહિકારદે—ખ. સ. ૧૪૮૬.

સારંગદેવ વાઘેલા = રાણી વીરાદે.

રાણિંગ (રાણોજી) = રાણી કદયાણુદે—વાવ બંધાવનાર—ખ. સ. ૧૫૦૦.

માનસિંધજી—ખ. સ. ૧૫૨૩-૬૪.

નં. ૪૪-સમય વિ. સં. ૧૭૯૧ શ્રાવણ વદ ૫.

ભાવાર્થ—ઝાલા જેઠીજી કુંવર મહારાણાશ્રી રાયસિંધજીના મહો આગળ (ખ.

સં. ૧૭૩૦-૪૫) કામ આવ્યા.

નં. ૪૫-સમય વિ. સં. ૧૭૬૦ ફાગણ સુદ ૧૦.

ભાવાર્થ—કડીયા ભોમજી વગ્નજી મહારાજાશ્રી માનાભાષ (જસવંતસિંધજીના પુત્ર માનસંધજી જેને માળવજી તાલુકો ભાગમાં મળ્યો હતો).

નં. ૪૬-સમય વિ. સં. ૧૮૨૨ આસુ વદ ૪ ગુરુ.

ભાવાર્થ—મહારાજા રાયસિંધજી (ધ. સ. ૧૭૩૦-૪૫)ના સુત મહારાજાશ્રી ગજસિંધજી (ધ. સ. ૧૭૪૫-૮૨) લડાઇમાં કામ આવ્યા છે અને તેની સાથે ગાજણીયા કેસરના પુત્ર હરિસિંહ પણ કામ આવ્યા છે.

નં. ૪૭-સમય વિ. સં. ૧૭૩૫ શાકે ૧૬૦૪ શ્રાવણ સુદિ ૧૪ રવિ.

ભાવાર્થ—ચાવડા રામદાસના પુત્ર નારજીદાસ અને તેના પુત્ર વાલજી મહારાજાશ્રી ગજસિંધજીના રાજ્યમાં (ધ. સ. ૧૬૬૧-૭૩) રાજના ખવાસ હતા.

નં. ૪૮-સમય વિ. સં. ૧૬૮૮ જેઠ સુદ ૫.

ભાવાર્થ—ઝાલા કરસનજીના પુત્ર ભીમજી અને તેના પુત્ર કાપડીજી ચંદ્રસેનજી (ધ. સ. ૧૫૮૪-૧૬૨૮)ના આગળ લડતાં મરાઠા.

નં. ૪૯-સમય વિ. સં. ૧૭૭૯ ચૈત્ર સુદ ૭.

ભાવાર્થ—મહારાજાશ્રી મેઘરાજજીના પુત્ર મહારાજાશ્રી ગજસિંધજી (ધ. સ. ૧૬૬૧-૭૩) અને તેના પુત્ર મહારાજાશ્રી જસવંતસિંધજી (ધ. સ. ૧૬૭૩-૧૭૧૮) ની આ ડેરી છે.

નં. ૫૦-સમય વિ. સં. ૧૫૯૨ પોષ સુ. ૮.

ભાવાર્થ—ગોહલશ્રી ડુંગરની ભાર્યા બાઇ હીરાદેએ સહગમન કીધાં (સતી ધષ).

નં. ૫૧-સમય વિ. સં. ૧૮૫૦ અસાડ વદ ૯ બુધ.

ભાવાર્થ—ડુંગરજીના પુત્ર રવાજી અને તેના દીકરા કેસાભાષ સરધાર રાજ-કોટનું કઠક આવતાં ગાયની વ્હારે ચડતાં રાજશ્રી જસવંતસિંધજી (ધ. સ. ૧૭૮૨-૧૮૦૧) ના મ્હો આગળ કામ આવ્યા.

નં. ૫૨-સમય વિ. સં. ૧૬૫૫ કાર્તિક સુદ ૫.

ભાવાર્થ—ઝાલાશ્રી ભીમજી સુત ઝાલાશ્રી વાળજી રામશરણ પાખ્યા અને રૂખ-મણીએ સહગમન કીધું.

નં. ૫૩-સમય વિ. સં. ૧૭૩૨ આશુ સુદ ૮.

ભાવાર્થ—ગોહેલ લાખાજી મહારાજાશ્રી ગજસિંધજીને (ઇ. સ. ૧૬૬૧-૭૩)
કામ આવ્યા છે.

નં. ૫૪-સમય વિ. સં. ૧૭૪૯ વૈશાખ સુદ ૧૦.

ભાવાર્થ—ગોહેલ વસાજી મહારાજાશ્રી જસવતસિંધજીને (ઇ. સ. ૧૬૭૩-
૧૭૧૮) કામ આવ્યા છે.

નં. ૫૫-સમય વિ. સં. ૧૬૫૪ ભાદ્રવ વદ ૧૭ બોમ.

ભાવાર્થ—મહારાજાશ્રી અરજજીના પુત્ર મહારાજાશ્રી ગોપાળાધીશજીની સ્ત્રી
અને રાજાશ્રી સગરામજીની પુત્રી બાઈ મીરાં સતી થઈ.

નં. ૫૬-સમય વિ. સં. ૧૬૯૩ વૈશાખ વદ ૧૦ ગુર.

ભાવાર્થ—મહારાજાશ્રી માનસિંધજીના પુત્ર મહારાજાશ્રી રાસંધજી (ઇ. સ.
૧૧૬૪-૮૪) તેના પુત્ર મહારાજાશ્રી ચંદ્રસેનજી (ઇ. સ. ૧૫૮૪-૧૬૨૮)
મૃત્યુ પામ્યા. તેની ડેરી મહારાજાશ્રી અમરસિંધજી (ઇ. સ. ૧૬૩૪-૪૫)
એ કરાવી. સમય તરીકે ૧૬૯૩ની સાલ ચંદ્રસેનજીના મરણની નહીં પણ
મરણ પછી ૧૦ વર્ષે અમરસિંધજીએ ડેરી કરાવી ત્યારની હોવી જોઈએ.

નં. ૫૭-સમય વિ. સં. ૧૬૨૦ કારતક સુ. ૧૫.

ભાવાર્થ—મહારાજાશ્રી માનસિંગજી હરિ ચરણ પામ્યા.

નં. ૫૮-સમય વિ. સં. ૧૮૧૫ શાકે ૧૬૮૧ ઉત્તરાયન, વસંતઋતુ, ચૈત્ર સુદ ૪ રવિ.

ભાવાર્થ—હજવદ ભાંગતાં ઝાલા કીડીયા ફલજી સુત ખેંગારજી કામ આવ્યા છે.

આ લેખમાંના ‘હજવદ મારતાં’ એ શબ્દો ઉપરથી, ઇ. સ. ૧૭૫૯ વિ. સં. ૧૮૧૫માં
મરાઠા સરદાર સદાશિવ રામચંદ્રે હજવદ ઉપર રાતનો હુમલો કર્યો હતો એમ મુંબઈ ગેઝેટીઅર-
માં લખેલ છે તેને પુષ્ટી મળે છે.

નં. ૫૯-સમય વિ. સં. ૧૬૬૦ ચૈત્ર સુદિ ૧૧ રવિ.

ભાવાર્થ—મહારાજાશ્રી આસકરજીજી (ઇ. સ. ૧૬૨૮-૩૪) મૃત્યુ પામ્યા.

આ બધા પાળીયામાંથી એકંદર રીતે કંઈપણ વિસ્તાર પૂર્વક ઐતિહાસિક હકીકત મળી

શકતી નથી અને મળી શકેજ નહીં' પરંતુ તેમાંથી ધણાખરા મહારાજાઓના સમયની તેમજ અવસાનની ચોકસ સાલ તેમજ તિથિ માસાદિક ખાત્રી પૂર્વક મળી શકે છે.

૨૩. સુંદરી — હળવદથી દક્ષિણમાં ૬ ગાઉ અને સરાથી વાયવ્યમાં ૨-૨૧ ગાઉને અંતરે આવેલ છે. આ ગામનું બહુજ નાનું છે પણ ત્યાંથી પૂર્વમાં એકાદ ખેતરવા છેટે સુંદરી ભવાની માતાનું સ્થાનક છે તે ચમત્કારિક ગણાવાથી આસપાસનાં તેમજ દુરથી માનતા પુરી કરવા ધણા મુસાફરો આવેછે તેથી પ્રસિદ્ધ છે. ગામનું નામ પણ આ સ્થાનક ઉપરથીજ પડ્યું હશે એમ સંભવ છે. આસપાસ ધાટી ઝાડી છે અને સ્થાનકની બહાર પાસેજ સજીવન પાણીનો ઝરો છે. જગામાં નૈઋત ભાગમાં બુદેશ્વર શિવજીનું પુરાતની શિવાલય છે તેની આગળ સામસામી બે ડેરી છે જેના આગળ્યા સ્થંભો ઉપર બે લેખ છે.

નં. ૬૦-સમય વિ. સં. ૧૫૨૨ શાગણ વદ ૨.

ભાવાર્થ—ગદવી માંડણ માત્રા સુત ગદવી વીસલે ડેરી કરાવી.

નં. ૬૧-સમય વિ. સં. ૧૬૨૬ આસુ વદ ૪.

ભાવાર્થ—રાજા રાણા ભારમલ ..... ડેરી કરાવી ચારણ ..... પુત્ર .....

આ જગ્યાથી નૈઋત ભાગમાં બહાર મ્હોટા પુરા કદની સાત મૂર્તિઓ પડેલી છે. તે મૂર્તિઓ પાંચ પાંડવની ૫ અને કુન્તા માતાજી અને નારાયણની મળીને સાત છે એમ ત્યાંના લોકો કહે છે. ખરેખર કેટલીક મૂર્તિઓ વર્ણન અનુસાર મળતી આવે છે તેથી તેમ હશે એમ માનવાનું કારણ મળે છે. સૌથી મ્હોટામાં મ્હોટી મૂર્તિ ભીમની માપી લેતાં ૬ ફી. ૯ ઇં. ઉંચી, ૨ ફી. ૫ ઇં. પહોળી અને ૧ ફી. ૧૦ ઇં. જડી થઇ. બધી મૂર્તિઓ ભુખરા પથ્થરની છે અને બહુ જીની હોય એમ લાગતું નથી.

૨૪. કોંઠે—ધ્રાંગધરા તાપ્પાનું નૈઋત્યમાં ૭ ગાઉ છેટે ભાયાતી ગામ છે. ગામથી આયમણી બાજુએ નદીને સામે કાંઠે કોંઠેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે તેના નિજ મંદીરમાં સામા ગોખલામાં વિ. સં. ૧૬૬૩ની સાલનો લેખ છે. આ લેખ મ્હોટો તથા ઐતિહાસિક હકીકત પુરી પાડે તેવો છે પરંતુ કેટલાંક અનિર્વાર્ય કારણોને લીધે તેનું રબિંગ જોઇએ તેવું સાદ્દ લઇ શકાતું નહોં અને પરિણામે શરવાતની ત્રણ લીટી સિવાયનો ભાગ સંતોષકારક રીતે વાંચી શકાતો નથી.

નં. ૬૨-વિ. સં. ૧૬૬૩ શાકે ૧૫૨૯ ઉત્તરાશ્વિન, વસંતઋતુ વૈશાખ સુદ ૧૫ બૃગુ વિ-
શાખા નક્ષત્ર, વરીયાન યોગ, શુભ કરણ.

ભાવાર્થ — મંદીર કરાવ્યા સમયનો હશે પણ રમિંગ સ્પષ્ટ ન આવવાથી વાંચી શકાયો નથી.

૨૫. વસાવડ — સોરઠ પ્રાંતના પોલીટીકલ એજન્ટ મે. એલ સાહેબની ઇચ્છા અનુસાર તા. ૨-૩-૧૪ થી તા. ૭-૩-૧૪ સુધી વસાવડ મુકામ રાખેલ. તે જગ્યાએ અગાઉ મહોટું શેહેર હશે અને ખોદકામ કરવાથી જુના શોધખોળ ખાતાને ઉપયોગી પદાર્થો નીકળશે એમ અનુમાન કરવામાં આવેલ તેથી તેવી કંઈ પણ નિશાનીઓ માટે આસપાસ સીમમાં ફરીને ચડીયાતી જગ્યાઓ બધી તપાસી તેમ કેટલેક ઠેકાણે થોડું ઘણું ખોદાવી જોયું પણ તેવું કંઈ મારુમ પડ્યું નહીં. ગામની પાસેજ માંડવીનો ઢોરો તેમજ કબરસ્તાનનો ઢોરો જોયો અને થોડે છેટે લુખીવાનો ઢોરો પણ જોયો પરંતુ તેવું અનુમાન બાંધવા પુરતી કંઈપણ વિશ્લેષણતા જોવામાં આવી નહીં. ઉપરાંત તળ વસાવડમાંથી કે આસપાસના વિભાગમાંથી આજ પર્વત પ્રાચીન શિક્ષા અગર તામ્રપત્ર વિગેરે પણ કોઇવાર નીકળેલાં જાણવામાં આવેલ નથી. મહેને જોવી રીતે સુચના થઇ હતી તેમ રા. રા. ડી. આર. ભાંડારકર એમ. એ. વેસ્ટર્ન સરકલના આર્કેઓલોજીકલ સર્વેના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબને પણ થઇ હતી તેથી તેઓ પણ બે દીવસ આવી જોઇ ગયા પણ તેઓ સાહેબને પણ કંઈ તેવું જણાયું નહીં અને તેઓને નાહક દેરો થયો એમ તેઓ સાહેબ મહારી ઉપરના ડેમી ઓફીશીયલ પત્રમાં લખે છે. પ્રથમ જોયેલા આંહીના બે લેખ પાળીયા ઉપરના છાપી લીધા.

નં. ૬૫-સમય વિ. સં. ૧૭૫૭ શ્રાવણ સુદ ૮ શુક.

ભાવાર્થ — મકવાળા હીરા સુત વા (આ) વા વસાવડ કટક આવ્યું ત્યારે કામ આવ્યા.

નં ૬૬-આ લેખ મસીદમાં કબરના બહાર નીકળતા પડયાર જેવા ભાગ ઉપર છે તેમાં સને નથી.

ભાવાર્થ — આ કબર નસીરખાં અહમદખાંની છે.

આસપાસનાં ગામો પૈકી વસાવડ તાબાનું ગાઉ દોઢ ગાઉ છેટેનું દડવા તથા જમનગર તાબાનું સાલુથળી (ત્રણ ગાઉ છેટેનું) જોયાં પણ ક્યાંઈ લેખ નથી.

તા. ૧૬-૩-૧૪ થી તા. ૪-૪-૧૪ સુધીની જોડીયા-બાંજાંબા બાજુની મુસાફરી કેવળ નિરસ નીવડી. તે મુસાફરી દરમિયાન લગભગ ૨૫ ગામો જોયાં પણ પરિણામમાં ૫ પાંચ લેખો જુના તેમજ ૧ નવો જોયા તથા છાપ્યા તે સિવાય ક્યાંઈથી પણ જુના શોધખોળ ખાતાને લગતી હકીકત અગર માહિતી મળી નહીં. બાજાંબા પહોંચવા રસ્તે ગવરીદડ,

કોટડા નાયાણી તથા ટંકારામાં મુકામ રાખેલ. ગવરીદડમાંથી કાંધ નવું મળ્યું નહીં જ્યારે કોટડામાંથી ૧ લેખ નવો મળ્યો. ટંકારામાંતો તપાસ કરવાનું બની શક્યું નહીં, કારણકે આંહીથી અગાઉથી રીતસર લખાણ કરેલ તેમજ ત્યાં જઈ ફરી મે. દીવાન સાહેબને વિનંતિ લખેલ છતાં ઉતારાનો જાહેાખરત થયો નહીં એટલુંજ નહીં પણ ત્યાંના લેખો વિગેરે જેવા તથા છાપરાની પરવાનગી પણ મળી નહીં. બાળંબા જતાં પીડડમાં પીડડાઇ માતાજીની જગો જેમ તેમજ તારાણા મોરાણામાં હલામણુ જેઠવાની કહેવાતી ગુફા જેમ. તપાસ કરતાં ગુફા જેવું તો કાંધ જણાયું નહીં. ગામ પોતે આજી નદીને કાંઠે પથ્થરની ઉંચી બેખડ ઉપર છે અને તેની નીચે નદીના બહેનને લીધે બેખડમાં પડી ગયેલ બખેલને ગુફા માની લીધી હતી. બાળંબામાં કામઠ માતાજીનો ઝુડ તથા સ્થાનક જેવાં પણ લેખ નથી. લતીપરને માર્ગે બાળંબાથી થોડે દુર નોંધણુ કુષ કહેવાયછે તે જેમ. ત્યાં સજીવન સ્વચ્છ પાણી બારેમાસ તેમજ દુકાળ વર્ષમાં પણ ભર્યું રહેછે. આને માટે દંત કથા એવી છે કે રા' નોંધણુ સિંધ જતો હતો ત્યારે આંહી આવી પહોંચતાં તેના લશ્કરનાં માણસો તૃપાથી પીડાતાં હતાં. આખરે રા'નોંધણે માતાજીનું સ્મરણુ કર્યું અને તેને આરા થઇ કે અમુક જગ્યાએ “ તારૂં બાહું ખુચાડ ” એટલે પાણી નીકળશે. તે અનુસાર તે વખતે જમીનમાંથી બાહું મારીને આ પાણી કાઢ્યું છે એમ મનાય છે. જેડીયામાંથી પણ કાંધ જણવા જેવું મળ્યું નહીં આસપાસની કહેવાતી જીની જગાએ જેમ પણ લેખ અગર ખીજું કાંધ મળ્યું નહીં.

૨૬. હુડીયાણા—જમનગર તાબાનું ધ્રોળથી વાયવ્યમાં પાંચ ગાઉ છેટે આવેલું છે. ગામ જીતું અને ખળભળી ગયેલું છે. ગામથી પશ્ચિમે નદીને સામે કાંઠે વિશ્વનાથજીની જગા છે તેના મંદીરના ૩૫ મંડપમાં ગણપતિજીના ગોખલા નીચેનો સંવત ૧૮૫૬ નો લેખ છાપી લીધો.

નં. ૬૮—સમય ૧૭૮૧ આસુ સુદ ૧૦ પુષ.

ભાવાર્થ—પ્રથમ વિ. સં. ૧૭૮૧ માં રાવલશ્રી ૫ મ્હાદેવ સુત રામજી સુત જસ-
વંતે સમુ કરાવ્યું અને સારપછી વિ. સં. ૧૮૫૬ શાકે ૧૭૨૨ આસુ વદ ૧૦
ગુરના રોજ રાવલશ્રી ૫ ગણેશે ફરી સમરાવ્યું.

૨૭. ધ્રોળ—આંહીથી વાયવ્યમાં ૧ ગાઉ ઉપર ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ ભુયરમોરી નામની જગ્યા છે, જ્યાં અગાઉ ઇ. સ. ૧૫૯૧ માં તુમુલ યુદ્ધ થયું હતું. એક બાજુ જમ સતાજી, મુઝફ્ફર, ફૈઝતખાન ધોરી અને લોમા ખુમાણ હતા જ્યારે સામે ગુજરાતનો સુબો ખાન આઝમ મિરઝા અઝીઝ કોકલતાશ હતો. આ યુદ્ધમાં જમનો કુંવર અજોજ તથા પ્રધાન

જસો બન્ને મરાણા અને બન્ને બાળુનાં એટલાં બધાં માણસો મરાણા કે અલારે પણ 'ભુયર-મોરી' એ નામ હજારો માણસની કતલ સૂચક થઇ પડેલ છે.

નં. ૬૯-સમય વિ. સં. ૧૭૯૦ ઉત્તરાયન, વર્ષા ઋતુ, આષાઢ માસ, કૃષ્ણ પક્ષ ૩ બોમવાર.

ભાવાર્થ — ધરોલ (ઘ્રેળ) મધ્યે નંદવાણા ચાતિના ગોવાલ સુત રધનાથ સુત વાલજી શ્રીજીનાયરજી પામ્યા.

નં. ૭૦-સમય વિ. સં. ૧૬૪૭ શ્રાવણ વદ ૮ રવિ.

ભાવાર્થ — ખારડશ્રી ગોલા અને નાપાણી ગોહેડીઆ, કુંવરશ્રી અન્નેજી સાથે મરાણા. ખાનશ્રી આજમખાનની સાથે લડતાં મરાણા.

આ પાળીયો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ધણો ઉપયોગી છે. ભુયરમોરીના મહાન યુદ્ધની સાચી તારીખવાર તેમજ આજમ ખાનની સાથે લડતાં જામના કુંવર અન્નેજી મરાણા એ બે હકીકત આ લેખ ઉપરથી નિઃશંકે પુરવાર થાય છે. યુદ્ધની સાલ તરીકે ઇ. સ. ૧૫૯૧ કે ૯૨ એમ બે મત છે પણ આ લેખ ઉપરથી ઇ. સ. ૧૫૯૧ ચોકસ ઠરે છે.

૨૮. ખારવા — ઘ્રેળથી અગ્નિ ખૂણે એક ગાઉ ઉપર નાનું ગામડું છે તેમાં બે લેખો છે.

નં. ૭૧-સમય વિ. સં. ૧૫૧૯ વૈશાખ વદિ ૧૦ શુક્ર.

ભાવાર્થ — ..... પદ્મનાભની મૂર્તિ કરાવી. મૂર્તિ કરાવનાર કણુખીની આજનું નામ છે પણ અક્ષર ઘસાઇ ગયેલ હોવાથી વાંચી શકાતું નથી.

નં. ૭૨-સમય વિ. સં. ૧૭૧૬ વૈશાખ વદિ ૧૩ રવિ.

ભાવાર્થ — મનડેશ્રી જીજ્ઞાણના અવિચળ રાજ્યમાં પટેલ રતના પુત્ર ભાણુજી તથા ગંગદાસ વિગેરેએ ગામ ખારવામાં વાવ કરાવી છે. આ લેખમાં આ ગામને સદાશિવગ્રામ લખેલું છે તેથી કદી શિવજીની પૂજા વિગેરે સારૂ અર્પણ થયું હોય એમ સંભવે છે. તેમજ વાવથી ઇશાનમાં ગામના થડમાં જીનું શિવાલય પણ છે.

૨૯. પોરખંદર — માણેકચોકમાં ખોદ કામ થતાં તેમાંથી જીનો પાળીયો નીકળ્યો છે અને તે વિ. સં. ૧૨૦૦ની સાલનો છે એમ ખજર મળ્યા તે ઉપરથી મે. એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબને વિનંતિ કરી તે પાળીઓ આંહી મંગાવી લીધો પરંતુ તેને આંહી તપાસતાં વિ. સં. ૧૨૦૦ની નહીં પણ ૧૬૦૦ની સાલનો નીકળ્યો. તે કોઇ ગઢવીનો મરણ સ્થંભ છે. રસ્તે ધણુ ખરા અક્ષર ટોચાઇ ગયા છે તેથી નીચેનો ભાગ વાંચી શકાતો નથી.

૩૦. અડાળજી—અમદાવાદની પાસેના અડાળજી ગામમાંથી નીકળેલ યુદ્ધ મૂર્તિ ઉપરના લેખનો ફોટોગ્રાફ રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય પ્રુવે ભેટ મોકલેલ છે. તે લેખમાં સાલ સંવત કાંઈ નથી પણ લિપિ ઉપરથી ઇસ્વી સાતમી આઠમી શતાબ્દી જેટલી જુની આ મૂર્તિ હોવી જોઈએ એમ અતુમાન થાયછે. સાધારણ રિવાજ અનુસાર લેખમાં મૂર્તિ કાણે અને કયારે કરાવી તે બાબત કાંઈ લખેલ નથી. પણ યુદ્ધ ધર્મના સિદ્ધાંત સંબંધીનો ગાથા હંદમાં એક શ્લોક માત્ર લખેલ છે.

છેવટમાં આ સાલની મુસાફરી દરમીયાન જે જે સ્ટોટો તેમજ ગૃહસ્થો તરફથી મળેને જે મદદ તથા અનુકુળતા મળી છે તેને માટે તે તે સ્ટોટોના સત્તાધિકારીઓનો તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોનો ઉપકાર માની આ રીપોર્ટ પુરો કરું છઉ.

તા. ૩૦-૬-૧૪

મુ. રાજકોટ.

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

કચ્છરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

આંક ૨.

મુકામ પત્રક સને ૧૯૧૩-૧૪.

સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલ દરમીયાન જોડેલાં સ્થળોનું ત્રિગતવાર પત્રક.

તારીખ.	વાર.	નંબર	ગામ કે સ્થળનું નામ.	કેટલા ગાઉ.	જવાનો ઉદ્દેશ.	લેખ મળ્યા.			સિવાય શું મળ્યું તથા કયું.	રીમાર્ક.
						૭	૮	૯		
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
૬-૧૧-૧૩	ગુરુ	૧	સીંથાપુર	૨૯૯૨ રસ્તે	તળ તથા આસપાસનાં ગામડાં જોવાં	૦	૪	૦		
૮-૧૧-૧૩	શનિ	૨	ચંદ્રાસર	૧	લેખ ૫ છાપવા	૨	૦	૩		
૧૦-૧૧-૧૩	સોમ	૩	પૃથુગઢ	૧૥	રસ્તો	૦	૦	૦		
"	"	૪	ગુજરાવદી	૧૥	"	૦	૦	૦	તળાવ કાંઠેની શિવની કેરી તથા પાવ- ળીયા તપાસ્યા. કુવામાંનો લેખ જોયો પણ ધસાઇ ગયો છે.	

૧૦-૧૧-૧૭	સોમ	૫	ખેડુ	૨	લેખ ૩ છાપવા	૭	૧	૦	તળાવ કાંઠેના પાળીયા તથા કબરો નેમ.
૧૨-૧૧-૧૭	બુધ	૬	વેળાવદર	૨	લેખ ૧ છાપવા	૦	૧	૦	૧૬ રથેલી છત્રી નેમ. લેખ નથી.
૧૩-૧૧-૧૭	શુક્ર	૭	રાવળીયાવદર	૨	મુકામ-દંત કથા માટે	૦	૧	૦	૨ખમ માતાજીનું મંદીર નેમ્યું તથા વર્ણન લખી લીધું. લેખ નથી.
૧૪-૧૧-૧૭	શુક્ર	૮	અંકેવાગીયા	૩	રસ્તો	૦	૦	૦	તળાવ કાંઠેના પાળીયા નેમ્યા.
"	"	૯	ખાંભડા	૩	મુકામ ૧ લેખ માટે	૦	૭	૦	સીમમાં સાત સતીના પાળીયા નેમ્યા.
૧૬-૧૧-૧૭	રવિ	૧૦	જેગડવા	૨૧	મુકામ લેખ ૫ માટે	૫	૧	૦	
૧૮-૧૧-૧૭	મંગળ	૧૧	લવાણા	૧	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૧૨	મેથાણી	૪	મુકામ લેખ ૧ માટે	૦	૨	૦	આહીથી ૨૧ ગાઉ છેટે કુપદકુંડ નેમ્યા, તથા વર્ણન લખ્યું.
૧૯-૧૧-૧૭	બુધ	૧૭	દુદાપર	૨૧	વસમજી ૩૬૨ નેમવા	૦	૦	૦	
"	"	૧૪	ગાળા	૦	મંદીર નેમ્યાં લેખની તપાસ માટે	૦	૦	૦	
"	"	૧૫	હરિપુર	૩	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૧૬	ધાંગધરા	૧	મુકામ લેખ ૩ માટે	૦	૦	૦	

૨૩-૧૧-૧૩	રવિ	ગાળા	૪	લેખ ૨ છાપવા	૦	૧	૦	વસમનું કેડં જોયું પણ લેખ ૭ સાત મ્હોટા નવા જોયા તેથી આગળ ઉપર પાછું તે માટે આવવાનું રાખવું પડ્યું.
"	"	કાંગધરા	૪		૨	૦	૦	
૨૬-૧૧-૧૩	શનિ	ગાળા	૪	વસમની કેરીના લેખ છાપવા	૦	૭	૦	
૧-૧૨-૧૩	સોમ	કાંગધરા	૪	હળવદ બાજુ જવા પાછા	૦	૦	૦	
૨-૧૨-૧૩	મંગળ	૧૭ રાબપુર	૧	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૧૮ કુઆ	૪	મુકામ લેખ માટે	૧	૩	૦	
૪-૧૨-૧૩	ગુરુ	૧૯ ગોખાળગઢ	૨૧૧	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૨૦ મંગળપુર	૦૧૧	"	૦	૦	૦	
"	"	૨૧ વેગડવાવ	૨૧૧	"	૦	૦	૦	ગામ બહારની છત્રીઓ તપાસી લેખ નથી.
"	"	૨૨ હળવદ	૧૧૧	મુકામ લેખ ૧૬ માટે	૦	૦	૦	
૬-૧૨-૧૩	શનિ	૨૩ રાયસંગપુર	૩૧૧	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૨૪ વાંટાવદર	૦૧૧	"	૦	૦	૦	કેરી તથા પાળીયા જોયા.

૬-૧૧-૧૩	૧	૨૫	ડીકર	૩	મુકામ	૦ ૧ ૦
૭-૧૨-૧૩	૨	૨૬	મીઆલી	૦૥	રસ્તે	૦ ૦ ૦
"	"	૨૭	અમરાપુર	૨૥	"	૦ ૦ ૦
"	"	"	હળવદ	૩૥	પાછા	૧૬ ૦ ૦
૧૪-૧૨-૧૩	૨૬	૨૮	પાંડવતીચૈ	૩૥	રસ્તે	૦ ૦ ૦
"	"	૨૯	સુંદરી	૨૥	ગ્રેપ ૨ માટે	૨ ૦ ૦
૧૬-૧૨-૧૩	મંગળ	૩૦	દીધડીયું	૨૥	રસ્તે	૦ ૦ ૦
"	"	૩૧	સાપકડું	૨	"	૦ ૦ ૦
"	"	૩૨	કોલ	૧૥	મુકામ	૦ ૧ ૦
૧૭-૧૨-૧૩	શુક્ર	૩૩	બાવળી	૪	"	૦ ૦ ૦
"	"	"	કાંગધરા	૩	મુકામ	૧ ૧ ૦
૧૯-૧૨-૧૩	શુક્ર	"	રાગકોલ	રસ્તે રસ્તે		૦ ૦ ૦

પાંડવેની મૂર્તિ વિગેરે જોયાં તથા માપ કર્યો.

નિશાળ પાછળના પાળીયા તપાસ્યા તથા સામે કાંદેનું મંદીર જોયું.

તોપાખાનામાંના શિક્કા આશરે ૧૦૦ જેમના. એક પાળીયો બુનો છાપ્યો.

શિક્ષા ક્ષેત્રપના ખરીદ કર્યા.

૨-૩-૧૪	સોમ	૩૪	ગોંડલ	રેલ્વે રસ્તે	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"	૩૫	મોવૈયું	૨	"	૦	૦	૦
"	"	૩૬	રોઝડી	૩	"	૦	૦	૦
"	"	૩૭	કેશવાળું	૧૧	"	૦	૦	૦
"	"	૩૮	વસાવડ	૧૧	મુકામ લેખ ૨ માટે તથા તપાસ માટે	૨	૦	૦
૫-૩-૧૪	ગુરુ	૩૯	સાળુથળી	૩	તપાસ માટે	૦	૦	૦
૬-૩-૧૪	શુક્ર		વસાવડ	૩	પાછા	૦	૦	૦
૭-૩-૧૪	શનિ	૪૦	દડવા	૧૧	તપાસ માટે	૦	૦	૦
"	"		વસાવડ	૧૧	પાછા	૦	૦	૦
૮-૩-૧૪	રવિ	૪૧	મેન્કપુર	૧	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"	૪૨	ડાડીયાળા	૨	"	૦	૦	૦
"	"	૪૩	વેરાવળ	૧	"	૦	૦	૦
"	"	૪૪	સાંપુર	૧૧	"	૦	૦	૦

૮-૩-૧૪	રવિ	૪૫	રામોદ	૧૥	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૪૬	ખાંડાધાર	૧૥	"	૦	૦	૦	
"	"	૪૭	રાજગઢ	૧	"	૦	૦	૦	
"	"	૪૮	કોટડા સાંગાણી	૦૥	મુકામ	૦	૦	૦	
૯-૩-૧૪	સોમ	૪૯	આરડોલ	૨	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૫૦	રીખડા	૨	"	૦	૦	૦	
"	"		રાજકોટ	૨૯૨૨ રસ્તો		૦	૦	૦	
૧૬-૩-૧૪	સોમ	૫૧	બેડી	૧૥	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૫૨	ગવરીદડ	૨	મુકામ	૦	૦	૦	
૧૮-૩-૧૪	બુધ	૫૩	જાળીયા	૨૥	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૫૪	કોટડા નાયાણી	૧	મુકામ	૦	૧	૦	પાદરમાનાં મંદીર તથા પાળીયા જોયા. મચ્છુની ડેરીનો લોખ છાપ્યો.
૨૦-૩-૧૪	શુક્ર	૫૫	વાડાસજી	૨	રસ્તો	૦	૦	૦	
"	"	૫૬	આરણીડીયા	૧૥	તપાસ માટે રોકત	૦	૦	૦	હવુમાનનું ડેર તથા શિવ મંદીર જોયું. પાળીયામાં અક્ષર નથી.

૨૮-૩-૧૪	શુક્ર	૫૭	આમરાપુર	૧૥	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"	૫૮	દંકારા	૨	મુકામ	૦	૦	૦
૨૧-૩-૧૪	રવિ	૫૯	ખીબડીયું	૧	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"	૬૦	મેઘપુર	૨	"	૦	૦	૦
"	"	૬૧	રેશનાળ	૨૥	"	૦	૦	૦
"	"	૬૨	પીહડ	૦૥	મુકામ	૦	૦	૦
૨૪-૩-૧૪	મંગળ	૬૩	બોહડું	૨	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"	૬૪	જરાગદ	૧	"	૦	૦	૦
"	"	૬૫	તારાવું	૧	હવામજ્જની કહેવાતી ગુફા જેવા	૦	૦	૦
"	"	૬૬	માધાપર	૧	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"	૬૭	બાળબા	૧	મુકામ	૦	૦	૦
૨૬-૩-૧૪	ગુરુ	૬૮	લોડીયા	૪	મુકામ	૦	૦	૦
૨૯-૩-૧૪	રવિ	૬૯	કેનડ	૧૥	રાકત રસ્તે તપાસ માટે	૦	૦	૦
"	"	૭૦	હડીયાબા	૨૥	મુકામ	૧	૦	૦

૩૧-૩-૧૪	મંગળ	૭૧	વાવડી	૧	રસ્તો	૦	૦	૦
૩૧-૩-૧૪	"	૭૨	નવિ વડલા	૨૧	"	૦	૦	૦
"	"	૭૩	કોળ	૧૧	લેખ માટે	૨	૦	૦
૩-૪-૧૪	શુક્ર	૭૪	ખારવા	૧	લેખ ૨ માટે	૨	૦	૦
૪-૪-૧૪	શનિ	૭૫	પડમરી	૭	રસ્તો	૦	૦	૦
"	"		રાજકોટ	૭		૦	૦	૦

સને ૧૯૧૩-૧૪ની

જાલાવાડ, ઉત્તર હાલાર, તેમજ વસાવડમાંથી

નંબર.	ગામનું નામ	ગ્રોવસ સ્થળ.	લેખનો પથ્થર.					
			લાંબો ઉભો શી. ઈ.	પહોળો આડો શી. ઈ.	જાડો શી. ઈ.	જમીનથી ઉંચો શી. ઈ.	જાત	રંગ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
૧	ચંદ્રાસર	ચંદ્રાસર તળાવના દક્ષિણાદા આરે પાણીના ગાળામાં ગરણી છે તેને મથાળે	૧-૨	૬-૭	ભીંતમાં	૪-૬	ભુખરો	ધોળો
૨	"	તેજ તળાવને ઉત્તરગરે આરે ટોડામાંના પશ્ચિમ-માદામાં	૧-૦	૨-૦૧	"	૧૦-૦	આરસ	સફેદ
૩	સીંધાપુર	અંબાજીને આરેનાં મંદીરોમાંથી સૌથી મોટા મંદિરમાં સામી બીને નિજ મંદીરમાં	૧-૭૧	૧-૭૧	"	૪-૫	"	"
૪	"	ઉપલ્યા મંદીરથી વાયવ્યમાં વાવ છે તેની નાળમાં ડાબી બાજુએ	૧-૧૧૧	૧-૪૧	"	૪-૬૧	"	"
૫	"	ગામની મધ્યમાં લક્ષ્મી-નારાયણના મંદીરમાં જતાં જમણી બાજુ શિવ-જીના મંદીર બહાર દક્ષિણાદી બાજુ ગોખલામાં	૧-૯	૧-૨૧	"	૩-૬૧	"	"

૩.

સાલ દરમીયાન.

મળેલા લેખોનું વિગતવાર પત્રક.

ખુદ લેખ.								ખાખત	રીમાર્ક
લાંબો ઉંમો શી. ઘ.	પહેલો આડો શી. ઘ.	પંક્તિ	ક્રિ. પંક્તિમાં અક્ષર	લીપિ	ભાષા	સાલ વિ સં.	નવો કે જુનો		
૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯
૦-૫	૦-૮	૨	૧૬થી ૩૪	દેવ	સં.	૧૫૩૪	જુનો	તળાવ બં-ધાવ્યું	
૦-૧૦	૧-૧૦	૧૩	૪૨થી ૪૩	"	ગુજ.	૧૯૧૧	"	જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો	
૧-૫	૧-૪	૧૩	૧૪થી ૧૬	"	"	૧૮૬૩	વે	મંદીર બં-ધાવ્યું	
૧-૦	૧-૨	૧૧	૧૩થી ૧૮	"	"	૧૮૬૩	"	વાવ બં-ધાવી	
૧-૮	૧-૧	૨૧	૧૫થી ૨૧	"	"	૧૭૦૧	"	મંદિર બં-ધાવ્યું.	

૬	સીયાપુર	ચંદ્રાસરને માર્ગે સડકથી દક્ષિણાદે પડખે પડેલા સતીના પાળીયાનો	૫૨	૧-૪૧	૦-૯	જમીન ઉપર	ભુખરો	સફેદ
૭	ખોડુ	કુલેશ્વરની ડેરીના ઓટલાના ઇશાન ખૂણે સતીના પાળીયાનો	૨-૬૧	૧-૯	૦-૬	ખોડેલો	"	રત્ન-ખડો
૮	"	તેજ ડેરીથી અગ્નિ ખૂણા તરફ ૧૬ ક્રમને છેડે હાડે બે કટકે પડેલા આરશાખના પથ્થરમાંનો	૧૦-૦	૫-૮	૦-૯૧	જમીન ઉપર	"	ધોળો
૯	"	દક્ષિણ દીશામાં તળાવની આરીથી પશ્ચિમમાં બે મ-સીદ છે તેમાંથી પશ્ચિમાં દિની ત્રણ કમાનમાંથી વ-સલી ઉપરનો ઉપલ્લે	૧-૨	૨-૭૧	ભીંતમાં	૪-૩૧	"	"
૧૦	"	" નીચેલો	૫-૯	૨-૭૧	"	૩-૧	"	"
૧૧	વેળાવદર	ગામથી નૈઋત્યમાં જુની વાવ છે તેમાંના પહેલા મતવાલા ઉપરનો	૧-૬	૬-૦	૧-૪૧	૮-૧૧	"	રત્ન-ખડો
૧૨	રાવળી-વાવદર	ગામથી આયમણી શંકર ડેરીના ઓટલાના અગ્નિ ખૂણામાંના પાળીયાનો	૩-૪	૧-૬૧	૦-૮	દાટેલો	"	ધોળો
૧૩	ખાંભડા	ખાંભડીયા નાગની જગા-માં શંકર ડેરી છે તેમાંની ઉત્તરાદી મ્હોની નાનીના આરશાખ ઉપરનો	૦-૯	૨-૧	૦-૪	૩-૮૧	"	"
૧૪	"	તળાવની ઉત્તરાદી વાવ-માંના મહિપાસુરીના ગા-ખવાનો	૧-૪	૧-૭	ભીંતમાં	૬-૧૧	કુખડી (આરસ જેવો)	"
૧૫	"	તેજ વાવમાં કોડામાં નૈ-ઋત્ય ખૂણે	૧-૨૧	૧-૪	"	પાળથી નીચે ૦-૭	કુખડી	"
૧૬	"	ખળાવાડના અગ્નિ ખૂણાના પાળીયાનો	૩-૧૦	૧-૭	૦-૯	દાટેલો	ભુખરો	"

૧-૪૧૧	૧-૩	૯૯ થી ૧૦	દેવ	ગુજ.	૧૭૦૪	નવો	સતી થઈ
૧-૦	૧-૫૧૧	૭ ૧૦ થી ૧૨	"	"	૧૭૪૧	"	સતીનો પા- ળીયો
૦-૫	૪-૮૧૧	૩ ૩૨ થી ૩૩	"	"	૧૫૪૪	જીનો	મુરદાસની પાછળ ડેરી કરાવી
૦-૪	૨-૨	૩ ૨૦ થી ૨૧	ગુજ.	"	૧૭૯૬	"	
૦-૪૧૧	૨-૧	૩ ૧૪ થી ૧૬	"	"		"	બલોચ સે- તામખાતું નામ છે
૦-૯	૧-૧૦	૫ ૪૦ થી ૪૧	દેવ	"	૧૫૯૪	નવો	વાવ કરાવી
૦-૬૧૧	૧-૫૧૧	૬ ૨૨ થી ૨૪	ગુજ.	"	૧૭૨૬	"	પાળીયો છે અક્ષર બો- ડીયા છે
૦-૮	૨-૧	૪ ૧૪ થી ૧૫	દેવ	"	૧૫૩૧	"	ડેરી કરાવી
૧-૧૧૧	૧-૪૧૧	૧૦ ૧૫ થી ૧૭	"	"	૧૮૫૨	"	વાવ કરાવી
૧-૦	૧-૩૧	૧૩ ૧૮ થી ૨૪	"	"	૧૮૫૨	"	"
૧-૫	૧-૫૧૧	૮ ૯ થી ૧૧	"	"	૧૩૯૫	"	સતી થઈ

૧૭	ખાંભડા	ખાંભડીયા નાગના ઓ- ટલાને નૈઋત્ય ખૂણેના બે- માંથી પૂર્વાદિ પાળીયાનો	૨-૧૧	૧-૨	૦-૭	દાટેશે	ભુખરા	ધોળો
૧૮	"	" પશ્ચિમાદિ પાળીયાનો	૨-૨૧	૦-૧૧	૦-૭	"	"	"
૧૯	"	ફરતા વંડાની દક્ષિણાદી ભીતે લગભગ વચમાં ભી- તમાં ચણેલ પાળીયા છે તેમાંનો	૩-૧૦	૧-૩૧	ભીતમાં	દાટેશે	"	પીળ- ચટો
૨૦	જગડવા	માત્રીની વાવમાં પેલી ડે- રીમાં પૂર્વાદિ ભીતના ગો- ખલા ઉપરનો	૧-૬૧	૨-૯	"	૪-૧૦	"	"
૨૧	"	તેજ વાવમાં પેલી ડેરીમાં પશ્ચિમાદિ ખામ્બુના ગો- ખલા ઉપરનો	૧-૯	૨-૧૧	"	૪-૧૦	"	"
૨૨	"	" ખીજ ડેરી પછી- ના મતવાલાના ઉગમણી ખામ્બુના દક્ષિણાદિ સ્થંભનો	૩-૯	૧-૧	૦-૭	૧-૬	"	"
૨૩	"	" ખીજ ડેરીમાંના પૂર્વાદિ ખામ્બુના ઉત્તરાદિ સ્થંભનો	૫-૫	૧-૨	૦-૭	૧-૭	"	રતું- ખડો
૨૪	"	" ખીજ ડેરી નીચે માત્રીના ગોખલા ઉપરનો	૧-૭	૩-૪	ભીતમાં	૫-૦	"	ધોળો
૨૫	"	સીમમાં પૂર્વમાં કાળાસર તળાવને કાંઠે ડેરીને ઇ- શાન ખૂણેના પાળીયાનો	૩-૯	૧-૩૧	૦-૧૧	દાટેશે	"	પીળ- ચટો
૨૬	મેથાણ	ચતુર્ભુજના મંદીરની આ- ગળના ધુમટી નૈઋત્ય ખૂણે ફરતી શાખના પ- થરમાંનો	૧-૨	૨-૧૦	ભીતમાં	૮-૧૦	સ્વેદનો	પાકો રાતો
૨૭	"	ધર્મશાળામાં આયમણી ભીતે ઓશરીમાં	૧-૩	૦-૯૧	"	૪-૧૧	કુખડી	ધોળો
૨૮	માળા	જૈનના કુન્તુનાથ મહાદે- વના મંદીરમાં આયમણી ભીતે ગોખલા ઉપર	૧-૦	૧-૪૧	"	૩-૭	આરસ	"

૦-૭૧	૧-૦	૪	૫-૭	દેવ	અજ.	૧૫૩૦	નવો	સતી થઈ
૦-૬	૦-૮૧	૪	૫-૭	"	"	૧૫૭૨	"	"
૦-૮	૧-૨૧	૫	૮-૧૦	"	"	૧૫૭૨	"	સતી થઈ
૧-૨૧	૨-૫૧	૭	૬-૧૬	"	"	નથી	જુનો	વાવ કરાવી
૧-૨	૨-૫૧	૭	૬-૧૬	"	"	"	"	"
૧-૧૧	૧-૧	૧૦	૮	"	"	૧૫૧૮	"	"
૨-૩	૧-૨	૧૨	૮-૯	"	"	૧૫૧૮	"	"
૦-૮	૧-૬૧	૫	૫-૧૩	"	"	૧૫૧૮	"	"
૦-૫૧ +	૧-૦	૧૧	૧૫	"	"	૧૫૨૪	નવો	"
૦-૧૧	૨-૫	૬	૧૭થી ૧૮	"	"	૧૮૦૫	"	જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો
૧-૧	૦-૮	૧૨	૧૦	"	"	૧૮૮૬	"	ધર્મશાળા કરાવી
૧-૦	૧-૪૧	૧૫	૩૩	"	સં.	૧૬૬૮	"	મંદીર કરાવ્યું

ઘોડીયા અ-
ધારે છે

ઘાંઠીના બીજા
લેખા નં. ૩૨ થી
૩૮ સુધી છે

૨૯	ગાળા	ગાળીયા ડાકરના મંદીર- ના ઉત્તરાદી આજુના ગો- ખલા ઉપરનો	૦-૯૫	૧-૨૫	ભોતમાં	૬-૮	સ્કેટનો	રાતો
૩૦	ધ્રાંગધરા	માણેકચોકમાં મણિ ના- ગેશ્વરના મંદીરની દક્ષિ- ણાદી બીંતે	૧-૮૫	૧-૫	„	૪-૭	આરસ	ધોળો
૩૧	„	અજીતનાથના મંદીરમાં મેડી ઉપર પેલી ડેરીમાં ચોમુખની મૂર્તિની બેસ- ણીમાં ફરતો	૨-૦	૪-૩ ફરતો લાબો	૦-૧-૫૫ ૦-૧૧૫	૩-૩	„	પીળ- ચટો
૩૨	ગાળા— વહીની ડેરી	પૂર્વાદી નાળના દક્ષિણ ત- રફના પીલર ઉપરનો	૪-૧	૧-૦	૧-૦	૨-૬	ભુખરો	ધોળો
૩૩	„	દક્ષિણ દીશામાં નિજ મં- દીરમાં જતાં પૂર્વાદી આ- જુના પીલરનો	૪-૧	૧-૦	૧-૦	૨-૭	„	„
૩૪	„	પશ્ચિમાદી આજુના ઉત્ત- રાદા પીલર ઉપરનો	૪-૧	૧-૧	૧-૧	૨-૭	„	„
૩૫	„	ધુમટના ટેકા માટે અષ્ટ કોણ ગોઠવેલી શિલાઓ- માંથી પૂર્વ શિલા ઉપરનો	૧-૨	૪-૩	૧-૩	૭-૧૧	„	„
૩૬	„	„ અગ્નિ ખૂણાની શિલા ઉપરનો	૧-૧૫	૬-૯	૧-૨૫	૭-૧૦	„	„
૩૭	„	„ દક્ષિણ દિશાની શિલા ઉપરનો	૧-૨	૪-૬૫	૧-૩	૭-૧૦	„	„
૩૮	„	પશ્ચિમ દિશાની શિલા ઉપરનો	૧-૨	૪-૪	૧-૨૫	૮-૨	„	„
૩૯	કુઆ	ઉત્તરાદી પડવાડમાં ખારી વાવની નાળમાં ઉત્તરાદી આજુએ	૧-૫	૩-૧૦	ભોતમાં	૭-૮	„	„

૦-૯૧	૧-૧૧	૧૦	૧૪થી ૧૫	દેવ	ગુજ.	૧૮૫૨	નવો	જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો	ખોડીયા અક્ષર
૧-૭૧	૧-૩	૨૨	૨૧	"	"	૧૮૦૯	જીનો	મંદિર કરાવ્યું	આહીના ખીખ ૨ લેખ નં. ૬૩ અને ૬૪ મે આગળ છે
૨-૦	ઉ. ૦- ૧૦ પ. ૦- ૧૧ દ. ,, પૂ. ,,	૨	૨૦થી ૨૩	"	સં.	૧૭૨૨	"	પ્રતિષ્ઠા કરાવી	સમચોરસ લગ- ભગ છે ફરતો ચારે બાજુ છે
૦-૧૧	૧-૦	૬	૭-૮	"	ગુજ.	૧૩૦૬	નવો		ગાળાથી વાયવ્ય- માં બાજુ ગાઉ છે ચંદ્રલાગા નદીને કાંઠે
૧-૮	૦-૫	૧૦	૩-૪	"	"	૧૫૨૧	"		
૦-૧૧	૧-૧	૫	૮-૯	"	"	૧૭૦૫	"		
૧-૨	૪-૩	૮	?	"	સં.	૧૨૪૯	"		
૧-૧૧	૫-૨	૧૬	"	"	"	૧૨(૧૫)	"		
૦-૮	૩-૭	૫	"	"	"	૧૧૯૩	"	વિનાયકનું ડેફું કરાવ્યું	
૦-૫	૩-૯	૩	"	"	"	૧૨૨૫	"		
૧-૧	૩-૪	૮	૩૦થી ૩૨	"	ગુજ.	૧૫૭૨	જીનો	વાવ કરાવી	

૪૦	કુઆ	મસીદની પાછળના શિવ મંદીરના વંડામાં બેવડી હારે પાળીયા છે તેમાંની આયમણી હારમાં ૧૬૮૨-ની સાલના બે છે તેમાંથી ઝાલનો	૩-૭	૧-૭	૦-૫	ખોડેલો	ભુખરો	ધોઝો
૪૧	"	" ૧૬૮૭ની સાલનો પાળીયો	૪-૭	૧-૭	૦-૬	"	"	"
૪૨	"	" ૧૬૮૮ની સાલનો પાળીયો	૪-૪	૧-૭	૦-૭	"	"	"
૪૩	ટીકર	દક્ષિણાદા પાદરમાં સથ-વરા ટીકરશીની વાડીમાં લીંબડાના ઝાડ નીચે	૪-૦	૧-૮	૦-૧૦	"	"	"
૪૪	હળવદ	પૂર્વમાં રજેહરની જગો-માં બવાની માતા પાસે ઘણી ડેરી છે તેમાં ગામ-થી જતાં બીજી હારની ડેરીના પડથાર નીચેનો ૪થો પાળીયો	૪-૩	૧-૮	૦-૭	"	"	"
૪૫	"	" ૭મો પાળીયો	૪-૨	૧-૬	૦-૫	"	"	"
૪૬	"	" ૧૧મો પાળીયો	૪-૯	૧-૮	૦-૬	"	"	"
૪૭	"	" ગામથી જતાં પેલી ક્ષેત્રની ડેરીઓ આગળ-ના પાળીયામાંથી ઉત્તર આગ્રુનો ૧થો	૪-૧૦	૧-૬	૦-૭	"	"	"
૪૮	"	" ૨જો	૪-૨	૧-૪	૦-૭	"	"	"
૪૯	"	" ૩૬ રથબની મ્હોટી ડેરીમાં ધુમટવાળી ચાર થંભીમાં પાળીયા છે તેમાંનો પહેલો દક્ષિણ તરફનો	૪-૫	૧-૯	૦-૭	"	"	"

(૬૫)

૦-૭૧	૧-૭	૪	૧૦થી ૧૧	દેવ	ગુજ.	૧૬૮૧	નવો	ગાયત્રી બહા- રે જતાં મરાણા	
૦-૧૦	૧-૬	૫	૧૦થી ૧૨	"	"	૧૬૮૭	"		
૧-૩	૧-૬	૬	૧૦થી ૧૧	"	"	૧૬૮૮	"		
૧-૩૧	૧-૪	૮	૭-૮	"	"	૧૬૭૫	"	સતી થઈ	
૧-૨૧	૧-૬	૭	૧૦થી ૧૧	"	"	૧૭૯૧	જુનો	જેડીજી કામ આવ્યા	છાપેલું લીસ્ટ નં. ૬૫૦
૦-૧૧	૧-૮	૫	૧૨થી ૧૩	"	"	૧૭૬૦	"	કીડીયા મો- નજી કામ આવ્યા	" ૬૫૧
૧-૨	૧-૮	૭	૧૫	"	"	૧૮૨૨	"	હડિસિંધ કામ આવ્યા	" ૬૫૨
૧-૧	૧-૬	૭	૧૦થી ૧૧	"	"	૧૭૩૯	"	વાલજી ખ- વાસનો પા- ળાયો	" ૬૫૩
૧-૬	૧-૪	૭	૫-૭	"	"	૧૬૮૮	"	ઝાલા કાપ- ડીજીનો પા- ળાયો	" ૬૫૪
૦-૯૧	૧-૭૧	૫	૧૨	"	"	૧૭૭૯	"	મહારાણા જસવંતસિં- ધજીની ડેરી છે	" ૬૫૫

૫૦	હળવદ	,, ભવાની માતા પાસે ઇશાન ખૂણે જુદી ડેરી છે તેમાંના સતીના પાળીયાને।	૩-૭	૧-૦૧	૦-૬	ખોડેલો	ભુખરો	ધોળા
૫૧	,,	,, ભવાની માતા પાસે પૂર્વમાં ૪ થી લેનની ડેરીઓમાંની ઉત્તર તરફની છેડી ડેરી જેમાં ૩ પાળીયા છે તેમાંના ૩જો ઉત્તર તરફનો।	૪-૧૦	૧-૭	૦-૭	,,	,,	,,
૫૨	,,	,, ભવાની માતા પાસે ૩૬ સ્થંભની ડેરીથી પૂર્વમાં છૂટા ખોડલા સતીના પાળીયાને।	૩-૦	૧-૫	૦-૧૧	,,	,,	,,
૫૩	,,	,, ૩૬ સ્થંભની ડેરીના ઉત્તર ઇશાન વચ્ચેના પડયાર ઉપરના પાળીયા ચારમાંના પહેલા દક્ષિણ તરફના પાળીયાને।	૪-૪	૧-૭	૦-૮	,,	,,	,,
૫૪	,,	,, ૩૬ સ્થંભની ડેરીના ઉત્તર ઇશાન વચ્ચેના પડયાર ઉપરના ૪માં છેલા ઉત્તર તરફના પાળીયાને।	૪-૩	૧-૫	૦-૭૧	,,	,,	,,
૫૫	,,	,, ૨૮ સ્થંભની ડેરીમાં સતીના પાળીયા ૨ ઉભા છે, ત્રીજો દક્ષિણમાં અર્ધો છે અને ૧ ઉત્તરમાં પડયો છે તેમાંના ત્રીજા ઉભા પાળીયાને।	૩-૮	૧-૦૧	૦-૬	,,	,,	,,
૫૬	,,	,, ભવાની માતાથી શુદ્ધ પૂર્વમાં ૧૬ સ્થંભની ડેરી છે તેના અગ્નિ ખૂણાના સ્થંભની પશ્ચિમ બાજુએને।	૫-૨	૧-૧	૧-૧	૧-૩ પડયારથી	,,	રતું બડા
૫૭	,,	,, વાયુ ખંડના ઇશાન સ્થંભને।	૫-૧	૧-૦	૧-૦	૧-૨	,,	ધોળા

૦-૧૧૧	૦-૧૦	૫	૬-૭	દેવ	ગુજ.	૧૫૯૨	જીનો	હીરાદે ગોહિ- લ સતી યદ	છાપેલું લીસ્ટ નં. ૬૫૬
૧-૧	૧-૭	૭	૧૧થી ૧૨	"	"	૧૮૫૦	"	કેસાભાઈનો મરણ સ્થાન	" ૬૫૭
૦-૯	૧-૨	૬	૮	"	"	૧૬૫૫	"	રૂખમણી સતી યદ	" ૬૫૮
૧-૫	૧-૬	૭	૭	"	"	૧૭૩૨	"	ગોરેલ લા- ખાજનો મરણ સ્થાન	" ૬૫૯
૦-૯૧	૧-૪૧	૬	૧૨થી ૧૩	"	"	૧૭૪૯	"	ગોરેલ વસા- જનો મરણ સ્થાન	" ૬૬૦
૧-૪	૧-૦	૧૧	૬-૭	"	"	૧૬૫૪	"	સતી યદ	" ૬૬૧
૧-૭૧	૧-૦	૧૨	૭	"	"	૧૬૯૩	"	ચંદ્રસિંઘ- જનો મરણ સ્થાન	" ૬૬૨
૦-૧૧	૦-૧૧	૫	૬	"	"	૧૬૨૦	"	માનસિંઘ- જનો મરણ સ્થાન	" ૬૬૩

૫૮	હળવદ	,, ૧૬ સ્થંભની ડેરી- ઓની છેલી પૂર્વ તરફની લેનમાં પહેલી દક્ષિણ ત- રફની ડેરીનો	૫-૭ા	૧-૮ા	૦-૫ા	ખોડેલો	ભુખરો	ધોળો
૫૯	,,	,, સોળ સ્થંભની ડેરીના વાયુ ખંડમાંના પાળીયાનો	૪-૦	૧-૧૦	૦-૭ા	,,	,,	,,
૬૦	સુંદરી	ગામથી એકાદ ખેતરવા છેટે સુંદરી માતાની જગા- માં મંદીર બહાર બે ડેરી છે તેમાંથી આયમણી બાજુની ડેરીનો	૪-૦	૦-૯	૦-૯	૫-૦	,,	,,
૬૧	,,	,, ઉગમણી બાજુની ડેરીનો	૩-૬ા	૦-૧૧	૦-૧૧	૫-૬	,,	,,
૬૨	કોંઠ	કોંઠેશ્વર મહાદેવમાંના નિજ મંદીરમાં સમી બી- તે ગોખલામાંનો	૧-૨	૨-૦	ભોંતમાં	૩-૦	કુખડીનો	સ્થે- ડીઓ
૬૩	ધ્રાંગધરા	દરબારગઢમાંની જુમા મસ્જીદમાંનો હાલ છૂટો મ્યુનીસીપાલિટીની ઓશીસમાં પડેલો	૧-૫	૨-૦ા	૦-૩ા	છૂટો	આરસ	ધોળો
૬૪	,,	હજીર ઓશીસની પાછળ ધશાન ખૂણાના કોઠામાં બે કટકે પડેલા પા- ળીયાનો	૩-૦ા	૧-૩	૦-૬ા	હેડે પડેલો	ભુખરો	,,
૬૫	વસાવડ	પૂર્વમાં અગ્નિ ખૂણે ઢેઢ- વાડાને ખૂણેના પાળીયા- ઓમાંનો	૨-૩	૧-૩	૦-૫ા	ખોડેલો	,,	,,
૬૬	,,	મરજીદમાંની કબરના ઓઠલા ઉપરનો	૦-૪	૧-૦	જમીન ઉપર		ચામી	પીળ- ચટો
૬૭	કોટડા નાં પાણી	ઉત્તરમાં કેશરીસિંહની બળાવાડથી આયમણી મસ્જી માતાની ડેરીની બહાર દક્ષિણ તરફ ભોંતે	૦-૫	૦-૭ા	ભોંતમાં	૨-૧૦	ગ્રાનીટ	કાળો
૬૮	હડીયાળુ	કાશીવિશ્વનાથના દેવળ- ના ૩૫ મંડપમાં ગણેશ- ની મૂર્તિ નીચેનો	૧-૫	૦-૧૧	,,	૦-૯	,,	પીળ ચટો

(૬૯)

૦-૧૧	૧-૮	૭	૧૧થી ૧૪	દેવ	ગુજ.	૧૮૧૫	જુનો	ખેંગારજી ગામ હળ- વદ મારતાં કામ આવ્યા	જાપેકું લીસટ નં. ૬૬૪
૦-૧૧	૧-૭	૪	૭-૯	"	"	૧૬૯૦	"	આસકરજી- જીનો પાળીયો	" ૬૬૫
૧-૦	૦-૯	૭	૭	"	"	૧૫(૨)૨	"	વીસથે દેરી કરાવી	
૦-૧૦૧	૦-૧૦	૫	૭-૮	"	"	૧૬૨૬	"	ડેરી કરાવી	
૧-૦૧	૧-૧૧	૨૧	૪૫થી ૫૦	"	સં.	૧૬૬૩	નવો	મંદીર કરાવ્યું	
૧-૩	૧-૧૧	૮	ક- તી ૩	અરબખી			જુનો	મસીદ કરાવી	
૧-૭	૧-૧	૧૨	૧૦	દેવ	ગુજ.	૧૬૫૭	નવો	જમીન આપી	
૦-૯	૦-૧૧	૬	૭થી ૮	"	"	૧૭૫૭	જુનો	મકવાણાનો પાળીયો છે	
૦-૩	૦-૬	૧		અરબખી			"	કબર છે	
૦-૫	૦-૭૧	૭	૮	ગુજ.	"		નવો	બરવાડની વાંસે દેરી ચણાવી છે	
૧-૪૧	૦-૧૧	૧૮	૧૪	દેવ	"	૧૭૮૧	જુનો	મંદીર કરાવ્યું	

૬૬	ઘ્રોળ	ભ્રમનાથ મહાદેવની જગામાં મુખ્ય મંદીરથી ઉત્તર તરફ ડેરી નીચેના ખેમાંથી દક્ષિણ તરફના પાળીયાને	૪-૮૧	૧-૧૦૧	૦-૮	ખોડેલો	ભુખરો	ઘોળો
૭૦	"	ભુચરમોરીની જગામાં મંદીરથી ઉત્તરાદી બાજુ સૌથી ઉંચો અને સાંકડો પાળીયો છે તેનો	૫-૧૧	૧-૧૧	૦-૧૦	"	ચામીનો	પીળ-ચરો
૭૧	ખારવા	ચોરામાંની મૂર્તિની ખેસ-ણીમાંનો	૦-૩	૦-૧૦	૦-૫	સિંહા-સનમાં	ખારસ	કાળો
૭૨	"	ઉત્તરાદા પાદરમાંની ઝાંપા સામેની વાવમાંની નાળ-માં પૂર્વાદી ભીંતે ગોખલા પાસે	૧-૩	૧-૬	ભીંતમાં	૬-૦	ભુખરો	ઘોળો
૭૩	પોરબંદર	માણેકચોકમાંથી નીકળેલા પાળીયાને	૪-૬	૧-૦	૦-૬	જમીન ઉપરજ	"	"
૭૪	અડાળજ	અડાળજમાંથી નીકળેલી બોદ્ધ મૂર્તિની ખેસણી-માંનો (અમદાવાદ પાસે)						

તા. ૩૦-૬-૧૪

સુ. રાજકોટ.

૧-૧૧	૧-૭૧	૮	૧૫૫	દેવ	યુજ.	૧૭૬૦	જીનો	નંદલાલ વાલજી હરિ- ચરણ પામ્યા	
૨-૬	૦-૧૦	૧૪	૫-૬	"	"	૧૬૪૭	"	યુદ્ધમાં મરાણા	
૦-૩	૦-૧૦	૩	૨૨	"	સં.	૧૫૧૯	"		
૧-૦	૧-૫૧	૯	૧૨	"	યુજ.	૧૭૫૦	"	વાવ કરાવી	
૦-૬૧	૦-૭૧	૭	૧૦	"	"	૧૬૦૦	નવો	મરણ સ્થાન ગદવીનો છે	અસલ પાળીયો મ્યુઝીયમમાં બેઠ તરીકે મોકલેલ છે
		૨	૧૬	પ્રાચીન	સં.		"	ધર્મના ઉપ- દેશનાં સ્તોક છે	રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય કુવ ત- રકથી ફોટોગ્રાફ બેઠ આવેલ છે

આચાર્ય ગિરજાશંકર વટલભાઈ

કચુ. વો. મ્યુ. ઓ. એ.

નોંદ — પૃષ્ઠ ૬૮, પંક્તિ ૨૩.

ધર્મગ્રંથમાં ૧૬ મે નંબરે જે બે જસતનાં ચક્રતાં લખેલાં છે તે માટે વધુ તપાસ કરતાં તે બે છન્ડો પોર્ટુગીઝ શિક્ષા છે એમ ચોકસ થયું છે. એક બાળુ સ્વસ્તિક જેવું છે તે જસસ-કાષ્ટરનો ક્રોસ છે અને બીજી બાળુ તાજ છે. તાજની બન્ને બાળુ D D એમ બે અક્ષરો છે તે દીવને માટે લખેલા છે. ક્રોસના ચાર ગાળામાં અનુક્રમે ૧, ૮, ૦, ૧ એમ ચાર અંક છે તે છ. સ. ૧૮૦૧ ને માટે લખેલા હશે એમ અનુમાન થાય છે. આ શિક્ષાઓ માટેનું, રોયલ એસીઆટીક સોસાયટીની મુંબઈ શાખાના જરનલ નં. ૩૮, વોલ્યુમ ૧૪, ના પાને ૧૭૩ મે વિસ્તાર પૂર્વક વિવેચન લખેલ છે.

(૬૩)

આંક ૪.

સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલ એટલે તા. ૧-૪-૧૩થી તે તા. ૩૧-૩-૧૪ સુધીમાં
વોટસન મ્યુઝીયમમાં જે સામાન સંગ્રહિત થયે છે તેનો નોંધ.

વર્ગ ૧ લો.

ભુસ્તર વિદ્યા.

આ વર્ગમાં કાંઈ પણ આ સાલ દરમીયાન સંગ્રહિત થયેલું નથી.

વર્ગ ૨ જો.

પ્રાચીન શોધ.

શિલા લેખની અસલ જુની શિલાઓ વિગેરે.

૧ લેખવાળા પાળીયો ૧ વિ.	પોરબંદરના જે એડમીનીસ્ટ્રેટર	૧૪-૮-૧૩
સં. ૧૬૦૦ ની સાલનો	સાહેબ તરફના બેટ.	
પોરબંદરથી		

લેખનાં રખિંગો.

૧ થી ૭૪ સાલ દરમીયાન ડીસ્ટ્રીક્ટમાંથી	ક્યુરેટરે ડીસ્ટ્રીક્ટ દરમીયાન	૧૯૧૩-૧૪
હાથેલાં રખિંગો. જુઓ લેખ	આપેલાં.	ની સાલમાં
પત્રક આંક નં. ૭		

શિક્ષાઓ.

ક્ષત્રપ વંશના.

૧ દામસેનના પુત્ર યશો દામાનો	વેચાતો રા. ૦-૪-૦	૩૦-૭-૧૩
૨ રૂદ્રસિંહના પુત્ર વિશ્વમેનનો	"	"

૩	સ્વામી રૂદ્રદામ પુત્ર સ્વામી રૂદ્રસેનનો:	વેચાતો	રૂ. ૦-૪-૦	૩૦-૭-૧૩
૪	રૂદ્રસેનસ પુત્રસ રામ મહા ક્ષત્રપસ- + + દામ એટલા અક્ષરો વાળો	,,	રૂ. ૦-૨-૦	૭-૩-૧૪
૫	રાણો મહા ક્ષત્રપસ રૂદ્રસેન એટલા શબ્દો વાળો	વેચાતો	રૂ. ૦-૪-૦	૩૦-૭-૧૩
૬	અસ્પષ્ટ થસાઇ ગએલા નં. ૨	વેચાતા	રૂ. ૦-૮-૦	,,
૭	,, નં. ૨	,,	રૂ. ૦-૨-૦	૭-૩-૧૪

ગુપ્ત વંશના.

૧	કુમાર ગુપ્ત મહેન્દ્રાદિત્યના નં ૫૦	વેચાતા	રૂ. ૧૦-૮-૦	૧૭-૧૦-૧૩
---	------------------------------------	--------	------------	----------

પ્રાચીન પરચુરણ.

૧	ગધૈયાં હલકી ધાતુનાં નં ૩૫	કેપ્ટન એ. એસ. મીઠ સાહેબ	૨૬-૬-૧૩	
		તરફથી ભેટ		
૨	ભડાં ગધૈયાં નં. ૩ ત્રાંજાનાં	વેચાતાં	રૂ. ૬-૦-૦	૧૦-૬-૧૩
		ના લીધા તે પૈદીનાં		

મુસલમાન બાદશાહોના.

૧	શાહ આલમ બાદશાહ ગાજી સીલ્હે	વેચાતો	રૂ. ૦-૧૨-૦	૨૨-૪-૧૩
	મુઆરક જુલુસ ૪૬ ઝર્ખ સુરત			
૨	અરધો રૂપૈયો બાદશાહ ગાજી શાહ- જહાન હી. સ. ૧૧૧૪	,,	રૂ. ૦-૮-૦	,,
૩	શિકાઇ રૂપૈયો બાદશાહ ગાજીનો જુ- લુસ ૩+	,,	રૂ. ૦-૧૧-૬	,,
૪	,, સંન ૧૧૭૮	,,	,,	,,
૫	શિકાઇ અરધીયાં જેવા ભડા હલકા નં. ૮૦	,,	રૂ. ૨-૦-૦	૭-૩-૧૪

મુસલમાની યાદના હિંદુઓના.

૧	કોરી દીવાનશાહી જુનાગઢમાં ચા- લતી ૫	વેચાતી	દરેક ૦-૫-૪	૩૦-૭-૧૩
૨	કોરી અરધીયાં દીવાનશાહી નં. ૨	વેચાતાં	દરેક ૦-૨-૮	,,
૩	કોરી આખી સુરમ્મુખી	વેચાતી	૦-૬-૦	,,

રૂપિઆ—હિંદુસ્તાનમાંના.

૧ ચિત્રકુટ ઉદયપુરનો	વેચાતો	શ. ૧-૨-૦	૩૦-૭-૧૩
૨ સયાજીરાવ ગાયકવાડનો ૧૯૪૬નો	,,	શ. ૧-૦-૦	,,
૩ પોર્ટુગીઝનો હિંદુસ્તાન માટેનો લ્યુડો-	,,	,,	,,
વિગસ ૧ લાતો ૧૮૮૧			

રૂપિઆ—હિંદુસ્તાન બહારના.

૧ બે શીર્સોગનો ૧૮૯૭નો	વેચાતો	શ. ૧-૬-૦	,,
૨ સ્ટ્રેઇટ સેટલમેન્ટસનો અરબો ડોલર	,,	શ. ૧-૨-૦	,,
૧૯૦૭			

અરબો રૂપિઆ હિંદુ. બહારના.

૧ એક કોરોના નં. ૨ ૧૮૯૪, ૯૬	વેચાતા દરેક	શ. ૦-૧૨-૦	૨૨-૪-૧૩
૨ વિક્ટોરીયા ઇમેન્યુઅલનો ઇટાલીનો	,,	શ. ૦-૭-૦	,,
૧૮૬૩			
૩ સ્ટ્રેઇટ સેટલમેન્ટનો ૨૦ સેન્ટનો ૧૮૯૧	,,	શ. ૦-૮-૦	૩૦-૭-૧૩
૪ ,,	,,	,,	,,
૫ ટૂકમા ૧ ગ્રીક અક્ષરનો	,,	,,	,,
૬ શિર્સોગ ૧ ૧૯૦૨નો	,,	શ. ૦-૧૧-૦	૫-૧૧-૧૩

પાવલાં હિંદુ. અંદરનાં.

૧ પાવલી ૧ ઉદયપુર ચિત્રકુટની	વેચાતી	શ. ૦-૫-૦	૩૦-૭-૧૩
-----------------------------	--------	----------	---------

પાવલાં હિંદુ. બહારનાં.

૧ યુનાઇટેડ સ્ટ્રેઇટ્સ ઓફ અમેરીકાનો	વેચાતો	શ. ૦-૩-૦	૨૨-૪-૧૩
એક ડાઇમ ૧૯૦૭			
૨ પાવલું ૧ કરતુનતુનીયાનું	,,	શ. ૦-૪-૦	૩૦-૭-૧૩
૩ સ્ટ્રેઇટ સેટલમેન્ટનું ૧૦ સેન્ટનું ૧૮૮૪	,,	,,	,,
૪ હાંગકોંગ માટેનું ૧૦ સેન્ટનું ૧૮૮૩	,,	,,	,,

બેઆની હિંદુ. બહારની.

૧ ફ્રાન્સની ૨૦ સેન્ટની ૧૮૬૭ની	વેચાતી	શ. ૦-૨-૦	,,
-------------------------------	--------	----------	----

૨ હાંગકોંગની ૫ સેન્ટની ૧૮૮૭ વેચાતી રા. ૦-૨-૦ ૩૦-૭-૧૩

એક આની હિંદુ. અંદરની.

૧ ચિત્રકુટ ઉદયપુરની વેચાતી રા. ૦-૮-૦ „

એક આની હિંદુ. બહારની.

૧ અરધી પેતી કવીતની ૧૮૪૩ વેચાતી „ „

મહોટા બેચડીયા પૈસા.

૧ દેવળના ચિત્રવાળો મહોટા પૈસો રવ. મણીલાલ છોટાલાલ જુવ ૭-૩-૧૪
તરફથી (વસાવડ) ભેટ

૨ સીસોન માટે પાંચ સેન્ટનો „ „

બેચડીયા પૈસા હિંદુ. અંદરના.

૧ ઈંદોરના અર્ધા આનાનો ૧૯૫૭ વેચાતો ૧૮-૭-૧૩

૨ પોર્ટુગીઝ ઈંડીયા માટેના અરધા ટાં- „ „
ગાના નં. ૨ ૧૯૦૧, ૩

૩ સિયાછરાવ ગાયકવાડના નં. ૨ „ ૧૦-૯-૧૩
૧૯૪૭, ૪૯

૪ ૪૦૮ ઈંડીયા કંપનીના ૧ સેન્ટના નં. ૨ „ „
૧૮૪૫ના

બેચડીયા પૈસા હિંદુ. બહારના.

ચાલતા જુદી જુદી જાતના કુલ નં. ૨૬ નં. ૮ ભેટ ૨૨-૪-૧૩ + ૧૮-૭-૧૩
નં. ૧૮ વેચાતા ૧૦-૯-૧૩ + ૭-૩-૧૪

પૈસા હિંદુ. અંદરના.

ચાલતા જુદી જુદી જાતના કુલ નં. ૨૬ નં. ૪ ભે ૧૮-૭-૧૩ + ૧૦-૯-૧૩
નં. ૨૨ વેચાતા ૭-૩-૧૪

પૈસા હિંદુ. બહારના.

ચાલતા જુદી જુદી જાતના કુલ ૫૯ નં. ૧૨ ભેટ ૨૨-૪-૧૩ + ૧૮-૭-૧૩
નં. ૪૭ વેચાતા ૭-૩-૧૪

અરધા પૈસા હિંદુ. અંદરના.

ચાલતા જુદી જુદી જાતના કુલ ૩૮	નં. ૩ ભેટ ૧૦-૪-૧૩ + ૨૨-૪-૧૩
	નં. ૩૫ વેચાતા ૧૨-૮-૧૩ + ૧૦-૮-૧૩

અરધા પૈસા હિંદુ. બહારના.

ચાલતા જુદી જુદી જાતના કુલ ૧૧૨	નં. ૪ ભેટ ૨૨-૪-૧૩ + ૬-૮-૧૩
	નં. ૧૦૮ વેચાતા ૧૦-૮-૧૩ + ૭-૩-૧૪

પાઠ હિંદુ. અંદરનો.

ચાલતી જુદી જુદી જાતની કુલ નં. ૧૪	નં. ૫ ભેટ ૧૦-૮-૧૩ + ૨૪-૨-૧૪
	નં. ૯ વેચાતી ૭-૩-૧૪

પાઠ હિંદુ. બહારની.

ચાલતી જુદી જુદી જાતની કુલ નં. ૫	નં. ૩ ભેટ ૭-૩-૧૪
	નં. ૨ વેચાતી ૧૦-૮-૧૩

પરચુરણ.

ત્રણ હોકડાનો શિકકો ૧ જામશ્રી ૭ વિભા- જનો ૧૯૨૮	વેચાતા ૧૦-૮-૧૩
બે હોકડાના શિકકો કુલ નં. ૬	„ ૧૦-૮-૧૩
દોંગલો ૧ જામશાહ 'જામ' અક્ષરવાળો	„ „
દોંગલો દ્વારસી કુલ નં. ૧૨	„ „
હોકડા જુદી જુદી જાતના કુલ નં. ૩૨	„ „
હોકડા મુસલમાની જુદી જુદી જાતના કુલ નં. ૬	„ ૧૮-૭-૧૩ + ૧૦-૮-૧૩
હોકડા પરચુરણ જુદા જુદા અક્ષરવાળા કુલ નં. ૩૭	„ „
ત્રાંખીયા દેશી રાજાઓના જુદી જુદી જા- તના નં. ૪	„ „
ત્રાંખીયા મુસલમાની કુલ નં. ૩૪	નં. ૧ ભેટ ૧૦-૪-૧૩ નં. ૩૩ વેચાતા ૧૦-૮-૧૩

ત્રાંખીયા પરચુરણ જુદી જુદી જાતના કુલ	નં. ૧ બેટ	૧૦-૯-૧૩
નં. ૩૦	નં. ૨૯ વેચાતા	„
ઝાણા પરચુરણ કુલ નંગ ૬	„	૧૮-૭-૧૩

વર્ગ ૩-૪-૫-૬.

આ ચારે વર્ગમાં આ સાક્ષમાં કોઈ સંગ્રહિત થયું નથી.

વર્ગ ૭મો.

હુન્નર કારોગિરી.

આમલ પેઢીનીંગ ફેરોઆફ ચિત્ર વિગેરે.

૧	ઈંડીયન નેશનલ કોંગ્રેસના ડેલીગેટનો ફેરોઆફ	વેચાતો શ. ૮-૧૦-૦	૩૧-૩-૧૪
	પીતળ, કલી, ત્રાંખા વિગેરેના.		
૧	પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ (એડવર્ડ) ની હિન્દુસ્તાનની મુલાકાતની યાદગીરનો નવે. ૯ સને ૧૯૪૧	પારેખ રામચંદ્ર તરફથી બેટ	૧૦-૪-૧૩
૨	તાળું ૧ પીતળનું દેશી બનાવટનું બે કુંચીઓ સહિત	કાડી. સ્વદેશી ડા-ઓપરેટીવ સ્ટોર્સ તરફથી બેટ	૧૪-૮-૧૩
૩	જાહેર બબરનું ચકતું બાઈસીકલ ઉપર માણસ તથા ઉપર પોલોની બે લાકડી નં. ૨ પાછળ પપનો અંક છે	મેઘાણી ધરમચંદ પાસેથી વેચાતા પૈકીના	૧૮-૭-૧૩
૪	પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સના હાથ સોવરેનનો નમુનો	„	„

૫	પ્રેફેસર હોલોવેની ગોળીના જાહેર અખર એવડીયા પૈસામાં ૧૮૫૮	મેથાણી ધરમચંદ પાસેથી વેચાતા પૈકીના	૧૦-૫-૧૩
૬	જાહેર અખર વાળો એવડીયા પૈસો	"	"
૭	૨૦ ના અંકવાળો અને બાજુ ફરતા અક્ષરવાળો ૧૮૨૦	"	"
૮	કવીન વિક્ટોરીયાનો જન્મ દીવસ ત- થા રાજ્યારોહણની તારીખવાળો કાંજીવાળો	"	"
૯	દુ હેનોવરના નમુનાના કવીતના મ્હો- રાવાળા ૧૮૭૭ નં. ૨	"	"
૧૦	પૈસા જવડો તદ્દન લાસો	"	"
૧૧	વાયોસીન મીકેનીશીયનનો શીંગડાં- વાળો મ્હોરાવાળો પારીસ ૧૮૫૫	"	"
૧૨	પીતળનો ફ્રેન્ચીક ડી. પર્સ વચમાં એમ. એમ. તથા પારીસ અક્ષરવાળો	"	"
૧૩	પીતળના પ્રીન્સ ઓફ વેક્સના મોડેલ હાફ સોવરેનના નં. ૭	"	"
૧૪	પીતળનો ઇસ્ટ ઈન્ડીયા કંપનીના અ- રધા પૈસાનું મોડેલ ૧૮૫૩	"	"
૧૫	પીતળનો વીક્ટોરીયા ડી. ગ્રેશીઆ ૧૮૭૨ પાછળ બ્રોટનીઅમ રેખા- ના શીડ ડી. આઇ. નો નમુનો	"	"
૧૬	જસતનાં ચક્રતાં એ સ્વસ્તિકની આ- કૃતિવાળાં મ્હોટાં નં. ૨	"	"

લોહાનો સામાન.

૧	કોરડો ૧ લોહાનો કડી ૧૦નો	ધોરાજીના રહીશ હેબરઅલી હાકેમઅલી તરફથી બેટ	૧૭-૩-૧૪
---	-------------------------	---	---------

(૮૦)

વર્ગ ૮ મો તથા ૯ મો.

કપડ વણાટ તથા શીવણ ભરત.

આ બંને વર્ગમાં આ સાથે દરમીયાનમાં કાંઈ સંગ્રહિત થયું નથી.

વર્ગ ૧૦ મો.

પુસ્તકો.

હિંદી.

૧ હિંદુસ્તાની અંગ્રેજી
કોશ

વેચાતો ૩૦-૬-૧૩
૦-૬-૦

મરાઠી.

૧ અંગ્રેજી મરાઠી કોશ

બાબા પદમજીનો
બનાવેલો

વેચાતો ૦-૧૦-૦

ગુજરાતી.

૧ અષ્ટાંગ દૈવ્યનું ગુ-
જરાતી ભાષાંતર

પ્રાણશંકર પ્રેમશંકર
પટ્ટણી કૃત

વેચાતું ૧૭-૧૦-૧૩
૩-૦-૦

૨ કાન્હડદે પ્રજાંધ

ડાહ્યાભાઈ પી દેરા-
સરી

કર્તા તરફથી ૨૫-૧૦-૧૩
બેટ

૩ ગુજરાતીનો દીવાળી-
નો ખાસ સચિત્ર
અંક ૧૯૬૯નો

ગુજરાતી પ્રેસ

બેટ ૨૦-૬-૧૩

૪ સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ

ભગવાનલાલ સંપત-
રામ કૃત

વેચાતો ૨-૩-૧૪
૪-૦-૦

અંગ્રેજી.

૧	ઈડીયન એન્ટીકવેરી વો. ૪૨ પાર્ટ ૫૨૮ થી ૫૩૮, વો. ૪૩ પાર્ટ ૫૩૯થી ૫૪૧	સર રીચર્ડ કાર્નાક ટે- મ્પલ અને ડી. આર બાંડારકર	વાર્ષિક ૩૧. ૨૦ ના બરણાથી	સને ૧૯૧૩-૧૪માં માસિક
૨	ઈડીયન એન્ટીકવેરી- ની અતુકમણિકા વો. ૪૦ તથા ૪૧ ની ૧૯૧૧ તથા ૧૨ની	„	„	„
૩	અજમેર મ્યુઝીયમનો વાર્ષિક રીપોર્ટ ૧૯૧૧-૧૨નો	પંડિત ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઝોઝા	બેટ	૧૬- ૪-૧૩
૪	હિંદુસ્તાનનો નકશો કપડા ઉપર પાનાં ૨૪	આર. એમ. ગ્રીન- લેન્ડ કૃત	વેચાતો ૦-૧૪-૦	૩૦- ૬-૧૩
૫	વેજીટેબલ અને ફલા- વર સીડસનું પત્રક	ડક્લન સીડસ રટોર્સ તરફથી	બેટ	„
૬	બર્મા આર્કે. સર્વેના સુપરીન્ટેન્ડન્ટનો રીપોર્ટ ૭૧ માર્ચ ૧૯૧૩ મુધીનો	સુપરી.	„	૨૬- ૮-૧૩
૭	ફોન્ટીઅર સરકલના આર્કે. સર્વેનો ૧૯૧૨-૧૩ની સાલનો રીપોર્ટ	„	„	૮- ૯-૧૩
૮	સાઉથ ઈડીયન ઇન્સ્ક્રીપશન્સ વો. ૨૪	„	„	૨૫- ૯-૧૩
૯	એમીકલયરલ સી- રીઝ પ્રુવેટીન નં ૨૮	ઇ. ડબલ્યુ. ઓલીવર	„	૨૯- ૯-૧૩

૧૦	એથ્રીકલયરલ સી- રીઝ બુલેટીન નં. ૨૯	એમ. આર. સી. હેઝલી	બેઠ	૧૨-૧૧-૧૭
૧૧	એથ્રીકલયરલ લેખર નં. ૬ ૧૯૧૧-૧૨નો	ગવર્નમેન્ટ	"	૨૪-૧૧-૧૭
૧૨	સર્વર્ન સરકલ મદ્રાસ- ના આર્ક. સર્વેનો વાર્ષિક રીપોર્ટ ૧૯૧૨-૧૩ નો	"	"	૨૦-૧૧-૧૭
૧૩	" આર્સીસ્ટન્ટ સુપરીન્ટેન્ડન્ટનો	"	"	"
૧૪	ધરલ્ન સરકલના આર્ક. સર્વેનો ૧૯૧૨-૧૩નો વાર્ષિક રીપોર્ટ	"	"	૧૫- ૧-૧૪
૧૫	બોપાલમાંના મ્યુઝી- યમનો પાંચ વર્ષનો રીપોર્ટ	સુપરીન્ટેન્ડન્ટ.	"	૧૪- ૨-૧૪
૧૬	ઉત્તર વિભાગમાં મુ- સલમાની તેમજ ઈંગ્રેજ મોન્યુમેન્ટ્સ ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૩ સુધીનો રીપોર્ટ	"	"	૧૯- ૨-૧૪
૧૭	રાસમાળા ભાગ ૧લો તથા ૨જો	ફોર્મસ સાલુઅ ફ્રી	વેચાનો ૭- ૮-૦	૨- ૩-૧૪
૧૮	અંગ્રીય સાદિલ પ- રિયલના મ્યુઝીયમમાં શિક્ષા વિગેરેનું લીઝ	સેક્રટરી	બેઠ	૧૭- ૩-૧૪
૧૯	સારનાથનાં ખડેરની મંદિરની	દયારામ સહાની	"	"
૨૦	દેવીયન મ્યુઝીયમનો અહેવાલ	અસુનોપ મુકરજી	"	"

- ૨૧ ડાયરેક્ટર જનરલ ઓફ ડાયરેક્ટર જનરલ ભેટ ૨૪-૩-૧૪
આર્કે. નો ૧૯૧૧-૧૨નો
રીપોર્ટ પાર્ટ ૧સો
- ૨૨ કાઠિયાવાડ પોલીસી- કાઠિયાવાડ એજન્સી „ ૬૨ અઢવાડીયે
કલ એજન્સી ગેઝેટ
વો. ૫૧ નં. ૧૪થી ૫૨
વો ૫૨ નં. ૧-૧૩
- ૨૩ એપીગ્રાફીઆ ઇંડીકા સુપરીન્ટેન્ડન્ટ બ્રીટીશ વાપિંગ રા. ૮ના
વો. ૧૧ પાર્ટ ૬ ઇંડીયા પ્રેસ બરણાથી
એપ્રિલ ૧૯૧૨

તા. ૩૧-૩-૧૪

મુ. રાજકોટ.

આચાર્ય ગિરજાશંકર વટસલજી

ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

(૮૫)

ચાંક પ.

સને ૧૯૧૩-૧૪

એટલે તા. ૧-૪-૧૩ થી તે તા. ૩૧-૩-૧૪ સુધી વર્ષ ૧નું

સરવૈયું.

જ

૫૭૭૧૨-૦-૪ શ્રી વોલસન મેમોરીયલ
ફંડ.

૬૦-૦-૦ રા. રા. જલદરાય બેઠા-
બાઈ બક્ષી મેનેજર
પ્રેમસાગર પ્રેસ.

૫૭૮૧૨-૦-૪

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

કચુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

ઉ

૨૪૦૦૦- ૦-૦ શ્રી વલ્લભજી સ્ટેટ.

૩૦૨૦૦- ૦-૦ શ્રી સરકાર હા. એન-
ન્સી ટ્રેઝરી.

૩૩૭૬- ૦-૬ શ્રી સરકાર હા. પોસ્ટલ
સેવિંગ બેંક.

૫૭૫૭૬-૦-૬

૨૩૨-૧૫-૭ સીબક બાંકી રોકડી.

૫૭૮૧૨-૦-૪

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

કચુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

આ સરવૈયું તથા ખાતાવહી તપાસી જોતાં અમોને બરાબર લાગે છે. તા. ૧૫-૭-૧૪.

અંગ્રેજીમાં સહી જમનાદાસ માણિક્યંક

વળા વડીલ.

”

હરખચંક જી. વોરા

મીફ વડીલ જસદણ સ્ટેટ.

આંક ૬.

વૉટસન મેમોરીયલ ફંડની સ્થિતિ બતાવનારું સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલ
એટલે તા. ૧-૪-૧૩થી તે તા. ૩૧-૩-૧૪ સુધી વર્ષ ૧નું

સરવૈયું.

જ	ઉ
૫૫૭૯૩-૧૨-૭૧ શ્રી વૉટસન મેમોરીયલ ફંડ	૧૯૧૮-૧૦-૦૧ અરવ્ય સાલ દરમીઆન.
૩૮૪૬-૧૩-૯ ઉપજ સાલ દરમીઆન	૨૧- ૬-૩ કંટીજન્ટ ખર્ચ ખાતે
૩૭૭૬- ૦-૯ આજના	૧૩૧-૧૫-૦ છપામણી „
૭૦- ૧-૯ વઢાવ લોન	૨-૧૫-૦ ડેડ સ્ટોક „
નોટો લેતાં	૩-૧૩-૦ ટપાલ „
૦-૧૨-૩ પરચુરણ	૧૪૨૭- ૨-૧૦ પગાર „
વેચાણના	૧૫-૧૩-૮૧ પરચુરણ „
૩૮૪૬-૧૩-૯	૪૮-૧૨-૦ પુસ્તક ખરીદી „
૬૦- ૦-૦ આશામીવાર લેણા	૩૮- ૨-૦ શિક્ષા સંગ્રહ „
૮૦- ૦-૦ રા. રા.	૬-૧૩-૦ સામાન દુરરતી „
બદલવાય	૧- ૮-૦ સામાન સંગ્રહ „
જેઠાભાઈ બક્ષી	૨૨૪- ૪-૩ મુસાફરી ખર્ચ „
મે. પ્રેમસાગર	૧૯૧૮-૧૦-૦૧
પ્રેસ	૫૭૫૭૨- ૦-૯ આશામીવાર લેણા
૬૦-૦-૦	૨૪૦૦૦-૦-૦ શ્રી વઢવાણ સ્ટેડ
	૩૦૨૦૦-૦-૦ શ્રી સરકાર હા.
	એજન્સી ટ્રેઝરી
	૩૩૭૯-૦-૯ શ્રી સરકાર હા.
૫૮૭૩૦-૧૦-૪૧	પો. સેવીંગ બેંક.
	૫૭૫૭૯-૦-૯

આચાર્ય ગિરજશંકર વટસભાઈ
કચ્છર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

૨૩૨-૧૫-૭ સીલક બાકી રોકડી.

૫૬૭૩૦-૧૦-૪૧

આચાર્ય ગિરનારાંકર વલ્લભજી

કચુરેદર વો. મ્યુ. ઓ. ઓ.

આ સરવૈયું ખાતાવહી તથા લાઉચરો વિષેરે તપાસી જોતાં અમેને બરાબર લાગે છે.
તા. ૧૫-૭-૧૪ મુ. રાજકોટ.

અગ્રેજીમાં સહી જમનાદાસ માણેકચંદ

વળા રેદે વકીલ.

” હરખચંદ જી. વોરા

ચીફ વકીલ જસદણ રેદે.

વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટ્રોક્રીટીઝનો સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલનો હીસાબ.

ઉ

૨૧-૬-૩ કંટીનન્ટ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૦-૧૩-૦ નોટપેપર કવર

૦- ૪-૦ નોટપેપર બંડલ ૧ પા. ૯૦

૦- ૪-૦ કવર નં. ૧૦૦ પા. ૯૦

૦- ૨-૦ „ નં. ૫૦ પા. ૯૩

૦- ૩-૦ „ નં. ૫૦ પા. ૯૩

૮-૧૨-૬ કાગળો

૨- ૦-૦ આંકિલા ૧૨ રતલી રી. ૦ા

૧- ૪-૦ „ ૧૪ „ રી. ૦ા

૧-૧૪-૦ કુલરકેપ ૧૨ „ રી. ૦ા

૧- ૦-૦ „ ૧૪ „ રી. ૦ા

૦- ૬-૦ ખરચી ઝીણા પા. ૮૫

૦- ૭-૬ આઉનપેપર નં. ૧૮ પા. ૯૩

૦- ૯-૦ „ નં. ૧૮ પા. ૯૩

૦-૧૨-૦ અમદાવાદી ધા. ૦ા પા. ૯૫

૦- ૮-૦ „ ધા. ૦ા પા. ૧૦૩

૧-૧૨-૦ શાહી

૦-૧૪-૦ લાલ શાહી અરધીયું પા. ૮૫

૦- ૮-૦ રબર સ્ટાંપની શાહી બાટલી ૧ પા. ૯૫

૦- ૬-૦ શાહી છાપવાની પાકી પા. ૯૮

૦-૧૦-૩ દોરી, શીત, ટેકપ

૦- ૬-૦ રાતી શીતનાં બંડલ ૩ પા. ૮૫

૦- ૦-૩ દડી ૧ દોરાની „

૦- ૪-૦ ફાઇન ટેગ નં. ૪૮ પા. ૯૩

૦- ૧-૬ બ્લોટીંગ પેપર

૦- ૧-૬ તા. ૨ પા. ૮૫

૦- ૪-૬ ઠાંક

૦- ૩-૦ રીલીફ પેન ડ. ૧ પા. ૮૫

૦- ૦-૯ ઓ. નંબર ડ. ૦૧ ,,

૦- ૦-૯ કુવાડા પેન ,, ,,

૦- ૧-૦ ગુંદ

૦- ૧-૬ શે. ૦૧ પા. ૮૫

૦- ૦-૬ પા. ૯૭

૦- ૧-૬ કાકાં નં. ૬ પા. ૮૫

૦- ૧-૬ કડી ૧ કુંચી રાખવા પા. ૯૦

૦-૧૨-૦ રખર રધાંપનું પેડ પા. ૮૫

૦-૧૫-૦ પીનકુશન ,,

૦- ૬-૦ ઠાંકણીની ડબી ૧ ,,

૦- ૪-૦ પેપર વેષ્ટ ચાકનો ,,

૧-૧૦-૦ આવક તથા ગવક બુક પા. ૯૨

૦- ૪-૦ ડાયરી બુક ત્રિપાઠીની સં. ૧૯૬૯ ની પા. ૮૫

૦- ૫-૬ પેનસીલ

૦- ૧-૬ ડ. ૦૧ પા. ૯૩

૦- ૩-૦ ,, ,,

૦- ૮-૦ લાખ દેશી શે. ૦૧ ,,

૦- ૪-૬ ધશ માટે ટીનનું બુગલું તથા રેણુ દેવરાવતાં પા. ૯૫

૧- ૭-૦ ડીસ્ટ્રીક્ટ દરમીયાન ક્યુરેટર મારફત પા. ૯૭

૦-૧૨-૦ વાદળી નં. ૧ પા. ૯૮

૦- ૩-૬ ખડીયા ૨ નાના કાચના

૨૧- ૬-૩

૧૩૧-૧૫- ૦ છપામણી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૧- ૦-૦ અશોકના લેખના ૧ વિભાગના રેલ્વે પાર્સલનો પા. ૯૭

૦- ૮-૦ ,, ખીજા વિભાગનો પા. ૯૯

૪૦- ૭-૦ અશોકના ભાવણના બન્ને વિભાગની છપામણી ત્રિજેરેનું ખીજા
ગુજરાતી પ્રેસનું પા. ૧૦૧

૯૦- ૦-૦ સતે ૧૯૧૨-૧૩ની સાલના રીપોર્ટની છપામણી માટેના એડ-
વાન્સ પા. ૧૦૩

૧૩૧-૧૫-૦

- ૨-૧૫-૦ ડેડ સ્ટોક ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭
૧- ૦-૦ પેટી ૧ આંખાની કરાવી તેના પા. ૮૫
૦- ૭-૦ પેટીના નકુચા સાંકળ વિગેરેના „
૧- ૮-૦ પીતળના પેપર વેષ્ટ નં. ૨ પા. ૯૦

૨-૧૫-૦

- ૩-૧૩-૦ ટપાલ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭
૨- ૭-૩ પોસ્ટ વેષ્ટ કાગળો ઉપર
૦- ૨-૦ અમદાવાદી કાગળ યુક પોસ્ટ મોકલતાં પા. ૯૪
૦- ૫-૦ ભુંગળું ૧ અશનું પાર્સલ કરતાં પા. ૯૫
૦- ૪-૦ શાહીનો ડબ્બો પાર્સલ કરતાં પા. ૯૬
૦-૧૦-૯ ક્યુરેટર મારફત ડીસ્ટ્રીક્ટ દરમીયાન પા. ૯૭
૩-૧૩-૦

૧૪૧૭-૨-૧૦ પગાર ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૧૦૭૫- ૦- ૦ ક્યુરેટરનો પગાર વિગતે

૮૫-૦-૦ માર્ચ ૧૯૧૩ નો

૯૯૦-૦-૦ એપ્રિલ ૧૯૧૩ થી ફેબ્રુ. ૧૯૧૪ સુધીનો પ્ર. ૯૦

૨૨-૧૦-૧૦ સોશીયલ કારકુનનો પગાર

૧૩- ૦- ૦ નવે. દી. ૨૬ નો પ્ર. ૧૫ પા. ૯૫

૯-૧૦-૧૦ ડીસે. દી. ૨૦ નો પા. ૯૭

૧૨૦- ૦- ૦ રોબ હુસેન લાલુ પટ્ટાવાળાનો માસ ૧૨નો પ્ર. ૧૦ લેખે

૧૦૮- ૦- ૦ ડા. જ્વરામ ગોર્નીદ્વજી પટ્ટાવાળાનો માસ ૧૨નો પ્ર. ૯ લેખે

૯૬- ૦- ૦ ભટ્ટ જીવરામ નથુ હમાલનો માસ ૧૨નો પ્ર. ૮ લેખે

૫- ૮- ૦ ભત્તું પટ્ટાવાળાને વિગતે

૩-૨-૦ નવે. રોજ ૨૫નો પ્ર. ૦)~

૨-૬-૦ ડીસે. રોજ ૧૯નું પ્ર. ૦)~

૧૪૨૭- ૨-૧૦

૧૫-૧૩-૮૧૧ પરચુરજી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૦-૧૦-૦ ગાડી ભાડું

૦-૪-૦ વઢવાણની હુંડી વઢાવી રા. બરવા જતાં પા. ૮૪

૦-૬-૦ બાજ લેવા જતાં પા. ૮૬

૨- ૪- ૦ પાણીકાં

૧-૨-૦ હાથ ૬ દુવાલ સારે તા. ૪-૪-૧૩ પા. ૮૫

૧-૨-૦ „ „ તા. ૩-૧૧-૧૩ પા. ૬૩

૦- ૮- ૬ કાનસ સંબંધી

૦-૮-૦ પોટો નવો પા. ૮૭

૦-૦-૬ રેણુ દેવરાવતાં „

૨- ૪- ૦ નોકરો ત્રણને છત્રી „

૭ ૧૨-૧૦ ગ્યાસસેટ વિગતે

૨- ૮-૩ ડબ્બો ૧ તા. ૧-૬-૧૩ પા. ૮૮

૨- ૯-૩ „ તા. ૨-૯-૧૩ પા. ૯૨

૨-૧૦-૯ „ તા. ૬-૧૨-૧૩ પા. ૯૮

૦- ૦-૭ દાણ

૦- ૧- ૦ તાણું ૧ સરખું કરાવતાં પા. ૯૩

૦- ૧- ૦ કુંચી ૧ નવી „ પા. ૯૯

૦- ૬- ૦ બોશીસની ગળી ઉપર નામ લખાવતાં મજૂરીના પા. ૯૦

૦- ૦- ૬ ચાકુ સજાવતાં પા. ૯૨

૦- ૪- ૦ સાવરણી નં. ૧૨ પા. ૯૪

૦- ૧- ૦ ડબ્બો ટીનનો શાહી મોકલવા લીધો તેના પા. ૯૬

૦- ૦- ૬ સાચુ હાથ ધોવાનો પા. ૯૭

૧- ૮- ૦ કાઠીયાળ રીપેર કરાવતાં પા. ૧૦૦

૦- ૦-૪૧૧ દડી ૧ તથા સોષ પા. ૧૦૦

૧૫-૧૩-૮૧૧

૪૪-૧૨-૦ પુસ્તક ખરીદી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૦- ૩-૦ કાર્તિકી પંચાંગ ૧૯૬૯નું પા. ૮૪

૦- ૬-૦ ઉરદુ અંગ્રેજી કોશ પા. ૮૫

૦-૧૦-૦ અંગ્રેજી મરાઠી કોશ પા. ૮૫

- ૦-૧૪-૦ હિંદુસ્તાનનો નકશો પા. ૮૬
 ૩- ૦-૦ અષ્ટાંગ હૃદયનું પુસ્તક પા. ૯૨
 ૦- ૪-૦ ડાયરી બુક ૧૯૭૦ ની પા. ૯૩
 ૦- ૨-૦ કાર્તિકી પંચાંગ ૧૯૭૦ નું પા. ૯૩
 ૨૦- ૦-૦ ઈંડીયન એન્ટીકવેરીનું વાર્ષિક બરણું પા. ૯૮
 ૮- ૦-૦ એપીગ્રાફીઆ ઈંડીકાનું વાર્ષિક બરણું ,,
 ૦- ૫-૦ બન્નેના મનીઓરડર ચાર્જસ ,,
 ૭- ૦-૦ રાસમાળા બા. ૧ તથા બીજો પા. ૯૯
 ૪- ૦-૦ સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ પ્ર. ૧ પા. ૯૯

૪૪-૧૨-૦

- ૩૮- ૨-૦ શિક્ષા સંગ્રહ અરચ ખાતે ખ. પા. ૧૮
 ૪- ૨-૦ પારેખ ગુલાબચંદ પાસેથી નં. ૮ પા. ૮૬
 ૦-૧૨-૦ બગસરાના મેઘાણી પાસેથી ત્રાંબાના પા. ૮૯
 ૧૩- ૫-૦ હરિલાલ જ્યેષ્ઠ પાસેથી પરચુરણ પા. ૯૦
 ૬- ૦-૦ બગસરાના મેઘાણી પાસેથી ત્રાંબાના હિંદા રોર ૪ પા. ૯૧
 ૧૦- ૦-૦ ગુમના નં. ૫૦ પા. ૯૨
 ૦-૧૧-૦ શીર્ષાંગ ૧ એડવર્ડનો પા. ૯૩
 ૧- ૦-૦ ગોવાઈ રૂપીઓ પા. ૧૦૦
 ૨- ૪-૦ કચુરેટરે ડીરક્ટ્રેક્ટ દરમીયાન ખરીદ્યા પા. ૧૦૧

૩૮- ૨-૦

- ૬-૧૩-૦ સામાન દુરસ્તી અરચ ખાતે ખ. પા. ૧૮
 ૨-૧૪-૦ મેથીલેટેડ સ્પીરીટ આટલી ૪ પા. ૮૬
 ૦- ૭-૦ નેથેલાઈન બોક્સ રતલ ૧ પા. ૮૬
 ૩- ૦-૦ પીતળનાં ઠામ બધાં ધસાવતાં પા. ૯૦
 ૦- ૮-૦ ફોટોગ્રાફને ફરી કાચ ફ્રેમ કરાવતાં પા. ૧૦૦

૬-૧૩-૦

- ૧- ૯-૦ સામાન સંગ્રહ અરચ ખાતે ખ. પા. ૧૮
 ૦-૧૪-૦ વડનગરમાંના હાટકેશ્વરના એન્સાઈમેન્ટને કાચ ફ્રેમ પા. ૧૪

૦-૧૧-૦ પોરબંદરથી પાળીયો લાવતાં મજૂરીના પા. ૯૧

૧- ૯-૦

૨૨૪- ૪-૩ મુસાફરી ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૮

૦- ૦-૯ લેખ છાપવાનો સામાન ઘેર લાવતાં

૭- ૨-૬ ધાંગધરા હળવદ આબુની ડીસ્ટ્રીક્ટ દરમીયાન ક્યુરેટર મારફત પા.

૧- ૨-૦ વસાવડની ડીસ્ટ્રીક્ટ દરમીયાન ક્યુરેટર મારફત પા. ૧૦૧

૨૧૫-૧૫-૦ ઓનરરી સેક્રેટરી કક્ષકતા ડેલીગેટ તરીકે જતાં ખર્ચના પા.

૨૨૪- ૪-૩

૧૯૧૮-૧૦-૦૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

APPENDIX 8.

To,

THE PRESIDENT AND MEMBERS OF THE
MANAGING COMMITTEE, OF THE
WATSON MUSEUM OF ANTIQUITIES,

RAJKOT.

Gentlemen,

I beg to submit a detailed account of my tour to Calcutta on the occasion of the celebration of the centenary of the India Museum, where I had the honour to attend as your Delegate. I need not detain you by a reference to the correspondence which was the cause of my going to Calcutta.

The India Museum was founded in the year 1814 A. D. and so the trustees of the said Museum were anxious to celebrate the centenary of this unique Institution which has played an important part in the history of India.

The Royal Asiatic Society of Bengal and the India Museum have always been independent institutions but I have found from my visit that both institutions from the beginning have been worked on parallel lines.

From the photographs and paintings in both institutions, I have been able to see that the workers also have been connected with both institutions. On the present occasion therefore, the Science Congress, which was more or less an appanage of the Royal Asiatic Society of Bengal, held its first sitting in connection with the centenary celebrations of the India Museum. Both together found a very interesting series of functions and I am glad to say that the occasion was unique for the Kathiawar delegate to see what rapid Strides are being made elsewhere. His Excellency Lord

Carmichiel was the patron in both these functions and he made it a point to grace the occasion by personally attending them. I could there see personally how favourable impressions H. E. Lord Carmichiel had produced in Bengal by the simplicity of his manners and by the liberality of his views on all present day questions. Dr. Annaldale, the Superintendent of the India Museum was actively associated with the Science Congress. Dr. Annaldale was exceedingly glad to see that I was sent by Kathiawar as a Delegate and he took the very earliest opportunity on the very first day to present me to His Excellency Lord Carmichiel. His Excellency's first inquiries were naturally in connection with the Watson Museum but then he took me at once into the exchange of views on Kathiawar. He was kind enough to inquire of Kathiawar affairs and the various personalities in Kathiawar. Dr. Annandale also introduced me to several distinguished gentlemen of Calcutta. I could at once see that Dr. Annandale was the most active member of the movement. He is a very great student of Natural History and his two papers and his learned discourses as a critic of other papers were most learned. The idea of the Science Congress is that the work done by the Scientists in their special branches during the course of the year should be placed before the Public. The idea is not a desire of so much as publicity of the scientific work as for collating the results of the search work by the various workers in the field of science.

The Museum centenary and the science congress brought together best men from all parts of India.

We had delegates from Ajmere, Lahore, Allahbad, Lucknow, Benaras, Nagpur, Bombay, Poona, Cochin, Mysore, Rangoon, Mandalay, and several other places in India. Bengal was fully represented and all well known persons, both the European and Native

that have anything to do with science and Museum were there in the functions. Dr. Annandale's idea on the Museums is that there should be a regular exchange of views between the different Museums in India and that they, one and all should now try to coordinate the results of their work. The idea therefore has gone round that various Museums in each Presidency should be placed under Provincial Museums in the Presidency towns and that the Provincial Museums should be representative Museums of all branches of the Museum Work special to each Presidency.

The Provincial Museums then should be in touch with each other and thus a coordination of the work in different branches should be made. With this object in view, they think of holding a conference a year or two hence and I believe it will not be long before the idea is worked out. The India Museum has various departments and each department is in charge of a specialist who works on the materials available to him in the Museum collection and on materials he gathers in his district tours. Among the several papers read before the science congress, there were several such papers of these specialists connected with the Museum. We were busy with these lectures and the functions and so I have not been able to make a personal acquaintance of the various scientists to meet whom was an honour in itself. Each one of the scientists was a deep and well read scholar who was doing original work. The programme annexed herewith will at once show the variety of subjects on which these learned discourses were delivered.

The functions connected with the celebrations of the centenary of the India Museum were more or less social. They included an informal reception on the 1st day viz on the 14th January at the Bengal Asiatic Society Rooms, the "at home" by the Superinten-

dent Dr. Annandale and the conversazion in the rooms of the India Museum. These functions gave us chances of being introduced to different delegates, from different parts of India. It is no use giving names but I am proud to have the advantage of making friends with delegates from Lucknow, Nagpore, Ajmere, Lahore, Benares, and Allahbad.

On my way to Calcutta, I had halted for a couple of days in Benares and there I took the opportunity of seeing the ruins of Sarnath and the collections obtained therefrom. The images of Buddha in various portions are very fine and instructive. I came across in those collections, various images of Buddha which furnished a history of Buddha from his birth to his death. This was all carved out in stone which is all in tact. The most attractive thing however in these collections is the Capital of Ashok Pillar which is beautifully carved. Instead of adding much from my own observations, I should refer you to a small pamphlet which I have brought from Sarnath. The excavations are being still made and the antiquarians are quite confident of having more Buddah relics from this place. I had a great mind to go to Patna to see the excavations there but I was told that on account of the recent heavy rains the whole thing was submerged in water.

At Calcutta, I requested Dr. Rakhidas Bannerji the Assistant Superintendent of the India Museum to be kind enough to give me the classified list of the India Museum collection but he said the same was under preparation and that he would be most glad to send me a copy as soon as the list of even some parts of the list would be ready.

While in Benares, I saw the Government Sanskrit College which granted degrees to Pandits. The Professors or the head Pan-

ditions were all men of the widest scholarship in their various special branches and one could very well see, while in their presence, what best Shastris and Pandits could be in India.

It will thus be seen that I had a most enjoyable trip to Calcutta and that the trip was quite instructive too.

The Bang Sahitya Parishad in Calcutta which I visited in Calcutta is a very notable institution and is a regular store house of all that is best in the Bengali Literature. It has on its role about 2000 members and it holds its annual meetings. The past and the present of every thing best in the Calcutta life is there.

The Victoria Memorial Collection which is at present stored up in the residence of till now the Lieutenant Governor of Bengal is also a very instructive collection from stand points of Indian History. The pictures here are most rare and have been obtained from sources which would not be available except to the Government. The life of the Mogals and the rise of the East India Company are fully represented here.

Before concluding my report, I must take this opportunity of thanking most sincerely the President and the Committee who enabled me to see these various things and acquire a first hand knowledge therefrom.

I beg to remain,

Sir,

Your most obedient Servant,

Vithaldas G. Trivedi

HON. SECRETARY.

(આંક ૮ માનો ગુજરાતી તરજુમો.)

વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજીંગ કમિટિના

મે. પ્રેસીડન્ટ તથા મેમ્બર્સ સાહેબો

મુ. રાજકોટ.

શ્રુત્સ્થો—

ઈંડીયન મ્યુઝીયમની શતાબ્દીની ઉજવણી પ્રસંગે હું વો. મ્યુઝીયમના ડેક્લીગેટ તરીકે કલકત્તા ગયો હતો તેનો વિગતવાર હેવાત રજુ કરવા રજા લઉં છઉં. જે પત્ર વ્યવહારને પરિણામે મ્હારું ત્યાં જવાનું થયું હતું તે બાબત આપની પાસે મુકી વખતનો વ્યય કરવા માગતો નથી.

ઈંડીયન મ્યુઝીયમ ઇ. સ. ૧૮૧૪ માં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું અને તેથી હિંદુસ્તાનની તવારીખમાં અત્ર ગણ્ય આ અપ્રતિમ સંસ્થાની શતાબ્દી ઉજવવાને તે મ્યુઝીયમના ટ્રસ્ટીઓ ઇતેન્નર હતા.

બેંગાલની રાયલ એસીઆટીક સોસાયટી અને ઈંડીયન મ્યુઝીયમ એ બે સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ છે પણ બન્ને સંસ્થાના પ્રત્યક્ષ દર્શનથી મ્હને જણાયું કે પ્રથમથીજ આ બન્ને સંસ્થાઓ સમાન રેખા ઉપર ચાલી જાય છે.

બન્ને સંસ્થાઓમાંના ફોટોગ્રાફ તથા ચિત્રો ઉપરથી હું જોઈ શક્યો કે કાર્ય વાહકો પણ બન્ને સંસ્થા સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

ઈંડીયન મ્યુઝીયમની શતાબ્દીની ઉજવણીના પ્રસ્તુત પ્રસંગે બેંગાલની રો. એ. સોસાયટીના અંગૂળ તરીકેજ સાયન્સ કોંગ્રેસની પ્રથમ બેઠક કરવામાં આવી હતી. આ બન્ને સાથે સાથે હોમને કાર્ય ક્રમ રમુજ પડે તેવો થયો હતો અને મ્હને કહેવાને ખુશી ઉપજે છે કે, અન્ય સ્થળોએ કેવી ત્વરિત પ્રગતિ ચાલી રહી છે તેનો કાઠીયાવાડ ડેક્લીગેટને ખ્યાલ આવવા માટે આ અપ્રતિમ તક હતી. બન્ને પ્રસંગમાં નામદાર લોર્ડ કારમીકલ પેટ્રન તરીકે હતા અને જાતે હાજરી આપીને શોભામાં વૃદ્ધિ કરી હતી. તેઓ સાહેબે પોતાની સાદો રીતમાતથી તેમજ ચાલુ સવાલો સંબંધી ઉદાર વિચારોને લીધે બેંગાલમાં જે પ્રાંતિ સંપાદન કરેલી છે તે હું જાતે જોઈ શક્યો. ઈંડીયન મ્યુઝીયમના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ ડૉ. એન-ડેવિલ સાયન્સ કોંગ્રેસ સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવતા હતા. કાઠીયાવાડ તરફથી ડેક્લીગેટ તરફ મ્હને મોકલવામાં આવ્યો છે તે જાણીને ડૉ. એન-ડેવિલ બહુ ખુશી થયા હતા અને પહેલેજ દીવસે પ્રથમ તકે, નામદાર લોર્ડ

કારમીકલ સાથે મ્હને મેળવ્યો હતો. તેઓ નામદારે પ્રથમ વોટસન મ્યુઝીયમ સંબંધી પુછ-પરછ કરી પણ પછી તરતજ કાઠીયાવાડ સંબંધીના વિચારોની આપ લે શરૂ કરી. કાઠીયાવાડ સંબંધી તેમજ કાઠીયાવાડમાંની જુદી જુદી વ્યક્તિઓ સંબંધી તેઓએ માયાળુપણે પ્રશ્નો કર્યા. કલકત્તાના ખીજ પણ પ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થો સાથે મ્હને મેળવ્યો. મ્હને તરતજ જણાયું કે આ હીલચાલમાં અગ્ર ભાગ ડૉ. એનન્ડેઇલનોજ હતો. નેચરલ હીસ્ટરી (પ્રાણી વિદ્યા) ના તે એક મ્હોટા પંડિત (સ્કોલર) છે અને તેના પોતાના બે લેખો તેમજ ખીજ લેખો ઉપરનું તેનું વિવેચન બહુ વિદ્વતા ભરેલું હતું. સાયન્સ કોંગ્રેસ ભરવાનું પ્રયોજન એ હતું કે પોત પોતાની શાખામાં સાલ દરમીયાન કરેલું કામકાજ જાહેરમાં સુકી શકાય. સાયન્સ સંબંધી કામકાજને જાહેરમાં સુકવા કરતાં તે ક્ષેત્રમાં જુદા જુદા પંડિતોએ કરેલી શોધખોળને એકત્ર કરવાનો ખાસ ઉદ્દેશ હતો.

મ્યુઝીયમની શતાબ્દી અને સાયન્સ કોંગ્રેસને લીધે હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા વિભાગ-માંથી ઉત્તમ માણસો ભેળા થયેલા હતા.

અજમેર, લાહોર, અલ્હાબાદ, લખનૌ, બનારસ, નાગપુર, મુંબઈ, પુના, કોમ્પીન, માઈસોર, રંગુન, માન્ડલે અને હિંદુસ્તાનના ખીજ કેટલાક વિભાગમાંથી ડેલીગેટ આવ્યા હતા. બેંગાલમાંથી પુષ્કળ માણસો આવેલાં હતાં અને યુરોપીયન તેમજ દેશી જે જે માણસોને સાયન્સ અને મ્યુઝીયમ સાથે કોઇ પણ પ્રકારનો સંબંધ હતો તે બધા ત્યાં હાજર હતા. મ્યુઝીયમ માટે ડૉ. એનન્ડેઇલનો અભિપ્રાય એવો છે કે હિંદુસ્તાનમાંના જુદાં જુદાં મ્યુઝીયમોએ વિચારોની આપ લે કરવી જોઈએ અને દરેક પોતાની શોધખોળનું સંમેલન કરવું જોઈએ. તે ઉપરથી એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો છે કે દરેક ઇલાકામાંના મ્યુઝીયમોને ઇલાકાના શેહર માંહેના ઇલાકાના મ્યુઝીયમ નીચે સુકવાં અને ઇલાકાનાં મ્યુઝીયમોને પ્રત્યેક ઇલાકામાંની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિના નમુનારૂપ બનાવવાં.

ઇલાકાનાં મ્યુઝીયમોએ એક ખીજની સાથે સંબંધમાં રહેવું અને તે પ્રમાણે જુદી જુદી શાખામાંના કામકાજની એકત્રતા થવી જોઈએ. આ હેતુ બર લાવવા માટે એકાદ બે વર્ષમાં તેઓ કનફરન્સ ભરવાનું ધારે છે અને હું માનું છું કે આ ધારણા બર લાવવામાં બહુ લાંબો વખત જશે નહીં.

ઇંડીયા મ્યુઝીયમમાં જુદાં જુદાં ખાતાંઓ છે તે દરેક ખાતાંઓ તે તે ખાતાંઓના હિ-માયતીના ચાર્જમાં છે. આ લોકો મ્યુઝીયમના સંગ્રહમાંથી તેમજ પોતાની મુસાફરી દરમીયાન ભેળાં કત્તેલાં સાધનોમાંથી શોધખોળ કર્યા જાય છે. સાયન્સ કોંગ્રેસમાં વંચાયેલા લેખોમાંથી કેટલાક ઉપલી દગ ઉપર લખાયેલા લેખો હતા. અમે આવા લેખો તથા આવી પ્રવૃત્તિમાં

મશગુલ હતા તેથી, કેટલાક સાયન્સ શાસ્ત્રીઓ, કે જેને મળવું એ પણ મગર થવા જેવું છે, તેવાઓની સાથે અંગત ઝોળખાણ હું કરી શક્યો નહીં. તેવા દરેક ગૃહસ્થો સંગીન તેમજ ખોળા અભ્યાસવાળા હતા અને તેઓ અદ્વિતીય કામ કરે જતા હતા. આ સાથે રાખેલા કાર્ય ક્રમ ઉપરથી જે વિદ્વાનજનો બાંધણી કરવામાં આવ્યાં હતાં તેનો તરત ખ્યાલ આવશે.

ઈંડીયા મ્યુઝીયમની શતાબ્દીની ઉજવણી પ્રસંગેના મેળાવડાઓ ધણે અંશે વ્યવહારિક હતા. પહેલે દીવસે એટલે તા. ૧૪ મી જાન્યુઆરીએ બેંગાલ રોયલ એસીઆટીક સોસાયટીના મકાનમાં સ્વાગતનો મેળાવડો હતો. ઉપરાંત સુપરીન્ટેન્ડન્ટ ડૉ. એન-ડેવિલને લ્યાં એટ-હોમ અને ઈંડીયા મ્યુઝીયમના મકાનમાં વાતચીત માટેનો મેળાવડો હતો. આ પ્રસંગે જુદા જુદા ભાગના ડેલીએટ સાથે હળવા મળવાની અમને તક મળી. નામ આપવાથી કાંઈ ફાયદો નથી પણ લખનૌ, નાગપોર, અજમેર, લાહોર, ખનારસ અને અલ્હાબાદના ડેલીએટો સાથે મ્હારે મિત્રાચારી થઈ તેને માટે હું મગર છઉં.

કલકત્તા જતાં હું એક દીવસ ખનારસ રોકાયો હતો અને લ્યાં સારનાથનાં ખંડેરો તેમજ તેમાંથી નીકળેલી ચીજો જોવાની તક મ્હેં લીધી હતી. યુદ્ધની જુદી જુદી મૂર્તિઓ ધણી સારી અને જ્ઞાનદાયક છે. તે સંગ્રહમાં મ્હેં કેટલીક મૂર્તિઓ જોઈ કે જેમાંથી યુદ્ધની જન્મ-થી અવસાન પર્યંત જીવનરેખા મળી શકે. આ બધી પથ્થરમાં કાતરેલી હતી અને તે હજુ આખાદ છે. સહુથી વધારે ચિત્તાકર્ષક, સુંદર રીતે કાતરેલો, અશોકનો સ્તંભ હતો. મ્હારા પોતાથી વધારે કહેવાના કરતાં લ્યાંથી હું નાની ચોપડી લાવ્યો છઉં તે વાંચવા હું બલામણુ કરું છઉં. હજુ ખોદકામ ચાલે છે અને હજુ વધારે યુદ્ધ ધર્મની નિશાનીઓ નીકળશે એમ માને છે. પઠના જઈ લ્યાંનું ખોદકામ જોવાની મ્હને અહુ ઇચ્છા હતી પરંતુ મ્હને કહેવામાં આવ્યું કે હાલના ભારે વરસાદને લીધે તે પાણીથી ઢુખી ગયેલ છે.

કલકત્તામાં ઈંડીયન મ્યુઝીયમના આસી. સુપરીન્ટેન્ડન્ટને, મ્યુઝીયમમાંની ચીજોનું વર્ગ-વાર લીસ્ટ આપવા માટે મ્હેં વિનંતિ કરી પણ તેણે કહ્યું કે લીસ્ટ તૈયાર થાય છે અને તૈયાર થશે ત્યારે તુરંત ખુશીથી મોકલી આપીશ.

ખનારસમાં, ગવર્નમેંટે સંસ્કૃત કોલેજ કે જે પંડિતને ડીગ્રીઓ આપે છે તે મ્હેં જોઈ. પ્રોફેસર્સ અને પંડિતો ધણાજ વિદ્વાન હતા અને તેઓની સમક્ષ હરકોઈને હિંદુસ્તાનમાં કેવા કેવા શાસ્ત્રી તથા પંડિતો પડ્યા છે તેનો ખ્યાલ આવે તેમ હતું.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજશે કે મ્હારી કલકત્તાની મુસાફરી અહુજ આનન્દદાયક નીવડી હતી તેમજ તે મુસાફરી અહુજ જ્ઞાનદાયક હતી.

કલકત્તામાં બંગ સાહિત્ય પરિષદની મહેં મુલાકાત લીધી હતી અને ત્યાં બંગાલિ સાહિત્યના ઉત્તમ વિભાગનો બંડાર હતો. તેમાં ૨૦૦૦ સભાસદો છે અને તેઓ વાર્ષિક સભાઓ ભરે છે. કલકત્તામાં ભૂત તેમજ વર્તમાનમાં જે કંઈ ઉત્તમ કહેવાય તે ત્યાં જોવામાં આવેલ.

બેંગાલના લેફ્ટ. ગવર્નરના બંગલામાં બેઠો કરી રાખેલો વિકટોરીયા મેમોરીયલનો સંગ્રહ પણ બહુ જ જ્ઞાનદાયક છે. અંહીના ચિત્રો બહુજ અમુલ્ય તેમજ સરકાર સિવાય બીજાથી ન મેળવી શકાય તેવાં છે. મોગલોની છાંદગીનાં તેમજ ઇસ્લામી કંપનીની ચડતીનાં ચિત્રો ત્યાં ઘણાં છે.

મહારા રીપોર્ટ પુરો કરતાં પહેલાં આ બધી ચીજો જોવા માટે તેમજ તેમાંથી સીધું જ્ઞાન મેળવવા માટે મહેને જે તક આપી છે તેને માટે મે. પ્રેસીડન્ટ સાહેબનો તેમજ કમિટીનો હું અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છઉં.

હું છઉં ઇલાહિ

(સહી) વિઠ્ઠલદાસ જી. ત્રિવેદી

આ. સેક્રેટરી.

THE ANNUAL REPORT
OF THE
WATSON MUSEUM OF ANTIQUITIES
AT RAJKOT,
For the year ending 31st March 1915.

વોટસન મ્યુઝીયમ ઑફ એન્ટીકવીટીઝ

રાજકોટ

ના

વાર્ષિક રીપોર્ટ

સને ૧૯૧૪-૧૫ નો.

BUDDHIST CAVES IN THE SANA HILLS.

(By G. V. Acharya B. A. Curator, Watson Museum of Antiquities, Rajkot.)

The Sana hills form as it were the eastern boundary of the famous Gir jungle in 'Saurashtra. They are 16 miles north of Una and 10 miles s. w. of Dedan, but there is a convenient small village named Mansa (મણસા જેડું) only 3 miles away from them.

These hills extend over a sufficiently long area though they are in no way precipitous. The caves are cut out at convenient places without any regard to the distances between them. They are of different sizes and shapes as at other places and a detailed description of those that are important will be given hereafter

In the 13th number¹ of the journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society there is an article on "the cave temples and monasteries, and other ancient Buddhist, Brahmanical and Jaina remains of Western India" by John Willson, D. D., F. R. S. This is an exhaustive article and the writer has gone to the length of mentioning even the caves at Talaja (under Bhavnagar) which are of minor historical importance. In as much as he is completely silent about these Sana caves, I am inclined to infer that they must not have been known to him.

The first mention² of these caves is found in a booklet styled "Notes of a visit to Somnath, Girnar and other places in Kathiawad in 1869, by T. Burgess M. R. A. S., F. R. G. S." He had however to devote a larger space to other ancient relics of greater historical importance and as a result he has dealt

-
1. Vol. III January 1850.
  2. I make this assertion on the strength of the stock of books (poor as it is) on this subject which I have with me in the Museum Library.

with these caves in a paragraph of some 40 lines only (pages 10 and 11 of that booklet).

The Cutch and Kathiawad volume, being the 2nd of the series of Archaeological survey reports (Western India) is very rare and I have only seen it once in 1909 when I was at Bombay. From what I can remember, there too these caves are referred to in about 40 lines.

In the Bombay Gazetteer, Kathiawad Volume VIII p. 647 and the Kathiawad Sarvasamgraha, there is a meagre mention of these caves in about 7 or 8 lines.

In short it seems that these caves have not as yet received a detailed scientific treatment anywhere partly because the local authorities had no idea of their importance and partly because they are too far inland to attract the attention of visitors and scholars who are interested in antiquities.

I visited the said caves in November 1912 during the course of my usual district tour and the description of the same has been incorporated in the museum report for the year 1912-13 (ending 31st March 1913). These reports have to be written in Gujarati and consequently I avail myself of this opportunity of putting the same in English at the kind suggestion of the Editor of this Magazine.

They say there are about 60 caves of different dimensions but I found that not even half that number could be easily approached and it is feared that even these few will be in course of time, overgrown with trees and other rank vegetation and eventually such important relics of ancient history will be lost to the world for ever. It is hard for me to decide whether to thank or to blame the local shepherds and Rabaries who render these caves filthy and full of urine and cowdung by utilising them as a shelter from the sun and the rain. They however are instrumental directly or indirectly in saving them at least from vegetation and such other equally destructive agencies.

Like so many other caves these too are popularly known as Pandawa caves³ The 'Gupta Vanavasa' (undetected stay in the forest) of the Pandavas must be, I believe, at the root of this strange nomenclature. At least in the case of these Sana caves the belief is so firm rooted that even the different portions of the caves are styled after different members of the family (e. g. Bhimchori from Bhim and Gandharis Mahal from gandhari). Even a flying visit to the eaves would however convince us that they have absolutely nothing to do with the Pandavas. They are Buddhist caves pure and simple and even though there is not a single inscription to throw any light as to their age, yet their shape, size, and architecture help us a good deal in coming very near to the period to which they belong. In the Bombay Gazetteer, Kathiawad Volume, it has been conjectured that these caves must be the very Vihar (विहार) which was constructed under the orders of Dudda (दुद्ध) the sister's daughter of the Valabhi king Dhruvasen I (A. D. 526-535) as mentioned in a copperplate, dated Gupta Samvat 216 (A. D. 535) found from Valabhi and published in the Indian Antiquary Vol. IV (1875) p. 105-106.

In the copperplate itself however the reference is in the following words—

+ + + + वलभ्यां स्व भागिनेयी परमोपासिका दुद्ध कारित विहार प्रतिष्ठापितानां

(English Translation) + + + who have been been consecrated at Valabhi in the monastery erected by my own sister's daughter the Bauddha devotee Dudda + + + (Indian Antiquary Vol. IV p. 105 106).

It is too much to say that the caves which are at the distance of about 80 miles from Valabhi may be identical with the विहार at Valabhi (वलभ्यां) mentioned in the said copperplate. Unfortunately no such Vihar विहार has as yet been noticed round about वलभी site in proximity of the present वल-Vala. If, how-

---

3. Cf. Nasik caves are called Panda Lens.

ever, it eventually turns out that the reference in the above copperplate is to these very caves, it is possible to ascertain a specific period at which they were excavated. The copperplate is dated A. D. 535 and the word कारित in the above quotation shows that the caves must have been excavated before that year. Even otherwise looking to the soft nature of the rock out of which these caves have been cut out it is impossible to assign any earlier date to these caves.

These caves are void of any architectural beauty in as much as the carving is neither elaborate nor of an ornamental nature. Sculptures there are none and even the pillars are devoid of any figures on them. Only in the Bhimehori the roof is supported by four octagonal columns with capital and bases of the waterpot pattern so frequent in the Nasik caves.

Dr. John Wilson has in his above mentioned article⁴ described the Buddhist excavation to consist of "oblong *chaityas* or temples generally though not always with the lofty roofs excavated in the shape of a horseshoe—enshrining what have been called daghobs—masses of rock or erections in the form of a bell or beehive enclosing some supposed relic or emblem of a Buddha. *Viharas* or *Mathas*—monasteries containing the cells of Buddhist devotees associated as canobists, frequently with a principal figure of some Buddha as an object of devotion, and various other sculptured figures for worship and ornament; *Shalas*—square or oblong halls for public instruction and consultation detached *Grihas*—cells intended for solitary hermits or the accommodation of their stores; and *Vinhas*—reservoirs for collecting water for the personal consumption of the monks and their disciples and use in their religious rites. Exterior to the excavations now referred to and particularly the temples are frequently to be found ornamental or commemorative *Stambhas*—pillars generally monoliths hewn like the temples out of

---

4. Journal of the Bombay Branch of Royal Asiatic Society No. XIII Vol. III January 1850.

the living rock; small *Dahgobs*—either monoliths consecrated to the Buddhas or their worshipers or built like the preceding in the ordinary manner; and stupas or “tops” resembling these dahgobs—mounds covering the ashes of distinguished Buddhist worshippers.”

Of these, we have at Sana the following four as will be evident from the detailed description which I have given below.

I	Chaitya (popularly known as)	Shankerderi.
II	Shala	„ Hathikhana.
III	Griha	„ Gandharis Mahal.
IV	Vinhas-reservoirs,,	Tanks.

I. Chaitya—This is popularly known as Shankerderi, (temple of the God Shiva). It consists of an open verandah and a room $31\frac{1}{2}'$ by $20'$ containing the waghoba which is 20 ft. 10 in. in circumference. At the top there is pit 1 ft. 5 in. deep and 1 ft. 2 in. diameter. In the verandah there are two apertures on both sides for light and air.

Shala—Known as Hathikhana⁵ (place where elephants are kept). This is a spacious hall measuring $40'$ by $36'$ with an approximate height of $23'$. At the entrance there are two small rooms on each side and though all the pillars supporting the roof at the front are gone we can, with the help of the basis and tops (of these pillars) that are still there, infer that there must be six of them each being $2' 3''$ square.

Grihas—Known as Gandharis Mahal. The construction of this cave is rather strange. It consists of a room about 30 ft. with 8 cells in it four on each side. In each of these cells there are semi circular recesses cut out from the wall opposite for sleeping purposes. The beauty about them is that there are rais-

---

5. James Burgess writes “this too like the one at Talaja is popularly known as Ebhel Mandap.” I did not however hear that name from any of the villagers there.

ed platforms measuring $2' \times 1'$ at one end of each of these recesses to serve the purpose of pillows. There are several other such sleeping recesses round about this Griha but all of them are in open verandahs. The peculiar accomodation therefore of this Gaudharis Mahel leads us to conjecture that it must have been a sort of reserved accomodation for Sadhus of a higher order.

Vinhas—Reservoirs. Just at the foot of the mountain there is a small river named Rupena (रुपेण) with good drinkable water. This was not however the only water supply to those who dwelt in these caves. Round about these caves there are tanks hollowed out of the natural rock, at convenient places and the rain water is made to flow to these tanks through shallow passages cut out from the rock. Even at present some of these tanks are full of very good rain water which is generally used all along the year by the visitors as well as by the shepherds and wood cutters.

Special features—Over and above the caves mentioned above there is one particularly interesting cave which is popularly styled Bhim Chori (भीम चोरी). It has two compartments the outer verandah and the inner room measuring $38' \times 40'$. The roof of this inner room is supported by four octagonal columns with capitals and bases of the water-pot pattern. These four columns form a square in the centre of the room and they are each 16ft. apart from the other. They look very much like a chori (marriage mandap with water pots placed one over the other at all the four corners of the mandap) and the villagers should certainly be congratulated for their ingenuity. All round the sides of the inner room runs a raised stone bench. Recently some one has placed therein 3 memorial stones (पुण्य) which were besmeared with plenty of red lead.

Steps—At some places where the hill is rather precipitous, regular steps have been cut out from the rock itself. One

has to use these steps when he visits the Bhim Chori (भीमचोरी) and Shanker Deri (शंकर डेरी) caves.

Water room—Lower down the hill there is an open verandah with recesses on all the three sides. These however are at a higher level and are not of sufficient length, (to serve the purpose of sleeping berths). It is quite plausible that this verandah may have been meant as a sort of water room.

Stable—In another verandah the front pillars which support the roof have holes at all the four corners big enough for a rope to pass through. It looks as if this may be something like a stable for the cattle.

This would, I think give some idea about the individual importance of these caves and I conclude this paper with a prayer to the authorities concerned to take early steps for the conservancy of these ancient and interesting relics of the Buddhist architecture of which Kathiawar can justly be proud.

અનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય	પાનું
૧ ...	ઝોનરરી સેક્રેટરીનો રીપોર્ટ અંગ્રેજીમાં.	૧
૨ ...	„ ગુજરાતીમાં.	૫
૩ ...	કચુરેટરનો રીપોર્ટ.	૧૩
૪ ...	મુકામ પત્રક આંક ૧ જો.	૩૧
૫ ...	લેખ પત્રક આંક ૩ જો.	૩૮
૬ ...	સાલ દરમીયાન સંગ્રહિત સામાન આંક ૪ થો.	૪૭
૭ ...	સરવૈયું આંક ૫ મો.	૫૭
૮ ...	ફંડની સ્થિતિ બતાવનાર સરવૈયું આંક ૬ ઠો.	૫૯
૯ ...	વિગતવાર હિસાબ આંક ૭ મો.	૬૧

To,

**The President and Members of the
Managing Committee of the
Watson Museum of Antiquities,
RAJKOT.**

Gentlemen,

I have the very great pleasure of submitting the Annual Report for the working of this institution for the year 1914-15.

Personnel.

2. There has been no change in the personnel of this institution because I was reelected Honorary Secretary on the 2nd February 1914.

Trustees.

3. The present Trustees are Azam Pramlal V. Modi B. A., LL. B., the Junagadh State Vakil and Azam Maganlal B. Kaji B. A., the Jamnagar State Vakil.

Funds.

4. Funds at the close of the year amount to Rs. 32700/- invested in G. P. Notes and Rs. 24000/- loaned out to the Wadhwan State. The current account with the Post Office Savings Bank has about Rs. 428-2-8 while the cash on hand was Rs. 3-5-11½.

I would invite your kind attention to Appendix 5 for details on this point.

Meetings.

5. As usual two ordinary meetings were held during the course of the year.

. . . . .

Addresses.

6. The Curator is required to deliver 3 addresses under rule 26 E of the rules of the Museum but then it has been found from experience that the public addresses delivered do not become sufficiently attractive and so the practice has grown up to ask the Curator to prepare two or more monographs on subjects connected with archaeology or antiquities and you all are aware how interesting and instructive essays have been contributed by the Curator in the past.

The Curator has prepared three monographs during the present year on the following interesting subjects :—

- (a) His monograph on “ Buddhist caves in the Sana hills ” has already been sent to the Bahauddin College Magazine and I expect its early publication if it has not already been published by this time.
- (b) The third part of Asoka is also already in the hands of the Editor and Proprietor of the “ Gujarati ” who has been asked to expedite its publication.
- (c) The Address on Kshatrapa Princes which has been divided in four chapters or parts is also ready for publication.

Visitors.

7. Among the distinguished visitors who visited the Museum from an antiquarian experts' view, was Mr. D. R. Bhandarkar M. A. the Superintendent of Archaeology in Western India and the Superintendent of the Prince of Wales' Museum at Bombay with his assistant Mr. Dixit. The visitors were much pleased with what they saw in the Museum and they have applied for several coins to be transferred to the Prince of Wales' Museum at Bombay. The sense of the meeting has been against the bodily transference of these coins and so they have been for the present given as a loan on the

distinct understanding that as soon as the research work on hand with Mr. D. R. Bhandarkar was over they should be returned immediately. I have however in the meanwhile put myself in communication with the Superintendent in charge of His Majesty's Mint at Bombay who is of opinion that there are ways of multiplying these coins. The subject however yet requires more discussion and I hope I shall be in a position to obtain your final sanction to my proposal of the multiplication of coins after I have quite satisfied myself that the coins do not lose in value or usefulness, while passing through the process of multiplication at the Mint.

The visit of Mr. D. R. Bhandarkar to Kathiawad has also been useful in another way. He desired me to allow Mr. G. V. Acharya the Curator to go with him in his Kathiawad tours and I am glad to say both together have been trying to obtain materials to throw additional light on the site of the Sudarshana Lake at Junagad which no longer exists at present. They both went to Junagad, studied the local geographical positions as they are at present and compared them with those mentioned in the Rudradaman Inscription. They came across some relics of canals which they believe connect the Khapra Kodhia caves and their reservoirs with the extinct Sudarshana Lake.

Tours.

3. The Curator was out in the districts for about 2 months and he covered about 193 miles and took 26 rubbings which include those of 10 inscriptions which fell for the first time under his notice.

The Curator visited Palitana and took rubbings of inscriptions later than those which came under the notice of Dr. Buhler. Dr. Buhler's work stops at the year 1888-89 A. D. as can be seen by reference to Parts IX and X Volume II of the *Epigraphia Indica*. The Curator therefore has brought out this work to the present date. It

should not however be taken this to mean that the inscriptions whose rubbings have been now taken by the Curator are of recent date. The inscriptions are old but they are on idols unearthed and now installed in the Shetrunjaya temples subsequent to the year 1888-89.

The Curator in his district tour has noticed a step-well (३१३) at Bhadla which is similar in structure to the one at Jegadva under Dhrangadra. He has also noticed some temples at Anandpur and Parbadi and a well at Chobari. These lead him to infer that the Solanki King Siddharaj Jaysingh had a military road made from Wadhwan to Junagad along this line of wells and temples.

The Curator has also come across an inscription at Ghela Somnath which speaks of the visit to that place of Thakor Vakhatsinghji of Bhavanagar in V. Samvat year 1850.

The Curator did some work over the rich manuscripts in possession of the late Mr. Ratanji Madhavji but the work is not yet completed.

Conclusion.

9. Once more I have the great pleasure to bring to your notice the consistently good and interesting work of your Curator to whom we are indebted for the useful knowledge now being placed before the public.

10. I take this opportunity of thanking the auditors Messrs. Harakhilal S. Baxi and Amulakhray V. Vohra for the trouble they took in auditing the accounts.

11th August 1915

RAJKOT.

I beg to remain

Gentlemen

Your most obedient servant

Vithaldas G. Trivedi

HONORARY SECRETARY.

વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજિંગ કમીટીના મેહેરબાન પ્રેસીડન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બર્સ સાહેબો તરફ—

વોટસન મ્યુઝીયમના ઓનરરી સેક્રેટરી તરફથી સલામ સાથે.

મેહેરબાન સાહેબો.

આ વોટસન મ્યુઝીયમનો સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલનો વાર્ષિક રીપોર્ટ રજુ કરવા રજા બંધ છે.

૧. આ સાલ દરમિયાન મ્યુઝીયમના કાર્યવાહક મંડળમાં કાંઈપણ ફેરફાર થયેલો નથી કારણ કે ચાલુ સાલ માટે ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે તા. ૧૭ ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૧૪ના રોજ મહેતજ પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

૩. આજમ પ્રાણસાલ વી. મોદી બી. એ. એલ એલ. બી. જુનાગઢ સ્ટેટ વકીલ અને આજમ મગનસાલ બી. કાજી બી. એ. જામનગર સ્ટેટ વકીલ, હાલમાં ટ્રસ્ટીઓ છે.

૪. ચાલુ સાલ આખર રૂ. ૩૨૭૦૦)ની લેન નોટો છે અને રૂ. ૨૪૦૦૦) વઢવાણુ સ્ટેટને બ્યાજી આપેલા પૈકીના બાકી રહેલા છે. પોસ્ટ ઓફીસ સર્વિસ બેંકમાં રૂ. ૪૨૮-૨-૮ હતા બ્યારે રોકડી સીલક રૂ. ૩-૫-૧૧૧ છે. આંક નાં. ૫ મે આ બાબતમાં વિગતવાર આંકડા આપેલા છે.

૫. મ્યુઝીયમના ધારાને અનુસરીને ચાલુ સાલમાં મેનેજિંગ કમીટીની ને સાધારણ મીટિંગો ભરવામાં આવી હતી.

૬. મ્યુઝીયમના રૂા નાં. ૨૬ મા પ્રમાણે દર વર્ષે આજમ ક્યુરેટરે ત્રણ ભાગશો તૈયાર કરવાનાં છે પણ અનુભવ ઉપરથી એમ જણાયું છે કે તે જાહેર ભાષણ તરીકે વાંચવાથી આ-કર્ષક થતાં નથી અને તેટલાજ માટે એમ ડરાવ્યું છે કે આજમ ક્યુરેટર દર વર્ષે જે જે લેખો તૈયાર કરે તે જુદા છપાવીને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા. આજ પર્યંત બહાર પાડેલા તેવા લેખો કેટલાક ઉપયોગી તથા જ્ઞાનદાયક થયા છે તે આપ સર્વેના જાણવામાં છે. ચાલુ સાલમાં આજમ ક્યુરેટરે ત્રણ અગત્યના લેખો પ્રસિદ્ધિ માટે તૈયાર કરેલા છે.

(અ) “સાનાની ટેકરીઓમાંની ખુદ્દ મુદ્દાઓ” સંબંધી તેમનો લેખ બહાઉદ્દીન કાલેજ મેગેઝીનમાં છપાવવા માટે મોકલવામાં આવ્યો છે અને તરતમાં તે છપાઈને આવી જશે એવી ધારણા છે.

(બ) અશોકના લેખનો ત્રીજો વિભાગ “ગુજરાતી” પત્રના અધિપતિ પાસે વગર છ. પાએલો પડેલો છે અને તે તરતમાં છપાય એમ ગોઠવણ કરવા માટે મે. અધિપતિ સાહેબને લખવામાં આવેલ છે.

(ક) “ક્ષત્રપ વંશના રાગ્નઓ” સંબંધીનો લેખ ચાર વિભાગમાં છપાવવા માટે તૈયાર છે.

. પ્રેક્ષકો.

૭. ચાલુ સાલમાં પશ્ચિમ વિભાગના આર્કેઓલોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ મી. ડી. આર. બંડારકર એમ. એ. તથા પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમના આસીસ્ટન્ટ ક્યુરેટર મી. દીક્ષિત આ મ્યુઝીયમ જેવા માટે પધાર્થી હતા અને મ્યુઝીયમમાંનો સંગ્રહ જોઈને તેઓ ખુબ ખુશ થયા હતા. આપણે લાંબા કેટલાક ઉપયોગી શિક્ષાઓ મુંબઈમાંના પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમ માટે લઈ જવાની તેઓએ માગણી કરેલી છે. તે ખુદ શિક્ષાઓ આપી દેવા તરફ કમિટિનું વલણ ન થયેથી અત્યારે તો માત્ર લોન તરીકે આપવામાં આવેલા છે; અને દરકાર મટેથી તે બધા પાછા મોકલી આપવાનું તેઓએ કમ્યુન્યું છે. દર-મીયાન નામદાર સરકારની મુંબઈમાંની ઠંકશાળના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાથે પત્ર વ્યવહાર કર્યો છે અને તેઓને એક અભિપ્રાય થયો છે કે તેવા શિક્ષાની પ્રતિકૃતિઓ જની શાકશે. હજુ તે બાબતમાં વધુ તપાસની જરૂર છે અને સંતોષકારક રીતે તે વિષયમાં તજવીજ કર્યા બાદ પ્રતિકૃતિઓ બનાવવા માટે મંજુરી માંગવામાં આવશે. મેં ઓર સાધ કરેલી છે કે તેવી પ્રતિકૃતિઓ બનાવવામાં, અસલ શિક્ષાઓની કિંમત તેમજ ઉપયોગિતામાં ખતેશ પહોંચશે નહીં.

મી ડી. આર. બંડારકરનું કાઠીયાવાડમાં થએલું આવાગમન ખીજી રીતે પણ લાભ કારક નીવડ્યું છે. કાઠીયાવાડમાંની કેટલીક મુસાફરી દરમિયાન આજમ ક્યુરેટર મી. જી. વી. આચાર્યને પોતાની સાથે લેવાની તેઓએ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી અને મહેને કહેવાને ખુશી ઉપજે છે કે તેઓ બન્નેએ, જુનાગઢમાંના, અત્યારે નષ્ટ થએલા, મુદર્શન તળાવનું સ્થળ ઓ-કસ કરવા માટે જરૂરનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવા માટે, ઉત્તમ પ્રયાસ કરેલો હતો. તેઓએ જુનાગઢ જઈને કેટલીક સ્થાનિક તપાસ કરી હતી અને રૂદ્રામાના શિક્ષા લેખમાં વર્ણવેલી કેટલીક જગાઓ માટે માહિતી મેળવી હતી. આપણા કાઠીયાના બોયરામાંના હોજની સાથે સંબંધ ધરાવતી મુદર્શન તળાવમાંથી આવતી પ્રનાલિકાની કેટલીક નિશાનીઓ તેઓએ તપાસી હતી.

સુસાફરી.

૮. લગભગ બે માસ સુધી આજમ ક્યુરેટર ડીરટ્રીક્ટમાં મુસાફરી કરી હતી અને તે દરમિયાન ૧૯૭ માહજની મુસાફરી કરી હતી. કુલ ૧૬ લેખોનાં રજિંગ લેવામાં આવ્યાં જે-માંના ૧૦ ફસ, પ્રથમ નહીં માલુમ પડેલા, નવા મળ્યા.

આજમ ક્યુરેટર પાલીતાણા ગયા હતા. ડૉ. બુલરના સંગ્રહ પછીના શિક્ષા લેખોનાં રજિંગો લીધાં હતાં. ડૉ. બુલરે સને ૧૮૮૮-૮૯ સુધીમાં મળેલા બધા શિક્ષા લેખો એપી-ગ્રાફીઆ પ્રિન્ટિંગ વો. ૧ જુનું પાર્ટ ૯-૧૦માં છપાવ્યા છે. પરિણામે આજમ ક્યુરેટરે આજ પર્વતના બધા લેખોનો સંગ્રહ કરેલો છે; પરંતુ તે બધા આધુનિક જ એમ સાની લેવાનું નથી કારણ કે સને ૧૮૮૮-૮૯ પછી મળેલી જુની મુર્તિઓ જે નવાં મંદિરોમાં પથરાવવામાં આવી છે તે ઉપરના લેખો પુરાતની માલુમ પડેલા છે.

આજમ ક્યુરેટરે, પ્રાંગધરા તાબે જંગલમાં જે વાવ છે તેવીજ જગ્યાની એક વાવ બા-ડલામાં જોઈ હતી. આજુબજુર, પરગડી, અને ચોખારીમાં કેટલાંક મંદિરો તેમજ વાવ તે-ઓએ જોયાં તે ઉપરથી, વડવાણથી જુનાગઢ સુધીનો જે રસ્તો સિદ્ધરાજ જયસિંહે બંધા-વ્યો હતો તે આ જગ્યાએથી ચાલે જતો હશે એમ ચોક્કસ કરી શકાય છે.

ધેણા સોમનાથમાં વિ. સ. ૧૮૫૦ની સાલનો લેખ તેઓને મળ્યો છે જેમાં ભાવનગરના ઠાકોર વખતસિંધજી ત્યાં પૂજાએ પધાર્યાની હકીકત છે.

૨૧. રતનજી માધવજીને ત્યાંનાં અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકોનો સંગ્રહ તપાસવાનું કામ આજે છે તે હજુ પૂરું થયેલું નથી.

૫. આજમ ક્યુરેટર જે સંગીત અને આનંદદાયક કામ સતત કરે જાય છે તે આપ સર્વેના લક્ષ ઉપર એકવાર ફરીથી મુકવાને મૂકે ખુશી ઉપજે છે. જે નવી હકીકતો આપણે પ્રસિદ્ધમાં લાવી શક્યા છઈએ તે તેનેજ આભારી છે.

૧૦. મેસર્સ હરખસાલ એસ. બક્ષી અને અમુલખરાય વી. વોરાએ ઓડીશર દરજ્જે સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલનો હીસાબ તપાસવામાં જે શ્રમ લીધો છે તેને માટે તેઓ બન્નેનો આભાર માનવાની હું આ તક લઉં છઉં.

૧૧. આ મ્યુઝીયમના ખારાની કલમ ૭-૮-૯ને અનુસરીને આ વર્ષમાં મ્યુઝીયમ ૪-મીડીની બે ઓર્ડીનરી મીટીંગ બરવામાં આવી હતી. આ મીટીંગમાં પસાર થયેલા ઠરાવોનો તેમજ કલમ ૧૫ને અનુસરીને એક સરકયુલર ફેરવવામાં આવ્યો હતો તેનો નોંધ કલમ ૧૮ને અનુસરીને મિનિટ બુકમાં કરવામાં આવેલ છે. આ સર્વની વિગત નીચે મુજબ છે.

૧૧. સરકયુક્તર તા. ૧૧-૪-૧૯૧૪.

મ્યુઝીયમમાંનાં વાજીત્રો દુરસ્ત કરાવવા માટે જોઈતા રૂા. ૧૫) પંદર 'સામાન સંચય' હેડમાંથી મુજરા લેવા માટેની દરખાસ્ત નાં. ૬ તા. ૧૧-૪-૧૪ના સરકયુક્તરથી મ્યુઝીયમ કમિટિના મે. મેમ્બર સાહેબો સમક્ષ રજુ કરવામાં આવી અને તે સર્વાનુમતે મંજુર કરવામાં આવી.

૧૭. ખીજી સાધારણ મીટીંગ તા. ૧૦-૭-૧૪ના રોજ સવારના સાડા આઠ વાગે મ્યુઝીયમમાં ભરવામાં આવી હતી. તે વખતે નીચેના મેમ્બર્સ સાહેબો હાજર હતા.

મે. જે. સ્વેડન એસ્કવાયર ખી. એ. આઇ. સી. એસ. એન્ટ ટુ થી ગવર્નર અને
અધ્યક્ષ — પ્રમુખસ્થાને.

મ. સી. મેઇન એસ્કવાયર એમ. એ. પ્રીન્સીપાલ રાજકુમાર કોલેજ રાજકોટ.

આજમ પી. વી. મોદી ખી. એ. એલ એલ ખી. રોટ વકીલ જુનાગઢ.

„ વી. જી. ત્રીવેદી „ „ ભાવનગર અને
ઓનરરી સેક્રેટરી.

„ ડી. એન. વેદ રોટ વકીલ પાલીતાણા.

„ એચ. એસ. બક્ષી „ ત્રોલ.

„ એલ. જે. બક્ષી „ વઢવાણ.

„ એલ. જે. બક્ષી „ માણાવદર.

„ એ. વી. વોરા ખી. એ. એલ એલ. ખી. રોટ વકીલ મુલુવાળા દરખાસ્ત
જેતપુર.

„ જી. વી. આચાર્ય ખી. એ. કયુરેટર.

આ મીટીંગમાં નીચે મુજબ કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું.

- ૧ તા ૧૦મી માર્ચ ૧૯૧૪ના રોજ ભરાએલી મીટીંગનું તેમજ તા. ૨૨મી એપ્રિલ ૧૯૧૪ ના રોજ ફેરવેલા સરકયુક્તરનું પ્રેસીડીંગ્સ મંજુર કરવાનો ડરાવ કરવામાં આવ્યો.
- ૨ સને ૧૯૧૩-૧૪ના વર્ષનો એ. સેક્રેટરીનો રીપોર્ટ બહાલ રાખવાનો ડરાવ કરવામાં આવ્યો.
- ૩ સને ૧૯૧૩-૧૪ના વર્ષનો ઉપજ ખર્ચનો હીસાબ મંજુર કરવાનો ડરાવ કરવામાં આવ્યો.
- ૪ સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલનો હીસાબ તપાસવા માટે આજમ હરખલાલ એસ. બક્ષી અને આજમ અમુલપરાય વી. વોરાને ઓડીટરો નીમવાનો ડરાવ કરવામાં આવ્યો.

૫ જ્યારે જ્યારે સ્ટેટો તેમજ અન્ય જાહેર પ્રજા વર્ગમાંથી કે છતે આજમ ક્યુરેટરની હાજરીની જરૂર હોય ત્યારે ત્યારે આજમ ક્યુરેટરને અનુસરવા માટેના ધારા ધારણ કરવા માટે તેમજ તેવી હાજરીના બદલામ: જે શી ચાર્જ કરવાં તેને દર નુકરર કરવા માટેની ઓ. સેક્રેટરીની દરખાસ્ત ઉપરથી નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો :—

સ્ટેટોને તેમજ જાહેર પ્રજા વર્ગને, ખાસ જ્ઞાન ધરાવનાર માણસ તરીકેના અભિ-પ્રાયની જરૂર પડે તેવા દરેક પ્રસંગે, મ્યુઝીયમ તરફની પોતાની ફરજ તેમજ જવાબદારીને ધકકો ન પહોંચે તેવી શરતે, આજમ ક્યુરેટરની વિધાનો લાભ માગી શકશે. (ઉપરાંત) કમિટીએ સર્વાનુમતે કરાવ્યું કે ઉપરના પ્રસંગોએ જ્યારે આજમ ક્યુરેટરની રાજકોટની બહાર જરૂર પડે ત્યારે દરેક દીવસની રૂ. ૧૫ લેખે શી ચાર્જ કરવી; જેમાંથી ૮૦ ટકા આ. ક્યુરેટરને મળે અને બાકીનું મ્યુઝીયમ ફંડમાં જમા થશે. વિશેષમાં તેવા પ્રસંગે ડાયલ સેકન્ડ ક્લાસ રેલ્વે ફેર ઉપરાંત સીવીલ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ પ્રમાણે તેના દરજ્જાના અમલદારને મળે તે મુજબ બનું તથા માઇલેજ ચાર્જ કરવામાં આવશે. રાજકોટની અંદર તેવા પ્રકારના કામ માટે પ્રતિ દિવસની રૂ. ૧૦ થી વધારે ચાર્જ કરવી નહીં અને તે શીની વ્યવસ્થા પણ ઉપરની માફકજ કરવી. આવા પ્રકારનું કામ સ્વીકારવામાં આવે તેનું આજમ ક્યુરેટરે માસિક પત્રક રજુ કરવું તેમજ શી તરીકે મળેલી રકમ પણ જાહેર કરવી.”

પ્રમુખનો ઉપકાર માની મી. ગિનું કામ પુરું કરવામાં આવ્યું.

૧૪. તા. ૬-૨-૧૫ — વોટસન મ્યુઝીયમની મેનેજીંગ કમિટીની પહેલી સામાન્ય મીટીંગ આજરોજ સવારના ૧૧ સાડા આઠ અને બરવામાં આવી હતી. નીચેના મેમ્બર્સ સાહેબો હાજર હતા.

જે સ્ટેડન એસ્કવાયર ખી. એ. આઇ. સી. એસ. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર અને મ્યુઝીયમ પ્રેસીડન્ટ — પ્રમુખ સ્થાને.

આજમ પ્રાણલાલ વી. મોદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. સ્ટેટ વડીલ જુનાગઢ.

,, મગનલાલ ખી. કાજી ખી. એ. ,, જામનગર.

,, વિઠ્ઠલદાસ જી. ત્રીવેદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. ,, બાવનગર.

,, લક્ષ્મીશંકર કે. શુક્લ ખી. એ. એલ એલ. ખી. ,, ગોંડલ.

,, ત્રીભોવન એન. વેદ. ,, પાલીતાણા.

,, હરખલાલ એસ. બક્ષી ,, ખોલ.

આજમ લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી	રેલ વકીલ વલ્લભ.
„ લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી	„ માણાવદર.
„ બાલુભાઈ જી. પટવારી	„ થાણાદેવળી.
„ અમુલબરાય વી. વોરા બી. એ. એલ એલ. બી.	„ નેતપુર મુળુવાળા.
„ ગિરજાશંકર વી. આચાર્ય બી. એ. ક્યુરેટર.	

આ મીટીંગમાં નીચે મુજબ કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું.

૧ તા. ૨૦ જુલાઈ સને ૧૯૧૪ના રોજ ભરાએલી મીટીંગનું પ્રેસીડીંગ્સ મંજૂર કરવામાં આવ્યું.

૨ સને ૧૯૧૫-૧૬ ની સાલનું બજેટ મંજૂર કરવામાં આવ્યું.

૩ સને ૧૯૧૫-૧૬ માટે મેનેજિંગ કમિટીમાં નીચે મુજબ મેમ્બર્સની નીમવામાં આવ્યા.

૧ મે. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર ઇન કાલીયાવાડ પ્રેસીડેન્ટ — હુદ્દાની રાએ.

૨ મે. પ્રીન્સીપાલ રાજકુમાર કોલેજ „

પહેલો વર્ગ.

૩ આજમ રેલ વકીલ જુનાગઢ.

૪ „ „ જામનગર.

૫ „ „ ભાવનગર.

૬ „ „ ગોંડલ.

૭ „ „ ગાંધીવાડ.

બીજો વર્ગ.

૮ „ „ પાલીતાણા.

૯ „ „ પ્રોલ.

૧૦ „ „ વલ્લભ.

ત્રીજો વર્ગ.

૧૧ „ „ ચુડા.

૧૨ „ „ વડીઅદ.

ચોથો વર્ગ.

૧૩ „ „ મુળી.

૧૪ ક્યુરેટર વોલસન મ્યુઝીયમ — હુદ્દાની રાએ.

૫ મી વી જી. ત્રીવેદીને ઓનરરી સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા.

- ૫ શિક્ષા સંગ્રહના હેડમાંથી રૂ. ૧૦ દસ ટપાલ ખર્ચના હેડમાં રીએપ્રોપ્રીએટ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી.
- ૬ મે. ડી. આર. બંડારકર એમ. એ. નો પત્ર બીજી મીટીંગ સુધી મુલતવી રાખવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. દરમિયાનના વખતમાં જે જે શિક્ષાઓ મુજબના પ્રીન્સ ઓફ વેલ્ફેરના મ્યુઝીયમ માટે માંગવામાં આવ્યા છે તે ફરીથી પડી શકે કે કેમ તે બાબત તપાસ કરવી.
- ૭ આર્કેઓલોજીકલ સર્વેના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ મે. ડી. આર. બંડારકર સાથે આજમ ક્યુરેટર જુનાગઢ તથા દેરાણગઢ એકત્ર તમારે થએલા ખર્ચના રૂ. ૧૦-૫-૬ ખાસ કેસ તરીકે મુજરા આપવાની મંજૂરી આપવામાં આવી.

મે. પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માની મીટીંગનું કાર્ય પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું.

૧૫ આજમ ક્યુરેટરનો આ સાલનો (૧૯૧૪-૧૫) રીપોર્ટ આંક ૧ લે આ સાથે સામેલ રાખેલ છે.

૧૬. આ સાલમાં મ્યુઝીયમમાં જે નવો સામાન સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે તેનું લીસ્ટ આ સાથે આંક ૪ થી રાખ્યું છે.

૧૭. આ સાલનો હિસાબ તથા સરવૈયાં આંક ૫-૬-૭ મે આ સાથે સામેલ રાખેલ છે તે ઉપરથી જણાશે કે ઇ. સ. ૧૯૧૪-૧૫માં કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૮૪૭-૬-૧૧ થયું છે અને તે બજેટમાં મંજૂર થયેલી રકમની અંદર છે.

૧૮. આ સાલમાં આ મ્યુઝીયમ જોવા આવનારાઓની સંખ્યા એકંદરે ૭૮૭૭૬ની છે જેની રોજીંદી સરેરાસ ૧૭૨ની આવે છે.

તા. ૧૦-૮-૧૫

મુ. રાજકોટ.

Vithaldas G. Trivedi

ઓ. સેક્રેટરી વો. મ્યુ ઓ. એ.

આંક ૧.

સને ૧૯૧૪-૧૫ ઝાટલે તા. ૧-૪-૧૪થી

તા. ૩૧-૩-૧૫ સુધીનો રીપોર્ટ.

આજમ મેહેરખાન વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝની
મેનેજીંગ કમિટિના આનરરી સેક્રેટરી સાહેબ

મુ. રાજકોટ.

વિ. ને સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલનો રીપોર્ટ નીચે પ્રમાણેનો રજુ કરવા રજા લઉં છું.

ડીસ્ક્રીપ્શન.

૧. આજુ સાલમાં મુંગઈ સરકારના આર્કેઓલોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબ
મે. ડી. આર. બંડારકર એમ. એ. કાઠીયાવાડમાં પધારેલા હતા. તેઓ સાહેબે પ્રથમ આં-
કી પધારી, પ્રાચીન સમયના શિક્કાઓનો આપણા મ્યુઝીયમમાં જે અમૂલ્ય સંગ્રહ છે તે આ
રીકીથી તેમજ રસ પૂર્વક તપાસ્યો. આંહીનું કામ ખલાસ થયા બાદ તેઓ સાહેબનું જુના-
ગઢ, વેરાવળ, ભાવનગર વિગેરે સ્થળોએ પધારવું થયું ત્યારે જુનાગઢ તેમજ વેરાવળ સુધી
જડને પોતાની સાથે રાખવાની ખાએશ, વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજીંગ કમિટિના પ્રેસીડન્ટ મે.
એનન્ડ હુધી ગવર્નર સાહેબ પાસે દર્શાવી હતી અને તેઓ સાહેબની પરવાનગી મળેથી હું
ને મન્તે સ્થળોએ, મે. બંડારકર સાહેબ જેવા બાહોશ એન્ટીકવેરીઅન સાથે ફરી ને ને નવું
જોઈ જાણી શકવાને બાગ્યશાળી થયો તેને માટે ખારે તેઓ સાહેબનો તેમજ મ્યુઝીયમની
મેનેજીંગ કમિટિનો આભાર માનવો જોઈએ. તા. ૧૮-૧૧-૧૪થી તા. ૨૬-૧૧-૧૪ સુધી
દીવસ ૧૧ની આ મુસાફરી દરમિયાન જે જે જોવા જણવાનું મળ્યું તેનો નોંધ આગળ ઉપર
સ્થળ પરત્વેના વર્ણન પ્રસંગે લેવામાં આવેલ છે.

૩. ગયા વર્ષમાં કાશ્મીર તેમજ પ્લેગને લઈને પાકીતાણા જવાનું બન્યું નહોતું તેથી
આ વર્ષે તા. ૧૨-૧૨-૧૪થી તા. ૨૪-૧૨-૧૪ સુધી ત્યાં જઈ શરૂઆત ઉપરના ક્ષેત્રો
જાપી લીધા.

૪. જાનેવારીના ખીજ પખવાડીયામાં થવાની મીટીંગ ખલાસ થયેથી મોરબી તેમજ
આસપાસનાં સ્થળોની તપાસ માટે લગભગ બે માસ જેટલી મુદત તે વિભાગમાં ફરવાનું

ધાર્યું હતું પરંતુ મોરબી તા.આનાં ગામોમાંના બંદોબસ્ત માટે ત્યાંના નામદાર ઠાકોર સાહેબને જે વિનિતિ પત્ર લખવામાં આવેલ તેનો પ્રત્યુત્તર આવતાં વિલંબ થવાથી હવે જસદણ આદ-કોટ વિભાગ તરફની મુસાફરી ગોઠવી તા. ૧૯-૨-૧૫ના રોજ તે તરફ જવા માટે ઉપડી તા. ૨૮-૩-૧૫ના રોજ પાછા ફરવાનું થયું હતું. પરિણામે સાલ મજકુરમાં દીવસ ૧૧ જુનાગઢ વેરાવળની મુસાફરીના, દીવસ ૧૨ પાલીતાણાની મુસાફરીના અને ૧ માસ અને ૮ દીવસ જસદણ આદકોટ વિભાગ તરફની મુસાફરીના મળીને કુલ ૨ માસ અને ૧ દીવસની મુસાફરી થઈ શકી છે.

ભાષણ.

૫. ચાલુ સાલમાં તૈયાર કરવાના લેખો પૈકી “ સાતાનો હુંગર અને યુદ્ધ ગુફાઓ ” એ વિષય ઉપરનો લેખ છપાય છે તે તથા ખીજા તૈયાર થએલી છપાવી વાર્ષિક રીપોર્ટની માફક સખરકાષ્ઠાઓને પહોંચાડવામાં આવશે. ગયા વાર્ષિક રીપોર્ટમાં લખેલું છે કે અશોકના ભા-પજુના ત્રણે વિભાગ સાથે મોકલવામાં આવશે પણ ત્રીજો વિભાગ છપાવવાની સગવડ તુરતમાં ન થવાથી પ્રથમના બે વિભાગ જુદાજ વાર્ષિક રીપોર્ટ સાથે રવાના કરવા પડ્યા હતા.

ત્રેક્ષકો.

૬. ચાલુ સાલમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ મે. ડી. આર. બંડારકર એમ. એ. સુપ-રીન્ટેન્ડન્ટ આર્કેઓલોજીકલ સર્વે વેરલ્ડન સરકલ અને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમના આસી-રન્ટે ક્યુરેટર કે. એન. દીક્ષિત એસ્કવાયર એમ. એ. પેક્ષક તરીકે પધાર્યા હતા. તેઓ સા-હેબોએ મ્યુઝીયમ અને ખાસ કરીને પ્રાચીન શોધનો વિભાગ કાળજી પૂર્વક જોયો અને વીઝી-ટર્સ યુકમાં આ સંસ્થા માટે સંતોષ જતાવ્યા ઉપરાંત પ્રાચીન આંધ્ર કામ તેમજ કારીગરીના નમુના વધારે પ્રમાણમાં જોળા કરવા માટે તેમજ મ્યુઝીયમની લાઇબ્રેરીમાં કેટલીક ખાસ જ-રૂરી ચોપડીઓ મંગાવવા માટે સૂચના કરી છે.

ઉપયોગી પત્ર વ્યવહાર.

૭. પ્રસંગોપાત રા.રા. તનઃસુખરામ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠી ખી. એ. ને કાંટેલાના લેખ સંબંધી અને રા. આ. હરગોવિંદદાસ ડી. કાંઠાવાળાને હળવડમાંની સરણેશ્વર મહાદેવની વાર માંના લેખ સંબંધી તેમજ ત્યાંથી મળેલા તામ્રપત્ર સંબંધી જોષ્ઠતી હકાકત પુરી પાડવામાં આવી હતી.

૮. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ૨ માસ અને ૧ દીવસ ડીસ્ટ્રીક્ટમાં ફરવાનું થયું તેમાં ૫૭ ગામો જોયાં અને રેલ્વેની મુસાફરી બાદ કરતાં કુલ ૧૯૩ માઇલની મુસાફરી કરી છે. આ બાબતનું રર્થજ તેમજ તારીખવાર પત્રક આ સાથે આંક ૨ ને સામેલ રાખેલ છે.

૯. આ સાક્ષમાં મુસાફરી દરમીયાન લેખનાં રખિંગો છાપી લેવા શિવાય ખીજું શું જોયું તથા શો શો સામાન સંગ્રહિત કર્યો તે પશુ આંક ૨ ગના પત્રકના આસન ૧૦માં દર્શાવ્યું છે.

૧૦. આ મુસાફરી દરમીયાન ૨૨ લેખોનાં રખિંગો તે તે જગ્યાએ જમને છાપી લેવાની ધારણા હતી. તે પૈકી ૧૬ લેખોનાં રખિંગો લીધાં જ્યારે બાકીના ૬ લેખો મળ્યા નહીં. ઉપરાંત ૧૦ લેખો આજ પર્યંત નહીં છપાએલા હતા તેનાં રખિંગ લઈ લીધાં. આ બધા લેખોનું મળત માપ વિગેરે વિગતવાર દર્શાવેલ વાળું પત્રક આ સાથે આંક ૩ ને સામેલ રાખેલ છે અને તે ઉપરાંત ઉપયોગી લેખોનું જરૂર જોઈતું વિવેચન તે તે સ્થળ વર્ણન પ્રસંગે આપવામાં આવશે.

૧૧. મુસાફરી દરમીયાન જોએલી જગ્યાઓનું તેમજ છાપી લીધેલા શિલા લેખો પૈકીના ઉપયોગી લેખોનું જરૂર જોઈતું વિવેચન તૈયાર કરેલ છે તે આ નીચે આપવા રજૂ થઈ છે.

૧૨. બુનાગઢ —

૧ બહાદુરખાનજી મ્યુઝીયમ — આ મ્યુઝીયમમાંનો સંગ્રહ બધો જોયો તથા વડાજી પાસે ડુંગરની તળેટીમાં હસનાપુર નામનું નાતું ગામડું છે તેમાંની ઠોંઠાવાડી નામથી જાળખાતી જગ્યામાંથી નીકળેલાં મોતી, પરવાળાં, સોનાના પારા, તેમજ મૂર્તિ વિગેરે જોયાં. ઉપરકોટમાં વોટર વર્ક્સ માટે ખોદકામ ચાલેલું ત્યારે જુદા જુદા આકારનાં માટીનાં તેમજ ધાતુનાં જે વાસણો નીકળેલાં તે બધાં જોયાં. આ મ્યુઝીયમની સંભાળ માટે કોઈ ખાસ તે વિષયનું જ્ઞાન ધરાવનાર માણસને અભાવે તે સર્વનો પુરો સંદુપયોગ થઈ શકે નથી. આર્કેઓલોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટ મારફત ચાલતાં ખોદકામમાંથી નીકળેલી પ્રાચીન વસ્તુઓની તે તે વિભાગના વાર્ષિક રીપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધિ થાય છે તે પદ્ધતિ અનુસાર આ બધાં વાસણો પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાની જરૂર છે. કેટલાંક પૂતળાં તેમજ પ્રાચીન ખાંધકામ અને કારીગિરીના નમુનારૂપ પથ્થરો બહાર ખુદશા કોમ્પાઉન્ડમાં પડેલા છે તે યોગ્ય સ્થળે મુકાવા માટે જોઈવળુ થાય તો ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

૨ ખાપરા કોટીયાનાં ભોંયરાં — આ ભોંયરાં માટે સામાન્યનઃ જુદે જુદે સ્થળે પુષ્કળ લખાણું છે પણ દામોદરજી કુંડના રસ્તા ઉપરના અશોકાદિ લેખત્રય પૈકી રૂદ્રદામાના લેખમાં વર્ણન છે તે અનુસાર સુદર્શન તળાવ સમરાળ્યું ત્યારે તેમાં બનાવેલી પ્રતાલિકાઓ માંહેની એક આ ભોંયરામાંના હોજ નંગ વને પાણી પૂરું પાડતા માટે વાળીવામાં આ-

વેલી હશે એમ રા. રા. મણીશંકર રાજરામ ત્રીવેદી તેમજ પ્રેક્ષિતર હરિલાલ એમ. બદ સાહેબનું માનવું છે તે ચોક્કસ કરવાના હેતુથી આ ભોયરાની અમે સર્વેએ મુલાકાત લીધી હતી. પૂર્વાદિ બાબુએથી નાની આશરે ટાઢ કુટ પોળાઇની એક નેહર જોવામાં આવે છે સાંધી હોજવાળા ભાગ તરફ જતાં ઘણો ભાગ પડીને દટાઇ ગયો છે. છતાં તે નેહર સાંધી હોજમાં જતી હોય તો અસંભવિત નથી. વળી આ ચારે હોજનાં પાણી એક ખીજમાં જઇ શકે તેવી તળીયે બારીઓ છે. આ ખંડથી પશ્ચિમમાં એક જુદો ખંડ છે અને તેમાંના હોજમાં પશ્ચ પાણી બાબુના હોજમાંથી આવતું હોવું જોઈએ. તે હોજની પશ્ચિમમાં નેહર જેટલીજ પોળાઇની મદર જેવું દેખાય છે અને તે વડે બધા હોજનું પાણી બહાર છેક પશ્ચિમદિ બાબુએ કાઢી નાખવાની ગોઠવણ હોય એ સંભવિત લાગે છે. તોપણ પ્રત્યેક ખંડમાં જોઇતું ખોદકામ તેમજ સાફસુધી કરાવવામાં આવે તો આવી બાબતોમાં વિશેષ અજવાળું પડે અને સંતોષકારક નિરાકરણ થઇ શકે.

૩ ઉપરકોટ — ઉપરકોટમાંનાં જુનાં ખંડરો તેમજ ભોંયરાં વિગેરે જોયાં. દક્ષિણદિ બાબુએ તોપની પાસેના શિક્ષા લેખ તપાસ્યો તથા કેટલીક શંકાઓનું નિરાકરણ કર્યું. પૂર્વાદિ બાબુના મઠ ઉપરથી સુદર્શન તળાવની સરહદ પૈટ્ટીની અત્યારે હયાત પાળની આકૃતિઓ એકી સાથે તપાસી.

૪ લાખા મેડી રતૂપ — જુનામઠથી અગ્નિ ખૂણે ડુંગરાઓની ખીણમાં આવેલી બોરદેવીની જગા પાસે લાખા મેડી કહેવાતી જગ્યાએથી નિકળેલો રતૂપ જોયો. આસંપાસ કેટલેક ડોકાણે પાછોતરા વરસાદથી ઘેવાએલી પાયા જેવી ચણતર કામની નિશાનીઓ જોઇ. આ ભાગમાં ખોદ કામ કરવાનું બની શકે તો નવી ઐતિહાસિક માહિતી મળે એમ માનવાને સમજા કરણ છે.

૫ મિરનાર — જૈન દેવજોમાંના નોંધ પૈટ્ટીના ઉપયોગી શિક્ષા લેખો તપાસ્યા. રીપેર કામ આજે છે તે વખતે તેમાંના કેટલાકને નુકશાન પહોંચે છે તો હવેથી તેમ ન થાય માટે મંદીરના અધિકારી વર્ગને વિનંતિ લખવાનો નોંધ કર્યો.

૬ શિક્ષા — રથાનિક પારેખો પાસેના શિક્ષા તપાસ્યા અને તેમાંથી આપણા યુગ્રીયમમાં નહોતા તેવા બે દાર્પણ જુદી લીધા.

૧૩-૧૪. વેરાવળ તથા પાટણ (સોમનાથ).

૧ જુના સોમનાથ — નિજ મંદીર તથા આસપાસની જગ્યા તપાસી. મંદીરનો પાટળનો

કેટલોક ભાગ જર્જરિત થઇ ગએલા તેને સ્તુત્યરીતે મજબુત કરી લેવામાં આવેલ છે. પરંતુ મધ્યમાં ઉપરથી પડી ગએલા ભાગમાંથી પડતા વરસાદના પાણીના નિકાસ માટે જોઇએ તેવી સગવડ નથી. આ તથા તેવી ખીજ ઉપયોગી આવતોના મેહરબાન ભાંડારકર સાહેબે નોંધ કર્યો અને તે વિશે તેઓ જુનાગઢના મે. એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબને લખવા ધારે છે તેથી આપણે ખાસ કાંઈ કરવાપણું રહેતું નથી.

૧ ખીજનાં જુનાં મંદિરો — દેહોત્તમગં પાસેનાં નાનાં મોટાં મંદિરો તેમજ પાસેનું સૂર્યનું મંદિર વિગેરે જ્યાં. સૂર્ય મંદિરમાં ઉત્તર ભાગે કાંઈ લેખ છે એમ માન્યતા હતી પણ તેનું કાંઈ નજરે પડતું નહીં.

૨ શિક્ષા લેખો — ત્રવેણી દરવાજાનો વિ. સં ૧૪૪૨ની સાલનો અને વેરાવળ દરવાજાની અંદર ભોંતે એ લેખો પાસે પાસે છે તે મળી કુલ ત્રણ પુસ્તક પાઠશાળામાં, અને હરસદ માતાના મંદિરમાંનો ચાર સંવત વાળો વેરાવળમાંનો મળી કુલ ૪ ઉપયોગી લેખો તપાસ્યા તેમજ તેમાંની શંકાઓ માટે ચોક્કસ કરી લીધું.

૪ અન્ય પ્રવૃત્તિ — વેરાવળ પાઠશાળા મુકામ દરમીયાન કુરસદને સમયે, મે. ભંડારકર સાહેબ પાસે કીચડોનં કૃત “ નોર્થન ઇંડીયા ઇન્સ્ક્રીપશન્સ ” નામની ચોપડી હતી તેમાંથી આપણા મ્યુઝીયમમાંના સંગ્રહ પૈકીના જે જે શિક્ષા લેખો તે પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ સુધીમાં છપાઇ ગએલા હતા તેનો આપણા છાપેલા લીસ્ટમાં નોંધ કરી લાધો.

૫ તેમજ મે. ભંડારકર સાહેબ પાસે ક્ષત્રપના શિક્ષાઓનો મોટો જથ્થો હતો તે તપાસી કેટલોક શિક્ષાઓ ઉપર ની સાલ વિગેરે માટેનો ઉપયોગી નોંધ કર્યો.

૧૫. પાલીતાણા — શત્રુંજય ડુંગર — ઉપર પારિશ્રદ્ધ ૩ જામાં જણાવ્યા અનુસાર પાલીતાણા પાસેના શત્રુંજય ડુંગર ઉપરનાં મંદિરોમાંના શિક્ષા લેખો છાપી લેવા માટે આ વર્ષ પાલીતાણા જતું થયું હતું.

આ શિક્ષા લેખો પૈકી ઘણાખરા, એપીગ્રાફીઆ ઇન્ડિકાના વોલ્યુમ ખીજના પાર્ટ ૬ તથા ૧૦માં ડો. યુક્તરે પ્રસ્તાવિક વિવેચન તથા ભાષાંતર સહિત છપાવ્યા છે. તે અને વિભાગમાં લગભગ ૩૫ શિક્ષા લેખોનું પુરું અક્ષરોંતર આપવામાં આવેલ છે જ્યારે બાકીના ૮૭નો સાર માત્ર આપેલ છે.

શત્રુંજય ઉપરનાં દેવળો સંબંધી વર્ણનાત્મક સંખ્યાખંધ આર્ટીકલો, ઇન્ડિયન એન્ટીકવેરી વોલ્યુમ ૨ જા, ૧૧ મા અને ૧૩માં જર્મસ બરનેસ સાહેબે છપાવ્યા છે. તૃતીયા તેમાંથી

તારણ ૩૫ જુદા પુસ્તકના આકારમાં મ્હોટી મ્હોટી ટુંકોના ૧ ફોટોગ્રાફ સહિત સાષ્ટકસ અને ડાયરે (Sykes and Dwyer) સને ૧૮૬૯માં એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. ઉપરાંત ઉપરના તારણમાંથી તેથી પણ વિશેષ ટુંકા સ્વરૂપમાં (ઐતિહાસિક વિવેચન સહિત) “ શત્રું-જય ટુંગરના યાત્રાળુઓ માટેની ગાઇડ ૨ ” (બોમ્બે) ઇ. સ. ૧૮૭૮માં જૈન કોકોની અમદાવાદમાંની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી તરફથી છપાવેલી છે.

આ બધા આર્ટિકલોમાંથી તારવી કાઢવા જેવાં ઐતિહાસિક તત્ત્વો, એપીગ્રાફીઆ ઈન્ડિકા વો. ૯ તથા ૧૦માં કો. બુદ્ધર સાહેબે છપાવેલા શિક્ષા લેખો સિવાયના ત્યારે પછી સ્થાપિત થએલી જુની મૂર્તિઓ ઉપરના શિક્ષા લેખો તેમજ તેઓએ છપાવેલા શિક્ષા લેખોમાંના કેટલાક માંના વાંચનકેર, એ સર્વ એક સાથે એક લેખના આકારમાં જુદું લખવાનું ધારેલું છે તેથી આંહી આટલેથીજ વિરમું છડું.

૧૬. ગઢકા — આંહીનાં ઉપયોગી સ્થાનો પૈકી વાસુદેવની જગા, હરેશ્વર મ્હાદેવ અને પ્રભુજીનાં પગલાંની જગા માટે જરૂર પુરતું વિવેચન સને ૧૯૦૬-૭ના રીપોર્ટમાં પાને પડમે લખાઇ ગયેલ છે તેથી આંહી પુનરુક્તિ કરેલ નથી. લેખ ક્યાંય નથી.

૧૭. ભાડલા — જમનગરના આટકાટ મ્હાલ તાબે આણંદપુરથી નૈઋત્યે ૨૧ કાડ ઉપર છે. આંહી ગામમાંજ અગ્નિ ખૂણે ગેલ માતાજીનું મંદીર છે અને તેનાથી ઉમમણમાં જુની મ્હોટી ગેલ માતાની વાવ છે. નાળનો ભાગ પડી જઇ ખુરાઇ મએલો છે અને તેમાં ઝાડ ઉગી ગયાં છે. નાળ ૧૦ ફુટ પહોળી છે અને પહેલી પૂર્વ-પશ્ચિમ ૬૮-૬૬ ઇંચ લાંબી છે અને બીજી ઉત્તર-દક્ષિણ ૬૬ ફુટ લાંબી છે. અંદર એક કો વાળી ૪ ભોં છે જેમાંની એક દહાઇ મએલ છે. આવીજ દબની ધ્રોંગધસ પાસે જગડવા ગામના પાદરમાં જુની વાવ ૨ છે અને તેમાં જુદા જુદા વિ. સ. ૧૫૬ની સાક્ષતા પાંચ લેખ છે. પરંતુ આમાં એકપણ લેખ નથી તેથી તેના સમય ઉપર જોઇતું અજવાળું પડતું નથી. અમુક અમુક કોકોના પથ્થરોમાં છૂટા છૂટા એકાદ અક્ષરો જેવાકે કે, શ્રી, વિગેરે જેવામાં આવે છે પણ તે તો ટારીગરોનાં નામના આધાક્ષર અગર નિશાની હોવી જોઇએ. કુવાના કોકોમાં દરેક પાંચ પાંચ

૧ અમુક ગૃહસ્થે જન્માવેલાં મંદિરોનો સમૂહ તે તે ગૃહસ્થના નામની ટુંક કહેવાય છે. જેમકે આલાભાઇની ટુંક, મોતીશાહની ટુંક ઇત્યાદિ.

૨ ગાઇડને માટે ગુજરાતી બોમ્બે શબ્દ વપરાય છે પણ ગાઇડ સજીવ તેમજ નિર્ણય બનને માટે વપરાય છે બ્યારે બોમ્બે સજીવ માટેજ વપરાય છે તેથી મૂળમાં મ્હોં ગાઇડ શબ્દજ રાખ્યો છે.

૩ જુઓ વોલસન મ્યુઝીયમ વાર્ષિક રીપોર્ટ સને ૧૯૧૩-૧૪ પાનું ૨૬.

કુટે કાતરેલી કિનારીઓ બહાર પડતી ચણેલી છે અને તેની એક કિનારીની ઉપરના થરના ફરતા પથ્થરોમાંથી બે ત્રણમાં પાંચનો આંકડો જોવામાં છે અને તેની ઉપરની કિનારી ઉપરના થરના એકમ પથ્થરમાં ૬૦ નો આંકડો જોવામાં આવે છે. બે કિનારી વચ્ચે પાંચ પુટાનું અંતર છે જ્યારે આંકડામાં ૧૦ નો અંતર છે તેથી આ આંકડાઓ કુવાની ઉંડાઈ દર્શક હોય એમ કહી શકાતું નથી.

મામથી ઉતરમાં ઉંચા ટેકરા ઉપર ફરતો ગઢ આંધ્રેલ છે જેનો અમુક ભાગ અત્યારે પણ હવાત છે. આ ગઢવાળી ધારથી ઇશાન ખૂણા તરફ એક ઉંચી ટેકરી છે તે ચાડિકાની ધાર કહેવાય છે અને એમ કહેવાય છે કે અગાઉ જ્યારે આ વિભાગમાં અસ્વચર્યા હતી ત્યારે એક માણસ ચોકી માટે આ ચાડિકાની ધાર ઉપર બેસી રહે અને હુડાગ વિગેરે તરફથી ભય પ્રાપ્ત પાય ત્યારે નિશાની કરે તે ઉપરથી ગામનાં માણસ પોતોનો કિમતી સરસામાન લઈ આ ગઢ ઉપર ચડી જતાં. ગઢની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાંના જુજ અંદુકદાર માણસો આવા ધાડપાડુઓને હાંકાવી દૂર રાખી શકે.

૧૮. આણુંદપુર — આનંદપુર — અતન્તપુર આ ગામની મધ્યમાં બગરમાં આણુંદેશ્વર — અનન્તેશ્વરનું મંદીર છે. નીચે ખડસલના ભાગથી આરંભી હાલના મંદીરની અરધો અરધ ઉંચાઈ જેટલા ભાગ સુધી મુળની સ્થિતિએ ટકી રહેલાં આંધકામ તથા કારીગરી ઉપરથી રહેજ જેમ શકાય તેવું છે કે આ મંદીર મૂળ ૧૦-૧૧મી સદીમાં બંધાએલું હોતું જેમજે. કાળે કરીને તે જીર્ણ થઈ પડી જવાથી નીચેનો ભાગ કાયમ રાખીને ઉપરનો ભાગ નવો કરાવવામાં આવેલ છે. ઉપર નીચેના બન્ને વિભાગ લગભગ મળી જાય એવા હેતુથી દુર દેશથી કારીગરો બોલાવી ઉપરના ભાગનો ઉકાય પણ સ્વત્વ રીતે કરવામાં આવેલ છે.

નીચેના વિભાગમાં જે કારીગરી તથા ઢગ્ગ જોવામાં આવે છે તેવીજ ઢગ્ગનાં મંદિર આસપાસ ચોખ્ખારી વિગેરે સ્થળોએ છે તેથી બધાનું પૃથક્ વિવેચન થયા બાદ એકંદર વિવેચન પ્રસંગે સમય વિગેરે માટે વિરતારથી બખવામાં આવશે.

૧૯. પરબડીનાં દેવળ — પાંચ પાંડવનાં દેવળ — હડીયા વણજારાનાં દેવળ. આણુંદપુરથી ચોખ્ખારી જતાં રસ્તે આણુંદપુરથી એકાદ ગાઉને બાંધે સડકને પશ્ચિમ દાંડે નજીકજ આ મંદીરો આવેલાં છે. તે મંદીરો માટે આસપાસના પ્રદેશોમાં જુદી જુદી ઉપર લખી ત્રણ સંજ્ઞાઓ આપવામાં આવેલ છે.

૧ પરબડીનાં દેવળ કહેવાવાનું કારણ એ છે કે ત્યાં પાસે પરબડી નામનું ગામનું છે અને પરબડી પાસેનાં દેવળ તે પરબડીનાં દેવળ.

૨ પાંચ પાંડવની ડેરીઓ કહેવાતું કારણ પણુ તેટલુંજ સખળ છે, અને તે એ છે કે દેવજોની કૃત્ત સંખ્યા ૫ પાંચ છે.

૩ હડીયા વણઝારાનાં દેવળ કહેવામાં આંધાર ભૂન એક દંતકથા છે તે દંતકથા અનુસાર હડીયો વણઝારો ચોખારીમાં અમુક દીવસ મુકામ કરીને રહેલ અને આણુંદપુર ચોખારી વચ્ચે રીસાળુ રાગના હાથે માર્યો ગયો. ચોખારામાંની તેની સ્થિતિ દરમીયાન સમૃદ્ધિવાન હોવાથી તેણે આ દેવળ બંધાવેલાં હશે એ અનુમાનથી હડીયા વણઝારાનાં દેવળ કહેવાય છે.

આ પાંચે દેવજો કય રમેટા પડયાર ઉપર આવેલાં છે. પડયાર લગભગ આખો હજી આપાદ છે. પાંચ દેવજોમાંથી ત્રણ પાસે પાસે અને એ જુદાં પડયારના નૈઋત્ય અને વાયવ્ય ખૂણા ઉપર આવેલાં છે. પાસપાસેનાં ત્રણમાંતું મ્હોટું મુખ્ય પૂર્વાભિ મુખ છે અને બાકીનાં એ તેની આગળ સામસામે મુખે એટલે ઉત્તરાદા તેમજ દક્ષિણાદા મુખે છે. મુખ્ય મંદીરમાં સામે નાનો ગોખણ છે તેમજ બાજુનાં સામસામેનામાં અનેમાં સામી ભીંતે લગભગ ૪ ફુટ ઉંચા ઓટલા છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે મુખ્ય મંદીર શંકરતું હોતું જ્ઞાન્ય અને આ બાજુનાં સામસામેનાં ગણુપતિ તથા હનુમાન માટેનાં હોવાં જોઈએ. બીજાં બધાં શિવ મંદીરોમાં પ્રાયશઃ ગણુપતિ તથા હનુમાન માટે નાના ગોખણો રાખવામાં આવે છે તેને બદલે આંહી નાનાં મંદિરોજ ચણેલાં છે તેથી ભુલ ખવાણી હશે (પાંચ પાંડવનાં કહેવામાં). આ પ્રમાણે આ ત્રણ દેવજોતુ સમાધાન થયા બદ પ્રશ્ન માત્ર નૈઋત્ય તથા વાયવ્ય ખૂણા ઉપરનાં એ દેવજો માટે છે. તે અને નાની ડેરીના રૂપમાં છે અને કાંઈમાં અત્યારે મૂર્તિ નથી. આવી રીતે પાછળ તે જગાએ નાની ડેરીઓ આજ પર્વત મ્હારા જોવામાં આવી નથી. મુખ્ય મંદીરની પૂજા માટે રહેતા બાવા વિગેરેની સમાધો મંદીર પાસે હોય છે ખરી પણ આ ડેરી તો અસલ મંદીરનીજ શૈલીથી તેજ સમયે બાંધેલી લાગી છે તેથી માતાજી વિગેરે જાણુ દેવ દેવી માટે ઉભી કરેલી હોય એ સંભવિત છે.

આ બધાં પાંચે દેવજોની કારીગરી આણુંદપુરમાંના આણુંદેશ્વર મહાદેવના મંદીરની સાથે એટલી બધી મળતી આવે છે કે તે પણ તેજ સમયમાં તેજ રાગના કારકીર્તીમાં અને તેજ કારીગરોથી બનાવેલાં હોવાં જોઈએ.

૨૦. ચોખારી — આણુંદપુરથી શુદ્ધ ઇશાન ખૂણા તરફ ૨૧૧ ગાઉને છેટે આ ગામનું આવેલું છે. આ ગામડાનું નામ ચોખારી શા ઉપરથી પડ્યું હશે તે સ્હેજ વિચારવા જોતું છે. ગામને ચાર બારીઓ (નાના દરવાજા) હોય તે ઉપરથી ચોખારી નામ પડ્યું હોય એમ સંજ્ઞે છે. તેની ચાર બારી પૈકીની પશ્ચિમાદી હજી હયાત છે જ્યારે દક્ષિણ તેમજ

પૂર્વ તરફનો ગઢ પડી ગએલ છે તેથી ત્યાં દશે કે કેમ તે કહી શકાતું નથી. વળી ગુજરાત કા-
લીયા વાડમાં પ્રચલિત “ચોપારીને ચોતરે” એ વાક્ય પણ આ ચોપારીનેજ ઉદ્દેશીને હોય એ
સંભવિત છે. અત્યારે પણ ચોપારી હંચા ટેકરા ઉપર છે અને આસપાસ બહુ છેટેથી તે
દેખાય છે. જેવી રીતે ચોતરા-ચ્યુતરા ઉપર કરેલું ફલ મામ આખામાં પ્રકટ થાય છે તેવી
રીતે ચોપારીમાં થતી હીલચાલ પણ ચારે પાસેથી નિહાળી શકાય તેમ છે.

પ્રાચીન ઇતિહાસના અભ્યાસી માટે એક અગત્યનું રચન છે. આંહી નાચે મુજબ
ની જમાઓ ધ્યાન પૂર્વક જોતાં એમ સહજ જાન થાય છે કે આંહી પ્રથમ બહુજ મહોટું શ-
હેર હોતું જોઈએ. ચોપારીને “ચોપારી નગરી” એવું નામ હજુ પણ ભાટ ચારણો વાર્તા
પ્રસંગે આપે છે.

૧ પંચમુખી વાવ — જો કે આ સાધારણ રીતે વાવ તરીકે ઓળખાય છે તોપણ
ખરેખરતો એ એક કુંડના આકારમાંજ છે. વચમાં ચોરસ કુંડ જેવું બાંધી તેની એ-
ક બાજુએજ ઉારવા માટે પગથીયાં બાંધવાને બદલે ચારે દિશાએ ચાર લાંબી નાળો
બાંધી પગથીયાં બાંધેલા છે, અને તે ઉપરાંત પશ્ચિમ અને ઉત્તર બાજુની નાળો વચ્ચે
ઉપરથીજ વાંક પડતાં પગથીયાં છે જેને પાંચમું મુખ ગણી વાવને પંચમુખી એવું ઉપ-
નામ લાગુ પાડવામાં આવેલું દશે. વચલા કુંડ જેવા ચોરસ ભાગ ઉપર એ માળ છે
અને ચારે બાજુનાં નાળવાળાં પગથીયાં નીચેસે માળે જાય છે જ્યારે ઉપરે માળે આ-
વવા માટેજ વાયવ્ય ખૂણે વાંક પડતાં પગથીયાં વાળું મુખ ખાસ મુકેલું હોય એમ
ભાસે છે. આ ઉપરના માળમાં ઉભા પીલરો મુકી કુંડમાં પડતા ચારે બાજુ ઝરખા
મુકેલા છે એમ અધાપિ પર્યંત ટકી રહેલા દક્ષિણ બાજુના ઝરખા ઉપરથી સિદ્ધ થાય
છે. આ વાવમાંના દરેક નાળ ઉપરના મતવાલા ગોખલાઓ વિગેરે બારીકાથી ત-
પાસના છતાં ક્યાંઈ પણ ક્ષેપ મળ્યો નહીં. માત્ર અમુક અમુક પથ્થરોમાં દેવનાગરી
લીપિમાં શ્રી અક્ષર લખેલા છે.

૨ જુનાં છૂટક દેવજો — (અ) ગામના ગઢમાંજ દક્ષિણ ભાગમાં એક નાની જુની ડેરી
ખંડિત સ્થિતિમાં ઉભેલી છે જે તદ્દન વિખાધ ગએલી છે તેમ અંદર મૂર્તિ વિગેરે પણ
કાંઈ નથી. (બ) પશ્ચિમ વિભાગમાં છેક ગઢને અડીને ચોરસ મહોટા પડચાર ઉપર
તેવીજ ઢગનું મંદિર છે. આ મંદિરનો ઘણોખરો નીચેનો ભાગ આપાદ છે જોકે ઉ-
પરના પથ્થરો વીખાધને ઢગસો થઇ ગયા છે. આ જન્મે દેવજો પણ આણંદપુર તેમ-
જ પરબડીનાં દેવજોનીજ ઢગ તેમજ કારીગરી વાળાં છે.

૩ એકલ દાંડીયું માળાંયું — તેવીજ ઢગમાં પશ્ચિમ વિભાગમાંના (૧ બ) દેવળથી ઇશાન-

માં પાસેજ ચારે આજુએથી ખુસ્તી છત્રી જેવું છે જેને ત્યાંના લોકો રીસાળુ રાગની સ્ત્રીનું એકલ દાંડીયું માળીયું કહે છે. અત્યારે તો તેને એકજ માળ છે પણ તે ઉપર ખીખ બે મળી કુત્ર ત્રણ માળ જેનારા અત્યારે ત્યાં હવાત છે. અત્યારે તો આની અન્ને આજુએ માટીયર ભીંતડી ચણી પાસેના લોકોએ ઉપયોગમાં લીધેલ છે અને (૧૫) નંબર વાળા મંદીર અને આ માળીયાની વચમાં દીવાલ કરીલીધેલ છે. પરંતુ ખડસલનો ભાગ તપાસતાં અટકળ થાય છે કે તે અન્ને એકજ પડયાર ઉપર હોવાં જોઈએ.

૪ તળાવ — ગામથી બહાર નૈઋત્ય ખૂણામાં એક તળાવ આંધેલું છે. તળાવની પૂર્વાદી આજુએ પગથીયાં વાળી પાજ આંધેલી છે જ્યારે બાકીની આજુએ કુદરતી ટેકરીઓજ પાળનો અર્થ સારે છે. પાજના પથરો તેમજ આંધકામ પણ ઉપરનાં મંદીરોના જેટલાંજ જુનાં છે અને ત્યાં બહુ મોટા વિસ્તાર વાળું તળાવ હોવું જોઈએ એમ અત્યારે પણ આપણને પ્રતીતિ થાય છે.

૫ શેપશાયી ભગવાનની ડેરી — આ તળાવમાં લગભગ મધ્યમાં (છશાન ખૂણા તરફ એટલે ગામની આજુએ વધારે લગતી) એક નાની ડેરી છે. ડેરી પોતે પૂર્વાભિમુખની છે અને બહાર સમા મંડપમાં ઉત્તર દક્ષિણ આજુએ ઉંચા ઝરખા કાઢેલ છે. આ ઝરખા, ધ્રાંગધરા પાસેના ગાળા ગામની સીમમાં વિનાયકનું મંદીર જે ગયા વાર્ષિક રીપોર્ટમાં વર્ણવાઈ ગયું છે (પાનું ૩૦) ત્યાંના જેવાજ પણ નાના માપના છે. ડેરીમાં અંદર કાળા આરસની અનાવેલી બહુજ નમુનેદાર શેપશાયી ભગવાનની મૂર્તિ ખંડિત દશામાં પડેલી છે. નીચેથી ધન ખોદી લેતાના ઇરાદાથી કે ખીખ ગમે તે પ્રયોજન વશાત્ આ મૂર્તિ જમીનથી જુદી ખોદી કાઢી છે અને અત્યારે વાંકી ઉભી મુકેલી છે. શેપનાગની ફણનો અરધ ભાગ કપાઈ ગયેલ છે અને પગી મારફત તપાસ કરતાં કહેવામાં આવ્યું કે માણસો પગલાં (ચરણ પગલાં) અનાવવા માટે તેમાંથી કટકા કાપી જાય છે. આ મૂર્તિ ઉપર વધુ આવે જુલમ ગુજરતો અટકાવવા સાફ ભીમોરાના મે. દરબાર સાહેબો તેમજ ચોટીલાના આજમથાણુદાર સાહેબને વિનિતિ પત્ર લખી તે મૂર્તિ આ મ્યુઝીયમમાં ભેટ તરીકે મંગાવી લેવા ધાર્યું છે. અત્યારે તો તળાવમાં ગાળ ભરાઈ જઈને મંદીરની સપાટી જેટલી ઉંચાઈ સુધી માટી ભરાઈ ગઈ છે પણ તે ડેરીથી તળાવની પાળ સુધી આંધેલો રસ્તો છે એમ પગીએ કહ્યું. જો તે યથાર્થ હોય તો તળાવ બહુ હોય ત્યારે પણ દર્શન માટે જઈ શકાય તેવો પુત્ર હોવો જોઈએ. ડાકોરમાં ગોમતીજીના તળાવમાં પણ આવીજ રીતે મંદીર આંધેલું છે. ભગવાને સમુદ્રમાં શેપનાગ ઉપર

શયન કર્યું હતું તે હકીકતનું અનુકરણ કરીને (સમુદ્રને બદલે) આંહી પણ તળાવમાં મંદીર કરી શેષશાયી ભગવાનની મૂર્તિ પધરાવી હોય એમ કદપતા કરવી અયથાર્થ ન કહેવાય.

૬ ગણેશ વાવ —ગામથી ઇશાનમાં એકાદ પાટીવા ઉપરનીજ ઢાળ તથા કારીગિરીની જુની વાવ છે. અંદર ઉતરતાં જમણી યાજુ ગણપતિની મૂર્તિ એ પાસપાસેના ગોખજામાંથી પૂર્ણાદ ગોખજામાં છે. જ્યારે સામેની ભીંતે પાસપાસે એ ગોખજામાં એ સ્ત્રીની મૂર્તિઓ છે જે રિદ્ધિ તથા સિદ્ધિની હોય એમ સંભવે છે. આ વાવના કોઠામાં મંડાણ મુળથીજ આંધેજાં છે અને અત્યારે પણ હયાત છે. નળમાંની ગણપતિની મૂર્તિ ઉપરથી આનું નામ ગણેશ વાવ પડ્યું હશે. અંદરના ગણપતિ ઉપરાંત વાવથી નાડાવા પશ્ચિમમાં મ્હોટી ઉભી ગણપતિની એ મૂર્તિઓ સામસામી થોડે થોડે છેટે છે. દક્ષિણમાં મુખની અરધી જમીનમાં ઘટાછ ગએલી છે જ્યારે ઉત્તરાદ ગણપતિ આખા આખી બહાર છે અને તે પાા શીટ ઉંચા, ૧૧ શીટ પહોળી અને ૧૧ ફુટ જડી છે. આવીજ પુરા કદની એક મૂર્તિ ગદની દીવાલમાં શુદ્ધ પૂર્વાભિમુખ છે પણ તે લુણ્ણાથી એટલી બધી ખવાઇ ગઇ છે કે તે શેતી છે તે ચોક્કસ કરી શકાણું નથી.

મુ'બઇ ગેઝેટીઅરના કાઠીવાવાડ વિભાગના વોલ્યુમમાં પા. ૧૧૯એ વેપાર અને હુત્તરના પ્રકરણ પ્રસંગમાં લખેલ છે કે “ત્યાર બાદ અણહિલવાડના સોલંકીઓએ (ઇ. સ. ૧૦૯૪-૧૧૪૩) વઢવાણથી જુનાગઢ સુધી લશ્કરની સગવડતા માટે રસ્તો બાંધ્યો અને તે રસ્તો વઢવાણ, સાયલા, ધાંધણપુર, ચોખારી, આણંદપુર, બાડલા, સરધાર, ગોંડલ, વીરપુર, જેતપુર, વિગેરે ગામોએ યઇને ચાલતો. તેજ પાને પુટનોટમાં લખ્યું છે કે આ રસ્તો અણહિલવાડના સિદ્ધરાજ જયસિંહે બંધાવ્યો હતો અને તે રસ્તા ઉપરના ઇન્દ્રજાઓ, તળાવો, અને મંદિરો પણ તેજેજ બંધાવ્યાનું મનાય છે.

બાડલામાંની ગેલ માતાની વાવ, આણંદપુરમાંના અનન્તેશ્વરનું મંદિર, આણંદપુર ચોખારી વચ્ચે પરબડીનાં દેવળ, ચોખારીમાંની પંચમુખી વાવ, એક દંડીયું માળીયું, ગણેશ વાવ, અને પાદરમાંનું તળાવ વિગેરે મકાનોની એક સરખી ઢાળ, કારીગિરી તથા આંધકામ ઉપરી કદપનાને સમર્થન કરે છે. ધાંધણપુરમાં પણ એક મ્હોટી જુની વાવ સાંભળી છે અને સાયલામાં માન સરોવર છે પણ તે જન્ને રથજોએ હજુ જવાતું બન્યું નથી તેથી તેને માટે અત્યારે કાંઇ પણ કહી શકાતું નથી. ધાંધણપુરથી બાડલા સુધીનો મુલક કુંગરી છે તેથીજ તે એ વચ્ચેનાં લગભગ બધાં રથજોએ મ્હોટા લશ્કરને પાણી પુરું પાડી શકે તેવી જગ્યાશયો

અંધાબ્યાં હોવાં જોઇએ. તે બધાં સ્થળો પૈકી કયાંકપણ શિક્ષા લેખ હજી સુધી જોવામાં આવેલ નથી એ ખરેખર શોચનીય છે. તેવી કાંઈ લેખિત પ્રતીતિને અભાવે અત્યારે તો આ બધાં આંધકામો વિક્રમની ૧૨મી શતાબ્દીમાં અંધાએનાં હોવાં જોઇએ એમ કલ્પના માત્ર કરીને સંતુષ્ટ રહેવું પડે છે.

૨૧. ભીમોરા — ચોખારીથી ઉત્તરમાં ૩ માડ છેટે અને ચોટિલાથી દક્ષિણમાં પાંચ માડને અંતરે આ ગામડું આવેલ છે. મુળ આ ગામ હંચા ટેકરા ઉપર વસેલું હોવું જોઇએ જે કે અત્યારે તો અમુક દરવારો ઉપર રહે છે તે તથા તેનાં વસવાયાં પુરતીજ વસ્તી ભીમોરામાં છે. સાધારણ ધણીખરી વસ્તી પાસેજ વાયવ્યમાં નીચેના ભાગમાં પીયાવા નામના ગામડામાં રહેલું. આ ભીમોરામાં “ભીમની ઘરા” ને નામે ઓળખાતી શુક્રા જેવી હતી તેટલા માટે જવું થયેલ. ચોખારીથી શુદ્ધ પૂર્વમાં મેવાસા પરબાર્યું જવાને અદલે ફેરખાઇને શુદ્ધ ઉત્તરમાં ભીમોરા આવીને તે શુક્રા કહેવાતી જગા જોઇ ત્યારે ઉપજેલી નાસીપાસનો ખ્યાલ આવવો કઠણ નથી. તે શુક્રા નહીં પણ હુંગરમાંની એક મ્હોટી બખોલના રૂપમાંજ છે. નજીકમાંજ એક શિવ મંદીર ચણી તે બખોલના ભાગમાં ઓટલા તથા એકઠાળીયાં માટીયર કામથી કરેલાં છે તેથી જે કે કુદરતની ખુખી જેવા નીકળેલાઓ માટે આ એક આનંદદાયક જગ્યા હતી પણ ઐતિહાસિક તત્વ શોધવાવાળાઓ માટે તો કેવળ નિરસ નીવડી. પરિણામે ત્યાં માત્ર બે ત્રણ કલાક રોકાઈ મેવાસા જઈ મુકામ કર્યો.

૨૨. ચિર્છીઆ — જસદણ રોડ તાબે તેજ નામના મહાલનું મુખ્ય સ્થાન છે. આંહી શ્રાવકના દેરાસરમાં પીતળની મૂર્તિ ઉપરના ત્રણ લેખો હોવાનો નોંધ હતો તેથી ત્યાં જઈ તપાસ કરી તે ત્રણ છાપી લીધા. આ ત્રણ ઉપરાંત ચોથી મૂર્તિ નજરે પડતાં તે તપાસી તો જે મૂર્તિ જસદણમાંના કણખી નયુ નારણના ઘરમાંથી ખોદતાં નીકળેલી હતી તે આજ છે એમ કહેવામાં આવ્યું. તે મૂર્તિ પ્રથમ મ્યુઝીયમમાં બેઠ તરીકે આવેલી પરંતુ મહાજનની માગણી ઉપરથી પાછી મોકલવામાં આવી હતી અને તે ચિર્છીઆના મહાજને ધામધૂમથી આંહી પધરાવી છે એમ મે. મહાલકારી સાહેબને પુછતાં ખબર મળ્યા. તે મૂર્તિ ઉપરના લેખનું અક્ષરાંતર પણ મેળવી જોયું. આ મૂર્તિને સાફ કરતી વખતે લેખનો ઘણોખરો ભાગ ઘસી નાખ્યો છે તેથી અત્યારે અક્ષરો બહુજ ઝાંખા થઈ ગયા છે. આ લેખ મ્યુઝીયમના છાપેલા લીસ્ટમાં નંબર ૧૧૭મે જસદણના પેટામાં મુકેલ છે તેથી તેને ઠેકાણે તેવી નોંધ કરી સુધારો કરી લીધો.

આ મૂર્તિઓ ઉપરના લેખનું ઐતિહાસિક વિવેચન જરૂર પુરતું નીચે આપ્યું છે.

નં. ૧૭-૪ ત્રિમળનાથની મૂર્તિ ઉપરનો. સમય — વિ. સં. ૧૫૧૧ જ્યેષ્ઠ વદિ ૯ (૨વી).

ભાવાર્થ — બલુસાળી દુહાની બાર્યા આપ આપના પુણ્ય માટે તેના પુત્ર માંડણ તથા હમીરે શ્રી ત્રિમળનાથનું પ્રિય કરાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા ખરતર ગચ્છના જીન રાજ સુરિપદ ધારી શ્રી જીનભદ્રસુરોએ (વિ. સ. ૧૪૧૧થી ૧૫૧૪. ઇ. સ. ૧૧ પાનું ૪૯) કરાવી.

હાલ જે બલુસાળી જોડખ છે તેનું શુદ્ધ સંસ્કૃત સ્વરૂપ તરીકે આ લેખમાં માંડણાલિક એવું નામ આપેલ છે.

નં. ૧૮-શીતળનાથની મૂર્તિ ઉપરનો. સમય — વિ. સં. ૧૫૧૧ જ્યેષ્ઠ વદિ ૮ શનિ.

ભાવાર્થ — શ્રીમાત્રી શાતીના શેડીયા પોપા તેની બાર્યા દીલુ તેનો દીકરો દેવા અને તેની સ્ત્રી ગોમતી એ મળીને પુત્ર ધાવર તથા પુત્રી રતિ નિમિત્ત શ્રી શીતળનાથનું પ્રિય કરાવ્યું અને ભદ્રારક શ્રી જયપ્રભસુરીના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. રહેવાશી શ્રી પાઠણના.

નં. ૧૯-ચતુર્વિંશતી પટ્ટની મૂર્તિ ઉપરનો. સમય — વિ. સ. ૧૪૫૭ જ્યેષ્ઠ સુદી ૨ સોમ.

ભાવાર્થ — પદ્મીલાલના ઉકેશ (?) વંશના અને છાડ હર (?) જોત્રમાં ઉમ્મત થએલ મહં. મંડન નામના સ્ત્રીમિલ્લિના પુત્રે પોતાના આપના શ્રેયને માટે પાર્શ્વ ચતુર્વિંશતી પટ્ટ કરાવ્યો અને શાંતિસુરિ પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

નં. ૨૦-પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ ઉપરનો. સમય — વિ. સં. ૧૭૫૦ જ્યેષ્ઠ સુ. ૨ શુક્ર.

ભાવાર્થ — શ્રીમાલ જાતિના જગપાલના દીકરા સજ્જસિંહની બાર્યા સલખ-લુદેવી એ શ્રી પાર્શ્વનાથનું પ્રિય કરાવ્યું અને હંસમચ્છના શ્રી વીરસુરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

૨૩. ગઢ ઉર્ફે હિંગોળગઢ — આને માટે જરૂર જોઇતું વિવેચન સને ૧૯૦૫-૬ના વાર્ષિક રીપોર્ટ પાને ૫૮એ આપેલું છે તેથી આહી પુનરુક્તિ કરેલ નથી.

૨૪. લોયરા — જસદણ તામાનું જસદણથી ઇશાનમાં ૬ માઢ અને વિઝીઆથી નૈઋત્યમાં આશરે ૪ માઢ ઉપર આ એક નાનું ગામડું છે. આમથી દક્ષિણાદા પાદરમાં

ખોટાદ-જસદણ વચ્ચેની રેલ્વે લાઇનથી પશ્ચિમમાં એક નાનું બોયર્ડ છે અને તે બોયર્ડ ઉપરથી ગામનું નામ પણ બોયર્ડ પડ્યું હશે. આ બોયર્ડ ઉપર મકાન કરીને અલ્પારે ખાવો રહે છે.

બોયર્ડ ઉત્તર-દક્ષિણ રી. ૧૪-૪ ઇ. લાંબું છે અને પૂર્વ-પશ્ચિમ રી. ૧૦-૪ ઇ. પહોળું છે. સરેરાસ ઉંચાઇ રી. ૬-૧૦ ઇ. ની છે. ઉપરના ભાગના ટેકા માટે ચાર સ્થંભ વચ્ચેમાં કોતરેલા છે. આ મુખ્ય ભાગથી પશ્ચિમમાં બપોલના જેવું છે તે નિજ મંદીરના જેવું લાગે છે. તે રી. ૨-૮ ઇ. પહોળું અને રી. ૩-૧૧ ઇ. ઉંચું છે. નૈઋત્ય ખૂણામાં એક બોયર્ડ છે જે ઘણું લાંબુ છે પણ અત્યારે ખુરી દીધેલું છે તેથી અંદર વધુ આગળ જવાઈ નથી. અમુક ઉંડાઈ સુધી ગયા બાદ દીવો પણ રહી શકતો નથી. મ્હારી માન્યતા અનુસાર આ શિવ મંદીર હોતું જોઈએ. વાયવ્ય ખૂણામાં પણ બોયર્ડ જેવું છે તેથી વખતે આ ખૂંને પછવાડે મળતાં હશે એટલે તે નિજમંદીરની આસપાસ પ્રદક્ષિણા પણ હોય. નિજમંદીરની બહાર સામાસામી બીંતે બે ગોખલા છે તે હનુમાન તથા ગણપતિ માટે હોય એ બનવા જોગ છે. અત્યારે મૂર્તિ ક્યાંય નથી.

ધાર ઉપર દક્ષિણના પાદરમાં એક પાળીયામાં લેખ હોવાનો. નોંધ હતો પણ નિરપયોગી છે તેથી ઉપેક્ષિત કર્યો.

૨૫. સોમનાથ-ઉર્ધ્વ ધેસાસોમનાથ — જસદણ તાબાના પીપળીયા ગામથી અગ્નિ ખૂણા તરફ આશરે એક માઇલને અંતરે ધેસો નદીને કાંઠે આ દેવસ્થાનની જગ્યા છે. સાધારણ રીતે ત્યાં પૂજારી વર્ગ સિવાય ખીજી કોઈ રહેતું નથી. વખતે કોઈ સ્વામી સંન્યાસી સ્થાનની અલૌકિક શાંતિથી આકર્ષાઈ ત્યાં મહિનો માસ ટકી રહે છે અને સ્થાનની યથાશક્તિ સેવા બજાવી સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ પણ સાધે છે. આંહીના ૨ લેખ પૈકી એક નીલકંઠે મહાદેવનો વિ. સ. ૧૭૮૦ની સાલનો અને જગ્યાની બહાર પશ્ચિમમાં છુટા પડેલા સતીના પાળીયાનો વિ. સં. ૧૫૭૫નો છે.

નં. ૨૨-સમય — વિ. સં. ૧૭૮૮ શાગણ સુદ ૨.

ભાવાર્થ — પાદશાહ શ્રી મહમદશાહ (ઇ. સ. ૧૭૨૧-૧૭૪૮=વિ સં. ૧૭૭૭-૧૮૦૪) ના રાજ્યમાં ગજેંદ્રગર તથા દેવગરનું દેવળ કરાવેલ છે. અર્ચ ૩. ૬૨૫.

નં. ૨૩-સમય — વિ. સં. ૧૫૭૫ માગસર સુદિ ૨ સોમ.

ભાવાર્થ — જેસાના દીકરા સાગાની બાર્યા બાઈ જમણીયે સહગમન કીધું (સતી થઈ).

લેખ પત્રક પૈકીના આ બે લેખ સિવાય લેખ નં. ૨૨ વાળા નીલકંઠ મહાદેવના આરથી ઉત્તરમાં કાળી શાહીથી સંપ્રેક્ષે વિ. સં. ૧૮૫૦નો એક લેખ છે. આ લેખ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે. તેનું રચિંગ લેવાય તેમ ન હોવાથી અક્ષરોત્તર માત્ર કરી લીધી.

સમય — વિ. સં. ૧૮૫૦ માહ સુ. ૪ સોમ મધ્યાન સમય, અમૃત ઘટિકા.

બાવાર્ય — (ભાવનગરના) ઠાકોર શ્રી વપતસિંહજી (વખતસિંહજી) અરવાર ૧૦૦૦ને આશરે લખને, કામદાર, દીવાન, મુત્સદ્દી સહિત, મહાદેવ શ્રી સોમનાથ ની પૂજાએ આવ્યા હતા.

૨૬. ભડકી — (ભાણુ ખાયરની). આ ગામ જસહણુથી શુદ્ધ પૂર્વમાં આશરે ૮ ગાઉ અને ખાખરાથી ઇશાનમાં ૭ા ગાઉને અંતરે ઘેચો નદીના એક ફાંટા ઉપર આવેલું છે. આ ગામ ખાયરોના કબજામાં આવ્યા બાદ સહીસલામતી વગરનું ગણાતું અને વેપારી વર્ગ તેમાં ટકી શકતો નહીં. ૧૮મી સદીના અંતરમાં ત્યાં ભાણુ ખાયરની હાક વર્તતી હતી અને તે શુરવીર તેમજ નિડર હોષને આસપાસના મુલકમાં લુટફાટ કરી ત્રાસ વરતાવતો હતો. તેના નામ ઉપરથી અત્યારે પણ ભાણુ ખાયરની બડકીને નામે ઓળખાય છે. એની ધૃષ્ટતા માટે દુહો બોલાય છે કે —

બાબા ત્હારી બકરી કોઇ ન ઝાસે કાન

ખરીયાં રહોતી ખાઇ ગયો ભડકી વાજો ભાણુ.

બાબા — તે ગાયકવાડી સુબાનું ઢુંકું નામ છે.

ગામથી ઉત્તરમાં એક ઉંચા ડુંગરા ઉપર ભાણુ ખાયરનો ગઢ છે તે જોયો. ગઢને ચારે ખુણે કોઠા છે અને ઇશાન તરફનો ભાગ હજી આબાદ છે. ગઢ ઉ. દ. ૧૪૫ કમ લાંબો અને પૂ. પ. ૧૨૫ પહોળો છે. વચમાં નાનું ઢાકું છે અને તેમાં ઉતરવાને પગથીયાં છે.

૨૭. જસહણુ — આંહીના ૪ લેખ પૈકીનો ગોમટીયા પીર વાજો લેખ સને ૧૮૦૫-૬માં મળ્યો નહોતો તે માટે ફરી આ વખતે પણ તપાસ કર્યો પણ મળ્યો નહીં. આંહીના પાંચ પૈકી નાં. ૨૪-૨૫-૨૬ એમ ત્રણ જે હજી મોજુદ છે તેનાં રચિંગ લીધાં (આંહીના નાં. ૨૭-૨૮ વાળા બે આ મ્યુઝીયમમાં જ છે). આંહીથી પાંચ ગાઉ ઉપર મદાવા નામના ગામડા પાસે ધાર ઉપર મદાવેશ્વરનું જુનું મંદીર છે એમ આંહીના માજી કામદાર રા. રા. બોજાનાથ બાઇની સુચના ઉપરથી ત્યાં જઈ લેખ વિગેરે માટે તપાસ કર્યો પણ મળ્યો નહીં, મંદીર આસપાસ ગઢ હશે તેનો અમુક ભાગ હજી ટકી રહ્યો છે.

નં. ૧૪-સમય — વિ. સ. ૧૨૯૧ માધ વદી ૫.

બાવાય — “ શ્રી જયસિંહદેવે સહજમપુર બાંધવા માટે દર માસે ૬ દ્રમ આપ્યા.
સર્વ અંદની હયાતી સુધી બધાએ પાળવું.”

દાન આપનાર જયસિંહદેવ કોણ એ સવાલનું નિરાકરણ નિશ્ચયાત્મક થઇ શકે તેમ નથી. વિ. સ. ૧૧૯૨ એટલે કે ઇ. સ. ૧૧૩૬ના અરસામાં જયસિંહદેવ નામનો કોઇ પ્રસિદ્ધ રાજા થયાનું જ્યેષ્ઠામાં આવતું નથી. પ્રસિદ્ધ સિદ્ધરાજ જયસિંહ (ઇ. સ. ૧૦૯૪-૧૧૪૩)નો સમય ૧૨મી શતાબ્દીનો છે જ્યારે આ દાન લેખનો સમય ૧૩મી શતાબ્દીનો છે. તેમજ જુનાગઢના રા' કાવટનો દીકરો રા' જયસિંહ ઇ. સ. ૧૧૫૨માં ગાદીએ આવેલ છે ખરો. પરંતુ ઇ. સ. ૧૧૩૦-૫૩ સુધીમાં તો તે ગાદી ઉપર રા' મેપો રાજ્ય કરતો હતો (કાડી-યાવાડ સર્વ સંગ્રહ પાનું ૩૯૯-૪૦૦). પરિણામે દાન આપનાર જયસિંહદેવ કયો એ નિર્ણયિત થવા પ્રયત્નમાં સાધનો અભાવે આપણી પાસે નથી.

સહજમપુર એ હાલનું સેજકપુર ગામ હોવું જોઇએ. આ સેજકપુર માટે ઇ. સ. ૧૧૧૨માં લખ્યું છે કે “ જોહિલો મારવાડમાંના લોણી નદી ઉપરના ખેરગઢમાંથી રાઠોડો-ના કાઠયાથી પ્રાંતમાં આવ્યા એ વખતે તેમનો સરદાર સેજકજી હતો. તેણે પોતાની કુંવરી વાજમ કુંવરના જુનાગઢના રા' કવાહના કુંવર રા' ખેંબાર વેરે પરજાવી હતી. રા' કવાટે તેને પંચાલમાં શાહપુર તથા ખીજાં બાર ગામ જગીરમાં આપ્યાં. સેજકજીએ એ પ્રદેશમાં એક નવું ગામ વસાવી તેનું, પોતાના નામ ઉપરથી સેજકપુર નામ પાડ્યું ને ત્યાં પોતાની રાજધાની કરી.

દ્રમ — દ્રમ શિકાના વિવેચન પ્રસંગે કેમ્પબેલ કૃત બોમ્બે ગેઝેટીઅરમાં લખ્યું છે કે અષ્ટૈશ્વ શિકાને દ્રમ કહેવામાં આવતા. તેજ અંધમાં પાને ૨૦૧મે દ્રમને હાલના આલતા નાણા સાથે સરખાવતાં આશરે ૧ શીલોંગના ૧ દ્રમનું પ્રમાણ આપે છે.

છેવટમાં સહજમપુર બનાવવા માટે આપેલા દાન સંબંધી લેખનો પૃથ્થક સેજકપુરથી આંહી ક્યારે અને કોણ લખ્યું હતો એ કદપી શકાતું નથી. પરંતુ એટલી તો લેખવાળા રચનાની બાબત પ્રગલ્ભતા ખરી કે ગમે ત્યાં રખડી રઝળી તુડી જવાને બદલે રાજ્ય ગઢમાંની સર્વ માન્ય કાળુપીરની જમામાં ખુદ દરગાહના મકાનમાંજ વાયવ્ય ખૂણા તરીકે ચણાઇ જઇને સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ સાધવાને તે શક્તિવાન થયો.

નં. ૧૫-સમય — વિ. સ. ૧૮૮૯ ચૈત્ર સુ ૧૦.

બાવાય — વિ. સં. ૧૮૮૬ના કારતક સુ. ૧૦ વાર ગુરના રોજ જસદણનો ગઢ

ખાચર શ્રી ચેલા વાળસુરે ચલાવ્યો છે. સને ૧૮૮૫ના ચૈત્ર સુ. ૧૦ દિને પુરણ થયો છે.

નં. ૧૬ — તદન ધસાઈ મએલ તેમજ અરપટ છે. અક્ષરો પણ કોઇ અમરુ માણસે કાતરેલા હોય એમ લાગે છે. કાંઈપણ સાર્ય વાંચી શકાતું નથી.

ગોમટીયા પીરનો જે લેખ મળ્યો નહોતે તેનું અગાઉ લીલેજી રજિમ ધ્યુઝીયમમાં છે તે જોતાં તે લેખમાં હાલની ‘ પટીઆર ’ ઝોડખનું સંસ્કૃત રૂપ પદ્યારાજી આપેલ છે. સંવત ૬ બીજી કાંઈ હકીકત ઉપયોગી નથી.

નં. ૧૭-સમય — ૧૧૬મા વર્ષમાં ભાદ્રપદ વદિ ૫. ૧૨૬ વર્ષ એટલે નહિવાનના શક સંવતનું વર્ષ ૧૨૬૨ સમજવાનું છે. ઇસ્વી સનની ગણતરીએ ઇ.સ. ૨૦૪ની સાલ આવે છે.

ભાવાર્થ — રાજા મહા ક્ષત્રપ સ્વામી રૂદ્રસેનના સમયમાં આ સત્ર મૌનસ ગોત્ર વાળા ખરના પુત્ર પ્રનાથક અને તેના પુત્રના ભાઈઓએ ઉડાવ્યું.

આ લેખમાં ક્ષત્રપ વંશના ઉત્તરોત્તર પાંચ રાજાઓનાં નામો આપેલ છે.

રાજા મહા ક્ષત્રપ ભદ્રમુખ સ્વામિ ચલન (ઇ. સ. ૧૦૦-૧૩૦).

રાજા ક્ષત્રપ સ્વામી જયદામા (ઇ. સ. ૧૩૦-૧૪૦).

રાજા મહા ક્ષત્રપ ભદ્રમુખ સ્વામિ રૂદ્રદામા (ઇ. સ. ૧૪૦-૧૫૮).

રાજા મહા ક્ષત્રપ ભદ્રમુખ સ્વામિ રૂદ્રસિંહ (ઇ. સ. ૧૮૦-૧૮૬).

રાજા મહા ક્ષત્રપ સ્વામિ રૂદ્રસેન (ઇ. સ. ૨૦૦-૨૨૦).

આ લેખ રોયલ એસીઆરીક સોસાઈટીના બોમ્બે બ્રેનચના જરનલના વોલ્યુમ ૮ નં. ૨૪માં પાને ૨૬૪મે છપાએલ છે પણ તેમાં પાઠ ફેર થયો છે. ક્ષત્રપ વંશી રાજાઓ અને તેના શિક્ષા લેખો વિશેનો લેખ માછ ક્યુરેટર સ્વ. વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્યે તૈયાર કરેલ, જેના મન્યમાં પ્રસિદ્ધિમાં આવશે તેમાં આ લેખમાંના પાઠ ફેર વિશે વિસ્તારથી લખેલું છે તેથી આંહી લગાણ બધથી વિશેષ લખવાનું મોકુફ રાખ્યું છે.

સર્વ રાષ્ટ્રનો અર્થ સંદિગ્ધ છે પણ જે જમાએથી લેખ વાળો પથ્થર મળ્યો હતો તે જમા તપાસતાં તળાવ અર્થ વધુ બંધ એસતો લાગે છે. આસપાસ બધે કુદરતી ટેકરીઓ છે અને એકાદ બાળુએ બંધ બાંધ્યાથી તળાવ થઇ શકે એમ અત્યારે પણ સંભવે છે.

નં. ૧૮-સમય — વિ. સં. ૧૫૭૦ શ્રાવણ સુદિ ૨ સોમ.

ભાવાર્થ — શ્રી નારાયણની મૂર્તિ કરાવી. મૂર્તિ કરાવનારનું નામ વિઝેર કાંઠ નથી.

... છેવટમાં આ સાલની મુઆફરી દરમીયાન જે જે સ્ટેટો તેમજ ગૃહસ્થો તરફથી મળે
જે મદદ તથા અવકુળતા મળી છે તેને માટે તેને સ્ટેટોના સત્તાધિકારીઓના તેમજ અન્ય
ગૃહસ્થોના ઉપકાર માની આ રીપોર્ટ પુરા કરું છું.

તા. ૩૦-૧-૧૫

મુ. રાજકોઠ.

આચાર્ય ગિરજાશંકર વટસભાજી

મયુરદર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

વ્યાંક ર.

મુકામ પત્રક સને ૧૯૨૪-૨૫
સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલ ફરમીયાન બેઝેલાં સ્થળોનું વિગતવાર પત્રક.

તારીખ.	વાર.	નંબર.	મામ કે રખબરું નામ.	કેડલા માઉ	જવાનો હિફ્થ.	લેખ મળ્યા.			વિશેષ શું બેસું તથા મેળબું.	સીમાફ.
						ફેફ્ફુ	ફિટ	ફેફ્ફુ		
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
૧૮-૧૧-૧૪	શુક્ર	૧	જુનાગઢ	૨૬૬ ૨૨૨	આર્ક. સર્વેના વેરનું સરકબના સુપરી. મે. બાંગરકર સાહેબ સાહે.	૦	૦	૦	બોર કેવી પાસેનો લાખા મેડી રૂપ બોરો તથા આસપાસ બોદકામ કરવા લાયક જમા તપાસી.	
૨૭-૧૧-૧૪	સોમ	૨	વેરાવલ	"	"	૦	૦	૦	હેખોનાં રથજો બેપ્પ.	
૨૪-૧૧-૧૪	મંગળ	૩	પાટણ	૧	"	૦	૦	૦	"	
					તથા સોમનાથનું જુનું મંદીર બેસું.					

રવિ	રાજકોટ	રેલ્વે રસ્તો	પાછા						
૧૯-૧૧-૧૪									
૧૯-૧૨-૧૪	પાલીતાણા	"	શિત્રુંખના લેખો છાપવા	૭	૮	૪	અથા લેખોનું લીસદ છાપાવવા નૈન ક- મિટિને બળામણ કરી.		
૨૪-૧૨-૧૪	રાજકોટ	"	પાછા						
૧૯-૨-૧૫	મહીકા	૨૥	મુકામ				પાદરમાં તપાસ, કોઠા ભેંચો.		
૨૧-૨-૧૫	ગઢકા	૨૥	મુકામ				વાસુદેવીની જગો, પ્રભુ પગલાંની જગો તથા હરેશ્વરનું મંદીર ભેંચું.		
૨૪-૨-૧૫	હડમતીયા	૨	રસ્તો						
"	અંડારીયા	૧૥	"						
"	બાડલા	૧૥	મુકામ				ધાર ઉપરનો કોટ તથા, ગેલ માતા પાસેની વાવ જુની ભેંચ.		
૨૪-૨-૧૫	આલુંદપુર	૩	મુકામ; દેવળ જેવા				અનંતેશ્વરનું દેવળ ભેંચું. પાળાયા તથા જુની મૂર્તિઓ ભેંચ.		
૨૬-૨-૧૫	ત્રોખારી	૨	વાવ તથા દેવળ જેવા મુકામ				તળાવ, મંચમુખી વાવ, ગણેશ વાવ અને મદીરા જુનાં ભેંચાં, આલુંદપુરને માર્ગે આવતાં પરબડીનાં દેવળ ભેંચાં.		
૨૭-૨-૧૫	સણોસરા	૧૥	રસ્તો						

શનિ	લીમોરા :	રોકત; તપાસ માટે	લીમની ધરા જોઈ.
૧૭-૧-૧૫	૧૩	૧૥	૦ ૦ ૦
"	૧૪	૨	૦ ૦ ૦
૧૮-૧-૧૫	૧૫	૦૥	૦ ૦ ૦
"	૧૬	૦૥	૦ ૦ ૦
"	૧૭	૧	૦ ૦ ૦
"	૧૮	૧	૦ ૦ ૦
"	૧૯	૧૥	૦ ૦ ૦
૩-૩-૧૫	૨૦	૧	૦ ૦ ૦
"	૨૧	૧	૦ ૦ ૦
૫-૩-૧૫	૨૨	૧	૦ ૦ ૦
૧-૩-૧૫	૨૩	૧૥	૦ ૦ ૦
"	૨૪	૧૥	૦ ૦ ૦
૬-૩-૧૫	૨૫	૩	૦ ૦ ૦
૧૦-૩-૧૫	૨૬	૨	૦ ૦ ૦

પાદરમાંના પાળીયા જોયા.

બોયર જોયું તથા માપ કર્યું.

નદીને સામે કાઠેના પાળીયા તપાસ્યા

પાદરમાંનું જીવું મંદીર જોયું.

૧૭-૩-૧૫	પ્રશ્ન	ક્રમ	વાવડા	૧	રસ્તો	૦	૦	૦	•
"	"	૩૬	કોદડડા પીકા	૧	સુકામ; તપાસ માટે	૦	૦	૦	છત્રીમાંના પાળાયા જોયા.
૧૮-૩-૧૫	સુર	૩૭	ખાતપુર	૧	રસ્તો	૦	૦	૦	•
"	"	૩૮	જસદણ	૧	સુકામ; બેખ ૪ માટે	૩	૦	૧	સિકકે: ૧ ઓન્ટોનીનસ પાયસ્ટો જોયો તેનું લાખ ઉપર રમિંગ લીકું.
૧૯-૩-૧૫	શુક	૩૯	ખાંડાવાર	૧	દાત્રપના બેખની રચાનિક જગા જોવા	૦	૦	૦	બેખનું સ્થળ જોયું. પાસેના તળાવના ખડામાં જુની વાવ જોઈ.
"	"	૪૦	ખાખજાવડ	૧	આકાશુ સાગર જોવા	૦	૦	૦	•
"	"	૦	જસદણ	૧	પાછા	૦	૦	૦	•
૨૦-૩-૧૫	સોમ	૪૧	અળીયાણું	૩	રસ્તો	૦	૦	૦	•
"	"	૪૨	કડકા	૧	"	૦	૦	૦	•
"	"	૪૩	મદાવા	૧	મદાવેશ્વરનું મંદીર જોવા	૦	૦	૦	મંદીર તથા ફરતો ગદ જોયો; બેખ નથી.
"	"	૦	કડકા	૧	પાછા	૦	૦	૦	•
• • "	"	૦	અળીયાણું	૧	"	૦	૦	૦	•
"	"	૦	જસદણ	૩	"	૦	૦	૦	•

લેખ પત્રક

સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલ દરમીયાન પાલીતાણા તેમજ

આલો નંબર	ગામનું નામ	ચોકસ રચણ.	લેખનો પથર					
			લાંબો ઉંચો શી. ઈ.	પહોળો આડો શી. ઈ.	જાડો શી. ઈ.	જમીનથી ઉંચો શી. ઈ.	જાત.	રૂંઠ વિગત
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
૧	પાલી-તાણા શત્રુંગપ કુંગર ઉપર	આદેશ્વરના મંદિરમાં પેસતા ડાબી બાજુનો મ્હોટો.	૪-૨	૧-૭૧	ભીંતમાં	૨-૭	આનીટ	કાળો
૨	"	" " નાનો	૦-૮	૦-૬	"	૪-૭	આરસ	ધોળો
૩	"	" જમણી બાજુનો મ્હોટો	૨-૭	૧-૭	"	૨-૮	"	"
૪	"	" નાનો જમણો	૦-૬૧	૦-૪૧	"	૫-૩	"	"
૫	"	" નાનો ડાબો	"	"	"	"	"	"
૬	"	સદશ્વ દુરમાં પેસતાં જમણી બાજુએ ભીંત ઉપરનો	૦-૭	૦-૮	"	૪-૫૧	"	"
૭	"	" સામે જમણી બાજુનો	૨-૫૧	૦-૨૧	૦-૭	૧-૦	"	"
૮	"	" સામે ડાબી બાજુનો	"	"	"	૧-૧	"	"

૩.

સને ૧૯૧૪-૧૫.

જસદણ આરકોડ વિભાગમાંથી મળેલા લેખોનું વિગતવાર પત્રક.

પ્રકલેખ.								બાજત.	રીમાફ.
લાંબો ઠાંબો શી. ઇ	પહોળો આડો શી. ઇ.	પાકિ પાકિ	પાકિમાં અક્ષર.	સી.પિ.	ભાષા.	સાક્ષ વિ. સં.	નવે ક જુને		
૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯
૪-૨	૧-૭૧	૮૭	૪૮	દેવ.	સંસ્કૃત	૧૬૫૦	જુને	યાત્રા કરી	એપીઆ. શીઆ. ઈડીકા વે. ૨૦જુ. પાટ ૧૦ પાટ. ૫૦ નં. ૧૨
૦-૮	૦-૯	૧૫	૨૦	"	ગુજ.	૧૬૧૫	"	"	"
૨-૭	૧-૭	૫૪	૪૪	"	સં.	૧૫૮૭	"	જીલ્લોદાર કરાંચો.	" પાટ ૯ પાટ. ૪૨ નં. ૧
૦-૬	૦-૪૧	૬	૮	"	ગુજ.	૧૭૮૬	"	યાત્રા ફાધી	"
"	"	૮	૧૨	"	"	"	"	"	"
૦-૭	૦-૮	૧૨	૧૮	"	સં.	૧૬૯૬	નવે	પાર્શ્વનાથનું ખિંમરપાટનું	" પાટ ૧૦ પા. જુ ૭૨ નં. ૩૧
૧-૧૦૧	૦-૨૧	૩૪	૫-૬	"	"	૧૭૧૦	"	સહઅકૂટની સ્થાપના કરી	" પાટ ૧૦ પા. જુ ૭૩ નં. ૩૩
૧-૬	"	૪૨	૮-૬	"	"	"	"	"	" પાટ ૧૦ પા. જુ ૭૩ નં. ૩૬

૯	પાલી- તાણા શરૂંગર ઉપર.	આદેશરના ડેરાની દક્ષિ- ણમાં સમેત શિખરના ડેરા સામે ડેરા નં. ૧૫ તથા ૧૬ વચ્ચે.	૨-૧૦	૧-૦	બીતમાં	૬-૨	ભુખરે	ધોળા
૧૦	"	આદિનાથની પશ્ચિમ અમલીમાં વાયુ કાણુ તરફ ડેરા નં. ૨૬૬ની મૂર્તિ ઉપરનો.	૦-૨૧	૧-૪	"	૨-૮૧	આરસ	"
૧૧	"	આદિનાથના મંદિરથી ઉત્તર તરફ પાશ્વેજ ભે- નાની સાદી ડેરા છે તે ૧ ગ્રામશરીમાં દક્ષિણ બીને.	૦-૬૧	૦-૨૧	"	૨-૨	કુબડી	"
૧૨	"	આદેશર અમવાનની પસાડીનો.	૦	૦	"	૦	આરસ	"
૧૩	"	ગ્રોમુખજીની મૂર્તિની પસાડીનો દક્ષિણ આગુનો.	૦-૬	૫-૫	૦	૨-૭	"	"
૧૪	"	પુંડરીકજીની પસાડીનો.	૦-૬	૩-૧૦	બીતમાં	૦-૮	"	"
૧૫	"	અદ્વૈતજીના મંદિર બહાર જમણી આગુ બીને.	૦-૬	૧-૨	"	૫-૪	"	"
૧૬	"	આદેશરથી અમિ ગુણે નવા આદેશરના મંદિરમાં વાયવ્યમાં ઉભી મૂર્તિની બેસણીનો.	૦ ૩	૧-૪	"	૧-૪૧	"	"
૧૭	વિંછીઆ	ગામમાં ડેરાસરમાંની વિભાગનાથની પીતળની પ્રતિમાની પાછળનો.	૦-૭૧	૦-૪૧	૦-૧	છટી	પીતળની	પીળા
૧૮	"	" " " "	"	૦-૪૧	"	"	"	"
૧૯	"	સુવિંશતી પટ્ટી	૦-૮	૦-૩૧	"	"	"	"

૨-૧૦	૧-૦	૨૨	૧૦	દેવ.	સંસ્કૃત	૧૬૫૦	નવો	મૂર્તિ કરાવી
૦-૨	૧-૨	૩	૨૭	"	"	૧૪૩૦	જુનો	"
૦-૫૫	૦-૧૦	૮	૧૬	"	"	૧૬૨૦	નવો	મહાવીર દેવ કુલિકા કરાવી
								એપીઆરીઆ ઈડીકા વો. ૨જી પાર્ટ ૯ પાઠ ૪૮ નં. ૪.
૦-૪	૪-૪	૫	અનિ- મમિત	"	"	૧૫૮૭	"	આદિનાથના બિંબની સ્થા- પના કરી
								" પાર્ટ ૯ પા- નું ૪૭ નં. ૨.
૦-૫	૫-૫	૬	"	"	"	૧૬૭૫	"	"
								" પાર્ટ ૧૦ પા- નું ૬૩ નં. ૧૮.
૦-૪૧	૧-૪	૫	૧૮	"	"	"	"	બિંબ કરાવ્યું
૦-૬	૧-૨	૬	૨૫- ૨૬	"	"	૧૬૮૬	જુનો	અદ્ભુતજીના મંદિરનો જીર્ણો દ્વાર કરાવ્યો
								" પાર્ટ ૧૦ પા- નું ૭૨ નં. ૨૯.
૦-૩	૧-૪	૫	૩૨	"	"	૧૩૪૩	નવો	મૂર્તિ કરાવી
૦-૭	૦-૪૧	૭	૭-૮	"	"	૧૫૧૧	જુનો	વિમળનાથ- નું બિંબ કરાવ્યું.
૦-૬	૦-૪	૬	૮-૯	"	"	"	"	શિવનાથ- નું બિંબ કરાવ્યું.
૦-૬	૦-૩૧	૫	૮	"	"	૧૪૫૩	"	પાર્શ્વ ચ- તુર્વિંશતી પદ કરાવ્યો.

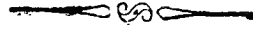
૨૦	વિંઝીઆ	જસદણમાંથી કણુખીના ધરમાંથી નીકળેલી પાચ્ય- નાથની પ્રતિમા જે હાલ આંહી છે તેનો દેરા- સરમાં.	૦-૭	૦-૩૧૧	૦-૨	છૂટી	પીતળની પીળી	
૨૧	ભોખરા	ગામના દક્ષિણાદ્ય પાદ- રમાં ધાર ઉપરના પા- ળીઆનો.	૪-૦	૧-૬	૦-૪	દાટેલો	ધંટીયો	રતું- અડો
૨૨	મેઘા સોમનાથ	ની જગોમાં નીલકંઠે મ- હાદેવનો આરશાખ ઉ- પરનો.	૦-૬૧૧	૨-૨	ભોતમાં	૪-૩	,,	કાળો
૨૩	,,	ની જગોથી પશ્ચિમમાં અદાર છુટો એકલો સ- તીનો પાળીયો છે તેમાંનો.	૩-૩	૧-૨૧	૦-૬૧૧	દાટેલો	ભુખરો	ધોળો
૨૪	જસદણ	કાળુપીરની જગામાં દર- ગાહના મકાનને વાયવ્ય પુણે પીલરમાંનો	૧-૧૧	૨-૦	ભોતમાં	૧-૭	,,	,,
૨૫	,,	દરબારગઢની દોદીના દરવાજામાં દક્ષિણ આગુનો.	૨-૧	૧-૦	,,	૭-૪	ધંટીઓ	,,
૨૬	,,	દોદીના દરવાજાની અદાર ઉપરાદી આગુએ પાળીયો (જસમતીયાનો) છે તેનો.	૪-૬	૨-૦	૦-૬	ખોડેલો	ભુખરો	,,
૨૭	,,	ખાંડાધાર પાસેથી મળેલો ક્ષત્રપ વંશનો પ્રાચીન.	૧-૧૦	૭-૦	૧-૧	જમીન ઉપર	કાળમોંઠ	રતું- અડો

૦-૫૧	૦-૩૧	૪	૫-૬	દેવ.	સંસ્કૃત	૧૩૫૦	જુને	પાર્શ્વનાથનું શિંખ કરાવ્યું
૦-૬	૧-૫	૩	૧૦	ગુજ.	ગુજ.	૧૮૦૩	"	અરપટ
૦-૬૧	૨-૨	૬	૧૮	"	"	૧૭૬૮	"	પાદશાહ શ્રી મહમદશાહ ના રાજ્યમાં ગર્જેદ્રગર તથા દેવ- ગરતું દે- વળ કરા- વેલ છે.
૦-૮	૧-૨	૫	૮	"	"	૧૫૭૫	"	જેસાના દી- કરા સાગાની વહુ જમણી સતી થઈ.
૧-૪	૧-૦	૮	૧૦	દેવ.	સં.	૧૨૬૨	"	જયસિંહ દેવે સહજગ- પુર આંધવા માટે દર માસે ૬ દ્રમ આપ્યા.
૧-૦	"	૧૨	૭-૮	ગુજ.	ગુજ.	૧૮૮૬ ૧૮૮૮	"	ગદચણાઓ
૦-૧૦	૨-૦	૪- ૫	?	?	?	?	"	?
૧-૮	૩-૭	૬	૨૦- ૨૩	ક્ષત્રપ સમયની	સંસ્કૃત	શક સં. ૧૨૬	"	સત્ર કરાવ્યું આ ભેખ હાલ વોટસન મ્યુઝી- યમમાં ઉત્તરઓ- શરીમાં પશ્ચિમાદી આજુએ છે.

આંક ૪.

સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલ એટલે તા. ૧-૪-૧૪થી તા. ૩૧-૩-૧૫ સુધીમાં
વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટ્રોપોલોજીમાં જે સામાન સંગ્રહિત થયો છે
તેનો વર્ગવાર નોંધ.

વર્ગ ૧ લો.

ભુસ્તર વિદ્યા.

આ વર્ગમાં કાંઈ પણ આ સાલ દરમીયાન સંગ્રહિત થયેલું નથી.

વર્ગ ૨ જો.

પ્રાચીન શોધ.

લેખનાં રખિંગો.

૧ થી ૧૮ સાલ દરમીયાનની ડીરટ્રો- કટમાથી લેખિતનાં રખિંગો. જુઓ લેખ પત્રક આંક ૩ જો.	આજમ કચુરેટરે છાપી લીધાં.	૧૯૧૪-૧૫ની સાલ દરમીયાન.
--	-----------------------------	---------------------------

શિક્ષાઓ.

ક્ષત્રપ વંશના.

નામ.	કિંમત	તારીખ
૧ રૂપાના નંગ ૧ અરુપદ-ધસાએલા.	રૂ. ૮-૬-૮	૧૮-૧૧-૧૪

ગુપ્ત વંશના.

૧ સકંઠગુપ્ત કમાદિલનો	રૂ. ૦-૨-૦	૧૮-૧-૧૫
----------------------	-----------	---------

૧	સ્કંદગુપ્ત કમાદિત્યનો	રૂ. ૦-૩-૪	૧૮-૧૧-૧૪
૩	કુમારગુપ્ત મહેન્દ્રાદિત્યનો	રૂ. ૦-૧-૦	૧૮-૧-૧૫
૪	અરપદ્મ-સંદિગ્ધ.	"	"

પ્રાચીન પરચુરણ.

૧	મથૈયાં નં. ૧ હસકી ધાતુનાં	મે. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર સાહેબ તરફથી ભેટ હા. ડે આ. પો. એન્ટ ઇનચાર્જ હજુર એકાઉન્ટસ.	૧૩-૭-૧૪
૨	કાપીપણ નં. ૨	રૂ. ૦-૧૨-૦	૨૩-૧૧-૧૪
૩	હન્ડો પોર્ટુગીઝ શિક્કો નં. ૧	રૂ. ૦- ૧-૬	૧૮-૧૧-૧૪

મુસલમાન આદશાહોના.

૧	ચોરસ આદશાહી ધસાએલો	રૂ. ૦-૧૨-૦	૧૮-૧-૧૫
૨	" હસકી ધાતુનો	રૂ. ૧- ૦-૦	"
૩	" ઝીણો આછો ગોળ	રૂ. ૦- ૨-૦	૧૬-૩-૧૫

મુસલમાની ધાતના હિંદુ રાજાઓના.

૧	ગ્વમશાહી નવી દળની કોરી ૧ સોનાની.	મે. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર સાહેબ તરફથી ભેટ હા. ડે આ. પો. એન્ટ ઇન ચાર્જ હજુર એકા- ઉન્ટસ.	૧૩-૭-૧૪
૨	" રૂપાની	"	"
૩	દીવાનશાહી કોરી ૧ વિ. સં. ૧૮૭૭ની	"	"
૪	રાણાશાહી કોરી ૧	"	"
૫	ગ્વમશાહી અરધી કોરી	"	"
૬	દીવાનશાહી અરધી કોરી	"	"
૭	રાણાશાહી "	"	"
૮	રાણાશાહી ૫૦ કોરી	"	"

૯	કચ્છ ભુજનું પાંચીયું (પાંચ કોરીનું) ખેંગારજીનું વિ. સં. ૧૯૫૪નું.	૩. ૦-૧૨-૦	૧૮-૨-૧૫
---	--	-----------	---------

રૂપીઆ હિંદુસ્તાનમાંનાં.

૧	એક રૂપીઆ પોર્ટુગીઝનો હિં- દુસ્તાન માટેનો ઇ. સ. ૧૯૧૨નો.	૩. ૧-૦-૦	૮-૧-૧૫
---	--	----------	--------

રૂપીઆ હિંદુસ્તાન બહારનાં.

૧	સ્ટ્રેઇટ સેટલમેન્ટસ માટેનો ૫૦ સેન્ટનો ઇ. સ. ૧૮૯૬નો	૧-૨-૦	૯-૯-૧૪
---	--	-------	--------

૨	ઇટાલીનો વિક્ટોરીઆ ઇમેન્યુઅલ ૩મ્મનો સોમાલીઆ માટેનો ઇ. સ. ૧૯૧૦	૧-૦-૦	૨-૧૨-૧૪
---	---	-------	---------

અરબી રૂપીઆ હિંદુસ્તાન બહારનાં.

૧	પોર્ટુગીઝનો ઇમેન્યુઅલ ૨મ્મનો ૨૦૦ રેસનો	૦-૧૦-૦	૯-૯-૧૪
---	---	--------	--------

પાવલાં હિંદુસ્તાન બહારનાં.

૧	કવીન વિક્ટોરીઆનો ૬ પેન્સનો ઇ. સ. ૧૮૮૨નો	૦-૬-૦	૯-૯-૧૪
---	--	-------	--------

બેઆનો હિંદુસ્તાન બહારની.

૧	કવીન વિક્ટોરીયાની ત્રણ પેની ઇ. સ. ૧૮૭૫ની	૦-૩-૦	૯-૯-૧૪
૨	„ ઇ. સ. ૧૯૦૧ની	„	„
૩	કવીન વિક્ટોરીયાની ચાર પેની ઇ. સ. ૧૮૭૯	૦-૪-૦	૧-૧૦-૧૪

એકબાની હિંદુસ્તાન બહારની.

૧ એક સેન્ટ ઇસ્ટ આફ્રિકા અને યુગન્ડા પ્રોટેક્ટોરેટનો જર્મોર્ગ પાંચમાનો ઇ. સ. ૧૯૧૧નો	વાંકાનેરના દ્વપતરામ જટાશંકર મહેતા તરફથી બેટ	૩૦-૭-૧૪
---	---	---------

પાઠ હિંદુસ્તાન બહારની.

૧ મોરીશીયસ માટેનો કીનનો એક સેન્ટ ત્રાંબાનો ઇ. સ. ૧૮૮૮નો	અમસરાના મેઘાણી ધરમચંદ એચર તરફથી બેટ	૯-૬-૧૪
---	---	--------

ત્રણ હોકડા.

૧ જામશ્રી વિભાજનો ત્રણ હોકડાનો વિ. સં. ૧૯૨૮નો	મે. એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર તરફથી બેટ હા. કે. આ. પો. એજન્ટ ઇન ચાર્જ હજુર એકાઉન્ટસ	૧૩-૭-૧૪
---	---	---------

બે હોકડા.

૧ જામશાહી બે હોકડાનો નવી દબનો	”	”
૨ શ્રી સોરઠ સરકારનો વિ. સં. ૧૯૬૪નો	અમસરાના મેઘાણી ધરમચંદ એચર તરફથી બેટ	૯-૬-૧૪

હોકડા.

૧ જામ શાહી જુની દબના નં. ૩	મે. એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર તરફથી બેટ હા. કે. આ. પો. એજન્ટ ઇન ચાર્જ હજુર એકાઉન્ટસ.	૧૭-૧૩-૧૪
----------------------------	--	----------

૧ જામશાહી ત્યાર પછીના નં. ૨	”	”
૨ જામશાહી નવી દબનો નં. ૧	”	”
૪ મુંગરોળી જુની દબના નં. ૩	”	”

૫	માંગરૌળી નવી ઢગતા નં. ૩	મે. એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર તરફથી બેટ હા. ડે. આ. પો. એજન્ટ ધાન ચાર્જ હય્દર એકાઉન્ટસ.	૧૩-૭-૧૪
૬	પાળીયાદ વાળા જુના નં. ૩	"	"
૭	રાણાશાહી જુનો નં. ૧	"	"
૮	ખીરસરા વાળા નં. ૩	"	"
૯	નીલવળા વાળા નં. ૩	"	"
૧૦	વડેદ વાળા લાંબ ચોરસ નં. ૩	"	"
૧૧	સો, ગો, તથા મુરખમુખી નં. ૩	"	"
૧૨	ગોડશાહ ટુંકા ફેરના નં. ૩	"	"
૧૩	ખંભાળાના મડા નં. ૩	"	"

મુસલમાની દોકડા.

૧	પાળીયાદના મુસલમાની નં. ૩	"	"
---	--------------------------	---	---

દોકડા પરચુરણ.

૧	લાંબા મડા ચપટા નં. ૩	"	"
---	----------------------	---	---

ત્રાંખીઓ.

૧	જામશાહી ત્રાંખીઓ નવી ઢગ- નો નં. ૧	"	"
૨	રાણાશાહી ત્રાંખીઓ નં. ૧	"	"

પા દોકડા.

૧	રાણાશાહી પા દોકડા નં. ૧	"	"
---	-------------------------	---	---

વર્ગ ૩-૪-૫-૬.

વનસ્પતિ વિદ્યા, પ્રાણી વિદ્યા, ખેતીવાડી તથા યંત્ર શાસ્ત્ર,
આ ચારે વર્ગમાં આ સાતમાં ક્રાંતિ સંગ્રહિત થયેલ નથી.

(૫૨)

વર્ગ ૭ મો.

હુન્નર કારિગીરી.

ખલ્લુરી વિગેરેનો.

- ૧ જૈન મંદિરામાં વપરાતી કુમાસ- પાત્રીતાણાના જૈન કાર- ૩૧-૩-૧૫
દાર ખડની ગંઢેલી સાવરણી. ખાના તરફથી ભેટ.

માટીનો.

- ૧ રાત્રી માટીનો ડબો દીવો બાળ- રા. નટવરલાલ મગનલાલ ૧૪-૫-૧૪
વા માટેનો. અંતાણી તરફથી ભેટ.

લાકડાનો.

- ૧ ફેલ્ડીંગ રીયાલ પુસ્તક રાખવા- આંખરણુ તામે ફરસર- ૭-૬-૧૪
ની છેડી. ના રહીશ ટપુ માંડણુ
તરફથી ભેટ.

વર્ગ ૮-૯.

કપડ વણાટ તથા શીવણુ સરત.

આ બંને વર્ગમાં આ સાલ દરમીયાન કાંઈ સંગ્રહિત થયું નથી.

વર્ગ ૧૦ મો.

પુસ્તકો.

હિંદી.

નામ	કર્તા	વેચાતા કે ભેટ	તારીખ
૧ ખાનાચાર્ય માલા પ્રથમ પ્રકાશ-મુલાધાર	મીનાપ્પા બંકાયા	રૂ. ૪-૦-૦	૨૧-૫-૧૪

ગુજરાતી.

- ૧ જીનાગઢ-ગીરનારનો જોસુખલાલ પ્રભુલાલ ૩.૦-૨-૬ ૧-૧૨-૧૪
ભોમીયો દેશાઇ
- ૨ ગુજરાતીનો દીવાળીનો ગુજરાતી પ્રેસ બેઠ ૨૧-૧૦-૧૪
સચિત્ર અંક
- ૩ બુદ્ધિપ્રકાશ પુ. ૬૨ ગુજરાત વર્નાક્યુલર રા. રા. તનસુખ- ૧૩-૨-૧૫
અંક ૧ લો જાને. સોસાઇટી રામ મનસુખરામ
૧૯૧૫ ત્રિપાઠી તરફથી
બેઠ

ઈંગ્લિશ.

- ૧ ઇંડીયન એન્ડ્રીકવેરી સર રીચર્ડ કાર્નાક ટે. વાર્ષિક રૂ. ૧૦ના સને ૧૯૧૪-
વો. ૪૭ પાર્ટ ૫૪૨ થી મુદ્રણ અને ડી. આર. બરજુથી ૧૫ માં પ્રતિ
૫૪૮, ૫૫૦ તથા વો. આંડારકર. માસે
૪૪ પાર્ટ ૫૫૨-૫૫૭.
- ૨ ઇંડીયન એન્ડ્રીકવેરીના પ્રોફે. એચ. એમ. બેઠ ૧-૧૨-૧૪
વિષયની અતુલ મહિ- બદ સાહેબે લખા-
કા વો. ૩૦ થી ૩૬ વેલી
એટલે સને ૧૯૦૧
થા ૧૯૧૦ સુધીના-
ની લખેલી.
- ૩ એપીગ્રાફીઆ ઈંડિકા સુપરીન્ટેન્ડન્ટ ઓ- વાર્ષિક રૂ. સાલ દરમિયાન
વો. ૧૦ પાર્ટ ૮મો ટીશ ઇંડીઆ પ્રેસ બરજુથી
વો. ૧૧ પાર્ટ ૭-૮ મુખ્ય.
વો. ૧૨ પાર્ટ ૧-૨
- ૪ એપીગ્રાફીઆ ઈંડિકા ,, ૬-૦-૦ ૧૯-૧૨-૧૪
વો. ૨ પાર્ટ ૯-૧૦
- ૫ વેરલ્ડન સરકલ આર્ટ્સ- ડી. આર. આંડારકર બેઠ ૨૯-૪-૧૪
આલોજીકલ ડીપાર્ટ- સુપરી.
મેન્ટનો માર્ચ ૧૯૧૩
સુધીનો રીપોર્ટ.

૬	નોર્થન સરકારમાંના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ બ્રેડ	૧૪-૬-૧૪
	હિંદુ અને બુદ્ધ કીર્તિ	
	સ્થભોના સુપરીન્ટેન્ડન્ટનો વાર્ષિક રીપોર્ટ	
	૧૯૧૨-૧૩નો	
૭	ફ્રાન્ડીઅર સરકારની સુપરી.	૧૭-૮-૧૪
	આર્કે. સર્વેનો સને	
	૧૯૧૩-૧૪નો રીપોર્ટ	
૮	સધર્ન સરકારના આ. , ,	૨-૧૦-૧૪
	કે. ડીપાર્ટમેન્ટનો	
	૧૯૧૩-૧૪નો રીપોર્ટ	
૯	સધર્ન સરકારના આસી. આસી. , ,	”
	સુપરીન્ટેન્ડન્ટ ઓફ સુપરી.	
	એપીઆરીનો ૧૯૧૩-૧૪નો રીપોર્ટ	
૧૦	બર્મા આર્કે. ડીપાર્ટમેન્ટ. , ,	૯-૧૦-૧૪
	નો ૧૯૧૩-૧૪નો રીપોર્ટ	
૧૧	આર્કે. સર્વે ઓફ ઈંડી- ડાયરેક્ટર , ,	૧-૧૨-૧૪
	આનો ૧૯૦૯-૧૦ નો જનરલ રીપોર્ટ	
૧૨	અજમેરમાંના રજપુતાના સુપરી. , ,	૭-૧૨-૧૪
	મ્યુઝીયમનો ૧૯૧૨-૧૩ નો રીપોર્ટ	
૧૩	આર્કે. સર્વે ઓફ ઈંડી- ડાયરેક્ટર , ,	૨૧-૧૨-૧૪
	આનો ૧૯૧૦-૧૧ જનરલ નો રીપોર્ટ	
૧૪	એન્ડીક્રીટીઝ ઓફ ઈ- , ,	”
	ડીઅન ટીએલ	
૧૫	સારનાથમાંના આર્કે. ના દયારામ , ,	૭-૧-૧૫
	મ્યુઝીયમનું કેલેલોગ રવાની.	

૧૬	કુર્ગમાંના શિક્ષા ક્ષેત્રો એપીગ્રાફીઆ કલુર્ગી- ટીકા વો. ૧૩૦	ખી. લુઇ રાઇસ	બેટ	૧૮-૨-૧૫
૧૭	ઇસ્ટર્ન સરકલની આ- કે. સર્વેનો ૧૯૨૯-૧૪ નો રીપોર્ટ.	સુપરી.	૧૩	૧-૩-૧૫
૧૮	એથ્રીક્લચરલ યુલેટીન નં. ૭૦ અને ૭૧	એએ. ડીપાર્ટ.	૧૨	૧૪-૫-૧૪ ૧૫-૬-૧૪
૧૯	ઇન્વેસ્ટીગેશન ઓન યુ- સરવેન્ડ ઇન યુનાઇટેડ ટ્રાવીન્સીઝ	ડો. જી. વોલ્ટર લેધર	૧૩	૨૧-૧૨-૧૪
૨૦	કાડીયાવાડ પોલીટીકલ એજન્સી ગેઝેટ વો. ૫૨. નં. ૧૪-૫૩ વો. ૫૩ નં. ૧-૧૨	કાડી એજન્સી ઓફીસ	૧૭	સાલ દરમિયાન

આચાર્ય ગિ. વ.

મ્યુ વો. મ્યુ.

(૫૭)

આંક ૫.

સને ૧૯૧૪-૧૫

એટલે તા. ૧-૪-૧૪થી તા. ૩૧-૩-૧૫ સુધી વર્ષ ૧ નું

સરવૈયું.

જ	ઉ
૫૭૧૩૧-૮-૭૧ શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડ. _____	૧૪૦૦૦-૦-૦ શ્રી વઢવાણ સ્ટેટ ૩૧૭૦૦-૦-૦ શ્રી સરકાર ઢા. એન- ન્સી ટ્રેઝરી.
૫૭૧૩૧-૮-૭૧	૪૧૮-૧-૮ શ્રી સરકાર ઢા. પોસ્ટલ સેવીંગ્સ બેંક. _____
આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ ફ્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.	૫૭૧૨૮-૧-૮ ૩-૫-૧૧૧ સીલક બાફી રોકડી. _____
	૫૭૧૩૧-૮-૭૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ
ફ્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

આ સરવૈયું તથા ખાતાવહી તપાસી મેળવતા બરાબર લાગે છે. તા. ૨૫-૫-૧૫
મુ. રામકોઠ.

હરખલાલ શંકરભાઈ બક્ષી
બે. મુ. વ. પ્રાણ સ્ટેટ.

અમુલખરાય વિ. વજેશંકર વોરા
મુખ્ય વકીલ મુળવાળા સ્ટેટ.

(૫૬)

આંક ૬.

શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડની સ્થિતિ અભ્યાસનારું સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલ
એટલે તા. ૧-૪-૧૪થી તા. ૩૧-૩-૧૫ સુધી વર્ષ ૧નું

સરવૈયું.

જ	ઉ
૫૭૭૧૨-૦-૪ શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડ.	૧૮૪૩-૬-૧૧૧ અરચ સાલ દરમીઆન.
૧૧૫૨-૧૪-૫ ઉપજ સાલ દરમીઆન	૧૧-૧૦-૦ કંટીજન્ટ અર્ચ.
૧૦૭૧-૧૪-૨ વ્યાજના	૧૦૮-૧૪-૦ છપામણી ,,
૭૬-૩-૯ વહાવ લોન	૩૪-૧૫-૦ ડગલા ,,
નોટોનો	૯-૧૦-૩ ડેડસ્ટોક ,,
૪-૧૨-૬ પરચુરણ	૧૮-૫-૦ ટપાલ ,,
વેચાણના	૧૫૦૫-૪-૪ પગાર ,,
૧૧૫૨-૧૪-૫	૧૯-૧૩-૬૧૧ પરચુરણ ,,
	૩૮-૧૧-૦ પુરતક ખરીદી.,
	૯-૩-૬ શિક્ષા સંગ્રહ ,,
	૨૬-૪-૦ સામાન દુરસ્તી ,,
૫૮૯૭૪-૧૪-૯	૫૬-૧૦-૯ મુસાફરી ,,
આચાર્ય ગિરજાશંકર વટલસલજી	૧૮૪૩-૬-૧૧૧
ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.	૫૭૧૨૮-૨-૮ આશામીવાર લેણા.
	૨૪૦૦૦-૦-૦ વહવાણ રટેલ.
	૩૧૭૦૦-૦-૦ એજન્સી ટ્રેડરી.
	૪૨૮-૨-૮ પોસ્ટલ સે. એક
	૫૭૧૨૮-૨-૮
	૩-૫-૧૧૧૧ મોલક આફી રોકડી
	૫૮૯૭૪-૧૪-૯
આચાર્ય ગિરજાશંકર વટલસલજી	
ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.	

આ સરવૈયું ખાતાવહી તથા વાહિયારો વિષે તપાસી જોતાં અમોને જરાજર લાગે છે.
તા. ૧૫-૫-૨૫ મુ. રાજકોટ.

હુરખલાલ શંકરજી બક્ષી

જો મુ. વ. ધ્રોળ રોડ.

અમુલબરાય વિ. વજેશકર વોરા

મુખ્ય વકીલ મુળવાળા રોડ.

આંક ૭.

વોલસન મ્યુઝીયમ ઓફ એ-ટીકવીટીઝનો સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલનો હીસાબ.

ઉ

૧૧-૧૦-૦ કંટીન્નંટ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૬-૧૩-૯ કાગળો

૦- ૪-૦ કાગળ ચીકણા કવર માટે ધા ૮૧૧ પા. ૧૦૬

૦-૧૨-૬ કુલરકેષ ધા ૫ રતલ ૫૪ પા. ૧૦૬

૦-૧૧-૩ કુલરકેષ ધા ૫ રતલ ૧૨ પા. ૧૦૬

૦- ૨-૦ બ્લોટીંગ પેપર નં. ૨ પા. ૧૧૦

૦-૧૨-૦ બ્લોટીંગ પેપર ભડા ૭૦ રતલી ધા ૧ પા. ૧૧૦

૨- ૦-૦ કુલરકેષ આંકેલા સાંકડી લોટીના રતલ ૧૨ રીમ ૦૧
પા. ૧૧૩૧- ૪-૦ કુલરકેષ આંકેલા પહોળી લોટીના રતલ ૧૪ રીમ ૦૧
પા. ૧૧૩

૧- ૦-૦ અમદાવાદી લેખ છાપવાના ધા ૨ પા. ૧૨૦

૦- ૦-૦ નોટ બુક વિગેરે

૦- ૪-૦ ચીટ્ટી બુક પા. ૧૦૬

૦- ૨-૦ મેમેરેન્ડમ બુક પા. ૧૨૦

૧- ૧-૦ કવર નોટ પેપર

૦- ૬-૦ ઓશીશીયલ કવર નં. ૫૦ પા. ૧૦૩

૦- ૫-૦ નોટ પેપર પેટી ૧ પા. ૧૦૬

૦- ૬-૦ ચોરસ કવર નં. ૧૦૦ પા. ૧૨૦

૦- ૨-૬ કાંક

૦- ૧-૦ ઓ. નંબર ડાઉન ૧ પા. ૧૦૬

૦- ૧-૬ રીલીફ પેન ડાઉન ૦૧૧ પા. ૧૦૬

૦- ૫-૦ બોર્ડ ૧ ભડું સફેદ પા. ૧૦૬

૨- ૪-૦ બુક બ્લેક શાહીની બાહલી ૧ પા. ૧૧૦

૦- ૩-૦ કાંકાં નં. ૧૨ પા. ૧૧૩

૦- ૦-૯ ગુંદ

૦- ૦-૩ પા. ૧૧૭

૦- ૦-૬ પા. ૧૧૮

૦-૦-૯ દડી, દોરા આંટલી વિગેરે

૦-૦-૩ સોષ તથા દડી પા. ૧૧૧

૦-૦-૩ આંટલી ૧ પા. ૧૧૧

૦-૦-૩ આંટલી ૨ પા. ૧૧૨

૦-૦-૩ ટાઇમ ટેબલ પાલીતાણા આશ્રુતું પા. ૧૧૮

૦-૫-૦ મીજુઅલીનું અંડલ ૧ પા. ૧૧૫

૦-૦-૩ મીજુ પા. ૧૨૨

૧૧-૧૦-૦

૦-૦-૦ છપામણી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૧૧-૧૦-૦ સને ૧૯૧૩-૧૪ના વાર્ષિક રીપોર્ટની છપામણી

૩-૮-૦ સને ૧૨-૧૩ના રીપોર્ટના એડવાન્સ આપેલ તેમાંથી

ખીલના આદ્યતાં મુજરા પાછા આવ્યા તે આદ્ય

૧૦૮-૧૪-૦

૩૪-૧૫-૯ ડગલા ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૨૩-૮-૬ ડગલા ત્રણે નોકરોને પા. ૧૧૮

૧૧-૭-૩ કમરઅંધ તથા પાંધડી ત્રણે નોકરોને પા. ૧૧૫

૩૪-૧૫-૯

૯-૧૦-૩ ડેડરટોક ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦.

૩-૪-૦ રેસાવાળા આંકડામાં નવો પાટ ગંખાવતાં પા. ૧૧૪

૪-૧૦-૦ ઉપર માટેની મજૂરી વિગેરેના સુતારના પા. ૧૧૪

૧-૬-૩ ટ્રંક ૧ ઈંચ ૨૪ની મુસાફરીમાં દફતર રાખવા માટે પા. ૧૧૬

૦-૬-૦ તાળાં નં. ૩ નાનાં પા. ૧૨૦

૯-૧૦-૩

૧૮-૫-૦ ટપાલ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૩-૮-૦ પરચુરજી કવર પત્તાં ટીકીટ વિગેરે સાલ દરમીયાન

૦-૭-૦ કોનોલોજી ઓફ ઇંડીઆ રજીસ્ટર બુક પોસ્ટથી મોકલતાં

પા. ૧૦૯

૧૧-૬-૦ રીપોર્ટોં ચલવતાં

૫-૧૨-૦ સને ૧૯૧૨-૧૩ના રીપોર્ટોં ચલવતાં પા. ૧૧૦

- ૨- ૦-૦ સને ૧૯૧૨-૧૩ના રીપોર્ટો ચલવતાં પા. ૧૧૦
 ૦- ૨-૦ પા. ૧૧૪
 ૩- ૮-૦ સને ૧૯૧૩-૧૪ની સાલના બજેટમાં સમાસ પુરતા
 ચલવતાં પા. ૧૨૧

૧૧-૬-૦

- ૦- ૯-૦ વી. પી. ચાર્જીસ
 ૦- ૪-૬ રા. જોડાકાલને પા. ૧૧૧
 ૦- ૨-૬ લીરટની તકલ ૧ વી. પી. પા. ૧૧૩
 ૦- ૨-૦ રા. તનચુખરામને વી. પી. પા. ૧૧૬

૦- ૯-૦

૨-૧૦-૬ તાર

- ૧- ૬-૬ શેક આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને પા. ૧૧૭
 ૦-૧૦-૦ આજમ કયુરેટરને પા. ૧૧૭
 ૦-૧૦-૦ કલકત્તા એપીડી મંગાવવા પા. ૧૧૮

૨-૧૦-૬

- ૦- ૭-૦ રજીસ્ટર્ડ ઇન્સ્યુરન્સથી શિક્ષા મોકલતાં ડી. આર. ભાંડારકરને
 પા. ૧૨૨

૧૮-૧૫-૬

- ૦- ૧૦-૬ વી. પી. ચાર્જીસના મુજરા આવતાં જમા થએલ તે આદ

૧૮- ૫-૦

૧૫૦૯- ૪૪ પગાર ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૧૧૩૫- ૦-૦ આજમ કયુરેટરનો પગાર વિગતે

૯૦- ૦-૦ માહે માર્ચ ૧૯૧૪નો પગાર

૧૦૪૫- ૦-૦ એપ્રિલ ૧૯૧૪થી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ સુધીનો પગાર
 માસ ૧૧નો રૂ. ૯૫ લેખે

૧૧૩૫- ૦-૦

૧૨૦- ૦-૦ શેખ હુસેન લાલુનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૧૦ લેખે

૧૦૮- ૦-૦ ડા. જીરામ ગોવિંદજીનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૯ લેખે

૯૬- ૦-૦ મદ જીવરામ તથુનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૮ લેખે

૪૧-૮-૪ સ્પે. કારકુનનો પગાર વિગતે

૧૧-૧૦-૦ માર્ચ ૧૯૧૪ તા. ૨થી ૯ તથા તા. ૧૬ થી ૩૧
દી. ૨૪ પા. ૧૦૪

૨-૮-૦ એપ્રીલ ૧૯૧૪ તા. ૧ થી ૫ દી. ૫ પા. ૧૦૬
૮-૧૧-૬ મે ૧૯૧૪ તા. ૧૪થી ૩૧ દી. ૧૮ પા. ૧૧૫
૭-૦-૦ નવે. ૧૯૧૪ તા. ૧થી ૧૪ દી. ૧૪ પા. ૧૧૫
૧-૧૨-૫ ડીસે. ૧૯૧૪ તા. ૧૧થી ૨૪ દી. ૧૪ પા. ૧૧૬
૫-૧૪-૫ ફેબ્રુ. ૧૯૧૫ તા. ૧૮ થી ૨૮ દી. ૧૧ પા. ૧૨૨

૪૨-૮-૪

૭-૧૨-૦ ભત્તું પટ્ટાવાલાને વિગતે

૩-૦-૦ માર્ચ ૧૯૧૪ તા. ૨થી ૯ તથા તા. ૧૬ થી ૩૧
દીવસ ૨૪નું રોજ ૧ ના ૦-૨-૦ લેખે પા. ૧૦૪

૦-૮-૦ એપ્રીલ તા. ૧ થી ૪ પા. ૧૦૬
૧-૬-૦ નવે. દી. ૧૧નું પા. ૧૧૫
૧-૧૦-૦ ડીસે. દી. ૧૩ પા. ૧૧૮
૧-૪-૦ ફેબ્રુ. દી. ૧૦નું પા. ૧૨૨

૭-૧૨-૦

૧૫૦૯-૪-૪

૧૯-૧૩-૬૧૧ પરચુરણ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૦-૧-૫ દીવાસળીનું ખંડલ ૧ પા. ૧૦૫

૦-૯-૩ ફાનસ માટે

૦-૯-૦ ગોળા ૧ પા. ૧૧૪

૦-૦-૩ વાટ ૧ પા. ૧૦૫

૧૦-૧૫-૬ ગ્લાસલેટ વિગતે

૨-૧૦-૧૦ ડબ્બો ૧ પા. ૧૦૬

૨-૧૧-૦ ડબ્બો ૧ પા. ૧૧૨

૨-૧૨-૧૦ ડબ્બો ૧ પા. ૧૧૫

૨-૧૨-૧૦ ડબ્બો ૧ પા. ૧૨૦

૧૦-૧૫-૬

૦- ૮-૦ સાવરણી

૦- ૪-૦ નં. ૧૨ પા. ૧૦૮

૦- ૪-૦ નં. ૧૨ પા. ૧૨૦

૦- ૦-૯ ચાક કાચ સાફ કરવા પા. ૧૧૬

૨- ૪-૦ નોકરો ત્રણને કુત્રી પ્રા. ૧૦૮

૨- ૬-૦ પાણકોરૂં વિગતે

૧- ૪-૦ પાણકોરૂં રમાલ માટે હાથ ૯ પા. ૧૧૦

૧- ૨-૦ ,, ,, પા. ૧૧૬

૨-૧૩-૦ બારીઓને કાચ નંખાવતાં

૨- ૮-૦ પા. ૧૧૨

૦- ૫-૦ પા. ૧૧૬

૦- ૧-૯ સુપડી ૧ કચરો ઉસડવા પા. ૧૧૩

૦- ૧-૦ સોનાગેર રબિંગ માટે પા. ૧૧૮

૦- ૦-૩ સાચુ

૦-૦-૭૧૧ ડાબલી એક દીનની તથા ગુંદ

૦- ૦-૪૧૧ ડાબલી પા. ૧૧૮

૦- ૦-૩ ગુંદ પા. ૧૧૭

૧૯-૧૩-૬૧

૩૮-૧૧-૦ પુસ્તક ખરીદી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૦

૪- ૦-૦ ગાનાચાર્યમાળા પા. ૧૦૬

૦- ૨-૦ કાર્તિકી પંચાગ પા. ૧૧૪

૬- ૪-૦ એપીગ્રાફીઆ ઇંડિકા વો. ૨જી પાર્ટ ૮ અને ૧૦ પા. ૧૧૮

૨૮-૫-૦ ઇંડીયન એન્ટીકવેરી અને એપીગ્રાફીઆ ઇંડિકાનું વાર્ષિક ભરણું

પા. ૧૧૬

૩૮-૧૧-૦

૯- ૩- ૬ શિક્ષા સંગ્રહ ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૧

૨- ૮-૦ મેધાણી ધરમચંદ પાસેથી રૂપાના અર્વાચીન નં. ૫ પા. ૧૧૩

૦- ૪-૦ ચાર પેની પા. ૧૧૪

૦-૧૨-૦ કાર્યાપણ નં. ૨ પા. ૧૧૬

૦-૧૦-૦ ક્ષત્રપ તથા ગુપ્તના નં. ૩ પા. ૧૧૬

૦- ૧-૬ છન્ડો પોર્ટુગીઝ ત્રાંખાનો ,,

૧- ૦-૦ વિક્ટોરીઓ ઇમેન્યુઅલ ડબ્લનો ,,

૧- ૦-૦ રીપબ્લીક પોર્ટુગીઝનો પા. ૧૨૦

૦-૧૨-૦ ભમશાહી પાંચીયું પા. ૧૨૩

૧-૧૨-૦ આદશાહી ચોરસ નં. ૨ ,,

૦- ૨-૦ ગુપ્તનો ૧ રૂપાનો ,,

૦- ૪-૦ ગુપ્તના ૨ ત્રાંખાના ,,

૦- ૨-૦ આદશાહી પાવણું પા. ૧૨૪

૯-૩-૬

૨૬- ૪-૦ સામાન દુરસ્તી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૧

૧-૧૪-૦ વાજીંત્રને ચામડાં મઢાવતાં ડમગરને પા. ૧૦૭

૨૦- ૦-૦ વાજીંત્રો સાફ કરી પોલીશ કરી તારખાંધી આપવાના પા. ૧૦૭

૪- ૬-૦ સ્પીરીટ મેથીલેટેડ શીશા ૫ પા. ૧૨૨

૨૬-૪-૦

૫૬-૧૦-૯ મુસાફરી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૧

૪- ૫-૬ વાયવ્ય હાલારની મુસાફરી દરમીયાન ક્યુરેટર મારફત પા. ૧૦૫

૧૩-૧૫-૬ ઓર્કેસ્ટ્રોલકલ ખાતાના મે. સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબ સાથે
જુનાગઢ તથા વેરાવળ જતાં ક્યુરેટર મારફત (સ્પેશીયલ)

પા. ૧૧૬-૧૨૧

૩૨- ૭-૩ પાલીતાણે ખાસ જતાં ક્યુરેટર મારફત (સ્પેશીયલ) પા. ૧૧૯

૫-૮-૪-૬ જસદણ આટકોટ વિભાગની મુસાફરીમાં ક્યુરેટર મારફત
પા. ૧૨૪

૫૬-૧૦-૯

૧૮૪૩-૬-૧૧૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

ક્યુરેટર વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝ.

चक्रवर्ती महाराजाधिराज अशोक

लेखक

डै. वल्लभलाल हरिदत्त आचार्य-राजकोट.

ध. स. १९१६

આ પુસ્તક “ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં મણિલાલ હરજીરામ દેસાઈએ છાપ્યું
ને પ્રકટ કર્યું. સાસુત બિલ્ડિંગ, સર્કલ, કોટ, મુંબઈ.

ચક્રવર્તી મહારાજાધિરાજ અશોક

બુદ્ધ અને બૌદ્ધધર્મ*

બૌદ્ધધર્મ ધણે! જૂનો છે અને તે વેદવિરુદ્ધ ધર્મમાં ગણાય છે. તેના પ્રવર્તાવનાર બુદ્ધ છે. બુદ્ધનું પ્રાગટ્ય જૂદે જૂદે વખતે અને જૂદી જૂદી રીતે થયું મનાય છે. કેમકે બુદ્ધ એ વિષ્ણુનો ૧૦ મહાંયલો ૬ મો અને ૨૪ મહાંયલો ૨૧ મો અવતાર પણ છે. અવતારનો અમલ સાંપ્રત કાળમાં પ્રચલિત છે (અને તે જગન્નાથસ્થાને છે એમ કહેવાય છે.) વિષ્ણુને બુદ્ધનો અવતાર લેવાનાં પણ જૂદાં જૂદાં કારણો મનાય છે. ત્રિપુરાસુર નામનો દૈત્ય અગ્નિ, વાયુ, જળથી અભેદ એવી ૩ પુરી કરી, તેમાં રહેતો. તેની પુરીનું નામ જેમ ત્રિપુર હતું તેમ તેનું પોતાનું નામ પણ ત્રિપુર હતું. તેની સાથે દૈત્યવાચક અસુર રાજા મળીને ત્રિપુરાસુર એ નામથી તે પ્રખ્યાત હતો. તે શિવભક્ત હતો અને વરદાનથી મહોન્મત્ત થઈ ગયો હતો. ઇંદ્રાદિ દેવતાઓને રંજડતો. તેને શિવજી મારે તો મરે એમ હતું, તેમ શિવજી પોતાના ભક્તને મારે નહોં. તેથી દેવતા ગભરાણા અને શું કરવું એ વિચારવા લાગ્યા. છેવટ એમ ક્યું કે વિષ્ણુ પૃથ્વીમાં અવતાર લઈ વેદવિરુદ્ધ ધર્મ પ્રવર્તાવે અને ત્રિપુરાસુરને એ ધર્મનો બાધ દઈ તેને શિવભક્તિથી ચલિત કરે તો પછે તેને શિવજી મારે. વિષ્ણુએ બુદ્ધાવતાર ગ્રહણ કર્યો અને શિવજીએ ત્રિપુરાસુરને માર્યો. એ બાબતનું વર્ણન મહિદ્ધ સ્તોત્રના રથશોભીવંત એ શ્લોકમાં વર્ણવ્યું છે. શિવજીએ ત્રિપુરાસુરને કાર્તિક સુદિ ૧૫ ને દિવસે માર્યો છે. એ ૧૫ નું નામ ત્રિપુરી પુનમ કહેવાય છે. જુનાગઢમાં અમરજી દીવાનના કુટુંબમાં લક્ષ્મીશંકર દીવાનની હયાત સૂત્રી તેમના વિસાળ વંદામાં ત્રિપુર દાહોત્સવ કરતા હતા. તેમાં કાગળના ૩ કોડા ઉપરાઉપરી કરી છેકા કોડા ઉપર કાગળનો ત્રિપુરાસુર બેસાડી, આગળ મુમતી (મુખવસ્ત્ર) બાંધેલા કાગળના બે સાધુ બેસાડતા. ભાગવત પ્રથમસ્કંધમાં ૨૪ અવતારવર્ણન પ્રસંગે લખ્યું છે કે, કલિયુગમાં દેવતાના શત્રુઓને મોહ પમાડવા સારુ જનના પુત્ર બુદ્ધ નામે ઉત્કંઠા દેશમાં થશે. એક દેશાણે બુદ્ધને આજ્ઞાનના પુત્ર પણ લેખ્યા છે. તેણે વેદની અને તેના કર્મની નિંદા કરી છે. બુદ્ધાવતારનું એક વર્ણન એમ પણ લખ્યું છે કે, આયુ રાજને ૫ દીકરા હતા. તેમાં નહુપ, વૃદ્ધશર્મા, રજ, દંભ, અને વિપાટમા નામ હતાં. તેમાંના રજના ૧૦૦ પુત્ર રાજ્યે નામના થયા. એ રાજ્યેએ તપના બળવડે ઇંદ્રનો વૈભવ, ચક્ષુભાગ અને રાજ્યપર્યાંત લઈ લીધું. ઇંદ્રે જુદુસ્પતિની પ્રાર્થના કરવાથી તેણે ઇંદ્રને

* [“ગુજરાતી”ના અગાઉના દીપોત્સવીના ખાસ અંકમાં મહાન્ અશોક સંબંધી, આ સ્વર્ગસ્થ લેખકના લેખા પ્રકટ થયેલા છે. ત્યાર પછી બુદ્ધ સંબંધમાં તેમની તરફથી લખાયેલા આ લેખ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. અ. ગુ.]

† મગધ (અથવા બહાર)માં ગયાજવાળો પ્રદેશ. (સ. એ. મુ.)

અહાંસાંતિ અને પૌષ્ટિક કર્મ કરાવ્યું, અને વેદબ્રાહ્મ જન ધર્મમાં જઈને વેદવિરુદ્ધ શાસ્ત્ર રચ્યું. જે શાસ્ત્રવડે રજના પુત્રોને વિષયુએ બુદ્ધનો અવતાર લઈ વેદબ્રાહ્મ કર્યા અને તેથી વેદબ્રાહ્મ થયલાઓને ઇંદ્રે માર્યા. ગમે તેમ હો પણ અશોકે જે બૌદ્ધ ધર્મની કિપિઓ પોતાના લેખમાં કેતરાવી છે, તે બૌદ્ધધર્મ શુદ્ધોદનના પુત્ર શાક્ય મુનિ ગૌતમ બુદ્ધનો પ્રવર્તાવેલો છે. માટે આપણે તેની હકીકત લખશું.

શુદ્ધોદન-
સૂર્યવંશી ક્ષ-
ત્રિય રાજા
હતો. તેની
રાજધાની ની
નગરી ગંગા-
ના ઉત્તર ભા-
ગમાં કપિલ-
વસ્તુ કરીને
હતી. એ ક-
પિલવસ્તુ ક્ષ-
સ્કાબાદ જ-
ક્ષામાં ગંગા-
કાંડે કપિલ
મુનિના આ-
શ્રમ પાસે
હતું. ત્યાં જૈન
લોકોનું તીર્થ
કાંપિલ આજ
લગણ છે.*

શુદ્ધોદન-
ના વંશની
સવિસ્તાર હ-
કીકત “ધી
એની ક્વીટીઝ

સ્વ. વલ્લભજી હરિદન આચાર્ય

જન્મ વિ. સં. ૧૮૮૬

સ્વ. વિ. સં. ૧૯૬૭

ધનધી નેપાલ
તરાઈ એફ
આર્કાઓલો-
જીકલ સર્વે
એફ ઇડિયા”
ના ઇપીરીયલ
ન્યુસીરીઝ નં.
૫૫ ના પુસ્ત-
કમાં પૃ. ૧૭મે
તેનો આંખો
આંખો છે તે-
માંથી ઉપજ-
વી કહાડી છે.
તેનો સાર આ
પ્રમાણ છે:-
કપિલ વસ્તુના
રાજા જય-
સિંહને સિંહ-
હતુ નામે દી-
કરો હતો,
અને યંશોધરા
નામે ૧ દીકરી
હતી, તેમાં
દીકરો કોલીય-
વંશના રાજા

* કાંપિલમાં જૈન લોકો પોતાના ૧૩ મા તીર્થંકર વિમળનાથનું કલ્યાણ માને છે. પણ ફાલીયાનના લખવા મુજબ કપિલવસ્તુ બસ્તીના જલ્લામાં કહી નગરની આસપાસ હોતું નેહ્યે. (ઇ. તિ. ભાતુ પૃ. ૫૨ ની નોટ).

† આ નામ અને આગળ આવે છે તે એવા ભાઈઓનાં નામ બધાં ઓદન શબ્દોત્તર પદ્ધતિમાં છતાં ઓ કેમ ન થયો, તેને માટે શ્વશર્ય ચિત્રમાણિ કોશમાં આમ લખ્યું છે. શુદ્ધ ઓદનો વચ્ચે શકં ધ્વાદિત્વાત્ પરૂપં. એજ પ્રમાણે શુક્લોદનાદિ નામ સિદ્ધ થયાં છે. શકં ધ્વાદિગણ આશ્રિત ગણ છે.

દેવદાહની દીકરી કાંચનાને અને દીકરી પોતાના ભાઈના સાળા અંજન વેરે, એમ સામ-સામાં પ્રત્યુદ્ધાહની રીતે પરણ્યાં હતાં. સિંહહતુ અને કાંચનાને શુદ્ધોદન, શુકલોદન, અમૃતોદન, ધૌતોદન અને ધનિતોદન એમ ૫ દીકરા, પ્રમિતા અને અમૃતા એમ બે દીકરીઓ હતી. બીજી તરફ અંજન અને યશોધરાને સુપ્રભુદ્ધ અને દંડપાણિ એમ ૨ દીકરા અને માયા તથા પ્રભપતિ એમ ૨ દીકરીઓ હતી. આ બંને બેનો પોતાની કુંઈ કાંચના અને મામા સિંહહતુના દીકરા શુદ્ધોદનને પરણી. તેમ શુદ્ધોદનની બેન અમૃતા પોતાના ભાઈના સાળા સુપ્રભુદ્ધને પરણી. એ પણ સામસામ્ય હતું અને તે બંને મામા કુંઈનાં ફરજદ હતાં. શુદ્ધોદનને માયાદેવીને પેટે સિદ્ધાર્થ (બુદ્ધ) એક જ દીકરો થયો હતો. જે પાછો પોતાના મામા સુપ્રભુદ્ધ અને કુંઈ અમૃતાની દીકરી યશોધરા (બીજી)ને પરણ્યો હતો. તેને એક રાહુલ નામનો દીકરો હતો. શુદ્ધોદનને બીજી સ્ત્રી પ્રભપતિથી નંદ અને ઉપનંદ એમ બે પુત્રો થયા હતા.

બુદ્ધનો જન્મ ૬૦ સં પહેલાં ૬૨૩ વર્ષે થયો હતો. તેનું નામ શાક્યમુનિ અને ગૌતમ પણ હતું. તેમ તેનું પ્રથમનું નામ સિદ્ધાર્થ પણ હતું. બુદ્ધનાં આ બધાં નામ અમરકોશમાં ગણાવ્યાં છે. તે સાથે શાક્યસિંહ અને અર્કબંધુ પણ નામ લખ્યાં છે. અમર કોશમાં ઉપરછતું જોતાં સર્વજ્ઞ: સુગતો બુદ્ધો એ પહેલા પાદથી આરંભી માર્જિલ્લોકજિજ્ઞસ: એ છેલ્લા પાદવાળા પહેલા કાંડના પહેલા વર્ગના તેરમા શ્લોકમાં બુદ્ધ અને જિન એ બંને નામ એક જગ્યાનાં (બુદ્ધનાં) લખ્યાં છે, તેમ છતાં બૌદ્ધ (બુદ્ધનો) અને જૈન (જિનનો) એ બે પંથ ભ્રૂદા ભ્રૂદા કેમ થયા હશે, એનો ખુલાસો ટીકાકાર ટીક કરે છે. તે એ કે-એક સામાન્ય બુદ્ધનું નામ અને બીજું વિશેષ બુદ્ધનું નામ. સામાન્ય નામ સર્વજ્ઞ અથવા ઝર્જનનું છે અને વિશેષ નામ જૈનધર્મ પ્રવર્તાવનાર શાક્ય મુનિનું છે. તેનાં શાક્યસિંહ વગેરે નામો પણ છે. ટીકાકારે તેને બુદ્ધનો અવાંતર ભેદ કહ્યો છે, એટલે જૈન ધર્મ એ મુખ્ય અને જૈન ધર્મ તેનો અવાંતર ભેદ જણાય છે.

આ વિશે શુનરાતીમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે-પ્રથમ આપણા કેટલાક વિદ્વાનો તથા યુરોપિયન પંડિતો અનુમાન કરતા હતા, પરંતુ આખરે શોધખોળ ઉપરથી એ વાત સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે કે, જૈન ધર્મ એ કાંઈ બુદ્ધની શાખા નથી પરંતુ તેના કરતાં પણ અતિ ઘણો પ્રાચીન છે. બુદ્ધના આચાર્ય ગૌતમબુદ્ધને જૈનોના આચાર્ય માનવામાં આવતા નથી. જૈન લોકો મહાવીર જે છેલ્લા તીર્થંકર થઈ ગયા, તેના પહેલા ગણધર તરીકે ગૌતમ અથવા ઇંદ્રભૂતિને માને છે. અને તે જૈનના ગૌતમ અને બુદ્ધના ગૌતમ બે ભ્રૂદા છે. બુદ્ધના ગૌતમ ભત્રે ક્ષત્રિય હતા અને તેનું સંસારીપણાનું નામ સ્વાર્થ (સર્વાર્થ) સિદ્ધ હતું જ્યારે ગૌતમ (ઇંદ્રભૂતિ) ભત્રે બ્રાહ્મણ હતા. તેની માનું નામ પૃથ્વી તથા પિતાનું નામ વસુભૂતિ હતું અને મગધદેશમાં તેમનો જન્મ થયો હતો. ગૌતમ બુદ્ધની માનું નામ માયાદેવી, તથા બાપનું નામ શુદ્ધોદન હતું અને તેનો જન્મ નેપાળમાં થયો હતો. આ બે ગૌતમના હેવાલ જૈન તથા જૈન ધર્મ ગ્રંથોમાં છે.

જૈન સંપ્રદાય કાંઈ ગૌતમ સ્વામીથી ચાલ્યો નથી, પરંતુ અનાદિ કાળથી

આવ્યો આવે છે. તેના ખેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ થયા ને ૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર સ્વામી થયા. આ મહાવીર સ્વામી અને બુદ્ધ શાક્યસિંહ અથવા ગૌતમ સમકાલીન હતા પરંતુ એક ન હતા. જૈન ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે ૨૩ મા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથજીના સંતાનિયામાં પિહિતાશ્રવ નામના સાધુના બુદ્ધકીર્તિ નામના શિષ્ય હતા, તેમણે જૈન ધર્મ જોઈ કરતાં અતિ પ્રાચીન છે, એમ સિદ્ધ થયું છે. અમર-કોશમાં બુદ્ધનું નામ જિન કહ્યું છે તેથી કાંઈ જૈન ને જોઈ એક કરતા નથી. કારણ કે એ (જિન નામ) તેો વ્યુત્પત્તિદાર કહ્યું છે. જયતિ રાગદ્વેષશત્રૂનં ઇતિ જિનઃ એ જ પ્રમાણે મહાવીર સ્વામી માટે પણ સમજવું.

રાજ શુવપ્રસાદજી જૈનોએ મંગાવેલા બુલાસાના પ્રત્યુત્તરમાં લખે છે કે-

‘જૈન જોઈ મત એક નહિ હે, સનાતનસે ભિન્ન ભિન્ન ચલેઆવ્યે. જર્મની દેશ કે એક બંડે વિદ્વાનને ઇસ્કે પ્રમાણમે એક ગ્રંથ છાપા હે.’

બુદ્ધના મહા વિનયસૂત્રમાં તથા સમાન-કૃષ્ણ સૂત્રમાં મહાવીર સ્વામીને બુદ્ધના પ્રતિસ્પર્ધી કહેવામાં આવ્યા છે.

આ બધી હકીકતથી જોઈધર્મ અને જૈન ધર્મને કાંઈ સંબંધ નથી એમ જણાશે. વળી જો બુદ્ધની શાખા જૈન હોય તો તેના ધર્મના સિદ્ધાંતો મળતા આવવા જોઈએ. પણ તે મળતા આવતા નથી.

જૈન અને જોઈ મતમાં કેટલાક ઉપર ઉપરની વ્યાવહારિક વાતનું મળતાપણું જોઈને કેટલાક યુરોપિયનોએ એવું ધાર્યું કે, જૈન અને જોઈમતો આટલા મળતા જણાય છે તો એક બીજીથી જુદા નહી હશે. જોઈમતના શાસ્ત્રોમાં બુદ્ધના પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે અને જૈન સાધુઓ અથવા નિગ્રંથોના અગ્રેસરો તરીકે મહાવીરને તેમના પ્રસિદ્ધ નામ જ્ઞાતપુત્ર કરીને લખ્યા છે. એવું ગોત્ર જોઈઓએ અગ્નિવેશાયન કરીને લખ્યું છે, પરંતુ આ તેમનું લખવું અસત્ય છે. કારણ કે એ ગોત્ર તો એમના મુખ્ય ગણધર સુધર્માસ્વામી સાથે સંબંધ રાખે છે. મહાવીર સ્વામી બુદ્ધના સમકાલીન હતા. બીમ્બીસાર, તેનો પુત્ર અભયકુમાર તથા અન્નિતરાત્રુ, તરછવી, અને મલ્લીપુત્ર ગોસાલો. આ નામો બંને મતના પવિત્ર પુસ્તકોમાં જોઈએ છે. પાછળથી ખબર પડી છે, તેમજ જોઈ પીઠિકાથી માલુમ પડ્યું છે કે, વૈશાલીમાં મહાવીર સ્વામીના ભક્ત બહુ હતા. જૈન લોકો કહે છે કે, મહાવીર સ્વામીનો જન્મ વૈશાલીની પાસે થયો હતો અને આ નગરીના મુખ્ય અધિકારી સાથે મહાવીર સ્વામીનો સંબંધ હતો. એ પીઠિકાના વચનની સાથે બરોબર મળતાપણું આવે છે. આ સિવાય પણ પીઠિકામાં નિગ્રંથોનો મત, જેમ કે ક્રિયાવાદ, આત્મા નિત્ય છે, તેને કરેલા કર્મનું ફળ આ લોક પરલોકમાં ભોગવવું પડે છે, પાણીમાં ડૂબે છે, એવું નિગ્રંથો માને છે. એમ જોઈ શાસ્ત્રોમાં લખ્યું છે તે સંપૂર્ણ જૈન શાસ્ત્રો સાથે મળતું આવે છે. વળી જ્ઞાતપુત્રનું (મહાવીર સ્વામીનું) નિર્વાણ જોઈ લોકો પાવાપુરીમાં માને છે તે ખરું છે, ઇલાદિથી બુદ્ધ અને મહાવીર સ્વામી બે અલગ અલગ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે; અને બુદ્ધના મતથી જૈન મત પહેલાનો

છે, એમ પણ સિદ્ધ થાય છે. વળી રોકેટ બુક્સ ઓફ ધી ઇસ્ટના ૪૫ મા ભાગ તરીકે ઉત્તરાધ્યયન અને સુક્રતાંગતું ભાષાંતર કરનાર પ્રોફેસર હરમન જોશી અને પ્રો. મેક્સમૂલર પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે, બુદ્ધ સિદ્ધાંતોનું લખાણ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર સ્વામી) ૧ લા નિગ્રંથના અસ્તિત્વ સંબંધી આપણા વિચારોથી વિરુદ્ધ નથી. કેમકે બુદ્ધ ધર્મ જ્યારે શરૂ થયો ત્યારે નિગ્રંથ એક અગત્યની કામ હોવી જોઈએ. કારણ કે બુદ્ધ પીઠિકામાં નિગ્રંથોને વારંવાર વિરુદ્ધપક્ષવાળા કહ્યા છે. તેમ જ તેમાંના કેટલાકને બુદ્ધ મતમાં લીધા એમ પણ લખ્યું છે. નિગ્રંથે નવો ધર્મ ઉભો થયો, એવું લખ્યું નથી. આ વાતને વળી એક ટેકો મળે છે તે એ કે, બુદ્ધ અને મહાવીર સ્વામીના વખતમાં થયેલા ગોસાલોનું કહેવું એવું છે કે, માણસ જાતના ૬ ભાગ છે (જુલો બુદ્ધનું દીર્ઘ નિકાયનું સામાન્ય ફળ સૂત્ર) આ સૂત્ર ઉપર બુદ્ધ થોપે સુમંગળ વિલાસિની નામની ટીકા રચી છે. તેમાં મનુષ્યોના ૬ વિભાગોમાંના ૩ જ વિભાગમાં નિગ્રંથોનો સમાવેશ કર્યો છે. વળી જૈનશાસ્ત્રના મંત્રિગ્રમ (મધ્યમ) નિકાયના ૩૫ મા પ્રકરણમાં બુદ્ધ અને નિગ્રંથના પુત્ર સત્યકની સાથે ચર્ચાની વાત લખી છે, એથી પણ જૈન ધર્મ પહેલાં જૈન ધર્મ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. (શુ. તાં ૧-૧૨-૧.)

શાક્યમુનિ બુદ્ધની માનું નામ માયાદેવી હતું અને તે મરી જવાથી બુદ્ધને તેની માશી ગૌતમીએ પાળ્યા હોતો. બુદ્ધ સોળ વર્ષનો થયો, તેટલામાં તે ઘણું બળ્યો હતો. તેને રહેવાને માટે ત્રણ મોસમના ત્રણ મોહોલ તેના બાપે કરાવી આપ્યા હતા. તેને યશોધરા નામની સ્ત્રી હતી. તેને પેટે તેને છાકરો થયો, તેનું નામ રાહુલ પાડ્યું હતું. બુદ્ધને તેનો બાપ બહાર નીકળવા દેતો નહીં, પણ પ્રસંગે ત્રણ વેળા બહાર નીકળતું થયું, તેમાં શુદ્ધ, રોગી, અને મુડદું જોઈ તેનો બીજરૂપ વૈરાગ્ય અંકુરિત થઈ એકદમ વધી પડ્યો; તેથી તે પોતાની ૩૦ વર્ષની ભરજીવાનીની વયે આપથી છાનો રાતમાં થોડે ચઢી વનમાં નીકળી ગયો. ત્યાં તાપસી વૃત્તિ પાળી ધર્મોપદેશ કર્યો. દલ્યાદિ વાત થોડી મુદત ઉપર “બુદ્ધચરિત” નામના મથાળા નીચે ગુજરાતી પત્રમાં લખાણથી આવી છે. બુદ્ધ એક વડના ઝાડ નીચે બેઠેલો, ત્યાં તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને હું બુદ્ધ (બોધ પામેલો=જ્ઞાનવાન) છું, એમ તેને જણાયું. (બી. સી. ૫૮૯.) એ વખતે બુદ્ધના મોંમાંથી પહેલાં વાક્ય “ધર્મ કુરુ ધર્મ કુરુ, પ્રસારય ધર્મઞ્ચ જાં, પ્રતાપય ધર્મદંડુમિં પ્રાપૂર્ય ધર્મશંભું.” એવાં નીકળ્યાં જેનો અર્થ—ધર્મ કરો, ધર્મ કરો, ધર્મ ક્વજ્ઞ ફેલાવો, ધર્મનું નગારું વગાડો, અને ધર્મનો શંખ ફુંકાવો, એવો છે. તેમ જ જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી, એ વાક્ય વેદધર્મોઓમાં ક્રતે જ્ઞાનાન્નમુક્તિ: એવું મશહૂર છે, તે બુદ્ધના મુખમાંથી પણ નીકળ્યું.

તે હિંસાચુક્ત ધર્મની નિંદા, અને અહિંસા તથા દયા ધર્મની સ્થાપના કરવા લાગ્યા, સહુને સરખી રીતે ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા. કેમકે જૈન ધર્મ અમુક જાતને માટે નહીં હતો. તે પોતાના પાંચ ચેલા (સારીપુત્ર, મહામોગલાન, આનંદ, કાસ્યપ, અને શુદ્ધવપાલી) સાથે કાશીમાં એક આમાસું રહ્યા. રાજગૃહ એટલે મગધ દેશના રાજા બિંબસારે તેને આશ્રય આપ્યો હતો. એમ તે જ્યાં જ્યાં ગયા, ત્યાં ત્યાંના રાજાઓના આશ્રયથી અંત પોતાની બુદ્ધિના બળથી જૈન ધર્મનો ફેલાવો કરતા.

બૌદ્ધ ધર્મમાં જાતિભેદ ન હતો. કોઈ પણ નીચ જાતિનો લાચાર થઈ પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાને પતિત બહેર કરતો તો તેને બૌદ્ધ સાધુઓ પોતાના ધર્મમાં લઈ યોગ્યતા પ્રમાણે વધારતા.

બૌદ્ધ મતનાં સિદ્ધાંત વગેરેની હકીકત “સર્વ દર્શન સંગ્રહ” નામના સંસ્કૃત ગ્રંથમાં લખી છે-એ મતના ૪ ભેદ છે. ૧ માધ્યમિક, ૨ યોગાચાર, ૩ સૌત્રાતિક, અને ૪ વૈભાષિક. માધ્યમિક સર્વ શૂન્ય અથવા કેવળ સંવિતને સ્વસ્થ માને છે. યોગાચાર બાહ્ય શૂન્યત્વ એટલે આકાર સહિત બુદ્ધિને માને છે, સૌત્રાતિક બાહ્ય પદાર્થો-નુમેયત્વ એટલે બહારની વસ્તુને સત્ય અને અનુમાનસિદ્ધ કહે છે, અને વૈભાષિક બાહ્યાર્થ પ્રત્યક્ષત્વ અથવા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનયુક્ત અર્થને માને છે.

માધ્યમિક સર્વને શૂન્ય માને છે. તેનું કારણ એમ બતાવે છે કે-જો વસ્તુ સ્વભાવસ્થામાં નજરે પડે છે તે જગદવસ્થામાં નજરે પડતી નથી અને જે વસ્તુ જગદવસ્થામાં જોવામાં આવે છે તે સ્વભાવસ્થામાં દેખાતી નથી. વળી સુષુપ્તિ દશામાં કોઈ વસ્તુ જોવામાં આવતી નથી. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, વસ્તુતઃ કોઈ વસ્તુ ખરી નથી. જો ખરી હત તો જરૂર સર્વ અવસ્થામાં નજરે પડત.

યોગાચાર માધ્યમિકની પેઠે બાહ્ય વસ્તુ માત્રને તો શૂન્ય માને છે ખરા, પણ વિજ્ઞાનરૂપ આત્મા એટલે બુદ્ધિને સાચ માને છે. એ વિજ્ઞાન બે પ્રકારનું ગણે છે. ૧ પ્રવૃત્તિ વિજ્ઞાન અને ૨ જ્ઞાન આલય વિજ્ઞાન. જગદવસ્થામાં અને સુષુપ્તિ અવસ્થામાં જે જ્ઞાન થાય છે તેને પ્રવૃત્તિ વિજ્ઞાન કહે છે અને સુષુપ્તિ દશામાં જે જ્ઞાન થાય છે તેને આલય વિજ્ઞાન કહે છે. એ જ્ઞાન કેવળ આત્માને જ અવલંબિત થયેલું છે.

ચારે ભેદવાળા દ્વાદશાયતનની પૂજને શ્રેયસ્કરી માને છે. (દ્વાદશ એટલે બાર વાનાં તેનું આયતન એટલે રહેવાનું સ્થાન). એ દ્વાદશ, ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિય, ૫ કર્મેન્દ્રિય, ૧ મન અને ૧ બુદ્ધિ મળીને કહેવાય છે. એટલે એ બારને રહેવાનું સ્થાન તે શરીર-તેની સેવારૂપ પૂજન કરવી એ મહોદ્ધું કર્મ માને છે. વિવેક વિલાસ નામના ગ્રંથમાં અધિક એ લખે છે કે-તેનામાં “આર્થ સત્વા” એવા સામગ્રી નામથી ઓળખાતાં ૪ તત્વ, પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ બે જ પ્રમાણ, અને જગત્ ક્ષણભંગુર મનાય છે. એ ચાર તત્વનાં નામ-૧ દુઃખ, ૨ આયતન, ૩ સમુદય અને ૪ માર્ગ છે. સંસારી ને ૧ વિજ્ઞાન, ૨ વેદના, ૩ સંજ્ઞા, ૪ સંસ્કાર અને ૫ રૂપ એ નામના ૫ સ્કંધ હોય છે, તે દુઃખ કહેવાય છે. આયતન એટલે ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિય, ૫ તેના (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ એ) વિષય, મન અને ધર્મ (એટલે બુદ્ધિ) એ ૧૨ આયતન કહેવાય છે. સમુદય એટલે મનુષ્યના હૃદયમાં જે રાગદ્વેષાદિ ઉદય પામે છે તે, અને માર્ગ એટલે સર્વ સંસ્કાર ક્ષણિક છે એવી સ્થિતિ વાસના. એ સ્થિતિ વાસનાનું નામ જ માંસ. એટલે ચારે ભેદનો બોધ, રાગાદિ જ્ઞાનસંતાનની વાસનાછેટથી મુક્તિ માને છે.

બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ પોતાના ખાસ ચિન્હ તરીકે ચર્મ ઓઢે છે તથા પાથરે છે, કમંડળ રાખે છે, રાતાં ચીર વસ્ત્ર (વસ્ત્રના લીરા અથવા ઝાડની ઝાડનાં વસ્ત્ર) પહેરે છે. પૂર્વાદ્ધ એટલે બપોર પહેલાં જન્મે છે અને સંધ્ય થઈને ફરે છે.

* હંટર દ્વિતીયાસમાં બૌદ્ધ સાધુઓને પીળાં વસ્ત્ર પહેરવાનું લખ્યું છે.

કોકટ (મગધ) દેશમાં બુદ્ધગયા નામનું તેઓનું પ્રખ્યાત તીર્થ છે અને બીજા અવતારોના પુરાણોની પેઠે આનું પણ બુદ્ધ પુરાણ છે. તેમાં બુદ્ધાવતારની હકીકત છે.

બુદ્ધનો જન્મ ચીનાઓને મતે ઇસવી સનથી ૧૦૨૭ વર્ષ પહેલાં, અને હિંદુ-સ્તાનને મતે ૫૪૩ વર્ષ પહેલાં થયો કહેવાય છે. પણ છેલ્લી તેના નિર્વાણની તારીખ છે. કેમકે પોતાના પંથનો ફેલાવો કરતાં કરતાંજ કુશીનર નામના ગામમાં ઇસવી સનથી ૫૪૩ વર્ષ પહેલાં ૮૦ વર્ષની ઉંમરે બુદ્ધનું નિર્વાણ એટલે દેહથી છૂટું પડવું થયું છે, એમ “ઇતિહાસ તિમિરનાશક” માં લખ્યું છે. ડાક્ટર કનિંગહામે બુદ્ધના નિર્વાણનો સમય ઇસવી સનથી ૪૭૮ વર્ષ પહેલાં લખ્યો છે.

બુદ્ધના નિર્વાણ પછી તેની આજ્ઞા મુજબ કાશ્યપ નામનો તેનો શિષ્ય મુખ્ય ઉપદેશના પદ ઉપર આવ્યો હતો.

અશોકના વખતમાં બૌદ્ધ ધર્મનો બોધ દેવા બોધકો મોકલાતા હતા. તે પછી ત્રણસેં વર્ષે બૌદ્ધ ધર્મીઓએ ધર્મ પ્રસાર કરવા ચીન ગયા; અને ૧૦૦-૨૦૦ વર્ષમાં ત્યાંના રાજા તથા પ્રજાને બૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકારાવ્યો. એ પછી ત્યાંના કેટલાક વિદ્વાનો અને ધાર્મિક ચીનાઓએ બૌદ્ધ ધર્મનાં સૂત્રો અને ગ્રંથોની ખોળ કરી, મેળવી, પોતાની ભાષામાં ભાષાંતર કરવાના ઇરાદાથી તેમજ બૌદ્ધધર્મી તીર્થોની યાત્રા કરવાના નિમિત્તથી પરાકાષ્ઠા વેરી, હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા હતા. ચીનમાં બૌદ્ધ ધર્મની સ્થાપના થયા પછી સુમારે ૧૦૦૦ વર્ષથી સંસ્કૃત પાઠશાળા છે, તેમાં બહુ પસાર થનાર વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા લેવાની પદ્ધતિ આપણી હાલની યુનિવર્સિટીઓની પરીક્ષાની પદ્ધતિ સરખી જ છે. એટલે હાલ જે રીત યુનિવર્સિટીમાં પરીક્ષાની છે, તે ચીનમાં ૧ હજાર વર્ષથી ચાલી આવે છે. અશોકના વખતમાં સંશોધન કરીને જે એક મત સ્થિર થયો હતો, તે આજ સૂઝી સિલોન, બ્રહ્મદેશ, અને સિયામમાં ચાલે છે; અને અશોકના મૃત્યુ પછી વિકાર પામેલો બૌદ્ધમત ચીન, જાપાન, નેપાલ, તિબેટ, તાર્તરી વગેરે દેશમાં જોવામાં આવે છે. (મ. અ. મ. ઇ. ૨૬)

અશોકના લેખ કોતરાવનાર અને તેમાં લખેલા વિષયના મૂળભૂત બૌદ્ધ ધર્મ વિશે લખી હવે તે લેખની લિપિ અને ભાષા વિશે લખવામાં આવે છે.

અશોકના લેખની લિપિ તથા ભાષા બંને પાલી નતનાં છે. “પાલી” એ નામ શા ઉપરથી પડ્યું હશે, એ બાબત તપાસ કરતાં મરહુમ રા. રા. હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ બી. એ. એલ. એલ. બી. નો મત એમ છે કે, જેમ માગધી, શૌરસેની, દ્રાવડી, વગેરે તે તે દેશ ઉપરથી અને વૈસાલી વગેરે નામે લોક ઉપરથી થયાં છે, તેમ “પાલી” શબ્દ કોઈ દેશ ઉપરથી થયો હોય એમ જણાતું નથી; પણ “પલી” કે “પલ્લી” શબ્દ ઉપરથી થયો હશે.

અનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય	પાનુ
૧ ...	ઝોનરરી સેક્રેટરીનો રીપોર્ટ અ ગ્રેજીમાં. ...	૧
૨ ...	,, ગુજરાતીમાં. ...	૫
૩ ...	ક્યુરેટરનો રીપોર્ટ. ...	૧૧
૪ ...	સાલ હરમીયાન સંગ્રહિત સામાન આંક ૧ ને ...	૧૫
૫ ...	સરવૈયું આંક ૩ ને ...	૨૯
૬ ...	ફંડની રિયતિ બતાવનાર સરવૈયું આંક ૪ થો ...	૩૧
૭ ...	વિગતવાર દિસાબ આંક ૫ મો. ...	૩૩

h

To,
n
**The President and Members of the
Managing Committee of the
Watson Museum of Antiquities,
RAJKOT.**

Gentlemen,

I have the very great pleasure of submitting the Annual Report for the working of this institution for the year 1915-1916.

Personnel.

2. There has been no change in the personnel of this institution because I was reelected Honorary Secretary on the 6th February, 1915.

Trustees.

3. The present trustees are Azam Pranlal V. Modi B. A. LL. B., the Junagadh State Vakil and Azam Maganlal B. Kaji B. A., the Jamnagar State Vakil.

Funds.

4. Funds at the close of the year amount to Rs. 35300 invested in G. P. Notes and Rs. 22000 loaned out to the Wadhwan State. The current account with the Post Office Savings Bank has about Rs. 582-14-6 while the cash on hand was Rs. 12-2-9½. I would invite your kind attention to Appendix 3 for details on this point.

Meetings.

5. As usual two ordinary Meetings were held during the course of the year.

Addresses.

6. The Curator is required to deliver 3 addresses under rule 26E of the rules of the Museum but then it has been found from experience that the public addresses delivered do not become sufficiently attractive and so the practice has grown up to ask the Cura-

tor to prepare two or more Monographs on subjects connected with archaeology or antiquities and you all are aware how interesting and instructive essays have been contributed by the Curator in the past.

7. During the present year the Curator proceeded on three months' privilege leave to appear at the M. A. examination of the Bombay University. He took up as his voluntary subject Pali and Palaeography, a subject, in which any Museum is most interested. As he had to devote his spare time to the study of this special subject which in spite of his failure to go through the course is bound to contribute materially towards the useful research work, he was excused from the usual district tour this year. He has not therefore been able to prepare his usual Monographs in the present year. But then the Museum has on hand still an unpublished Monograph on the history of the Kshatrapa Princes and I hope the same along with the 3rd unpublished part of Ashoka will be ready for distribution along with the report.

8. Mr. Acharya's special knowledge of his subject has been attracting to Kathiawad old coins and stone inscriptions for purposes of being deciphered. I am glad to note that his services on this branch of the useful subject are being widely appreciated by scholars and antiquarians outside Kathiawad,

Visitors.

9. Among the distinguished visitors I may be allowed to mention the name of Her Excellency Lady Willingdon, who inspite of numerous engagements in Her Excellency's short stay managed to honour this institution by a visit. Her Excellency was shown the coins and other exhibits and I could see that Her Excellency felt much interested in the work of this very useful institution.

10. I am sorry however His Excellency Lord Willingdon could

not find time to honour us with His Excellency's visit but we look forward to the visit next time when His Excellency goes to Kathiawad.

11. Lieut. C. R. Watson the son of Col. Watson whose name this institution bears also visited us in the month of October and he was glad to see with his own eyes the useful work which his distinguished father inaugurated in his days and which has been kept up by this institution which is founded to perpetuate his memory. From what diaries he had it appeared that he remembered the names of his father's old friends and was anxious to make the acquaintance of some of them who are still alive. He was however proceeding on active service and so he had no time to stay in Kathiawad.

12. R. B. Hargowindas D. Kantawala, late Director of Education in the Baroda State and sometime the Principal of the Male Training College in Kathiawad in the early seventies, visited the institution. He is a scholar and an antiquarian himself and has been doing an amount of research work in the line. He therefore examined coins, inscriptions and all other materials from a scholar's point of view and has taken very full notes on some of the subjects which I hope he will publish when he publishes his next article on the question of the Gujarati Orthography.

13. Pandit Vidyasagar, who had a seat on the currency commission, and his friend Pandit Shivprasad visited the Museum and took copious notes.

14. Mr. R. M. Antani of Jhalrapatan, who has been devoting some of his energies to the research work kindly supplied to us valuable coins bearing on the history of Rajputana.

15. The Museum was lucky this year in having thrown on its hands valuable coins from several quarters and when I was assured that several of the coins were really unique I was

tempted to buy them and thus add them to our collection which several scholars have pronounced to be really good in the whole of India. These new coins have attracted the notice of the Superintendent of the Archeological Department Western Circle and he has asked me to forward some of them for inspection. I have promised him to send them over to him as soon as this report after this Meeting goes to the press.

16. The Jasdan Darbar Saheb has kindly placed with the Museum a beautiful gold coin of the days of the Roman Emperor Antoninus Pius—a coin very rare in these days. The Darbar Saheb has thus placed the Museum under obligation by parting with the coin and I would request the Committee to express their best thanks for the same.

17. The thanks of the Committee are also due to the Political Agent Halar Prant who kindly assisted us in recovering for the Museum a beautiful idol of Sheshshayi Bhagwan, which was lying in a neglected condition in a lake near Chobari under Chotila Thana.

18. The Vala Darbar authorities sent to the Curator some of the old coins in their possession for being deciphered and you will be glad to note that the Curator did the work quite satisfactorily.

19. Before closing my report I would request the Committee to express their very best thanks to the Auditors Azam A. S. Doshi and Azam D. J. Hathi—Jafrabad and Chuda State Vakils respectively who audited the account for the year 1915–1916.

Rajkot
D/. 28th July 1916.

I beg to remain,
Gentlemen,

Your most obedient Servant

Vithaldas G. Trivedi

HONORARY SECRETARY, WATSON MUSEUM OF
ANTIQUITIES, RAJKOT.

વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજિંગ કમીટીના મેહેરબાન પ્રેસીડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બર્સ સાહેબો તરફ—

વોટસન મ્યુઝીયમના ઓનરરી સેક્રેટરી તરફથી સલામ સાથે.

મેહેરબાન સાહેબો.

આ વોટસન મ્યુઝીયમનો સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલનો વાર્ષિક રીપોર્ટ રજુ કરવા રજા લઉં છું.

૧. આ સાલ દરમિયાન મ્યુઝીયમના કાર્યવાહક મંડળમાં કાંઈપણ ફેરફાર થએલો નથી કારણ કે ચાલુ સાલ માટે ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે તા. ૬મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૧૫ના રોજ મહેનજ પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

૩. આજમ પ્રાણલાલ વી. મોદી બી. એ. એલ એલ. બી., જુનાગઢ રોટ વકીલ અને આજમ મગનલાલ બી. કાછ બી. એ., જામનગર રોટ વકીલ હાલમાં ટ્રસ્ટીઓ છે.

૪. ચાલુ સાલ આખર રૂ. ૩૫૩૦૦ની ભાત નોટો છે અને રૂ. ૨૨૦૦૦ વઢવાણ રોટને વ્યાજ આપેલા પૈકીના બાકી રહેલા છે. પોસ્ટ ઓફીસ સેવીંગ્સ બેંકમાં રૂ. ૫૮૨-૧૪-૬ જમા છે જ્યારે રોકડી સીલક રૂ. ૧૨-૨-૯૫ છે. આંક નં. ૩ જે આ બાબતમાં વિગતવાર આંકડા આપેલા છે.

૫. મ્યુઝીયમના ધારાને અનુસરીને ચાલુ સાલમાં મેનેજિંગ કમીટીની બે સાધારણ મીટિંગો ભરવામાં આવી હતી.

૬. મ્યુઝીયમના રૂ. ૧૬૬ પ્રમાણે દર વર્ષે આજમ ક્યુરેટરે ત્રણ બાપણો તૈયાર કરવાનાં છે પણ અનુભવ ઉપરથી એમ જણાયું છે કે તે જાહેર બાપણ તરીકે વાંચવાથી આકર્ષક થતાં નથી અને તેટલાજ માટે એમ ઠરાવ્યું છે કે આજમ ક્યુરેટર દર વર્ષે જે જે લેખો તૈયાર કરે તે જુદા છપાવીને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા. આજ પર્વત બહાર પાડેલા તેવા લેખો કેટલા ઉપયોગી તથા જ્ઞાનદાયક થયા છે તે આપ સર્વેના જાણવામાં છે. ચાલુ સાલમાં મુંબઈ યુનીવર્સિટીની એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બેસવા માટે આજમ ક્યુરેટર ત્રણ માસની હકની રજા ઉપર ગએલ. દરેક મ્યુઝીયમ જેવી સરથા સથે અંગત સંબંધ ધરાવતો એવો પાલી

અને પાલીઓગ્રાફીનો વિષય તેમજુ ઐત્ત્રિક વિષય તરીકે ગ્રહણ કર્યો હતો. સદરહુ પરીક્ષામાં જોકે તેઓ ફત્તેહમંદ થઈ શક્યા નહોં તોપણ તે વિષયના અભ્યાસથી જુના શોધ ખોળ ખાતા-ને લગતી તેમની શક્તિમાં અમુક સુધારો થાય એ નિર્વિવાદ છે. તે અભ્યાસ માટે જ્યત વખતનો તેઓ ઉપયોગ કરતા તેથી દસ્તુર મુજબની મુસાફરીમાંથી તેઓને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. પરિણામે ચાલુ સાલમાં તેઓ પોતાના લેખો તૈયાર કરી શક્યા નથી. પરંતુ ક્ષત્રપના ઇતિહાસનો વિષય હજુ છપાવ્યા વગરનો પડતર છે તેથી તે તથા અશોકનો ત્રીજો વિભાગ એ બંને રીપોર્ટની સાથે રવાના થઈ શકશે એમ આશા રાખું છઉં.

૭. મી. આચાર્યના પોતાના વિષયના ખાસ જ્ઞાનને લઈને જુદી જુદી જગાએથી શિક્ષાઓ તથા શિક્ષા લેખોનાં રજિંગો વિગેરે વાંચવા માટે આંહી આવે છે, અને મ્હને કહેતાં ખુશાલી થાય છે કે આજમ ક્યુરેટરની આ વિષયની પ્રવૃત્તિની કાઠીયાવાડ બહાર પણ સાક્ષર વર્ગ તેમજ શોધ ખોળ ખાતાના હિમાયતી વર્ગમાં સારી કદર થાય છે.

પ્રેક્ષકો.

૮. પ્રેક્ષકના વર્ગમાં નામદાર લેડી વીલોંગડનનું નામ પ્રથમ દરજ્જે ગણાવવા રજા લઉં છઉં. પોતાની આંહીની ટુંકી સ્થિતિ દરમીયાન પુષ્કળ કામકાજ હોવા છતાં તેઓ નામદારે આ મ્યુઝીયમને મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું. તેઓ નામદારને શિક્ષાઓ તથા ખીજી ચીજો બતાવવામાં આવી હતી અને હું જોઈ શકતો હતો કે આ ઉપયોગી સંસ્થાના કામકાજની તેઓ નામદારને પૂર્ણ સંતોષ થયો હતો. નામદાર લોર્ડ વીલોંગડન સાહેબ સમય સંકાય-ને લઈને મ્યુઝીયમની મુલાકાત લઈ શક્યા નહોતા પરંતુ ખીજી વખતે તેઓ નામદાર કાઠી-યાવાડમાં પધારશે ત્યારે મ્યુઝીયમની મુલાકાત લેશે એમ આશા રાખીએ છઈએ.

૯. જે કર્નલ વોટસન સાહેબનું નામ આ સંસ્થા સાથે જોડાયેલું છે તેના પુત્ર લેફ્ટેનન્ટ સી. આર. વોટસન ચાલુ સાલના અકટોબર માસમાં આંહી પધાર્યા હતા. પોતાના સ્વર્ગસ્થ સુપ્રસિદ્ધ પિતાએ પોતાના સમયમાં સ્થાપેલી આ ઉપયોગી સંસ્થાને જોઈ તેઓ બહુ ખુશી થયા હતા. પોતાના પિતાના મિત્રો પૈકીના જે અત્યારે હયાત હતા તેમને તે મળ્યા અને કેટલીક હકીકતની નોંધ લીધી.

૧૦. કાઠીયાવાડમાંની હંટર મેઇલ ટ્રેનીંગ કોલેજના ધણા વખત પહેલાંના પ્રીન્સીપાલ અને વડોદરા રાજ્યના કેળવણી ખાતાના માજી ડાયરેક્ટર રા. બા. હરગોવીંદલાસ ડી. કાંઠાવાળા-એ આ મ્યુઝીયમની મુલાકાત લીધી હતી. તેઓએ પોતે સાક્ષર અને જુના શોધ ખોળ ખા-તામાં પ્રવીણ હોઈને શિક્ષાઓ શિક્ષા લેખો તેમજ અન્ય પદાર્થોનું આરીકીથી અવલોકન કર્યું.

૧૧. કરન્સી કમીશનના મેમ્બર પંડિત વિદ્યાસાગર અને તેમના મિત્ર પંડિત શીવ-પ્રસાદ મ્યુઝીયમની મુલાકાતે પધાર્યા ત્યારે શિક્ષા વિગેરેથી તેઓ સંતુષ્ટ થયા હતા.

૧૨. ઝાલરાપાટણના મી. આર. એમ. અંતાણી શોધ ઓળખાતા તરફ સારું લક્ષ આપે છે અને તેઓએ રજપુતાનાના ઇતિહાસમાં ઉપયોગી થઇ પડે તેવા શિક્ષાઓ મ્યુઝીયમને પુરા પાડ્યા છે.

૧૩. આ સાલમાં જુદે જુદે સ્થળથી પુસ્તક સંખ્યામાં શિક્ષાઓ મોકલવામાં આવી હતા અને તેમાંના કેટલાક પ્રાચીન તેમજ ઉપયોગી છે એમ ચોક્કસ થએલી અને તેટલા ખરીદ કરી લેવામાં આવ્યા છે. આમાંથી કેટલાક શિક્ષા તરફ વેસ્ટર્ન સરકલના આર્કેઓ-લોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબનું ધ્યાન ખેંચાણું છે અને તેઓએ જોવા માટે મંગાવ્યા છે તેથી મીટીંગ ખલાસ થયા બાદ મોકલી આપવાનું લખવામાં આવ્યું છે.

૧૪. જસદણના મે. દરબાર સાહેબે, રોમન શેઢનશાહતના સમયનો એન્ટોનીનસ પાયસનો સોનાનો શિકકો મ્યુઝીયમ માટે મેહેરઆનીથી મોકલી આપેલ છે. તેવા શિક્ષા અત્યારે જવજેજ મળે છે. આ શિકકો આપવાથી મે. દરબાર સાહેબે મ્યુઝીયમને આભારી કરેલ છે અને તે કારણ તેઓ સાહેબનો આભાર માનવા માટે હું કમીટીને વિનંતિ કરીશ.

૧૫. ચોટીલા થાણા તાબે ચોખારીના તળાવમાં પડેલી શેપશાયી ભગવાનની મૂર્તિ મંગાવી દેવામાં મદદ કરવા માટે હાલાર પ્રાંતના મે. પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબનો ઉપકાર માનવો જોઈએ.

૧૬. વળા સ્ટેટ તરફથી ત્યાં પડેલા કેટલાક જુના શિક્ષાઓ આજમ ક્યુરેટર તરફ વંચાવવા માટે આવેલા હતા અને તમો જાણીને ખુશી થશે કે તેમણે તે કામ તદ્દન સંતોષકારક રીતે કરેલું હતું.

૧૭. સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલનો હીસાબ ઓડીટ કરવા માટે આજમ અનોપચંદ એસ. દોશી અને આજમ ડોલરરાય જે. હાથીનો આભાર માનવાની આ તક લઉં છઉં.

૧૮. આ મ્યુઝીયમના ધારાની કલમ ૭-૮-૯ને અનુસરીને આ વર્ષમાં મ્યુઝીયમ કમીટીની બે ઓર્ડીનરી મીટીંગ બરવામાં આવી હતી. આ મીટીંગમાં પસાર થએલા ઠરાવોની વિગત નીચે મુજબ છે.

ખીજ સાધારણ મીટીંગ તા. ૧૭-૮-૧૫.

૧૯. આજરોજ સવારના ૮-૩૦ બજે વોટસન મ્યુઝીયમ કમીટીની ખીજ સાધારણ મીટીંગ મ્યુઝીયમ હોલમાં બરવામાં આવી હતી, નીચેના મેમ્બર સાહેબો હાજર હતા.

જે. સ્લેડન એસ્કવાયર ખી. એ. આઇ. સી. એસ. એન્ટ ટુ ધી ગવર્નર એન્ડ
પ્રેસીડેન્ટ — પ્રમુખસ્થાને.

સી. મેઇન એસ્કવાયર એમ. એ. પ્રીન્સીપાલ રાજકુમાર કોલેજ.

પ્રાણલાલ વી. મોદી એસ્કવાયર ખી. એ. એલ. એલ. ખી. રટેલ વકીલ જુનાગઢ.

મગનલાલ ખી. કાળુ „ ખી. એ. રટેલ વકીલ જામનગર.

વિકુલદાસ જી. ત્રીવેદી „ ખી. એ. એલ. એલ. ખી. રટેલ વકીલ ભાવનગર.

હરખલાલ એસ. બક્ષી „ રટેલ વકીલ મોળ.

લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી „ „ વઢવાણ.

ઝોલરરાય જે. હાથી „ „ ચુડા.

જમનાદાસ એમ. વોરા „ „ વડીયા.

જી. વી. આચાર્ય „ ખી. એ. ક્યુરેટર.

આ મીટીંગમાં નીચેનું કામકાજ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧ તા. ૬ ઠી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ ના રોજ બરાચેલ મીટીંગનું પ્રોસીડીંગ્સ મંજુર રાખવામાં આવ્યું.

૨ ૧૯૧૪-૧૫ની સાલ માટેનો ઓનરરી સેક્રેટરીનો રીપોર્ટ બહાલ રાખવામાં આવ્યો.

૩ ઉપજ તેમજ ખર્ચનો હિસાબ મંજુર કરવામાં આવ્યો.

૪ સને ૧૯૧૫-૧૬ ની સાલનો હિસાબ તપાસવા માટે આજમ અને પચંદ સવજી-ભાઇ અને આજમ ઝોલરરાય જે. હાથી ને ઓડીટરો નીમવામાં આવ્યા.

૫ છપામણી ખર્ચ ના હેડ નં. ૩ માંથી રૂ. ૨૫ શિક્ષા સંગ્રહના હેડ નં. ૯માં રીએ-પ્રોપ્રીએટ કરવાની મંજુરી આપવામાં આવી.

૬ લખનૌ મ્યુઝીયમમાંથી શિક્ષા ખરીદવા માટે સાલ આખર ખચત રહેતી સીલકમાં-થી રૂ. ૬૦ની ખાસ રકમ મંજુર કરવામાં આવી.

આ છેલા ઠરાવ માટેની દરખાસ્ત, રૂ. ૧૧ મુજબ મે. પ્રેસીડેન્ટ સાહેબની ખાસ મંજુ-રીથી મીટીંગ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવેલ.

મે. પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માનવાની મે. સી. મેઇન સાહેબે દરખાસ્ત અને તેને આજમ ખી. વી. મોદીએ ટેકો આપવાથી તે સર્વાનુમતે પસાર થઇ.

પેહેલી સાધારણ મીટીંગ તા. ૬-૩-૧૯૧૬.

૨૦ વોટસન મ્યુઝીયમ ઠમીટીની પહેલી સાધારણ મીટીંગ આજરોજ સવારે ૮-૩૦ બજે બરવામાં આવી હતી.

નીચેના મેમ્બર સાહેબો હાજર હતા.

- ૧ મે. ઇ. મેકાનીકી એસ્કવાયર આઇ. સી. એસ એમ્બેટ્ટ ટુ થી ગવર્નર કાઠીયાવાડ
એન્ડ પ્રેસીડેન્ટ મ્યુઝીયમ — પ્રમુખસ્થાને.
- ૨ આનંદ પ્રા. વ. મોદી બી. એ. એલ એલ. બી. જુનાગઢ સ્ટેટ વકીલ.
- ૩ „ એમ. બી. કાજી બી. એ. જામનગર સ્ટેટ વકીલ.
- ૪ „ વી. જી. ત્રીવેદી બી. એ. એલ એલ. બી. ભાવનગર સ્ટેટ વકીલ.
- ૫ „ ત્રિભોવન એન. વેદ પાલીતાણા સ્ટેટ વકીલ.
- ૬ „ હરખલાલ એસ. અક્ષી પ્રોળ „
- ૭ „ લક્ષ્મીશંકર જે. અક્ષી વઢવાણ „
- ૮ „ ડોલરરાય જે હાથી ચુડા „

આ મીટીંગમાં નીચે મુજબ કામકાજ કરવામાં આવ્યું હતું.

- ૧ તા. ૧૭મી અગસ્ટ ૧૯૧૫ના રોજ મહેત્રી મીટીંગનું પ્રેસીડીંગ્સ વાંચી બહાજ
રાખવામાં આવ્યું.
- ૨ સને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલ માટેનું બજેટ મંજૂર કરવામાં આવ્યું.
- ૩ સને ૧૯૧૬-૧૭ માટેની નીચેના ગ્રહસ્થોની મેનેજિંગ કમીટી નીમવામાં આવી.

ફર્સ્ટ કંસાસ.

- ૧ આનંદ પી. વી. મોદી બી. એ. એલ એલ. બી. જુનાગઢ વકીલ.
- ૨ „ એમ. બી. કાજી બી. એ. જામનગર વકીલ.
- ૩ „ વી. જી. ત્રીવેદી બી. એ. એલ એલ. બી. ભાવનગર વકીલ.
- ૪ „ એલ. કે. શુક્લ „ ગોંડલ „
- ૫ „ એ. એસ. દોશી મદરાબાદ વકીલ.

સેકન્ડ કંસાસ.

- ૬ „ ટી. એન. વેદ પાલીતાણા વકીલ.
- ૭ „ એચ. એસ. અક્ષી પ્રોળ „
- ૮ „ એલ. જે. અક્ષી વઢવાણ „

થર્ડ કંસાસ.

- ૯ „ ને. એમ. વોરા વળા „

૧૦ ,, એચ. જી. વોરા જસદણ બકીલ.

૧૧ ,, એ. એસ. દોશી જોતપુર ખીલખા રોડ વકીલ.

હુદાની રૂએ.

૧૨ મે. એનન્ડ ટુ ધી ગવર્નર.

૧૩ મે. પ્રીન્સીપાલ રાજકુમાર કોલેજ.

૧૪ આજમ કયુરેટર વોટસન મ્યુઝીયમ.

૪ આજમ એમ. ખી. કાંજીએ દરખાસ્ત કરી અને આજમ એચ. એસ. બક્ષીએ ટેકા આપ્યો કે આજમ વિકૃત્તવાસ જી. ત્રીવેદીએ સેક્રેટરી તરીકે કામ કરવાનું જાહેર રાખ્યું. તે દરખાસ્ત સર્વાનુમતે મંજૂર થઈ અને આજમ વિકૃત્તવાસે તે માન્ય રાખી.

૫ સર્વાનુમતે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે — કમીટી હીલગીર છે કે હમેશને માટે મુંબઈ પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમને શિક્ષાએ વિગેરે ચીજો આપી દેવાનું તેઓને યોગ્ય લાગતું નથી. તોપણ એમ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે તેવી ચીજો અમુક મુદત માટે શોધ યોગ્યતા કાર્ય માટે આપવામાં આવશે.

૬ મ્યુઝીયમમાંની ચીજોની તપાસણી માટે મેસર્સ હરખજાલ એસ. બક્ષી અને ડાહ્યારાય જે. હાઈનીને નીમવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો.

મે. પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર જાની મીટીંગ ખરખાસ્ત કરવામાં આવી.

૨૧. આજમ કયુરેટરનો આ સાલનો (૧૯૧૫-૧૬) રીપોર્ટ આંક ૧ થી આ સાથે સામેલ રાખેલ છે.

૨૨. આ સાલમાં જે નવો સામાન સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે તેનું લીસ્ટ આ સાથે આંક ૨ જે રાખ્યું છે.

૨૩. આ સાલનો હીસાબ તથા સરવૈયાં આંક ૩-૪-૫ મે આ સાથે સામેલ રાખેલ છે તે ઉપરથી જણાશે કે સને ૧૯૧૫-૧૬માં કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૮૪૧-૨-૮નું થયું છે અને તે બજેટમાં મંજૂર થયેલી રકમની અંદર છે.

૨૪. આ સાલમાં મ્યુઝીયમ જેવા આવનારાઓની સંખ્યા એકંદર ૭૮૮૯૧ની છે જેની રોજીંદી સરેરાસ ૨૨૫ની આવે છે.

તા. ૨૭-૭-૧૬

મુ. રાજકોટ.

Vithaldas G. Trivedi

જા. સેક્રેટરી વો. મ્યુ. જા. એ.

(૧૧)

આંક ૧.

સને ૧૯૧૫-૧૬ એટલે તા. ૧-૪-૧૫થી

તા. ૩૧-૩-૧૬ સુધીનો રીપોર્ટ.

આજમ મેહેરખાન વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝની
મેનેજીંગ કમીટીના એનરરી સેક્રેટરી સાહેબ
મુ. રાજકોટ.

વિ જે સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલનો રીપોર્ટ નીચે પ્રમાણેનો રજુ કરવા રમ્મ લઈ છઉં.

ડીરેક્ટરીકટ.

૧. ચાલુ સાલની આખરે મ્હારે એમ. એ. ની પરીક્ષા આપવાની હોવાથી, તેમજ ડીરેક્ટરીકટમાં જવાનેજ વખતે મ્હારે પુસ્તક વિગેરેની સગવડ આંહી ન મળવાથી ત્રણ માસની હકની રમ્મ ઉપર મુંઝવે જવું પડ્યું હતું તેથી સપ્ટેમ્બર માસમાં તા. ૨૨થી ૨૪ એમ ત્રણ દિવસ જુનાગઢ આર્કેઓલોજીકલ સોસાયટીની મીટીંગમાં હાજર રહેવા લાં ગએલ તે ત્રણ દિવસ સિવાય ડીરેક્ટરીકટમાં જઈ શકાયું નથી.

ભાષણો.

૩. ઉપર જણાવેલ કારણને લીધે ચાલુ સાલમાં નવાં ભાષણો તૈયાર થઈ શક્યાં નથી ; પરંતુ હપાવવાની સગવડ ન થવાથી ગઈ સાલનું પડતર રહેલું ક્ષત્રપોતું ભાષણ હપાવી આ સાલના રીપોર્ટ સાથે લખું કરી રવાના કરવામાં આવશે. ગઈ સાલના દી... હપાએલો અશોકના ભાષણનો વિભાગ પણ તૈયાર થઈ અત્યાર સુધી તહીં... પણ આ સાલના રીપોર્ટ સાથે રવાના થશે.

પ્રેક્ષકો.

૪. મુંઝવતા નામદાર ગવર્નર લોર્ડ વીલીંગડન સાહેબ ચાલુ સાલના રી... આંહી પધારેલા ત્યારે જો કે સમય સંકોચને લીધે તેઓ સાહેબ જાને પધારી શક્યા... પરંતુ નામદાર લેડી વીલીંગડને તા. ૮-૨-૧૬ના રોજ આ મ્યુઝીયમની મુલાકાત લીધા હતા.

૫. કાઠીયાવાડમાં જુના શોષ યોગ ખાતાને લગતી ચળવળ ઉત્પન્ન કરનાર, અધ્યાગ મહેનત, વ્યય તથા ખંતથી ભિન્ન ભિન્ન સાધનો દ્વારા ઐતિહાસિક તત્વો મેળવી કાઠીયાવાડના

હતિદાસને સ્વૃણ રૂપ આપનાર તેમજ આ મ્યુઝીયમનું ખીજ રોપનાર કાઠીયાવાડના માણ પોલીટીકલ એન્ડ સર્વેસ કર્નલ વોટસન સાહેબના પુત્રો પૈકીના સૌથી નાના લેફ્ટેનન્ટ સી. આર. વોટસન સાહેબ તેમની લાહોરમાં સ્થિતિ હતી તે દરમીયાન પોતાના પિતાના નામ સાથે જોડાએલી સંસ્થાનાં દર્શન કરવા તેમજ પોતાના પિતા સાથે સંબંધમાં આવેલા તેમજ અન્ય મિત્રો પાસેથી જીવન વૃત્તાંત માટે ઉપયોગી હકીકત મેળવવા માટે તા. ૮-૧૦-૧૫ના રોજ આંહી પધારેલા હતા. તેઓએ મ્યુઝીયમની મુજાકાત લીધી હતી અને તેમાં રાખેલા કર્નલ વોટસનના ઓછા પેઇન્ટીંગ ઉપરથી નાનો ફ્રેટો પાડી લીધો હતો. તેઓ પાસેથી મે. વોટસન સાહેબના કુટુંબનું ટુંકું વર્ણન લખી લીધું જેથી તે કાયમને માટે મ્યુઝીયમના દફતરમાં રહી શકે.

૬. રા. બા. હરગોવિંદદાસ ડી. કાંટાવાળાનું વ્યવહારિક પ્રસંગે આંહી આવવું થયું હતું ત્યારે તેઓએ આ મ્યુઝીયમની મુજાકાત લીધી હતી અને હળવદના તામ્રપત્ર સંબંધી ઉપયોગી ચર્ચા કરી હતી.

૭. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાંના સુપ્રસિદ્ધ પંડિત વિદ્યાસાગર તેમજ પંડિત શિવપ્રસાદ ચાલુ સાલમાં મ્યુઝીયમ જોવા પધારેલ હતા અને શિક્ષાઓ વિગેરેનો સંગ્રહ રસ પૂર્વક જોઇ સંતોષ પ્રદર્શિત કર્યો હતો.

૮. રા. રા. રતિલાલ મગનલાલ અંતાણી જ્યારે ઝાલરાપાટણથી આંહી રજા ઉપર આવેલ ત્યારે તેમણે રજપુતાના જાગ્રુતા કેટલાક શિક્ષાઓ મ્યુઝીયમને પુરા પાડ્યા હતા તેમજ કેટલાક મુસલમાની શિક્ષા સંબંધી શંકાઓ દુર કરી હતી.

૯. જામનગરના રહીશ રા. રા. કરજીશંકર એચ. પંડ્યા જેઓ ખાણ સંબંધી કામ કાજ કરતા હોઇને ભુસ્તર વિધાનું સારું જ્ઞાન ધરાવે છે તેઓ આંહી અમુક અમુક જાતના પથ્થરોના નમુના જોવા માટે આવેલા અને તેમને જરૂર જોઇતી હકીકત પુરી પાડવામાં આવી હતી.

ઉપયોગી પત્ર વ્યવહાર.

૧૦. ઝીંજુવાડાના રહીશ અને ગુજરાતી સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં સુપ્રસિદ્ધ રા. રા. હમનલાલ વિધારામ રાવળે ચાલુ સાલમાં નાંદાદમાંના કેટલાક શિક્ષા લેખોની નકલો મોકલી હતી જેનાં અક્ષરાંતર સંબંધી યથાશક્તિ સુચનાઓ લખી મોકલવામાં આવી હતી.

અન્ય પ્રવૃત્તિઓ.

૧૧. આકસ્મિક સંજોગોને લીધે ચાલુ સાલમાં જુદાં જુદાં સ્થળો તેમજ વ્યક્તિઓ

તરફથી શિક્ષાનો મ્હોટો જથ્થો રજુ થયો હતો અને સુભાગ્યે તેમાંના ઘણાખરા ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી હોવાથી હર સાલ મંજુર થતી રકમ ઉપરાંત રીએપ્રોપ્રીએશનથી તેમજ રપેશીયલ ગ્રાન્ટથી વડું રકમની સગવડ કરી બન્યા તેટલા ખરીદી લેવામાં આવેલ છે. તે બધાનું લીસ્ટ આંક નાં. ૨ જે વર્ગ ૨ જાના પેટામાં આપેલ છે તોપણ નીચેના શિક્ષાઓ ખાસ ધ્યાન ઉપર મુકવા લાયક માલમ પડશે.

- ૧ કાકરાત ભૂમકના ત્રાંખાના શિક્ષા નંગ ૩ ત્રણ.
- ૨ ચણન પુત્ર જયદામનના ત્રાંખાના શિક્ષા નાં. ૨ બે. ઉપરના બન્ને જાતના શિક્ષાઓ આજ પર્યંત બહુજ જુજ સંખ્યામાં મળેલા છે અને તે કવચિતજ પ્રાપ્ત થાય છે. ખ્રીષ્ટીય મ્યુઝીયમમાં તે જાતના માત્ર ૩-૪ શિક્ષાઓ છે જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં કોઈપણ મ્યુઝીયમમાં તે જાતના શિક્ષા હોવાનો સંભવ નથી.
- ૩ ગઘૈયું વધારે પડોળું રૂપિઆ જેવડું પ્રાચીન નાં. ૧.
- ૪ કાર્પાપણ નાં. ૨.
- ૫ મુગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબ તેમજ મહમદશાહની સોનાની મ્હોરો.
- ૬ મુગલ બાદશાહ શાહઆલમ ૨ જાના શિક્ષા ૨ શ્રી તથા શ્રી વિનાના.
- ૭ દીલ્હીના પડાણ સુન્નતાન પૈકીના મહમદ ખીન સામ, અલ્તમશ, નાસરુદીન, અલાઉદીન મહમદશાહ ૨ જે, ગ્યાસુદીન તઘ્લક અને શીરોજશાહ ૩ જે એ બધા રાજાઓના પ્રાચીન તેમજ કષ્ટપ્રાપ્ય શિક્ષાઓ લખનાથી મળેલા છે.
- ૮ રજપુતાના વિભાગમાં જેપુર, ટોંક, ઇંદોર, નરવર, છોટાઉદેપુર, ખુંદી, નેપાલ, ધાર, રતલામ અને હિંજન રોટના તેમજ તોપશાહી શિક્ષાઓ અને વિશેષમાં જેપુર, ઝાલાવાર, અને કોટા રોટના શિક્ષાઓ માટેની આખી છાપના શિક્ષાઓ સંગ્રહિત કરવામાં આવેલ છે.
- ૯ ગાંધી રાજમાં જસદણ વિભાગમાંની મુસાફરી પ્રસંગે મ્હારું જસદણ જવું થયું હતું ત્યારે ત્યાંના નામદાર દરબાર સાહેબ પાસે જોએલા રોમન બાદશાહ એન્ટોનીનસ પાઅસના સોનાના શિક્ષા માટે દરબાર સાહેબને ખાસ વિનંતિ લખવા ઉપરથી તેઓ સાહેબે મ્યુઝીયમમાં રાખવા માટે તે શિક્ષા મોકલી આપવાની મેહેરબાની કરી છે જેને માટે મ્યુઝીયમ કમીટી સર્વથા આભારી છે.

૧૨. મુસાફરી દરમિયાન ચોખ્ખી જવું થયું હતું ત્યારે ત્યાંના તળાવમાંના મંદીરમાં પડેલી શેષશાયી ભગવાનની ખંડિત મૂર્તિ મ્યુઝીયમને ભેટ તરીકે આપવા માટે હાલાર પ્રાંતના મેહેરબાન પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબને વિનંતિ પત્ર લખવામાં આવેલ તે ઉપરથી તેઓ સાહેબે

સ્થાનિક દરબાર સાહેબોને યોગ્ય સલાહથી સમજાવી ને મૂર્તિ મંગાવી આપી મ્યુઝીયમ કમીટીને આભારી કરી છે.

૧૩. જુનાગઢ એ એક પ્રાચીન શોધ ખોળતે માટે ઉપયોગી સ્થળ છે અને ત્યાંથી હજુ પણ પ્રાચીન વસ્તુઓ પુષ્કળ સંખ્યામાં મળી આવે છે. તે બધી વસ્તુઓ તેમજ અન્ય ઐતિહાસિક સાધનોનો સંગ્રહ કરી તે ઉપરથી વાદ્યગ્રંથ ઐતિહાસિક વિષયો ઉપર અજવાળું પાડવા માટે ત્યાં એક ઓર્કેસ્ટ્રેશનલ સોસાયટી સ્થાપવામાં આવેલ છે. સદરહુ સોસાયટીની એક બેઠક વખતે હું જાતે હાજર થયો હતો અને સોસાયટી હસ્તકની પ્રવૃત્તિઓને તેના એક મેમ્બર તરીકે જાનતી મદદ કરવા માટે તત્પરતા બતાવી હતી. ઉપરાંત ઉપરકાઠ ઉપરના એક શિક્ષા લેખનું રબિંગ જાતે લઈ દઈને રબિંગ લેવા માટેની રીતિ સોસાયટીના એક પ્રતિનિધિને સમજાવી હતી.

૧૪. સ્વસ્થાન વળા તરફથી કેટલાક પ્રાચીન શિક્ષાઓ વાંચીને કક્ષાસવાર કરી દેવા માટે આવેલા તે બધાને, રેઝોલ્યુશન નં. ૫ ને અનુસરીને દસ્તુર મુજબ શી ચાર્જ કરી, વાંચી તેનું વિભાગવાર સ્વીચ કરી દેવામાં આવેલ છે.

તા. ૨૫-૬-૧૬

મુ. રાજકોટ.

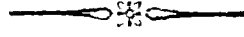
આચાર્ય ગિરજાશંકર વટસભાજી

ક્યુરેટર વોલસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવારીઝ.

(૧૫)

આંક ૨.

સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલ એટલે તા. ૧-૪-૧૫થી તા. ૩૧-૩-૧૬ સુધીમાં
વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝમાં જે સામાન સંગ્રહિત થયો છે
તેનો વગવાર નોંધ.

વર્ગ ૧ લો.

ભુસ્તર વિદ્યા.

આ વર્ગમાં આ સાલ દરમીયાન કોંઈ પણ સંગ્રહિત થયેલું નથી.

વર્ગ ૨ જો.

પ્રાચીન શોધ.

પરચુરણ પથથરો વિગેરે.

૧	મૂર્તિ શેષશાયી ભગવાનની ખંડિત	ચોખ્ખારીના મે. તાલુકદાર	૭-૧૧-૧૫
	કાળા પથ્થરની ચોખ્ખારીના ત-	સાહેબો તરફથી ભેટ.	
	ગાવ માહેના મંદીરમાં પડેલી.		

પ્રાચીન પુસ્તકો — છૂટક પાનાં.

૧	લઘુ સંગ્રહણીનાં પાનાં ૧-૩૩	જીનાગઢના વૈદ્યરાજ પ્રભા-	૧૩-૪-૧૫
	સુધીનાં.	શંકર ઉમેદરામ તરફથી	
		ભેટ.	
૨	શ્રાદ્ધદિન કૃત્ય પ્રકરણ જૈન દેવેન્દ્ર-	"	"
	સૂરિનું બનાવેલું પાનાં ૧-૭		
	પુરં.		

પ્રાચીન પરચુરણ ચીજો.

૧	દીકીટ ૧ દીલ્હી કોરોનેશન વ.	રા. રા. નટવરલાલ એમ.	૧૩-૪-૧૫
	ખતે મારેલી છાપવાળા.	ખંતાણી તરફથી ભેટ.	

- ૨ ડીકીટોનું ફોર્મ—જીનાગઢ સ્ટેટ- આ. કયુરેટરે સંગ્રહિત
માંની ફેરી ટપાલની ૨૦ ટી- કર્યું.
કીટોનું ફોર્મ જાપેલું.
- ૩ મુઆરકી પત્રનો નમુનો સને રા. રા. પ્રાણુજ્ઞાલ વિશ્વ- ૨૦-૪-૧૫
૧૮૯૯ના ખેસતા વર્ષને દિવસે નાથ શુક્લ તરફથી ભેટ.
વિકૃત્ત નાગરે લખેલો.

શિક્ષાઓ.

નામ	કિંમત	તારીખ
ગ્રીક અને બેક્ટ્રીઅન,		
૧ બેસીલીઅસ સોટર મેગસનો ત્રાંખાનો.	૦-૫-૦	૨૪-૯-૧૫
૨ „ વધુ લાસો.	„	„
૩ ? લાસો અસ્પષ્ટ.	„	„
૪ ? „ ૧-૮-૦ના ૪૫ પૈકીનો.	„	„
૫ ? કટાઈ ગએલ.	„	„
૬ ? „	„	„

ક્ષત્રપાદિ વંશના.

૧ કાહરાત જૂમકનો ત્રાંખાનો.	૦-૫-૦	„
૨ „ ઘસાએલો.	„	„
૩ „ તદત ઘસાએલો.	„	„
૪ ચાઇન પુત્ર જયદામનનો ચોરસ ત્રાંખાનો.	„	„
૫ „ „	„	„
૬ સ્વામી જીવદામ પુત્ર રૂદ્રસિંહ ખીજનો	„	„
૭ રૂદ્રસિંહ પુત્ર યશોદામાનો સં. ૨૪૨.	„	„
૮ સ્વામી રૂદ્રદામા પુત્ર રૂદ્રસેન ડાળનો સં. ૨૯૨.	„	„
૯ „ સં. ૨૯૫	„	„
૧૦ „ સં. ૨૯૪ (?)	„	„
૧૧ „ સં. ૨૯૯	„	„

ગુપ્ત વંશના.

- ૧ સ્કન્દગુપ્ત કમાદિત્યનો હથકડી ૦-૫-૦ ૨૪-૬-૧૫
ધાતુનો.

રૌમન ગ્રેહનશાહના.

- ૧ એન્ટોનીનસ ઓગસ્ટસ પાયસ- મે. જસદણ દરબાર સાહેબ ૨૪-૧૧-૧૫
નો સોનાનો. તરફથી.

પરચુરણ પ્રાચીન.

- ૧ ગધૈયું પહોળું વધારે પ્રાચીન ૧-૦-૦ ૨૪-૬-૧૫
રૂપાનું.
૨ ગધૈયું સાધારણ રૂપાનું. ૦-૫-૦ ,,
૩ કાર્યાપણ નાં. ૧ ત્રાંખાનો. ,,
૪ ,, લાસો નાનો. ,,
૫ મત્સ્ય તથા અક્ષરોવાળો. ,,
૬ હાથી તથા અક્ષરોવાળો. ,,
૭ ,, ,,
૮ ,, ,,
૯ ચક્રીના મીત્ર વાળો. ,,
૧૦ સિસાનો નાનો. ભેટ. ૧૭-૧-૧૬
૧૧ મલય વર્મ દેવનો. ,,

મોગલ બાદશાહના.

- ૧ ઔરંગઝેબની સોનાની મહોર ૨૪-૧૫-૬ ૧-૫-૧૫
હી. સ. ૧૦૮૦ જુલુસ ૧૨
ઝર્ખ શાહજહાનાબાદ.
૨ મહમદશાહની સોનાની મહોર ,,
હી. સ. ૧૧૩૫ જુલુસ ૫
ઝર્ખ શાહજહાનાબાદ.
૩ શાહઆલમ રત્નનો શ્રી વાળો ૧-૭-૦ ૨-૮-૧૫
રૂપાનો

(૧૮)

૪	શાહઆલમ રખતો શ્રી વિનાનો	૧-૫-૦	૧-૮-૧૫
	રૂપાનો		
૫	અકબર આદશાહનો ચોરસ	૧-૦-૦	૪-૬-૧૫
	હી. સ. ૯૮૮.		
૬	રોઝાના ચિત્રવાળો — રોઝે આ તથા આ પછીનો		૨૬-૧૧-૧૫
	હુસેન કરખલા શખ્દો વાળો. એમ બન્નેના		
	રૂ. ૧-૮-૦		
૭	મહમદશાહ આદશાહનો.	૧૫	૧૧
૮	મહમદખીન સામનો ત્રાંખાનો.	બેઠે	૧૭-૧-૧૬
૯	તજુદ્દીન યલદઝ	૧૧	૧૧
૧૦	અલતમશનો	૧૧	૧૧
૧૧	નસિરુદ્દીન મહમદ ૧લાનો રૂપાનો	૧૧	૧૧
૧૨	અલાઉદ્દીન મહમદશાહ ૨ જો	૧૧	૧૧
	રૂપાનો		
૧૩	૧૧ ત્રાંખાનો	૧૧	૧૧
	હી. સ. ૭૦૨નો		૧૫
૧૪	૧૧ ૧૧	૧૧	૧૧
	સાલ વગરનો.		
૧૫	ગ્યાસુદ્દીન તત્તલખ ૧લાનો	૧૫	૧૫
	હી. સ. ૭૨૪ ત્રાંખાનો.		
૧૬	શીરોજશાહ ૩ જનો .,	૧૫	૧૫
૧૭	૧૧ ૧૧ ૧૧	૧૧	૧૧
	કુંકા ફેરનો		
૧૮	ઔરંગઝેબનો રૂપાનો હી. સ.	૧૧	૧૧
	૧૧૧૪ જુલુસ ૪૬ ઇટાવા		
	મીન્ટનો.		
૧૯	૧૧ ૧૧ ૧૧	૧૧	૧૧
	હી. સ. ૧૧૧૬ જુલુસ ૪૮.		
૨૦	૧૧ ૧૧ ૧૧	૧૧	૧૧
	હી. સ. ૧૧૧૭ જુલુસ ૪૯,		

૧૧	મહમદશાહનો રૂપાનો હી. સ.	બેઠ	૧૭-૧-૧૬
	૧૧૫૫ જુલુસ ૧૫ શાહ- જહાનાબાદનો.		
૧૨	" " "	"	"
	હી. સ. ૧૧૫૬ જુલુસ ૧૬.		
૧૩	" " "	"	"
	હી. સ. ૧૧૫૮ જુલુસ ૧૮.		
૧૪	શાહઆલમ ખીનનો રૂપાનો	"	"
	મહમદાબાદ (ખનારસ)નો		
	હી. સ. ૧૧૧૬ જુલુસ ૧૭.		
૧૫	" " "	"	"
	ખરેશીનો હી. સ. ૧૧૧૩ જુલુસ ૩૭.		
૧૬	" " "	"	"
	હી. સ. ૧૨૧૪ જુ. ૩૭.		
૧૭	" " "	"	"
	હી. સ. ૧૨૧૫ જુ. ૩૭.		

હિંદુ રાજાઓના મુસલમાની ધારના.

૧	નેપુરનો રૂપિઓ મહારાજ	આ તથા પછીના ત્રણ	૪-૬-૧૫
	વિરાજ રામસિંઘજીનો	એમ ચારના રૂ. ૨-૪-૦.	
૨	નેપુરનો રૂપિઓ.	"	"
૩	" પા " "	"	"
૪	" બેઆની	"	"
૫	ટોંકનો રૂપિઓ	૧-૦-૦	"
	હી. સ. ૧૧૮૦.		
૬	ખંડોરનો રૂપિઓ	"	"
	હી. સ. ૧૨(૭)૮.		
૭	તોપશાહી રૂપિઓ ૧	૧-૪-૦	"
૮	નરવરનો રૂપિઓ ૧	"	"
	હી. સ. ૧૧૦૫નો		

૯	ઉજ્જનનો રૂપિઓ ૧	૦-૧૨-૦	૪-૯-૧૫
૧૦	હાથીના ચિત્રવાળા એઆની	૦-૫-૦	૨૪-૯-૧૫

રૂપિઆથી મહોટા કદના અર્વાચીન.

૧	અઢી શીલિંગ ઇ. સ. ૧૮૯૨. રાણાવાવના મુસા હાથ મહમદ તરફથી બેટ.		૧૨-૪-૧૫
૨	જેપુરના રૂપિઆ પાડવાની આખી છાપનો શિકકો.	૨-૮-૦	૪-૯-૧૫
૩	ઝાલાવાર રટેટના રૂપિઆ પાડવાની આખી છાપનો.	„	„
૪	કોટા રટેટના રૂપિઆ પાડવા- ની આખી છાપનો.	„	„

રૂપિઆ હિંદુસ્તાન બહારના.

૧	બે શીલિંગ ઇ. સ. ૧૮૯૨નો રાણાવાવના મુસા હાથ મહમદ તરફથી બેટ.		૧૨-૪-૧૫
૨	રૂપિઓ ૧ ગુથેલ ચોટલા વાળા મહોરાવાળો.	૧-૨-૦	૪-૯-૧૫
૩	રૂપિઓ ૧ સૂર્ય તથા દેવળ વાળો	૧-૨-૦	૬-૧૨-૧૫

અરબી રૂપિઆ હિંદુસ્તાન બહારના.

૧	એક શીલિંગ ઇ. સ. ૧૮૯૨નો. રાણાવાવના મુસા હાથ મહમદ તરફથી બેટ.		૧૨-૪-૧૫
૨	કરોલ ૧લાનો રોમાનીઆનો ૧ એલ.	૦-૮-૦	૪-૯-૧૫

પાવલાં હિંદુસ્તાન બહારનાં.

૧	પાંચ દીનારનો હી. સ. ૧૨૨૧નો. આજમ ઠાકરશી પંચા- ણ તરફથી બેટ.		૩-૫-૧૫
૨	હા પેન્સનો ઇ. સ. ૧૮૮૭નો.	૦-૪-૦	૪-૯-૧૫
૩	પાંચ દીનારનો હી. સ. ૧૨૧૪નો	૦-૪-૦	„

બેઆની હિંદુસ્તાન બહારની.

૧ ૨૦ સેન્ટનો ઇ. સ. ૧૮૬૭. ૦-૨-૦ ૪-૬-૧૫

બેવડીઆ પૈસા હિંદુસ્તાન અંદરના.

૧ ઇંદોરનો અર્ધો આનો બે દોકડા ૧-૮-૦ના ૪૫ ૨૪-૬-૧૫
જેવો. પૈકીનો.

૨ ,, આ અક્ષર વાળો. ,, ,,
૩ ,, ,, લાસો. ,, ,,
૪ ,, ,, ,, ,, ,,

પૈસા હિંદુસ્તાન અંદરના.

૧ ભોપાલ રટેટનો પૈસો ૧. ઝાલરાપાટણથી રા. રતિ- ૪-૬-૧૫
લાલ મગનલાલ અંતાણી
તરફથી બેટ.

૨ ટોંક રટેટનો પૈસો ૧. ,, ,,

૩ મવરા રટેટનો ડી. સ. ૧૭૧૧નો આજમ ઠાકરશી પંચાણ ૮-૬-૧૫
તરફથી બેટ.

૪ નેપાળ રટેટનો સં. ૧૭૯૦નો ૧-૮-૦ના ૪૫ પૈકીનો. ૨૪-૬-૧૫

૫ ,, ૧૭૯૧નો ,, ,,

૬ ,, ૧૮૫૪ ,, ,,

૭ ,, ૧૮૬૦ ,, ,,

૮ ,, ૧૮૬૧ ,, ,,

૯ ,, પશુપતિનાથનો સં. ૧૮૬૧નો ,, ,,

૧૦ શ્રી દીવાન અક્ષર વાળો ૧૮૮૫નો સં. ૧૮૮૫નો ,, ,,

૧૧ ,, ૧૮૮૦નો ,, ,,

૧૨ ,, ૧૮૮૮નો ,, ,,

૧૩ ,, ડી. સ. ૧૯૪૭નો ,, ,,

૧૪ ,, ,, ૧૨૫૨નો ,, ,,

૧૫	છોટાઉદેપુરનો સં. ૧૫૪૮નો	૧-૮-૦ના ૪૫ પૈકીનો.	૨૪-૬-૧૫
૧૬	એક પાંચ શિક્ષા શબ્દો વાળો	"	"
	પહોળો		
૧૭	" મોડો નાનો	"	"
૧૮	પાંચસ બોમ્બે શબ્દો વાળો	"	"
	ખીજી બાજુ સ્વસ્તિક વાળો		
૧૯	ફારસી નાની કબરના જેવા	"	"
	દેવળ વાળો		

પૈસા હિંદુસ્તાન બહારના.

૧	શીમુલખીન ઠકીનો હી. સ. આજમ ઠાકરશી પંચાણી	૩-૫-૧૫
	૧૩૧૨ તરફથી બેટ	
૨	" હી. સ. ૧૨૧૫ રા. આણંદરાય ગુલાબરાય	૪-૫-૧૫
	તરફથી બેટ	

અરધા પૈસા હિંદુસ્તાન અંદરના.

૧	હેંદ્રાબાદનો ફારસી હી. સ. આજમ ઠાકરશી પંચાણી	૩-૫-૧૫
	૧૩૨૩નો તરફથી બેટ	

પાંચ હિંદુસ્તાન બહારની.

૧	એકના અંકવાળી ઇ. સ. રોબ હુસેન લાલુ તરફથી બેટ	૪-૫-૧૫
	૧૮૯૬	

બે ટોકડા મુસલમાની રાજાઓના.

૧	ખુદીનો રાસિંહ શબ્દવાળો	૧-૮-૦ના ૪૫ પૈકીનો	૨૪-૬-૧૫
૨	" લાસો	"	"
૩	બોમ્બે ખી. જી. ન. ઓ. ૧૦૭૦ વાળો	"	"
૪	૨૦ કાસનો પાંચગ સિંહ વાળો	"	"

ટોકડા હિંદુ રાજાઓના.

૧	ધાર્ડકોટનો ટોકડા હી. સં. ૧૨૮૧	૧-૮-૦ના ૪૫ પૈકીનો	૨૪-૬-૧૫
૨	" સાલ નથી	"	"

૩	રાજદેવ ગઠ પ્રતપગનો સં. ૧-૮-૦ના ૪૫ પૈકીનો.	૧૪-૯-૧૫
	૧૯૫૩નો	
૪	" "	"
૫	" "	"
૬	શ્રીનાથદ શબ્દવાળો	"
૭	" તથા તરવારવાળો	"
૮	" ૦	"
૯	" ૦	"
૧૦	સુરજમુખી રયાસત શબ્દવાળો	"
	સં. ૧૯૪૩	
૧૧	એક બાળુ શાહ બીજી બાળુ	"
	સંવત ૧૯૪૪	
૧૨	રસાઘ બીજી બાળુ ત્રિશુળ છે	"
૧૩	રતલામનો ૧૮૮૫નો	"
૧૪	ઝદગર શબ્દવાળો	"
૧૫	સુરજમુખી તથા શાહ અક્ષરવાળો	"

દોહડા પરચુરણ.

૧	ત્રિશુળ મથા ટુંકી તરવારવાળો	"
૨	સિંહના ચિત્રવાળો	"

વર્ગ ૩-૪-૫-૬.

વનસ્પતિ વિદ્યા, પ્રાણી વિદ્યા, ખેતીવાડો તથા યંત્ર શાસ્ત્ર.

આ ચારે વર્ગમાં આ સાલમાં કાંઈ સંગ્રહિત થએલ નથી.

વર્ગ ૭ મો.

હુત્રર કાશીગિરી.

ધાતુનો.

૧	દેડ માર્કનું ચકતુ' ૧ બાલાવાળા	૧-૮-૦ના ૪૫ શિક્કા	૧૪-૯-૧૫
	પુરખનું	ખરીદ્યા તે પૈકીનું	

પ્લાસ્ટ ઓફ પેરીસ વિગેરેના.

- ૧ ખરટ ૧ પ્લાસ્ટ ઓફ પેરીસનું બ- ભાવનગરને ઉતારેથી ૧૨-૪-૧૫
નાવેલું ભાવનગરના માછ બેઠ
દીવાન ગવર્ણમેન્ટર ઓઝાનું

ઝાઇસ પેન્ટીંગ ફ્રેટોગ્રાફ વિગેરે.

- ૧ આજમ વજેશંકર પ્રભારામ વો. બેઠ ૨૦-૬-૧૫
મ્યુ. ના સને ૧૮૮૮થી ૧૯૦૨
સુધીના ઓ. સેક્રેટરીનો ફ્રેટોગ્રાફ
૨ કાઠીયાવાડના જુદા જુદા રાજા- લક્ષ્મીચંદ ડોસાભાઈની ૭-૬-૧૫
ઓના ફ્રેટોગ્રાફે કેલેન્ડરમાં કંપેની તરફથી
છાપેલા

વર્ગ ૮-૯.

કપડ વણાટ શીવણ ભરત.

આ બન્ને વર્ગમાં આ સાત દરમીયાન કાંઈ સંગ્રહિત થયું નથી.

વર્ગ ૧૦ મો.

પુસ્તકો.

ગુજરાતી.

- ૧ સોરઠનું સાહિત્ય વહીવટ કેશવજી ૦-૮-૦ ૧૯-૪-૧૫
જેરામ કૃત
૨ બુદ્ધિ પ્રકાશ અંક ૩ ને પુસ્તક રા. રા. તનસુખરામ મન- ૨૨-૪-૧૫
૬૨મું માર્ચ ૧૯૧૫ સુખરામ તરફથી બેઠ
૩ મહિમા સ્તોત્ર રા. રા. વ્યાસ રતનજી ૨૮-૫-૧૫
, માધવજી તરફથી બેઠ

૪	નિબંધ કાવ્ય સંગ્રહ	રા. રા. નરભેરામ જમીયત- રામ મહેતા તરફથી ભેટ	૧૫-૭-૧૫
૫	બુદ્ધિ પ્રકાશ પુસ્તક ૬૨ અંક ૧ જો ફેબ્રુ. ૧૯૧૫.	૦-૭-૪	૭-૮-૧૫
૬	„ એપ્રિલ ૧૯૧૫ અંક ૪ થો	„	„
૭	„ મે ૧૯૧૫ અંક ૫ થો	„	„
૮	જુનાગઢનો ઇતિહાસ કવિ ગુ- લામસંકર કલ્યાણજી કૃત	૦-૧૨-૦	૧-૧૦-૧૫
૯	ગુજરાતીનો દોવાળીનો અંક સાહેબ તરફથી ભેટ	ગુજરાતી પ્રેસના મેનેજર	૮-૧૧-૧૫
		હાથેથી,	
૧	ઈન્ડિયન એન્ટીકવેરી વો. ૪૪ પાર્ટ ૫૪૯ નવે. ૧૯૧૪	વાર્ષિક રૂ. ૨૦ના લવા- જમથી.	૧૪-૪-૧૫
૨-૧૧	„ વો. ૪૪ પાર્ટ ૫૫૪ થી ૫૬૭ માર્ચથી ડીસે. ૧૯૧૫	„	સાબ દરમીઆન
૧૨	„ વો ૪૫ પાર્ટ ૫૬૫ જાને. ૧૯૧૬	„	૩૧-૩-૧૬
૧૩	ઈન્ડિયન એન્ટીકવેરી વો. ૪૨ની અનુક્રમણિકા પાર્ટ ૫૩૮ એ.	„	૧૪-૪-૧૫
૧૪	„ વો. ૪૩ની અનુક્રમણિકા પાર્ટ ૫૫૧	„	૬-૧૧-૧૫
૧૫	એપીઆરીઆ ઈન્ડિકા વો. ૨ પાર્ટ ૪	વાર્ષિક રૂ. ૮ થી	૨૭-૭-૧૫
૧૬	„ વો. ૨ પાર્ટ ૫	„	„
૧૭-૨૦	„ વો. ૧૨માં પાર્ટ ૩ થી ૬	„	૩૧-૩-૧૬

૧૧	આર્કેઓલોજિકલ સર્વે આફ્રીકાના- બેટ નો રીપોર્ટ ૧૯૧૧-૧૨નો	૧૯-૬-૧૫
૨૨	,, પાર્ટ ૧નો ૧૯૧૨-૧૩નો	૯-૮-૧૫
૨૩	નોર્થર્ન સરકલમાંના સુસલમાંની અને બ્રીટીશ બાંધ કામના સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબનો રીપોર્ટ ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૪ સુધીનો.	૮-૪-૧૫
૨૪	,, ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૫ સુધીનો	૨૪-૨-૧૬
૨૫	નોર્થર્ન સરકલમાંના હિંદુ અને બુદ્ધ બાંધ કામના સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ સા- હેબનો રીપોર્ટ ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૪ સુધીનો	૫-૭-૧૫
૨૬	ક્રોન્ટીઅર સરકલના આર્કે. સર્વેનો વાર્ષિક રીપોર્ટ ૧૯૧૪-૧૫.	૭-૮-૧૫
૨૭	સધર્ન સરકલના આર્કે. ડીપાર્ટમેન્ટ- નો વાર્ષિક રીપોર્ટ ૧૯૧૪-૧૫નો	૧૯-૧૦-૧૫
૨૮	સધર્ન સરકલમાંના એપીઆર્શી મા- ટેના આસી. સુપરી. નો વાર્ષિક રીપોર્ટ ૧૯૧૪-૧૫નો	,,
૨૯	વેસ્ટર્ન સરકલના આર્કે. સર્વેનો ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૫ સુધીનો રીપોર્ટ	,,
૩૦	ઇસ્ટર્ન સરકલના આર્કે. સર્વેનો ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૫ સુધીનો રીપોર્ટ	૩૧-૩-૧૬
૩૧	બર્માના આર્કે. સર્વેનો વાર્ષિક રીપોર્ટ સને ૧૯૧૪-૧૫નો	,,
૩૨	નાગપુર મેન્ટ્રીય મ્યુઝીયમનો રીપોર્ટ ૧૯૧૪-૧૫નો	૭-૧-૧૬
૩૩	ગેઝીમેન્ટસ આફ હોંડુ આર્કાઇવનો- ૧૬-૬-૦ અંદાજી નો ૧ પાર્ટ ૧નો અને ૨નો.	૧૮-૮-૧૫

૩૪	સેન્ટ્રલ પ્રોવીન્સીઝ અને બેંગલોર પ્રાચીન સમયથી ઇતિહાસ	ભેટ	૧૬-૮-૧૫
૩૫	ગાંધારની પ્રાચીન બુદ્ધગીર્જા ઉપરની નોટ	,,	૧-૧૦-૧૫
૩૬	નાગપુર મ્યુઝીયમના આર્કે. સેક્શનના લીસ્ટની પ્રસ્તાવના	,,	૧૬-૮-૧૫
૩૭	નાગપુર મ્યુઝીયમના આર્કે. સેક્શનનું લીસ્ટ.	,,	,,
૩૮	ભાહોરના પંચજન્ય મ્યુઝીયમમાંના ઇન્ડો ગ્રીક શિક્ષાઓનું લીસ્ટ	,,	૩૧-૭-૧૫
૩૯	,, મુગલ બાદશાહના શિક્ષાઓનું લીસ્ટ	,,	,,
૪૦	ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ લેન્ડ રેકર્ડ્સ અને એગ્રીકલચરનું બુલેટીન નં. ૩૨	,,	૨૩-૧૦-૧૫
૪૧	,, બુલેટીન નં. ૩૩	,,	૨૬-૭-૧૫
૪૨	,, ,, નં. ૩૪	,,	૬-૧૨-૧૫
૪૩	એબન્સી ગેઝેટ કાલીયાવાડનાં વો. ૫૪ નં. ૧૩ થી ૫૨	,,	રાલ દરમીયાન
	વો. ૫૪ નં. ૧ થી ૧૩		

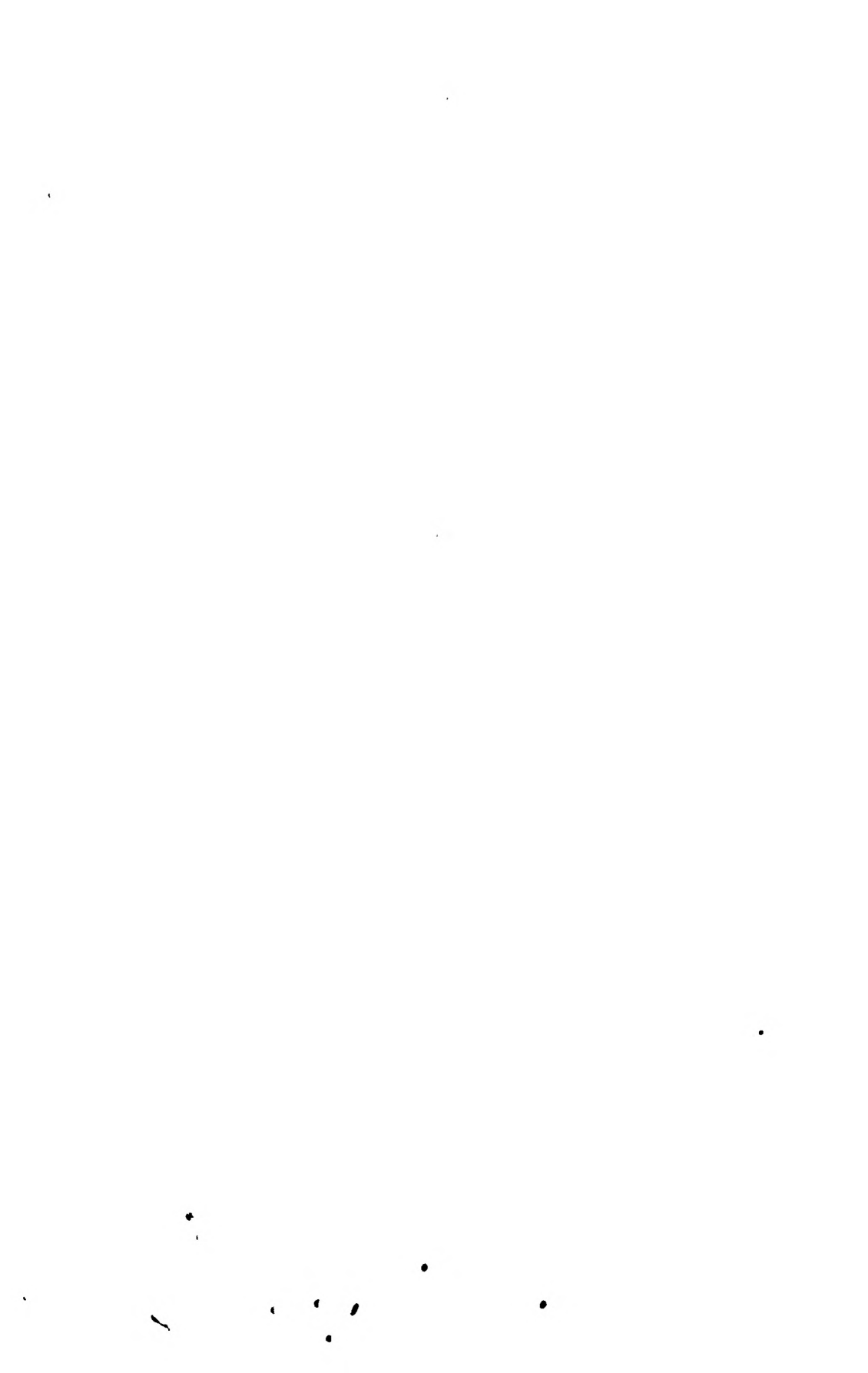
તા. ૩૧-૩-૧૬

મુ. રાજકોટ

આચાર્ય ગિ. વ.

કચ્છર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

(૨૯)

આંક ૩.

સને ૧૯૧૫-૧૬

એટલે તા. ૧-૪-૧૫થી તા. ૩૧-૩-૧૬ સુધી વર્ષ ૧ નું

સરવૈયું.

જ
પ૭૮૯૫-૧-૩૧ શ્રી વોટસન મેમોરીયલ
ફંડ.

પ૭૮૯૫-૧-૩૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. ઓ.

કુ
૧૧૦૦૦-૦-૦ શ્રી વડવાણી રોડ.
૩૫૩૦૦-૦-૦ શ્રી સરકાર હા. એજ-
ન્સી ફેઝરી.

પ૮૧-૧૪-૬ શ્રી સરકાર હા. પો-
સ્ટલ સેવીંગ બેંક.

પ૭૮૮૧-૧૪-૬

૧૧-૨-૯૧ સીલક બાકી રોકડી.

પ૭૮૯૫-૧-૩૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. ઓ.

આ સરવૈયું તથા ખાતાવહી તપાસી મેળવતાં બરાબર છે. તા. ૧૯-૬-૧૬

ચુ. રાજકોટ.

અનોપચંદ સવલભાઈ

મુખ્ય વકીલ બહરાબાદ રોડ

(અંગ્રેજીમાં) ડાહ્યારાય જે. હાથી

મુખ્ય વકીલ ચુડા રોડ

(ઓડીટરો).

આંક ૪.

શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડની સ્થિતિ બતાવનારું સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલ
એટલે તા. ૧-૮-૧૫ થી તા. ૩૧-૩-૧૬ સુધી વર્ષ ૧ નું

સરવૈયું.

જ	ક
૫૭૧૩૧-૮-૭૧ શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડ	૧૮૪૨-૨-૮ અવ્ય સાલ દરમીઆન
૨૬૦૫-૧૧-૪ ઉપજ સાલ દરમીઆન	૧૧-૧૨-૧૧ કંટીજન્ટ અર્થ
૨૪૫૭-૫-૬ ભમાજના	ખાતે
૧૩૫-૬-૪ વટાવના	૭૮-૧૨-૪ છપામણી ખ.
૮-૧૫-૬ પરચુરણુ વે.	અર્થ ખાતે
આજના	૧૭-૧૧-૭ દપાલ અર્થ
૪-૧-૦ ક્યુરેટરની	ખાતે
શીમાંથી	૧૫૬૫-૯-૦ પમાર અર્થ
૨૬૦૫-૧૧-૪	ખાતે
૫૬૭૩૭-૩-૧૧૧	૨૦-૫-૨ પરચુરણુ અર્થ
આચાર્ય ગિરનારાંકર વલ્લભભટ્ટ	ખાતે
ક્યુરેટર વો. મ્યુ. એ. એ.	૪૬-૧૧-૬ પુસ્તક ખરીદી
	અર્થ ખાતે
	૮૩-૧૧-૦ શિક્ષા સંગ્રહ
	અર્થ ખાતે
	૧૭-૨-૦ સામાન દુરસ્તી
	અર્થ ખાતે
	૪-૭-૬ સામાન સંગ્રહ
	અર્થ ખાતે
	૧૮૪૨-૨-૮
	૫૭૮૮૨-૧૪-૬ આશામીવાર લેણા
	૨૨૮૦૦-૦-૦ શ્રી વલ્લભભટ્ટ સ્ટેડ
	૩૫૩૦૦-૦-૦ એનર્સી ટ્રેઝરી

(૩૨)

૫૮૧-૧૪-૬ પોસ્ટલસેવોગ બેંક

૫૭૮૮૧-૧૪-૬

૧૧-૧-૯૫૫ સીલક બાકી રોકડી

૫૮૭૭૭-૩-૧૧૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ

ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. ઓ.

આ સરવૈયું તથા ખાતાવહી તપાસી મેળવતાં બરાબર છે. તા. ૨૯-૬-૧૬.

અનોપચંદ સવલભાઈ

મુખ્ય વકીલ નાકરાબાદ રોડ

(અંબેડકર) ડાહ્યારાય જે. હાથી

મુખ્ય વકીલ ચુડા રોડ

(ઓહીટરો).

આંક ૫.

વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીકવીટીઝનો સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલનો હિસાબ

ઉ

૧૧-૧૨-૧૧ કંટીનન્ટ ખરચ ખાતે ખ. પાનું ૨૩

૩- ૨-૬ કાગળો

- ૦-૧૦-૦ દસ રતલી ડુલરકેપ ધા ૫ પા. ૧૨૫
- ૦-૧૨-૬ આર રતલી ,, ધા ૫ પા. ૧૨૮
- ૧- ૦-૦ લેખ છાપવાના જાડા અમદાવાદી ધા ૫
- ૦- ૪-૦ ફ્રેચ પેપર લા ૨ પા. ૧૪૧
- ૦- ૮-૦ આંગ્રેસી ક્રીમી લોટીના ધા ૨ પા. ૧૪૧

૩- ૨-૬

૪- ૦-૦ નોટ પેપર કવર

- ૦- ૪-૦ પેટી ૫ હસકા ચલણી પા. ૧૨૮
- ૧- ૦-૦ .. સફેદ જાડા લેખા ,,
- ૦-૧૦-૦ આશીશીયલ કવર નં. ૫૦ જાડાં પા. ૧૨૭
- ૧- ૦-૦ કવર બારે જાડાં પેટી ૧ પા. ૧૨૮
- ૦-૧૨-૦ આશીશીયલ કવર નં. ૫૦ મહોઠાં પા. ૧૨૮
- ૦- ૬-૦ કવર નં. ૧૦૦ હલકાં પા. ૧૩૩

૪- ૦-૦

૦- ૨-૮ ઠાંક

- ૦-૧-૬ રીલીફ પેન દ. ૦૧ પા. ૧૨૮
- ૦-૦-૮ ઓ નંબર દ. ૦૧ ,,
- ૦-૦-૬ ફાયર પેન દ. ૦૧ ,,

૦-૨-૮

૦-૧૨-૦ દોરી સુતળી લીઝેરે

- ૦-૩-૦ સુતળીનો દડો ૧ પા. ૧૨૮
- ૦-૩-૦ લાલ રીનની ઝુડી ૩ ,,
- ૦-૬-૦ સુતરની દોરી શે. ૦૧ ,,

૦-૧૨-૦

- 11-12-13

३. ४-० , , पार्सेस यारल्लसना जुनागढयी राजकोट सुधीन
 पा. १७७

92-22-8

3-24-0

४- ०-० सने १९१३-१४ची साखना पा. १२५

૩-૧૧-૦ સને ૧૯૧૪-૧૫ની સાલના પા. ૧૪૦

૧૭-૧૧-૦

૧૩-૧૧-૩

૧૫૧૫-૯-૦ પગાર ખરચ ખાતે ખ. પા. ૧૩

૧૧૯૫-૦-૦ આજમ કુચરેટરનો પગાર વિમતે

૯૫-૦-૦ માહે માર્ચ ૧૯૧૫નો

૧૧૦૦-૦-૦ એપ્રિલ ૧૯૧૫થી ફેબ્રુ. ૧૯૧૬ સુધીનો પગાર માસ
૧૧નો રૂ. ૧૦૦ લેખે

૧૧૯૫-૦-૦

૧૧૦-૦-૦ શેખહુસેન સાહુનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૧૦ લેખે

૧૦૮-૦-૦ ઠા. જોરામ ગોવિંદજીનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૯ લેખે

૯૧-૦-૦ બટ જીવરામ નથુનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૮ લેખે

૪૩-૧-૦ સ્પેશીયલ કારકુનનો પગાર વિમતે

૧૪૦-૦-૬ માર્ચ માસના દી. ૨૮ તા. ૧ થી ૨૮ સુધીના
પા. ૧૧૫

૧૪-૦-૬ જાને. ૧૯૧૬ના દી. ૨૯ તા. ૩ થી ૩૧મી સુધીના
પા. ૧૪૦

૧૫-૦-૦ ફેબ્રુઆરી માસનો પા. ૧૪૧

૪૩-૧-૦

૩-૮-૦ બતું પટ્ટાવાળાને વિમતે

૩-૮-૦ દી ૨૮નું ડીસ્ટ્રીક્ટ હરમીયાનનું માર્ચ ૧ થી ૨૭ સુધીનું
પ્ર.) =

૧૫૧૫-૯-૦

૧૦-૫-૧ પરચુરજી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૩

૧૩-૧૧-૦૧ દીવા ખતી ખરચ ખાતે વિમતે

૦- ૧-૧૦૧ દીવાસળીનું ખંડલ પા. ૧૨૬

૦- ૦- ૩ વાટ ફાનસની પા. ૧૩૪

૨-૧૧-૧૦ આસથેટનો ડબો ૧ પા. ૧૨૯

૨-૧૦- ૧ આસલેટનો	ડબો ૧ પા.	૧૪૨
૨-૧૧- ૪	" "	પા. ૧૪૫
૨-૧૦- ૦	" "	પા. ૧૪૭
૨-૧૪- ૮	" "	પા. ૧૪૧

73-77-011

२- ४-० पाञ्चक्रान् विमते

૧-૨-૦	હાથ ૯ રૂમાલ માટે પા.	૧૨૯
૧-૨-૦	" "	પા ૧૩૬
<hr/>		
૨-૪૦		

૦-૭-૦ સાવરણી

0-8-0 1. 12 41. 132
0-3-0 1. 12 41. 182

0-9-0

૧-૧૦-૦ ગાદી બાદું પરચુરણ

૧-૦-૦ બચાવ સેવા જતાં પા. ૧૨૮
 ૦-૨૦-૦ : ૫૧. ૧૩૧

 ૧-૧૦-૦

૨- ૪-૦ છત્રી પટ્ટાવાળા ૩ ત્રણુને પા. ૧૩૦

૦- ૧-૦ ડાંગરું ઢાંકણું કરાવતાં પા. ૧૭૮

૦-૦-૧૧૧ આંખડી શિક્ષા સહ કરવા પા. ૧૨૬

20-4-2

૪૬-૧૧-૬ પુસ્તક ખરીદી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૭

०- ८-६ सोरठतु साहित्य पा. १२७

૦-૧૦-૦ બુદ્ધિ પ્રકાશના અંક ૩ છુટક પા. ૧૩૩

૧૬-૬-૦ એટીમેન્ટસ ઓફ હોડુ આઇકોનોગ્રાફી વો. ૧ પાટ ૧ તથા ૨ને
પા. ૧૩૪

૦-૧૨-૦ જુનાગઢનો ઇતિહાસ પા. ૧૩૫

०. २-० इति पञ्चम

૨૮- ૫-૨ ઈંડીયન એન્ડીકેરી અને એપીગ્રાફીઆ ઇંડીકાનું વાર્ષિક ભરણું
પા. ૧૩૯

૪૬-૧૧-૬

૮૩-૧૧-૦ શિક્ષા સંગ્રહ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૪

૪૯- ૭-૦ સોનાની મ્હોર ૨ પા. ૧૨૯

૦- ૮-૦ ,, મની. શીના ,,

૨-૧૨-૦ સાહ્યાલમ રમના ૨ શિક્ષા ઓનલાઈન વિનાનો પા. ૧૩૪

૨- ૨-૦ અર્વાચીન ખીલ ૨૪ અનુસાર પા. ૧૩૪

૧૫- ૦-૦ રજપુતાનાના શિક્ષાઓ પા. ૧૩૪

૧- ૨-૦ ચીનનો રૂપિયો ,,

૧- ૮-૦ મુસલમાન ભાદશાહના પા. ૧૩૫

૧૦- ૨-૦ પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન જુનાગઢથી લીધેલા પા. ૧૩૭

૧- ૨-૦ સીયામનો પેગડાવાળો

૮૩-૧૧-૦

૧૭-૨-૦ સામાન દુરસ્તી ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૪

૧૩-૧૨-૦ ટેમ્પલ અને કપડાં જડાવતાં ખીલ મુજબ પા. ૧૪૦

૩- ૦-૦ પીતળનાં હાથ પ્રસાવતાં પા. ૧૪૦

૦- ૬-૦ નેપ્થેલાઈન બોલ્સ શ્રે. બા પા. ૧૪૦

૧૭-૨-૦

૪- ૭-૬ સામાન સંગ્રહ ખરચ ખાતે ખ. પા. ૨૪

૦-૧-૬ બાદલી ૧ મીઠું ભરવા પા. ૧૩૫

૪-૬-૦ યોગારીથી શેષશાસ્ત્રી ભગવાનની મૂર્તિ આવતાં ગાડા ભાડા તથા
મજૂરીના પા. ૧૩૬

૪-૭-૬

૧૮૪૨-૨-૮

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી

કચ્છરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

પાલી લિપિ અને પાલી ભાષા

તથા

અશોકનો જુનાગઢનો લેખ

લેખક

સ્વ. વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્ય

પ્રસિદ્ધ કર્તા

ગિરજાશંકર વલ્લભજી આચાર્ય

વોટસન મ્યુઝીઅમ ક્યુરેટર-રાજકોટ

મુંબઈ-કોટ સાસુન બિલ્ડિંગ “ગુજરાતી” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં મણિલાલ
ઈશ્વરામ દેસાઈએ છાપ્યું છે.

સંવત્ ૧૯૭૩

ઈ. સ. ૧૯૧૭

પાલી લિપિ અને પાલી ભાષા

(સ્વ. વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્ય)

“પાલી” શબ્દની ઉત્પત્તિ-પાલી એ નામ શા ઉપરથી પડ્યું હશે, એ બાબત તપાસ કરતાં જણાય છે કે, મરહુમ હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ બી.એ., એલ. એલ. બી.નો મત એમ છે કે જેમ માગધી, શૌરસેની, દ્રાવડી વગેરે તે તે દેશ ઉપરથી અને વૈસાલી વગેરે નામો લોક ઉપરથી થયાં છે તેમ “પાલી” શબ્દ કોઈ દેશ ઉપરથી થયો હોય એમ જણાતું નથી; પણ “પલ્લ” કે “પલ્લિ” શબ્દ ઉપરથી થયો હોય એમ જણાય છે.

“પલ્લિ” એટલે નાનાં ગામડાં એટલે તે વેળાની ગામડીયા લિપિ તથા ભાષા હોય. “પ્રાચીન લિપિભાષા”માં “પાલ” એ એક જાતના લોકનું નામ જણ્યું છે; મારવાડમાં પાલી નામનું એક ગામ છે, “દેશી નામભાષા”માં “પાલી” શબ્દ દિશાવાચક છે, “હરિવંશ”માં “પાલિત” એવું એક દેશનું નામ લખ્યું છે, અને “પાલિન” એવું પૃથુ રાજના દીકરાનું નામ લખ્યું છે; એટલે આ બધામાંથી કોઈ એક પણ પાલીનો પિતા થાવાનો દાવો કરી શકે. અથવા એ શબ્દ રૂઢ હોય. બૌદ્ધ સિદ્ધાંતોની એ સૂત્રભાષા છે.

પાલી લિપિની પ્રાચીનતા-અરોકના બધા લેખોની લિપિ એકસરખી નથી. ગિરિનાર અને બીજા સ્થળોના લેખની લિપિ પાલી છે અને શાહાબાદ ગઢી તથા માન્સેરાની ધર્મલિપિ ગાંધાર લિપિમાં કોતરેલી છે; અને તે ફારશી, ઉરદુ, અરબી, પેહેલવી વગેરેની પેઠે આપણા જમણા હાથ તરફથી ડાબા હાથ તરફ લખાય છે તથા વંચાય છે. પાલી, રાજ અરોકના વખતમાં હિંદુસ્તાનની પ્રચલિત થયેલી પ્રાચીન દેવનાગરી લિપિ છે. તેની પંજાબી, ઉજ્જવની, અને માગધી એમ દેશપરત્વે ત્રણ શાખા હતી. (મ. અ. વ. પૃ. ૭૭)

લખેલી બાબતમાં અરોકના લેખ સહુથી પેહેલો નંબર લે છે, એમ આગળ લખાઈ ગયું છે. એનાથી પૂર્વેનું કોઈ પણ લખાણ ઉપલબ્ધ નથી. અરોકના વખતમાં પાલી અને ગાંધાર એમ બે લિપિઓ પ્રચલિત હતી, એમ પ્રાચીન લેખ અને શિક્ષા-ઓથી જણાય છે. ગાંધાર દેશ (અફઘાનીસ્તાન અને પશ્ચિમ પંજાબ મળીને કેહેવાતો દેશ) સિવાય બધે કેકાણે પાલી લિપિનો પ્રચાર હતો, તેથી અને ઘણુંકરી આ દેશની બધી પ્રાચીન અર્વાચીન લિપિઓ પાલીમાંથી બની છે તેને લીધે પાલી લિપિને આ દેશની મુખ્ય લિપિ માનવી જોઈએ.

પાલી લિપિ અને ફીનીશીયન અક્ષરો-પાલી લિપિ ફીનીશીયન અક્ષરો-માંથી બની છે એમ મનાય છે; કેમકે આર. એ. કસ્ટ સાહેબે (રો. એ. સો. જર્નલના વો. ૧૬ પૃ. ૩૨૮-૩૫૬ માં) લખ્યું છે કે ઇ. સ. થી ૮૦૦ વર્ષ પેહેલાં એશીયાના પશ્ચિમમાં રહેનારા ફીનીશીયન લોકો લખવાની વિદ્યા સારી રીઠે જાણતા હતા અને તેના અક્ષરોમાંથી ગ્રીક (યુનાની) રોમન અને સેમેટીક (હીબ્રુ, ફીનીશીયન,

અરામિયન, આસીરીયન, અરબી, એથીયોપીક, આદિ પશ્ચિમની એશીયા અને આફ્રીકા ખંડની ભાષાઓ કે જે નૂહના દીકરા “શેમ”ની સંતતિની ભાષા એવા અર્થ ઉપરથી સેમેટિક નામ પડ્યું તે) ભાષાઓના અક્ષરો અન્યા છે તેથી પાલી અક્ષરો પણ ફીનીશીયન અક્ષરો ઉપરથી થયા હશે, એમ અનુમાન કરે છે. તેમ બીજા વિદ્વાનો પણ એજ અભિપ્રાય આપે છે. પણ ત્રીજા વળી પાલી લિપિને ફીનીશીયનમાંથી નીકળેલી સિંહલદ્વીપની લિપિ અથવા અરામિયન લિપિ અથવા હિમ્યારિટિક લિપિમાંથી નીકળ્યાનું કહે છે. પણ ઉપર જણાવેલી લિપિઓના અક્ષરો સાથે પાલી લિપિના અક્ષર મળતા આવતા નથી.

પાલીના અક્ષરોમાંથી ૨ અલેફની સાથે, જ એનની સાથે, અને લ લામની સાથે એમ ઉરદુના ૩ અક્ષર મળે છે. અંગ્રેજ અક્ષરો સાથે પાલી અક્ષરોને સરખાવીએ તો ‘a’ ‘એ’ ગ ની સાથે, ‘d’ ‘દિ’ ‘ધ’ ની સાથે, ‘e’ ‘ઇ’ જ ની સાથે ‘i’ ‘આઈ’ ‘ર’ ની સાથે ‘j’ ‘જે’ લ ની સાથે ‘l’ ‘અલ્’ ડ ની સાથે, ‘o’ ‘ઓ’ ઠ ની સાથે, ‘t’ ‘ટી’ ઉલટાવીએ તો ન ની સાથે, ‘p’ ‘પૂ’ પ ની સાથે, ‘x’ ‘એક્સ’ ક ની સાથે અને ‘z’ ‘ઝેડ’ ‘ઓ’ની સાથે એમ ૧૧ અક્ષર ધણે ભાગે મળતા આવે છે, અને ગ્રીક અક્ષરોમાંથી ઇગ્મા (इ) ર ની સાથે, ઉપ્સીલન (उ ઉલટો) ત ની સાથે, કાપ્પા (क) ખ ની સાથે, એપ્સીલન (अ) અને સિગ્મા (स) જ ની સાથે, ઝેટા (झ) ઝ ની સાથે, ટાઉ (ट ઉલટો) ન ની સાથે, ડેલ્ટા (ड) ઢ ની સાથે, થેટા (थ) થ ની સાથે, ફી (फ) છ ની સાથે, પ્સી (प्स) વ ની સાથે, ખી (ख) ક ની સાથે, અને લામ્ડા (ल) ગ ની સાથે એમ ૧૩ અક્ષર મળે છે, તોપણ એ ઉપરથી એમ ન કહી શકાય કે ઉરદુ અથવા અંગ્રેજ કે ગ્રીકમાંથી પાલી કે પાલીમાંથી ઉરદુ, અંગ્રેજ કે ગ્રીક લિપિ નીકળી છે.

ફીનીશીયન અથવા તેમાંથી બનેલી લિપિમાંની કોઈ પણ લિપિમાંથી પાલી લિપિ ન નીકળવાનું કરવામાં બે બીજાં કારણો છે-૧ તે બધી લિપિનાં બારાખડીનાં ચિહ્ન નહાં નથી પણ અંગ્રેજની પેઠે સ્વરોથી જ તે કામ ચલાવાય છે. પાલીમાં તેનાથી ઉલટું આજની આપણી ચાલતી લિપિઓને મળતાં આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ વગેરેનાં નહાં ચિન્હો છે અને તે અક્ષરની ઉપર કે નીચે મૂકવામાં આવ્યાં છે. ૨ બીજી લિપિઓની વર્ણમાળા અ, બ, ગ, દ, હ ઇત્યાદિ ક્રમથી ચાલે છે. પણ પાલીમાં આપણી પેઠે અ, આ, ઇ, ઈ થી ચાલે છે. એ બધા ઉપરથી જણાય છે કે પાલી લિપિ કોઈ પણ પરદેશી લિપિમાંથી નીકળી નથી પણ તે આર્ય લોકોએ નિર્માણ કરેલી એક સ્વતંત્ર લિપિ છે. અને તેમાંથી બીજી લિપિઓ બની છે. એડવર્ડ ટોમ્સ સાહેબ પણ લખે છે કે પાલી અક્ષર આર્ય લોકોએ બનાવ્યા છે અને તેની સરલતાથી સાબિત થાય છે કે તેના બનાવનારા ઘણા યુક્તિમાન હતા. આ અભિપ્રાયને જનરલ ક્રનિંગહામ,* પ્રોફેસર ફીશ્રીયન લૈસન, પ્રોફેસર

* જનરલ (અલેકઝાંડર) કર્નીગહામે તો એ અક્ષરો આજ જેમ છેકરાઓને કાગડાનો ક, ખાંડનો ख, ગાયનો ग વગેરે શીખવે છે તે પ્રમાણે પાલી શબ્દોના આઘાક્ષર લઈને જ નહીં પણ તે તે શબ્દની આકૃતિ સહિત આઘાક્ષર લઈને બતાવ્યા છે ઇયાં સુધી અભિપ્રાય લખ્યો છે જેમકે ક ને માટે કટાર, ख ને માટે खनित्र (કોદાળી) ગ ને માટે गगन અથવા गुहा, च ને માટે चमस (એક યજ્ઞનું પાત્ર) છ ને માટે छत्र વગેરે (પ્લેટ નં ૦ ૨૮).

જેન ડાઉસન અને પ્રોફેસર ગોલ્ડ સ્ટર પણ મળે છે. પાલી રાજ્ય હત્તરમાં આવે એવાં બ્રાહ્મણીયન પાલી, આરિયન પાલી, એવાં ખરોટ્ટી (એટલે ગાંધાર) લિપિનાં નામ લલિત વિસ્તરમાં ૬૪ લિપિઓનાં નામ ગણાવ્યાં છે તેમાં લખ્યાં છે.

પ્રાચીન પાલી લિપિના ઉકેલનો ઇતિહાસ—હવે પ્રાચીન પાલી લિપિ શી રીતે ઉકેલી શકાણી અને એ વિશે યુરોપીયન વિદ્વાનોએ જે પરિશ્રમ કર્યો તે લખવામાં આવે છે. આગળ લખ્યા મુજબ ઈ. સ. ૧૭૮૪ ના જનવારીની ૧૫ મી તારીખે ક્લકત્તામાં સર વિલિયમ જેન્સની પ્રેરણાથી જે “એશિયાટીક સોસાયટી” નામની મંડળી સ્થપાઈ હતી તેનો ઉદ્દેશ એજ હતો કે, એશિયા ખંડનાં ઇતિહાસશાસ્ત્ર, કારીગરી અને સાહિત્ય આદિનો શોધ કરવો તેમાં ઘણા વિદ્વાનો સામીલ થયા, અને પોતપોતાની રૂચિના વિષયો પાછળ શોધ કરી કરી ભિન્ન ભિન્ન વિષયો મોકલી મંડળીનો ઉદ્દેશ સફળ કરવા લાગ્યા. તેમાંના કેટલાએક વિદ્વાનો ઐતિહાસિક શોધપર મંડળા અને તેઓએ લેખ, તામ્રપત્ર, સિક્કા, અને ઐતિહાસિક પુસ્તકોની શોધખોળ ઘણી ખંતથી ચલાવી. એ રીતે હિંદુસ્તાનની પ્રાચીન લિપિઓ ઉપર વિદ્વાનોની દૃષ્ટિ પડી અને તેઓએ કેટલીક મુશ્કેલીથી આજ સુધી બંધ ન બેસતા અક્ષરોના લેખો ઉકેલવા શરૂ કર્યા. જેમાં ઈ. સ. ૧૭૮૫ થી તે ઈ. ૧૮૩૮ સુધીના ૫૩ વર્ષના અરસામાં આર્લસ વિકિન્સ, પંડિત રાધાકાંત શર્મા, જે. એમ. હેર્વિંગ્ટન, ડાક્ટર બી. ઇ. જૈમિંગ્ટન, બાલ્ટર ઇલિયટ, કપ્ટન ડ્રાયર, ડાક્ટર મિલ, ડબલ્યુ. એચ. બાથન અને જેમ્સ પ્રીન્સેપ, એ વિદ્વાનોએ જુદા જુદા પરિશ્રમથી ગુપ્ત લિપિ, પ્રાચીન તામિલ, પ્રાચીન કાનડી, અને વલ્લભી તામ્રપત્રોની લિપિ, જુના લેખ, તામ્રપત્ર, સિક્કા વગેરે વાંચી તે તે ઉપરથી તે તે લિપિઓની વર્ણમાળા તૈયાર કરી પણ પાલી લિપિ સહુથી જુની હોવાને લીધે તે હજી બેસારી રાક્યા નહોતા. એ લિપિ કેવી રીતે બંધ બેસારી એના વિશે “પ્રાચીન લિપિમાળા”માં જે વર્ણન આપ્યું છે તે બાણવા લાયક બાણી તેનું ભાષાંતર સદાખરૂં નીચે આપવું દુસ્ત ધારૂં છઈં.

“સર આર્લ્સ મેલેટે ઇલોરાની ગુફાના કેટલાએક નાના નાના લેખોની છાપ ઈ. સ. ૧૭૯૫ માં તૈયાર કરીને સર વિલિયમ જેન્સને મોકલી. તેણે એ લેખ બિલકુલ સાહેબ પાસે મોકલ્યા. પણ ન્યારે તેમનાથી પણ તે ન વંચાણા ત્યારે એક પંડિતે કેટલીએક પ્રાચીન લિપિની વર્ણમાળાનું પુસ્તક તેને બતાવી, એ લેખો પોતાની મરજી મુજબ ઠોકી બેસારી વાંચી આપ્યા. બિલકુલ સાહેબે એ રીતે વાંચેલા લેખનાં પણ અંગ્રેજ ભાષાંતર કરી સર વિલિયમ જેન્સને પાછાં મોકલી દીધાં. ઘણાં વર્ષ સુધી તો એ લેખને શુદ્ધ વાંચવામાં કોઈને શંકા થઈ નહિ, પણ પછવાડેથી એ વાંચેલું અને ભાષાંતર કપોલકલ્પિત થયોં.

“એશિયાટિક સોસાયટી ઓફ બંગાળના સંગ્રહમાં દીલ્લી અને પ્રયાગના સ્તંભો તથા ખંડ ગિરિમાં ખોદેલા લેખોની છાપ આવી ગઈ હતી પણ બિલકુલ સાહેબનું પ્રયત્ન નિષ્ફળ નીવડવાથી કેટલાંક વર્ષ સુધી એ લેખો વાંચવાનું કામ આગળ ચાલ્યું નહીં. પ્રીન્સેપ સાહેબ એ લેખોમાંની હકીકત બાજીવાને આતુર હતા. જેથી તેણે ઈ. સ. ૧૮૩૪-૩૫ માં પ્રયાગ, રઘિયા અને મધિયાના સ્તંભોના લેખોની નકલ મંગાવી અને પછી તેને દીલ્લીના લેખ સાથે મેળવી નેવા માંગ્યા-કે તેમાં કોઈ રાજ્ય મળતા

આવે છે કે નહીં. એ પ્રમાણે ચારે પાશપાશે રાખીને મેળવવાથી બાણવામાં આવ્યું કે આ ચારે લેખ એકજ છે જેથી તેની ઉલ્લેખ વૃદ્ધિ પામી અને પોતે પોતાની ઇચ્છામાં સફળ થશે એમ નક્કી કર્યું. એ પછી અલાહબાદ(મયાગ)ના લેખથી જુદી આકૃતિના અક્ષરોને જુદા તારવવા માંડયા, તો ગુપ્તની લિપિની પટે આમાં પણ કેટલાક અક્ષરોની સાથે સ્વરનાં જુદાં જુદાં પાંચ ચિન્હ લખેલાં મળ્યાં એટલે તે ભેળાં કરી બાહ્ય પાછાં. આથી કેટલાક વિદ્વાનોને આ અક્ષર યૂનાની છે એમ જે શંકા હતી તે દૂર થઈ. સ્વરોનાં ચિન્હ હાય લાગ્યા પછી મીં પ્રીન્સેપ અક્ષરો ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવા પાછળ મંડ્યા અને જે મળતા નય તેને ક્રમવાર અક્ષર-માળામાં ગોઠવવા માંડયા. એ પ્રમાણે મીં પ્રીન્સેપે ઘણા બરા અક્ષર ઓળખી કાઢયા.

“પ્રીન્સેપ સાહેબની પેઠે પાદરી જેમ્સ સ્ટીવન્સન પણ એ જ શોધમાં મશગુલ થયા હતા. તેણે એના ક, જ, પ, અને બ, એ ચાર અક્ષર બંધ બેસાર્યા હતા. અને પછે એ અક્ષરોની સહાયતાથી લેખ વાંચીને તેનું ભાષાંતર કરવાનો ઉદ્યોગ ચલાવ્યો. પણ કાંઈક અક્ષર ઓળખવામાં ભૂલ હોવાથી અને એ શિવાય એ લેખોની ભાષાને સંસ્કૃત માનીને તે ભાષા પ્રમાણે વાંચવા માંડવાથી તેનો ઉદ્યોગ વ્યર્થ ગયો; પણ પ્રીન્સેપ સાહેબ નિરાશ નહોતા થયા. ઈં સં ૧૮૩૬ માં પ્રોફેસર લૈસને એક બાકત્રીયન શીક્ષા ઉપર એ જ અક્ષરોમાં “આગે થેકલીસ”નું નામ વાંચ્યું. ઈં સં ૧૮૩૭ માં મીં પ્રીન્સેપે સાંચીમાંથી મળેલા સ્તંભો ઉપરના નાના લેખોને ભેળા કરીને તપાસ્યા તો એ બધેની સમાપ્તિએ બે અક્ષર સરખા બેવામાં આવ્યા. અને તેની પેઠેલાનો અક્ષર “સ” છે એમ બેવામાં આવ્યું; જેને પ્રાકૃત ભાષાની છઠ્ઠી વિભક્તિના એકવચનનો પ્રત્યય માનીને એવો અનુમાન કર્યો કે બધા લેખ જુદા જુદા માણસોએ દીધેલી બક્ષીસ બહાર કરતા હશે અને છેવટના જે બે અક્ષર વાંચી શકાતા નથી તેમાં પેઠેલાની સાથે આકારનું ચિન્હ અને બીજાની ઉપર અનુસ્વાર છે. તેથી પેઠેલો અક્ષર દા અને બીજો અક્ષર નં હશે જેથી “દાન” શબ્દજ તે હશે એમ અનુમાન કરવાથી દ અને ન એવા અક્ષર બંધ બેઠા. એટલે વર્ણુમાળા પુરી થઈ ગઈ. તેથી પછી દીલ્લી, પ્રયાગ, સાચી, મથિયા, રઘિયા, ગિરનાર અને ઘોળા વગેરેના લેખો સુગમતાથી વંચાઈ શકાણા. એમ પાલી અક્ષરો બંધ બેસી જવાથી તે પછીના વખતના બધા લેખ વાંચવા સુગમ થઈ ગયા. કેમ કે ભારતવર્ષની તમામ પ્રાચીન લિપિ-ઓનું મૂળ એ પાલી લિપિ છે.”

કોઈ એમ પણ લખે છે કે મીં પ્રીન્સેપે પાલી લિપિના ૧૭ અક્ષર બંધ બેસાર્યા અને મીં નૌરીસ સાહેબે ૬ અક્ષર બંધ બેસાર્યા. મીં પ્રીન્સેપ વિલાયત ગયા પછી દાક્તર કર્નીગહામે બાકી રહેલા ૧૧ અક્ષર બંધ બેસારી પાલી લિપિની વર્ણુ-માળા પુરી કરી. અને જોડાઅક્ષરો પણ બંધ બેસાર્યા. એ રીતે આજથી ૬૭ વર્ષ ઉપર પાલી લિપિ પુરે પુરી ઉકેલતાં આવડી. અને મુંબઇના રેવરંડ દાક્તર જે. વિલ્સને ૧૮૩૭ માં અરોકના લેખ છાપીને* જેમ્સ પ્રીન્સેપને કલકત્તે મોકલ્યા હતા. જે ઉપરથી અરોકના લેખનું જેલવેલું ભાષાંતર જેમ્સ પ્રીન્સેપ આજથી ૬૮ વર્ષ

* કોઈ કહે છે કે હાથે લખીને.

ઉપર તૈયાર કરવાને ભાગ્યશાળી થયા. તે વખતે તે કલકત્તાની એશીયાટીક સોસાયટીના સેક્રેટરી હતા.*

ઈ. સ. ૧૮૫૫-૫૬ ના સુમારમાં આ એનન્સી મારફત પ્રાચીન લિપિનું પત્રક જીનાગઢની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આવેલું. તે વખતે ત્યાં અભ્યાસ કરનારાઓમાંથી ડાક્ટર પંડિત ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી, પાઠશાળાના શાસ્ત્રી છનાભાઈ અને આ લખનાર એમ ત્રણ જણ પ્રાચીન લિપિ શીખ્યા હતા. એ અરસાની લગભગ આપણા દેશીઓમાં પ્રાચીન લિપિ ઉકેલવાનો પ્રચાર થયો હશે, એમ જણાય છે. તે પછી ભગવાનલાલ પાસેથી તેમના ભત્રીજા શાસ્ત્રી હરિદત્ત કર્ણાશંકર, ભાવનગરવાળા ગિરિનથશંકર શ્યામલજી અને શિશિહીના પંડિત ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝા અને મહારી પાસેથી મહારા ભાણેજ ત્રવાડી રામશંકર મયારાંકર, અને રા. બા. પ્રાણજીવન વિશ્વનાથ શીખ્યા હતા. આ સિવાય બીજા પાણુ પરંપરા શીખ્યા હશે પણ ચોક્કસ જાણવામાં નથી.

પાલી લિપિની આકૃતિ-આ લિપિ સીધી લીટીમાં અને સમાન રેખાઓમાં લખાણી છે. તેના અ, બા, ડ, ડ, ઇ, એને ઓ એમ ૬ સ્વર અને કથી જ સુધીમાં હ, જ તથા ષ એ ત્રણ વ્યંજન વિનાના અથવા (૩૦) વ્યંજન લેખોમાંથી મળ્યા છે. પણ જેમ્સ પ્રીન્સેપે પોતાના પુસ્તકમાં પ્રાચીન લિપિનું પત્રક મૂક્યું છે તેમાં ડ, ક અને ઙ એ ત્રણ સ્વરો અને હ, જ ને ષ એ ત્રણ વ્યંજનો પણ દેખાડ્યા છે તેથી ૬ (૬+૩) સ્વરો અને ૩૩ (૩૦+૩) વ્યંજનો થયા છે. જો કે પાલી ભાષામાં હ, જ અને ઘનો ઉપયોગ નથી એટલે તે લેખોમાં દેખાતા નથી તોપણ ખાલસીના લેખમાં જ તેવામાં આવે છે. પાલી લિપિનો અ આજના મ જેવો અથવા ફોટેલા ડાયાવાળા ત્ર જેવો થાય છે. બા ને માટે બ લખી તેની જમણી બાજુએ લીંટી ઉપર નાની આડી લીંટી કરે છે. ડ ને માટે ત્રિકોણાકારમાં ત્રણ ટપકાં મુકે છે. તેમાં વખતે એક ડાબી બાજુ અને બે જમણી બાજુ અને વખતે એથી ઉલટાં અથવા વાંકાં પણ મુકે છે. ડ ને માટે ઉભી પાંચરી લીંટી કરી તેને નીચેને છેડે નાની આડી લીંટી જમણી તરફ વળગાડે છે જેથી કાંઈક અંશે 'એલ' જેવો દેખાય છે. દીર્ઘ ઙ ને માટે ડુસ્વ ડ ને ઉપર છેડે પણ ડાબી બાજુ આડી લીંટી કરે છે. ક આપણા અવળા વ જેવો અથવા એક ઉભી લીંટી કરી તેના મધ્યમાંથી બીજી આડી નાની જમણી બાજુએ લીંટી કરી તેની ઉપર છેડેથી ઉપરને ભાગે જતી ઉભી તેવડી લીંટી થાય છે. (આ બંને અક્ષર ઙ અને ક, ઓ અને જ ને મળે છે તેથી તે શકિત છે.) ઘ ને માટે ત્રિકોણાકાર છે અને તેનો એક ખુણો ઘણું કરી જમણી બાજુએ અને બાકીના બે ઉપર અને નીચે એમ આવે છે. ઘ ને માટે પાલી "એ" કરી તેને ઉપર ખૂણે ડાબી આડી લીંટી થાય છે. ઙ ને માટે ઉભી સીધી લીંટી કરી તેને બંને છેડે આડી નાની

* સને ૧૮૩૮ માં જેમ્સ પ્રીન્સેપે એ લેખની ઘણી અગત્ય જાહેર કરતાં મુંબઈ સરકારે તેની નકલ લેવા લેફ્ટનેન્ટ પોસ્ટમન્સને મોકલ્યા હતા, જેણે તે વખતના કાઠિયાવાડના પોલીટીકલ એજન્ટ કર્નલ લાંગની સાથે જઈ વધારે સારી નકલ ઉતારી હતી. સને ૧૮૬૬ માં એ લેખના ફોટોગ્રાફ ઉતાર્યા. તથા કાગળો ઠાકીને નકલો પાડી લેવામાં આવી. (ગુ.)

નાની લીંટીઓ કરે છે, તેમાં નીચેને છેડે જમણી બાજુએ અને ઉપરને છેડે ડાબી બાજુએ હોય છે. બંને માટે બની જમણી બાજુએ અનુસ્વાર મૂકે છે. આજની પડે માથે અનુસ્વાર મુકતા નહીં.

કને માટે એક વચમાં આડી અને એક તેના મધ્યને છેદીને ઉભી એમ બે લીંટી તાણી ચોકડી અથવા સાથિયાનો આકાર કરે છે. જુને માટે ઉભો અને ડાબી બાજુ વાળેલો આપણો આઠડો અથવા આપણા દીર્ઘ ઈના ચિન્હ (અ) જેવો કરે છે. પણ તેનો નીચેનો છેડો જરા નડો કરે છે. ગને માટે માથેથી નેડેલી બે લીંટી વાંકી ઉભી મૂકે છે તે તંબુ આકારે થાય છે. ઘને માટે માથા (લીંટી) વગરનો અને ડાબું અથ્થ ઉપર જરા વધુ તાણેલું હોય એવો આપણે પ કરી તેના વચમાં ઉભી નાની લીંટી કરે છે. જ આપણા ગુજરાતી “વ” જેવો પણ તેનું મીંડું લીંટીને નીચલે છેડે આવે છે. જુને માટે લંબગોળ આડું મ્હોટું એક મીંડું કરી તેના ઉપર નીકળતી ઉભી લીંટી કરે છે. જ અંગ્રેજ “ઈ” જેવો પણ જરા ઘેરોળ અથવા ગુજરાતી “દ” જેવો થાય છે. જ અવળા પણ ચત્તા ગુજરાતી “પ” જેવો અને જ અવળા અને ઉંધા “ખ” જેવો થાય છે, પણ વિશેષમાં તેની લીંટીને ઉપલે છેડે ડાબી બાજુ આડી નાની લીંટી કરે છે. ટ આડી અને ઉભી લીંટી વગરના ગુજરાતી લ જેવો અથવા ખેળા મ્હોના આઠડા જેવો થાય છે. ઠનું ગોળ મટોળ મીંડું હોય છે. ઢને વાસ્તે એક આડી લીંટી કરી તેને ડાબી બાજુને છેડે નીચે ઉતરતી અને જમણી બાજુને છેડે ઉપર ચડતી નાની નાની લીંટીઓ કરી પગથિયા જેવું કરે છે. ઢ આપણા ગુજરાતી “ઢ” જેવો માથાની લીંટી વગરનો અને મ્હોટા પેટવાળો તેમ નાનાં મીંડાંવાળો થાય છે. એક ઉભી અને તેની ઉપર તથા નીચે એકેકી સમાંતરે આડી લીંટી એમ ૩ લીંટીનો અંગ્રેજ “ટી”ને મળતો જ થાય છે. ત એક ઉભી લીંટી કરીને તેને વચમાંથી ટેકા દેવાની પડે બીજી લીંટી કરી કરે છે. ધને માટે પાક્કી “ડ” જેવું મીંડું કરી તેના વચ્ચેવચ એક બિંદુ કરે છે. ઢને આજનાથી ઉલટાવીને કરે છે, એટલે તેની પુંઠ જમણા હાથ તરફ આવે છે, ધ તો ચોખ્ખો અંગ્રેજ છાપવાનો મ્હોટો “ડી”જ હોય છે. ન પાક્કી “ણ”માંથી ઉપરની લીંટી બાદ કરી માત્ર બે લીંટીનો અંગ્રેજ ખેલા ઉંધા “ટી” જેવો થાય છે. પ આજના લીંટી માથા વગરના “ખ” જેવો પણ તેનો ડાબો છેડો ઉપર વધારેલો હોય છે. ફ પાક્કી “ખ” જેવો કરી તેને જમણે છેડે “ઢ”ના જેવું મીંડું વાળે છે. વનું સમચતુરસ્ર કરે છે. મને માટે નાની નાની બે ઉભી લીંટી કરી તેની ઉપર ત્રીજી આડી અને જમણી બાજુએ જરા બહાર નીકળતી લીંટી કરી તે બહાર નીકળેલા છેડા ઉપર પાછી ઉભી નાની ઉંચી ચડતી લીંટી કરે છે. મ તો મ્હોટા અને જરા લાંબાં મીંડાંવાળો ગુજરાતી ચોખ્ખો ચોગડો છે. ય ઉભો અને ચત્તો ગુજરાતી નવડો અને ર ઉભી પણ ઉપરથી જરા જરા ખાંચાઓવાળી એક લીંટી અને લ લીંટી માથા વગરનો અને જમણે છેડેથી ઉપર વધુ ચડાવેલો શાસ્ત્રી “ચ” છે. વનું સરખું અથવા ઉચું લંબગોળ મીંડું અને તે ઉપર ઉભી લીંટી હોય છે. જ પાક્કી “ન”ની વચમાં ઉભી લીંટી કરી કરેલો છે. સ ને માટે પ્રથમ પાક્કી “પ” જેવો કરી પછે તેને ડાબી બાજુ ટેકા મુકવાની પડે લીંટી કરે છે. હ ઉલટા પાક્કી “લ” જેવો અથવા “પ” જેવો કરી તેને જમણી બાજુ નાની આડી લીંટી થાય છે.

વ્યંજન ને “આકાર”ના ચિન્હ માટે જ, ટ, ઠ, ણ, થ, ષ, ષ, મ, એટલા અક્ષરને વચમાંથી અને ખીલ્યોને ઉપરથી જમણી બાજુએ આડી નાની લીંટી કરે છે. હ્રસ્વ “ઇ”ના ચિન્હ માટે અક્ષરને ઉપલે ભાગે અર્ધ ચતુરસ્ત્ર જેમાં એક આડી અને ખીલ તેને જમણે છેડે ઉભી એમ જમણી બાજુ બે લીંટી કરે છે. કોઈ વખત અર્ધચતુર કુંડાળી પણ કરે છે. દીર્ઘ “ઈ”ને માટે દ્વસ્વ “ઇ”ના ચિન્હમાં એક ખીલ વચમાં ઉભી લીંટી કરે છે. દ્વસ્વ “ઉકાર” માટે એક અને દીર્ઘ “ઉકાર” માટે બે જમણી બાજુ આડી નાની લીંટીઓ અક્ષર નીચે કરે છે. પણ જો અક્ષરનો નીચેનો ભાગ ઉભી લીંટીવાળો ન હોય તો એ લીંટીઓ અક્ષર નીચે વચલે ભાગે ઉભી કરે છે. માત્રાને માટે ડાબી બાજુ ઉપરને ભાગે આડી એક લીંટી કરે છે. બે માત્રા, કાનો માત્રા અને બે માત્રા કાનો, આ જગ્યા નિયમ પ્રમાણે કરે છે, અનુસ્વાર અને વિસર્ગ બંને જમણી બાજુ અનુક્રમે એક અને બે બિંદુ કરે છે. નો કરતી વખત જાની શ્રાંતિ મટવા સાર કાનો અને માત્રા ‘જરા ઉપર નીચે’ રાખે છે.

સંયુક્તાક્ષરમાં પ્રથમ બોલાતો ઉપર અને પછે બોલાતો નીચે એમ પુરે-પુરા બંને કે ત્રણ અક્ષર જરૂર જોવા મુકે છે. પણ વ્યંજનને ર જોડતાં અક્ષરની લીંટીને ઉપરના ભાગમાંથી બે ત્રણ મરડ દે છે. માત્ર પ્રથમ બોલાતો વ, “વ્ય” કરવામાં વ ની નીચે લખે છે અને પછે બોલાતો ટ “સ્ત” કરવામાં સ ની ઉપર મુકે છે. ભૂગોળ હસ્તામલકમાં જો ને જ લખી તેને કાનો માત્રા વચમાંથી કર્યા છે (++) . વ્યંજનમાં જ પણ લખ્યા છે તે પ્રીન્સેપના પત્રકમાંથી લખ્યા લાગે છે પણ ફતો તદ્દન ઉધોળ જ લખ્યા છે જે પાલી જ ને કાંઈક મળે છે. આવો ફ ખીલે ક્યાંઈ જોયા નથી તેથી એ કાંઈક ભૂલ થઇ છે એમ કહેવું પડે છે.

અરોડના વખતની આ પાલી લિપિ પ્રાચીન દેવનાગરી લિપિ છે. એમ આગળ લખાઈ ગયું છે તેથી તે અક્ષરો આજની આપણી અર્વાચીન દેવનાગરી લિપિના અક્ષરોનાં મૂળ છે. એ અક્ષરો હજાર વર્ષ સુધી જરા જરા બદલાતા જઈ તેમાંથી બંગાળી, ઉડીયા, મરાઠી, સિંધી, મારવાડી, તિબેટન, બરમા, શુન્દરાતી અને હાલની સંસ્કૃત (દેવનાગરી) લિપિઓ બની છે. સંસ્કૃત સાથ સંબંધ રાખનારી તૈલંગી, તામિલ, મલ્લાયમ અને કાનડી લિપિઓ પણ આ મૂળભૂત પાલી લિપિમાંથી ફેરફાર થઇને થઈ છે.

પાલી અથવા પ્રાચીન અક્ષરોમાંથી હાલના દેવનાગરી અથવા શાસ્ત્રી અક્ષરો કેવી રીતે રૂપાંતર પામતાં પામતાં આજના રૂપમાં આવ્યા એ બતાવવા સાર તેનો મુકાબલો દેખાડનાર પત્રક સાથે મુક્યું છે.*

પાલી ભાષા-અરોડના ઘણા લેખની ભાષા પણ પાલી જ છે. પાલી ભાષા પ્રાકૃતમાં ગણાય છે. પ્રાકૃત એટલે પ્રકૃતિ સંસ્કૃત તસ્માજ્ઞાતં પ્રાકૃતં (હેમાચાર્ય) પ્રકૃતે સંસ્કૃતશબ્દાત્ ભાગતં જળ (શ. સ્તોત્ર.) અર્થાત્ સંસ્કૃતમાંથી અપભ્રંશ થયેલી ભાષા. પ્રાકૃત

* (સ્વ. આચાર્ય ઉપર જણાવેલાં પત્રકોના, પ્રાચીન લિપિમાંથી રૂપાંતર પામેલા હાલની લિપિના અક્ષરો બનાવવા મુશ્કેલ હોવાથી આ પત્રકો અહીં આપેલાં નથી. અ. સુ.)

શબ્દનો રૂઢ અર્થ ચાલતી, સાંપ્રતકાળની એમ પણ થાય છે. એટલે તે અશોકના વખતની ચાલતી ભાષા. જેમ આજ પૌર ભાષા અને ગ્રામ્ય ભાષા જુદી પડે છે અને તેમાં પણ “થારી” “ગારી” “કરશી” “વાંનીયા” “જુહાડ” વગેરે શબ્દો શુદ્ધ શબ્દોત્પત્તિ ન કરી શકનારા લોકો બોલે છે તેમ તે દિવસે ગ્રંથની, દફતરની, અને ઉચ્ચ વર્ણુમાં વપરાતી સંસ્કૃત ભાષા હશે અને ગ્રામ્ય લોકોમાં પ્રાકૃત ભાષા હશે. નાટકાદિ રૂપકોમાં ઉચ્ચ પાત્રની સંસ્કૃત ભાષા અને નીચ પાત્રની અપભ્રંશ ભાષા મૂકી હોય છે. કયા પાત્રની કયા ભાષા મૂકવી એ વિશે સાહિત્યદર્પણમાં વિસ્તારથી લખ્યું છે. અશોકના વખતમાં ગ્રામ્ય દેશમાં ઘણું કરી એક સરખી ભાષા ચાલતી હતી એમ જણાય છે. સંસ્કૃતમાંથી થયેલી અથવા તે સાથે સંબંધ રાખનારી પ્રાકૃત, માગધી, પૈશાચી, સિંધી, ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી, ઉડીયા, બ્રીજ, અને પંજાબી; તેમજ સંસ્કૃત સાથે સંબંધ ન રાખનારી તૈલંગી, રૂપચી, કાનડી, મલાયમ, ગોંડ, કોડ, સંથાલ, ખાસિયા, કિરાત, શબર, ઉરામકોલ, ખડીયાકોલ, મુંડાકોલ અને ટોડા વગેરે તાતાર અને બાહ્ય ભાષા સાથે સંબંધ રાખનારી અને ઘણુંકરી હિંદુસ્તાનના જંગલી લોકોમાં વપરાતી ભાષાઓની પેઠે અથવા સંસ્કૃત, શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી, માગધી, અર્ધમાગધી, પ્રાચ્ય, અવંતિકા, દક્ષિણપ્રાચ્ય, શાકરિ, વાલ્લિક, દ્રાવિડી, આલીરી, ચાંડાલી, શાખરી, પૈશાચી, શૌરસેનિકા પ્રાકૃત અને દેશ એ નાટકાદિ રૂપકોમાં વપરાતી ૧૮ ભાષાની પેઠે પાલી ભાષા એટલી પ્રખ્યાતિ પામેલી જણાતી નથી; કેમકે તેનું એ ભાષાઓની પેઠે ક્યાંઈ નામ જોવામાં આવતું નથી. પણ કદિ પ્રાકૃત એ સામાન્ય નામમાં તેનો સમાવેશ હોય કે અર્ધ માગધી એ પાલી ભાષાનું નામ હોય ! કેમકે પાલી ભાષા માગધી ભાષા કરતાં સંસ્કૃત ભાષા સાથે વધારે સંબંધ રાખનારી છે. એટલે તેમાં માગધીના જેટલા અપભ્રંશ શબ્દો આવતા નથી. અથવા કદિ ભાષાવિવેચન માટે “ભાષાણુવ” નામનો ગ્રંથ છે તેમાં તે ભાષાનું વર્ણન જુદું પાડી કરેલું હોય પણ તે ગ્રંથ ઉપલબ્ધ નથી, એટલે તે વિશે વધુ લખી શકાતું નથી.

બોદ્ધ ધર્મની લિપિ જેમ એક સરખી નથી તેમ તેની ભાષા પણ એક સરખી નથી. જે દેશમાં જે લેખ છે ત્યાંની પ્રાચીન સ્થાનિક ભાષામાં તે ઘણુંકરીને છે. તેનું કાસ્યુ એમ હશે કે ત્યાં ત્યાં તે તે લોકો સેહેલાઈથી વાંચી શકે. પણ આમાં એક તેણે ભૂલ કરેલી આપણે માનવી જોઈએ. તે એ કે દેશભાષા કાળે કાળે વિકાર પામતી જવાનો સંભવ, અને સંસ્કૃત ભાષા પ્રાચીનમાં પ્રાચીન કાળથી તે આજ સુધી એવી ને એવી અવિચ્છિન્ન રહેલી છે તેથીજ તેનું નામ સંસ્કૃત ભાષા છે. સંસ્કૃત એટલે સંસ્કાર પામેલી. સંસ્કાર પામેલી ચીજ બગડે નહીં. તેથી આ પ્રસંગે આધુનિક સમયમાં એવા કે બીજા મતલબના શીલાલેખો નંખાવનારને નમ્ર ભલામણ છે કે-તેઓએ જે લેખ કોતરાવવા તે દેશભાષામાં નહીં પણ સંસ્કૃત ભાષામાં તૈયાર કરી કોતરાવવા, કે જે ભાષા આખા હિંદુસ્તાનમાં એક સરખી હોઈને ચાવચ્ચંદ્ર દિવાકરી એકસરખી રહેનારી ઉત્તમોત્તમ ભાષા છે.

અશોકનો જુનાગઢનો લેખ

(સ્વ. વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્ય)

—સમસ્તસમસ્ત—

લેખનું સ્થલ—જુનાગઢનો અશોકનો લેખ જુનાગઢ શહેરથી અને ઉપરકોટના કાલ્લાથી પૂર્વમાં ગિરિનાર જવાને રસ્તે, વાઘેશ્વરી દરવાજાથી બાહાર નીકળ્યા પછી સુમારે ૧૧ માઇલ છેટે, ન્યાંથી બે પર્વત (લેંસલો તથા જોગણીયો) વચ્ચે થઇને આગળ જવાનો રસ્તો સીરહ થાય છે તેની જમણી બાજુએ સડકથી ૮-૧૦ કદમ છેટો જરા ઉંચો દક્ષિણમાં છે. ત્યાં હાલ તે લેખના પથ્થરને ફરતી દીવાલ ફાંડાં રાખી ચાલી લઈ ઉપર ઢાંકણું* કરેલું છે અને તે જગાની ઉત્તરમાં સડકની બીજી બાજુ બાવાની જગો નવી બંધાવેલી છે. અર્થાત્ જમણી બાજુ લેખવાળી જગો, અને ડાબી બાજુ બાવાની જગો એ બેની વચ્ચેમાં થઇને સડક ચાલે છે. પ્રથમ લેખનો પથ્થર ખુલ્લી જગામાં હતો, તેમ બાવાની જગો પણ સડકને જમણે પડખે લેખના પથ્થરની અને સડકની વચ્ચેમાં હતી. તેમ આ ઠેકાણેથી પથ્થરનો બાંધેલો રસ્તો સીરહ થતો હતો. જે “દામોદરજીની પાઝ”ને નામે પ્રખ્યાત હતો. તેની સીરઆતની નીશાની દાખલ બે બાજુ બે મ્હોટા બાંધેલા વાવના જેવા ટોડા અને તેની આગળ બે બાજુ બે મ્હોટા પડયાર બાંધેલા હતા. તેથી અમે એ લેખ “ટોડાની પાઝના લેખ” એ નામથી ઓળખતા તથા અમારી કાંઈલો ઉપર અને અંદર પણ એજ નામ લખાણું છે. તે પછે માછ મરહુમ દીવાન આજમ હરિદાસ વિહારીદાસના વખતમાં ગિરિનારના યાત્રાળુઓના સુખને માટે મ્હડાની વાવ્ય સુધી ઘોડાગાડી જઈ શકે એવી સડક કરવાની ખાતર રસ્તો સીધો બંધાવતાં એ પથ્થરની પાઝ જે પ્રથમ ઉંચાનીચી હતી તેને સુધારવા, બાંધેલા પથ્થરો ક્યાંકથી કાઢાડી નાંખી, ક્યાંક ઉપર પૂરણી પૂરી ઘણો ફેરફાર કરેલો છે. તે સાથે ટોડા અને પડયાર તદ્દન નીકળી ગયા છે. લેખના પથ્થર ખાસે સડક ઉપરથી જવાને પથ્થરનાં પગથીયાં બંધાવ્યાં છે. રસ્તે જતાં વંચાય એવી રીતે આરસની પાટમાં અંગ્રેજ અને સંસ્કૃત અક્ષરે ત્યાંના ત્રણે લેખનાં નામ કેતરાવી તે લેખને ફરતી દીવાલ છે તેમાં નંખાવી છે. તે-પહેલાં ત્યાં જુનાગઢના જુના શોધખાતા તરફથી લેખના નામનું પાટીયું રસ્તા ઉપર રાખતા. લેખના પથ્થરને મથાળે મ્હડવા સાડે હાલમાં વાયુ કોણમાં નાની પથ્થરની સીડી બંધાવી છે. આવી રીતે સુધરેલા જમાનાએ સુધરેલી સગવડ કરી આપેલી છે. પણ તે પછે પાણું નવેસરથી ભવ્ય મકાન બન્યું છે તે દેખાવડું અને જેવા લાયક છે. આ જગો પૂર્વ પશ્ચિમ રડાા કુટ અને ઉત્તર દક્ષિણ ૧૬૧ કુટ બાંધેલી છે.

લેખનો પથ્થર પૂર્વ, ઉત્તર અને પશ્ચિમ બાજુએ ખુલ્લો અને દક્ષિણ બાજુએ જમીનમાં દબાયેલો છે. તે પૂર્વ અને ઉત્તર બાજુએ ઉપરથી નીચે ઢળતો છે અને પશ્ચિમ બાજુએ સપાટ જેવો છે. ઉપરથી શંકુ આકારે પણ બેડી ટોચવાળો નથી. ૧૭ કુટ ઉંચી ટોચવાળો, પૂર્વ પશ્ચિમ કુટ ૨૦ ને ૫ ઇંચ અને ઉત્તર દક્ષિણ ૨૧

* હાલમાં ભવ્ય મકાન બન્યું છે.

કુટની લંબાઈ ખોળાઈને એ આખો પથ્થર છે. પૂર્વ બાજુના ધ્રુવ ભાગે ખોળા ભાગમાં આપણા આ વિષયનો નાયક અરોહનો લેખ કોતરેલો છે. ઉત્તરમાં સ્કંદ-ગુપ્ત અને પશ્ચિમમાં રૂદ્રામાના પ્રાચીન લેખો કોતરેલા છે.

લેખની નકલ અને પડેલો ભાગ—અરોહના લેખના અક્ષર ઉંડા, મ્હેટા (એક ઇંચ પાંચ હોરાના) અને ચોખા છે. તેમજ તે ભાગનો પથ્થર પણ ઘણું સાફ કરેલો છે. ઉપર હાથ ફેરવતાં હોના જેવો લાસો લાગે છે. આજ લગભગ ૨૧૫૫ વર્ષ થયાં તેમાં અક્ષર લખાણ છે પણ કોઈ અક્ષરની કોર અપવાદ સિવાય ઘસાણી કે પથ્થરની સફાઈમાં ફેર પડેલો નથી, એવો એ પથ્થર મજબુત છે. એવાજ અક્ષરથી એ લેખની પ્રતિકૃતિ (નકલ) બીજા અક્ષર ઉપર કરાવવાનો જીનાગઢ સરકારનો ઇરાદો હતો કે જેથી બીજાં તેટલાં વર્ષ એ લેખ હયાતી ભોગવવાને ભોગ્યશાળી થાય. પ્રતિકૃતિ સાથે એ અક્ષરોમાં આજની દેવનાગરી લિપિમાં અક્ષરાંતર કોતરાવવાનો પણ વિચાર છે અને તે સાફ આજ ન્યાં લાસી પાઝ પાસે ડુંગરની ચોડીનાં મકાન છે, તેની પાછળના ભાગમાં એક યોગ્ય પથ્થર મુકર કરી તેને ટોચી ટોચી તૈયાર કરાવ્યો અને તે ઉપર સારા કારીગરો મારફત તે પ્રતિકૃતિનું કામ સને ૧૮૯૯ની સાલથી જ સીફ હર્થ ચુક્યું છે જે લગભગ પુરું થઈ રહેલા આવ્યું છે. પથ્થરના આગળના ભાગ(પશ્ચિમ બાજુના)માં મૂળ અક્ષર કોતરવામાં આવ્યા છે અને ૫ મા તથા ૧૩ મા શાસનના જે ભાગ ગયા છે તેટલા ભાગ બાકી છે. આ ગત ભાગ માટે મ્હારા મનમાં ઘણા વખતથી હતું તેવામાં સને ૧૮૯૯ની જ સાલમાં મીં. એં. ઈં. કેડી અરોહનો લેખ આખેબુલ કલકત્તામાં ઉભો કરવા સાફ તેનું મોડેલ લેવા આવેલા અને તેને મદદ દેવાના કામ સાફ મ્હારે જીનાગઢ જયું થયેલ તે વખતે તેની પાસે અરોહના લેખોના સંગ્રહની અંગ્રેજ ચોપડી “કાર્પસ ઇન્સ્ક્રિપ્શન” ઇડિકા વોલ્યુમ ૧ હું ઇન્સ્ક્રીપ્શન્સ ઓફ અરોહ” હતી. તેમાં શાહાબાજ ધડી, ખાલસી, ગિરિનાર, ધૌલી અને જોગઠના લેખોના મુકાબલા અંગ્રેજ અક્ષરે લખ્યા છે. તેમાંથી તે રહ્યા હાં સુધી ૫ મા અને તેરમા શાસનની નકલ ઉતારી. દરમીયાન અમો છુટા પડ્યા એટલે અપૂર્ણ કામ રહ્યું પણ તે પછે એ યુક જીનાગઢ સરકારમાં મગાવી તેમાંથી નકલ પુરી કરી, જેમાંથી જીનાગઢના લેખનો ગત ભાગ જે બીજા લેખોમાં તે ભાગમાં આવ્યા હતા તે મળ્યો તે અને મીં. ગૌરીશંકર ઉદેશંકર ઓઝાએ એપી ગ્રાફીયા ઇડિકા (?) માંથી એવીજ નકલ ઉતારી મોકલી તે બે મેળવી અરોહના લેખમાં બીજાં શાસનોમાં અને ખુદ ૫ મા તથા તેરમા શાસનમાં જે વાક્યો આ ગત ભાગનાં વાક્યો સાથે મળતાં છે તે તેમાં દાખલ કરી બંને શાસનોના ગત ભાગ લખી કાઢાડયા. પણ તે એકમત કરતાં વધુ મતના ગરણમાં ગળાઈ શુદ્ધ થાય તો સાફ એમ ધારી તેની એકેક નકલ હેનરી કઝીન્સ, મોસ્ય એમિલ્ સેના, ડાં. ભાંડારકર, અને મીં. ગૌરીશંકરને સવિસ્તર નોટ સહિત લખી મોકલી છે તેમાંથી મોસ્ય સેનારનો જવાબ આવ્યો છે. બાકીનાના બાકી છે. તે આવેથી તેને છેવટની શુદ્ધ થયેલ નકલમાંની અરોહના લેખની પ્રતિકૃતિમાં અને ફાઇલમાં તે તે સ્થળે તેટલો ભાગ કૌંસમાં તથા નવા કટકા મળ્યા છે તે ખુલ્લા મુકવા તથા કોતરાવવા વિચાર છે. અને બનશે તો

અસલ લેખમાં પણ ગત ભાગમાં ચુનાતું મળ્યુંત પડ કરાવી કોતરાવી કાઢાડવા તથા ઉપલબ્ધ ૨ કટકા પણ વચમાં તેને તેને સ્થળે મ્હોડાવી દેવા વિચાર છે.

આ નવા કટકા વિશે મં ૨૦ અં ૨૦માં પૃ. ૪૧ મે વળી નવું લખ્યું છે કે બુનાગઢના અરોડના લેખના ૧૩મા શાસનનો કેટલોક ભાગ પાસેના પૂલ બાંધવાના કામમાં સુરંગ મારવાથી ગયો છે. પછે કેટલેક વર્ષે કેપટન પાર્ટન સાહેબને એ પૂલ પાસેની જમીન ખોદતાં એ શાસનનો કાંઈક ભાગ-કોતરેલા પથ્થર મળી આવ્યા. (કર્નીગહામનું કોર્પસ ઈન્સ્ક્રિપ્શન ઈડિકાર વો. ૧ પૃ. ૧૪).

આને માટે કોર્પસમાં જોતાં કેપટન મોસુફને ૩ કટકા મળ્યાનું લખ્યું છે ખરૂં. કોર્પસ ૭૭ની સાલમાં છપાણું છે એટલે તે પહેલાં તે કટકા નીકળવા જોઈએ પણ એ કટકા હાલ ક્યાં છે અથવા તેનાં રખિંગ વગેરે ક્યાંઈ પ્રસિદ્ધ થયાં છે કે નહીં, એ વાત જાણવામાં નથી તો તે માટે તળવીજ કરી જો તે કોઈ પણ રૂપમાં મળી આવશે તો તે પણ પ્રતિકૃતિમાં તથા અસલમાં મુકવામાં આવશે.

આગળ જો એ નવા કટકા નીકળ્યાનું લખ્યું છે તેમાં ૧ કટકો નાનો સને ૧૮૬૩માં પ્રથમ મારાજ જોવામાં આવ્યો હતો અને બીજો મહોટો કટકો સને ૧૮૬૮ માં ઉપરકોટમાં ખોદકામ ચાલતું હતું તેમાંથી નીકળેલો પ્રથમ મનેજ બતાવવામાં આવ્યો હતો. એ બંને વિષે સવિસ્તર હકીકત એ કટકાની ફાઇલોમાં છે જે તે વાંચતી વખતે વાંચવામાં આવશે.

અરોડના લેખમાં કુલ કેટલા શબ્દો છે અને તે કેટલી વાર ક્રીયા ક્રીયા શાસનની કહી કહી પંક્તિમાં આવે છે એ પ્રતિકૃતિ પ્રસંગે તથા ગતભાગ હમેશ્વરને પ્રસંગે ઉપયોગી થવા સાર તેનો અકારાદિ ક્રમનો કોશ કરવામાં આવ્યો છે.

લેખનાં શાસનનાં માપ-આ લેખમાં બૌદ્ધધર્મની ધર્મલિપિનાં ૧૪ શાસનો અથવા કલમખંધી લખેલી છે. તે બે તફે અથવા બે કોલમમાં લખેલ છે. એ બે ભાગ છુટા પાડવા વર્તમાનપત્રમાં જેમ વચમાં લીંટી દોરે છે તેમ આમાં પણ વચમાં એક મ્હોટી હલી લીંટી દોરેલી છે અને એક શાસન પૂરું થઈ રહેતાં પણ એવી આડી લીંટી દોરેલી છે. આખા લેખમાં એવી ૧ હલી અને ૧૧ આડી લીંટીઓ કોરેલી છે. આખા લેખનું માપ પૂર્વ પશ્ચિમ અથવા લંબાઈ અથવા ઉપરથી નીચે સુધી પેહેલા ભાગમાં ૯ ફુટ ૧ ઇંચ, અને બીજા ભાગમાં ૧૧ ફુટ ૧૧ ઇંચ છે; એટલે લેખની મહોટામાં મહોટી લંબાઈ એ છે અને ઉત્તર દક્ષિણ અથવા પહોળાઈ અથવા બે કોલમની પંક્તિઓની લંબાઈ ઉપલે ભાગે ૫ ફુટ ૪ ઇંચ, વચમાં ૯ ફુટ ૪ ઇંચ અને નીચેના ભાગમાં ૧૩૧ ફુટ ૦૧૧ ઇંચ છે અને સાવ નીચે માત્ર ૪૧ ફુટ છે. આખા લેખમાં અગ્નિ કોણનો ભાગ માત્ર ખડિત થયેલો છે, જેને લીધે પાંચમું શાસન નીચેથી અને ૧૩ મું શાસન સીરઆતની બાજુથી અપૂર્ણ છે. તેથી જ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પહેલા ભાગ અથવા કોલમની લંબાઈ બીજા ભાગ કરતાં ઓછી છે અને બાકી બધા ભાગ કોઈ કોઈ ઠેકાણે સેનસાજ કોઈ અક્ષરો સિવાય અવિચ્છિન્ન છે. ૧૩ મું અને ૧૪ મું શાસન ૧૨ મા શાસન નીચે જોડાનેડ લખેલાં છે. બધાં શાસનની પંક્તિઓના આરંભ અને સમાપ્તિના છેડા સીધા નથી તેનું કારણ પથ્થરના ઢોળાવની સરખાઈ ન હોય એ છે. તોપણ છેલ્લા ભાગના ૫ મા શાસન સુધીના સમાપ્તિના અને બાકીનાં

બધાં શાસનોના આરંભના છેડા ધણે ભાગે સરખા છે. કેમકે તે વચમાં આવ્યા છે. બધાં શાસનોમાં મહોદ્દામાં મહોદ્દું શાસન ૧૨ મું છે. કેમકે પહેલું શાસન પૂર્વ પશ્ચિમ ૨૫ કુટ અને ઉત્તર દક્ષિણ ૩ કુટ ૨ ઇંચ લાંબું પહોળું હોઇને તેમાં ૧૨ લાઇન અને દરેક લાઇનમાં ૧૧ થી ૧૯ સુધી અક્ષર થઈ કુલ ૧૯૭ અક્ષરનું છે. બીજું શાસન ૫૫ કુટ ૨૫ ઇંચ અને ૩ કુટ ૧૦ ઇંચનું, પંક્તિ ૮, દરેક પંક્તિમાં અક્ષર ૨૦ થી ૨૭ અને કુલ અક્ષર ૨૦૬ નું છે. ૩ જી ૧ કુટ ૨૫ ઇંચ, ૪૫ કુટ ૨ ઇંચ, પંક્તિ ૬, અક્ષર ૨૫ થી ૩૨ અને કુલ અક્ષર ૧૭૫ નું છે. ૪ થું શાસન ૨ કુટ ૩ ઇંચ, અને ૫૫ કુટ ૨ ઇંચ, પંક્તિ ૧૨, અક્ષર ૨૯ થી ૩૭ અને કુલ અક્ષર ૨૧૬ નું છે. ૫ મું શાસન ૧૫ કુટ અને ૬ કુટ ૪ ઇંચ, પંક્તિ ૯, અક્ષર ૨૯ થી ૩૮ અને કુલ ૨૮૮ અક્ષરનું છે. ૬ થું શાસન ૨૫ કુટ, અને ૪ કુટ ૧૫ ઇંચ, પંક્તિ ૧૪, અક્ષર ૨૯ થી ૩૨ અને કુલ અક્ષર ૩૬૯ નું છે. ૭ મું શાસન ૯૫ ઇંચ, અને ૪૫ કુટ, પંક્તિ ૩ અક્ષર ૩૨ થી ૩૮ અને કુલ અક્ષર ૧૦૫ નું છે. ૮ મું શાસન ૧ કુટ અને ૪ કુટ ૧૫ ઇંચ, પંક્તિ ૫ અક્ષર ૩૦ થી ૩૬ અને કુલ અક્ષર ૧૬૫ નું છે. ૯ મું શાસન ૧૫ કુટ ૨ ઇંચ, અને ૬ કુટ, પંક્તિ ૯, અક્ષર ૨૨ થી ૪૩, અને કુલ અક્ષર ૩૫૬ નું છે. ૧૦ મું શાસન ૮ ઇંચ, અને ૭ કુટ, પંક્તિ ૪, અક્ષર ૪૦-૪૩-૫૦ ને ૪૯ મળી કુલ અક્ષર ૧૮૨ નું છે. ૧૧ મું શાસન પશ્ચિમ લાંબું પહોળું તેવડુંજ, પંક્તિ પશ્ચિમ ૪, પશ્ચિમ અક્ષર ૪૭-૫૦-૫૦ ને ૩૪ મળીને કુલ અક્ષર ૧૮૧ નું છે. ૧૨ મું શાસન ૧૫ કુટ ૨ ઇંચ, અને ૮ કુટ ૬ ઇંચ, પંક્તિ ૯ અક્ષર ૪૩ થી ૫૯ અને કુલ અક્ષર ૪૫૮ નું છે. ૧૩ મું શાસન ૨ કુટ ૪ ઇંચ, ૪ કુટ ૫ ઇંચ, પંક્તિ ૧૩, અક્ષર ૧૫ થી ૪૦, અને કુલ અક્ષર ૩૦૨ નું છે. ૧૪ મું શાસન ૧ કુટ ૧ ઇંચ, ૩ કુટ ૧૦ ઇંચ, અને પંક્તિ ૬, અક્ષર ૧૩ થી ૩૩ અને કુલ અક્ષર ૧૪૭ નું છે. આખા લેખની પંક્તિઓ ૧૧૪ એટલે પહેલા ભાગ(કાલમ)માં ૪૭ અને ૨ જા ભાગમાં ૬૭ અને ૯ અક્ષર ૩૬૩૦ નો એ લેખ છે. એટલે ૩૨ શા સ્લોક ૧૧૩૫ ના આશરોનો છે.

આ લેખ અશોકે ક્યારે કાતરાવ્યો હશે એ બાબત તેમાં કાંઈ સાલ કે સંવત્ નથી તોપણ તેના ૩ જા શાસનમાં લખ્યા પ્રમાણે પોતાને ગાદીએ બેઠાને ૧૨ વર્ષ થઈ ગયા પછી તેરમા વર્ષમાં કાતરાવ્યો છે. એટલે ઇસવી સનથી ૨૫૦ વર્ષ પહેલાં કાતરાવ્યો છે, એમ જણાય છે.

લેખનું વાંચન—આ લેખનું પ્રથમ વર્ણન કર્નલ ટોડે કરેલું છે, તેણે તે સને ૧૮૨૨ માં જોયો તેથી દીલ્લીની લાઠ અને ખોદની શુદ્ધિઓ ઉપરના અક્ષરો જેવા આ અક્ષરો છે એમ લખ્યું હતું.* તોપણ તેને પ્રથમ વાંચવાનું માન તો મી૦ પ્રીન્સેપેજ

* કર્નલ ટોડે આ લેખ કોઈ પ્રાચીન ચક્રવર્તી રાજા કે લડવૈયાના કીર્તિ-સ્તંભની પ્રશસ્તિ જેવો છે એમ ધાર્યું હતું. તેણે તેના તે વખતના દેખાવનું વર્ણન વિસ્તારથી આપ્યું છે તે વખતે બધો ભાગ આખા હતા. સને ૧૮૪૨ માં સર લિંગેડ જેકબ તથા પ્રોફેસર ગાર્ડ એ લેખ જોવા ગયા હતા. અને તે પછી ઘણા શોધક વિદ્વાનો એ લેખની ભેટ લઈ ગયા છે (શ.) સર લિંગેડ જેકબે તેની ૧૮૮૩ માં નકલ કરી હતી. (મું. સ.)

મેળવ્યું છે. મીં પ્રીન્સેપે તે કેવો વાંચ્યો હશે એ તેનું પુસ્તક આંહી હાજર નહીં હોવાથી કહી શકાતું નથી, પણ તેનો એ પ્રથમ પ્રયત્ન હતો, એટલે ક્યાંક ક્યાંક ફેર રહ્યો હોય તો સંભવ છે. કેમકે તેણે સાહા વંશના શિક્ષા વાંચવામાં પ્રથમ ભૂલ કરેલી હતી તેનો નમુનો તેની જ યુકમાંથી ઉતારેલો મહારી પાસે છે જે વિષે એ લિપિ અને એ વખતના લેખ વિષેના ભાષણમાં વિવેચન કરવામાં આવશે. તો- પણ મીં પ્રીન્સેપે પરાકાષ્ટા-મહેનત કરી એ લેખ પેહેલ વેહેલો વાંચવાતું જે માન મેળવ્યું છે તેનો સતાંશ પણ આપણે મેળવી શકીએ નહીં અને એ ખાતે આપણે કાંઈ તેના થોડા ઉપકારી નથી. કેમકે આપણા પૂર્વજો જેને દેવતાઈ અક્ષર છે તે કોઈથી ઉકેલાયજ નહીં એમ માની તેની ઉપેક્ષા કરતા, એ લેખ એક પરદેશી અને સંસ્કૃત ભાષાના ભક્તવર્ગથી બિત્ર માણસ વાંચી આપણને તેનો અર્થ સમજાવે, એ કાંઈ આપણને થોડું લગ્નપ્રદ સાથે આશ્ચર્યદાયક નથી! એવો દસ્તુરજ છે કે પ્રથમ શોધ થયેલા ઉપર જેમ જેમ કાળ જાય તેમ તેમ તેમાં વધુ વધુ અજવાળું પડતું જાય. અરોકના લેખ બાળપતમાં પણ તેમ થયું હોય તો કાંઈ અસંભવિત નથી. તે ઉપર પણ જેમ જેમ વખત થતો જાય છે તેમ તેમ તેના વાંચનમાં ફેર પડતો જાય છે. તેનો થોડો નમુનો પેહેલા શાસનના થોડા ભાગનો આંહી બતાવી તે વિષે સંક્ષેપમાં વિવેચન લખી આ ઉપોદ્ધાત જે જરા વધુ લાંબો થઈ જવાથી કંટાળો આપતો હશે તે સમાપ્ત કરશું.

અરોકના લેખ જુદા જુદા વિદ્વાનો જુદી જુદી રીતે વાંચે છે તેનો નમુનો જુનાગઢની પાઠશાળાના મહુમ શાસ્ત્રી હરિદત્ત કર્ણણશંકર વાંચે છે—

इयं धंमलिपि देवानं प्रियेन प्रियदसिना राजालेखापिता

इधन किंचिजीवं आरमिक्ता प्रजुहितव्यं न च समाजो कतव्यो

ઉદેપુરના શાસ્ત્રી ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝા વાંચે છે.

इयं धंमलिपि देवानं प्रियेन प्रियदसिना राजालेखापिता

इधन किंचिजीवं आरमिक्ता प्रजुहितव्यं न च समाजो कतव्यो

ઘતિહાસતિમિરનાશકના કર્તા લખે છે.

इयं धंमलिपि देवानं प्रियेन प्रियदसिना राजालेखापिता

इधन किंचिजीवं आरमिक्ता पूजाहिताय न च समाजे कतव्ये

આ ક્ષાલમાં છે.

इयं धंमलिपि देवानं प्रियेन प्रियदसिना राजालेखापिता

इधन किंचिजीवं आरमिक्ता प्रजुहितव्यं न च समाजो कतव्यो

આ ૪૭ અક્ષરના વાચનમાં જે મતભેદ દેખાય છે તે ર કાર જોડેલા અક્ષરમાં, મિત્ર ના મ્તા માં અને પ્રજૂહિતવ્ય એ શબ્દમાં છે. જેણે બે પ્રિ અને એક પ્ર ને પિ અને પ વાંચ્યા છે તેમાં કાંઈ તેનો દોષ નથી, કેમકે પ્રાકૃત ભાષામાં સંયુક્તાક્ષર પ્રાયઃ આવતા નથી એ નિયમ જ્યાંલમાં હોય. વળી ગુપ્તાદિની લિપિની પડે પાલી લિપિમાં ર કાર અક્ષરની નીચે જોડાયેલો નથી પણ અક્ષરની ઉપરની સીધી

લીટીને જરા જરા વાંક ખવરાવી લખીને ર ભેળેલો હોય છે. તે ર નહીં પણ છેલ્લેથી અક્ષરની સીધી લીટીને બદલે તેને મરોડ દઈ લખ્યા હોય એમ સહજ ભ્રાંતિ થાય જ. ત્તા માત્ર એક જાણે જ લખ્યો છે તે ખોટો છે. જાણ છે. પ્રજૂહિતવ્યંને એકે પ્રજૂહિતવ્યં, બીજે પ્રજૂહિતવ્યં, ત્રીજે પૂજાહિતાય અને ચોથે પ્રજૂહિતવ્યં એમ વાંચેલું છે. તે પ્ર પને માટે તો ઉપર ખુલાસો આવી ગયો છે. જુ હ્રસ્વ નથી પણ ચોખ્ખો દીર્ઘજ છે, જા લખ્યો છે તે ભૂલજ છે, ત્તા ખોટો છે, તજ છે, તમાં કાનાના ચિહ્નની શંકા પણ નથી, વ્યને માટે અને તેના અનુસ્વાર માટે વાંધો લેવાય એવું છે ખરું. આખા લેખમાં જેટલા વ્ય આવે છે, તે બધા ઉભા ગુજરાતી નવડા જેવા “ય”ની નીચે વને માટે ગોળમટોળ મીંડું મૂકી ઉપર નવડાને અડતી શાસ્ત્રી ઠ ના જેવી પાંશરી લીટી મૂકે છે, એમ આ વ્યને માટે નથી. આમાં તો અર્ધગોળ મીંડા જેવું અને તેના બે છેડા નવડાને નીચે વળગાડ્યા હોય એવું દેખાય છે. તે વ નહીં પણ પથ્થરમાંના ખાડાનો વધુ સંભવ લાગે. એજ રીતે પડખે અનુસ્વારની ભ્રાંતિ કરનાર ટપકું છે ખરું પણ તેને પણ અનુસ્વાર માનવામાં શંકા લેવાય. કેમકે એવાં ટપકાં ઉપરાઉપર વાંકાઈમાં લ્યાં ડ છે અને તે પણ પથ્થરના ખાડા હોય એમ ભ્રાંતિ થાય તોપણ ચતા કરતાં વ્યનો વધુ સંભવ છે. પ્રજૂહિતવ્યં તું સંસ્કૃત દાકતર ભગવાનલાલે પ્રહોત્તવ્યં લખ્યું છે એ પૂજાહિતાય અને પ્રજાહિતાયના કરતાં વધુ બંધબેસતું છે. કેમકે તે વિના ચાલમ્બના પ્રાકૃતવાળા આરમ્ભિતાનો સારો સંબંધ બંધ બેસતો નથી.

મતલબ કે જેમ જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં સંદિગ્ધાક્ષરને લીધે વાંચનના ફેરફારથી પાકફેર હોય છે તેમ આ અને બીજા લેખોમાં પણ વાંચનના ફેરફારથી પાકફેર આવ્યાં કરે. આખરે રબિંગ કે છાપના કરતાં અસલ લેખ પાસે જઈ ધૈર્યથી પાકી તજવીજ કર્યાથી અર્થને અનુકૂળ પડતો ખરો રાખ્દ કે અક્ષર બંધબેસતો આવી પણ નય ખરો.

જેમ જેમ વખત જતો નય છે તેમ તેમ વાંચન ફેર વધતો નય એ આગળ લખ્યું છે, એ સ્વાભાવિક જ છે. આમાં પણ તેમ થયું જ છે. તેની એક કાઠલ કરી છે અને તે તે ઉપરથી વખતોવખત અસલ લેખની મુલાકાત લઈ મૂળમાં બહુ બારીકીથી અવલોકન કર્યા કીધું. તેના પરિણામમાં કેટલીક તેઓની અને કેટલીક આપણની ભૂલ્યો જાણાણી તે યોગ્યતા પ્રમાણે અક્ષરાંતરમાં સુધાર્યું અને નોટમાં લખ્યું વગેરે ફેરફારવાળી હાલ તૈયાર થયેલી નકલ છે. તોપણ મોસ્ય સેનારે પોતાના કાગળમાં મને શીખામણ દીધી છે તે ભૂલી નહું ન જોયું. તે એ કે “આપણે ક્યું” તે હવે પરિપૂર્ણ અને છેવટનું છે, હવે તેમાં કાંઈ ફેરફાર કોઈ નહિ કાઢાડે એમ સમજવાનું નથી” એ કેહેવું વાસ્તવિક છે, કેમકે કાલોપ્યયં નિરવધિર્વિપુલા ચ પૃથ્વી એ ભવભૂતિનું વચન પણ યાદ રાખવાનું છે.

એ વાંચનફેરની કાઠલમાં બાવનગરની છુક સાથે, મીંડ ગૌરીશંકર સાથે, મોસ્ય એમિલ્ સેનાર સાથે અને અલૈકઝાંડર કર્નાગહામ સીંડ એસ. આઈ. વગેરે સાથેના વાંચનફેર છે.

અરોહના લેખમાંના ૩ સ્થળના લેખોના ૧ લા શાસનનો મુકાબલો જે આખો દેખાડયો છે તેમાં પંડિતવર્ષ બગવાનલાલે ગિરિનારના લેખની ૧૧ મી અને ૧૨મી પંક્તિમાં મળેલાં વાંચ્યું છે તે પણ હવે વધુ વિચાર કરતાં મૂળો હોય એમ જણાય છે. કેમકે પાલી મ ગુજરાતી ચોગડા (૪) જેવો થાય છે. તેમાં સાધારણ મ ના ઉપરના બે બાજુના બે છેડા ગોઠુળગાય અથવા પરમેશ્વરની ગાયનાં વાળનાં શીંગડાની પેઠે બે બાજુ ઢળતાં લખે છે પણ આ બંને મ ના છેડા વીંછીના આંકડાની પેઠે વચ્ચેમાં સામસામા વળેલા કર્યા છે. (૪) તેમાં ૧૧ મી પંક્તિવાળા મ ના બંને છેડા અને ૧૨ મી પંક્તિવાળા મ નો એક ડાબી બાજુનો છેડો અંદર જરા વાળેલો (૪) કર્યો છે. એ બીજું કાંઈ નહીં પણ ર નું ચિહ્ન જ છે નહિતર તેની પાસેનાજ દો મોરા એ વાક્યના મો માં કાંઈ એવો વાંક નથી કર્યો. તેમ ખાલસીના લેખમાં ઘૂગો એવો શબ્દ એજ મુકાબલામાં દેખાય છે.

છઠ્ઠા શાસનની ૭ મી પંક્તિમાં જગાયવિવાદોનિ એટલા અક્ષર પછે જે (૫) અવળા પ જેવો અક્ષર છે તેને અંગ્રેજી પુસ્તકોમાં k A મૂકી ક ઠરાવ્યો છે. પણ તે પાલી લિપિનો જ્ઞ છે ક નથી.

છઠ્ઠીયન એન્ડી કવેરીના વોલ્યુમ ૫ માના પૃષ્ઠ ૨૬૯ મે અરોહના ગિરિનાર-વાળા લેખની અંગ્રેજી અક્ષરે નકલ લખી છે તેમાં તેમજ જેમ્સ બરનેસે કઠીયા-વાડ અને કચ્છની એન્ડીકનીટીઝ બાબતની અંગ્રેજી છુક છપાવી છે તે બંનેમાં k A મૂક્યા છે પણ તે 'કે' સામાન્ય કે જેવો નથી ધણું કરી તે રોમન 'કે' છે. એવા 'કે' ને માટે પ્રોફેસર મેક્સમૂલરની સેકેંડ છુકમાં બીજા કલાસના મીસ્તરી આલ્ફા બેટાનું નામ આપી તેને દેવનાગરીમાં ચ ઉચ્ચાર થવાનું લખ્યું છે. ગમે તેમ હો પણ આ લેખનો ઉપર લખ્યો અક્ષર તો જ્ઞ જ છે. ક કે ચ નથી. ૧૨ મા શાસનમાં ૯ મી લેનમાં માહામાતા ચ ક્ષી એટલા અક્ષર પ છે. એવો જે જે અક્ષર છે તે બધાએ જ લખેલો છે એટલે તેને માટે અંગ્રેજીમાં JHA લખેલા છે. જેથી ઉપરના છઠ્ઠા શાસનવાળો અક્ષર પણ જ્ઞ જ છે એમ હું માનું છઉં. સીરિઆતમાં ૧૪ મા શાસનના બાલોચેત્તા ને સીરિઆતમાં એક અંગ્રેજી રોજાવેપૂ બેસારી તેને લેખકનું નામ કરાવી પાડ્યું હતું.

આટલો બધો ઉપોદ્ધાત જેને માટે લખવો પડ્યો એ લેખ ચોતે કેવો હશે અને તેમાં શું લખ્યું હશે એ જાણવાની અધીરાઈ સહુને સ્વાભાવિક જ થાય તો હવે એ લેખની નકલ, અક્ષરાંતર, સંસ્કૃત અવતરણ અને ગુજરાતી બાષાંતર પછે ટુંકામાં ઉપસંહાર તથા નવા મળેલા કટકા અને ૫ મા તથા ૧૩ મા શાસનના ગત બાગની પૂરવણી આ નીચે મૂકી આ વિષય સમાપ્ત કરવામાં આવશે.

* આ અભિપ્રાય બાંધ્યા પછી આજરોજ એટલે આ હકીકત છપાયા પેહેલાં બાવનગર તરફથી બાહાર પડેલી “કલેકશન ઓફ પ્રાકૃત એન્ડ સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રીપ્શન્સ” નામની છુક વાંચવામાં આવી તેમાં પણ એ અક્ષરને જ્ઞ જ લખ્યો છે.

† સ્વ. આચાર્યજીના હસ્તલેખ સાથે આ સર્વ વિગતોની નકલો ટાંકેલી છે. પરંતુ તેની ફોટોગ્રાફીક નકલ કરાવવી પડે એમ છે, તથા તેવી બીજી કેટલીક મુશ્કેલીઓ પણ છે. તેથી મૂળ લેખની નકલ વગેરે અહીં આપવું બની શક્યું નથી. અ. શુ.

જો રૂપ

અનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય	પાનું
૧ ...	જોનરરી સેક્રેટરીનો રીપોર્ટ અંગ્રેજીમાં...	૧
૨ ...	„ ગુજરાતીમાં...	૫
૩ ...	ક્યુરેટરનો રીપોર્ટ: ...	૧૧
૪ ...	સાલ દરમીયાન સંગ્રહિત સામાન આંક ૨ નો ...	૧૩
૫ ...	સરવૈયું આંક ૩ નો ...	૨૭
૬ ...	ફંડની સ્થિતિ બતાવનારું સરવૈયું આંક ૪ થી ...	૨૯
૭ ...	વિગતવાર હિસાબ આંક ૫ થી ...	૩૧

To,

**The President and Members of the
Managing Committee of the
Watson Museum of Antiquities,
RAJKOT.**

Gentlemen,

I have the very great pleasure of submitting the Annual Report for the working of this Museum for the year 1916-1917.

Personnel.

2. There has been no change in the personnel of this institution because I was re-elected Honorary Secretary on the 6th March, 1916.

Trustees.

3. The present trustees are Azam Pranal V. Modi B. A. LL. B., the Junagadh State Vakil and Azam Maganlal B. Kaji, B. A., the Jamnagar State Vakil.

Funds.

4. Funds at the close of the year amount to Rs. 38000/- invested in G. P. Notes and Rs. 20,000/- loaned out to the Wadhwan State. The current account with the Post Office Savings Bank has about Rs. 997-6-8 while the cash on hand was Rs. 15-7-5½. I would invite your kind attention to Appendix 3 for details on this point.

Meetings.

5. As usual two ordinary Meetings were held during the course of the year.

Addresses.

6. The Curator is required to deliver 3 addresses under rule 26 E of the rules of the Museum but then it has been found from experience that the public addresses delivered do not become suffi-

ciently attractive and so the practice has grown up to ask the Curator to prepare two or more monographs on subjects connected with archaeology or antiquities and you all are aware how interesting and instructive essays have been contributed by the Curator in the past.

7. During the present year the Curator again tried to go up through the M. A. course with Pali and Palaeography as his voluntary subjects and so he was excused from his annual tour in the districts. His regular studies for the important subjects of Pali and Palaeography did not leave him sufficient time to prepare his usual monographs in the present year but then the Museum has still on hand one unpublished monograph on Kshatrapa kings and one such part of the Asoka monograph. I have been in correspondence with the publisher of the *Buddhiprakash* a monthly magazine at Ahmedabad and with the Editor and publisher of the weekly newspaper the *Gujarati* for these monographs being given a place in their said publications. Neither of these publishers has yet finally replied to my inquiries and I therefore am not in a position to say whether the one or the other will undertake the work as suggested by me.

8. In the present year there was no special call on the Curator for the utilization of his expert knowledge to decipher old coins and inscriptions.

9. The year has all through been an uneventful year except that the Museum had two rare portraits of Messrs. Dullabhaji Mulshanker, and Bhagwanlal Madanji as a gift from Major General James Black who from his retirement in England at his age of 95 remembered us and transferred to us his own possessions viz the valuable portraits of the two Kathiawar gentlemen who did useful

work in their days when the Province was yet being organized. Mr. Bhagwanlal was the Daftardar to the Agency and Mr. Dullabhaji Mulshanker was the Jamnagar Vakil. We had also a portrait of late Dr. Bhagwanlal Indrajī who was a great archaeologist and an antiquarian himself and as such did valuable work in his line in Kathiawar, Gujarat, and in the Western Presidency and who is so highly spoken of by Dr. Burgess in several of his writings.

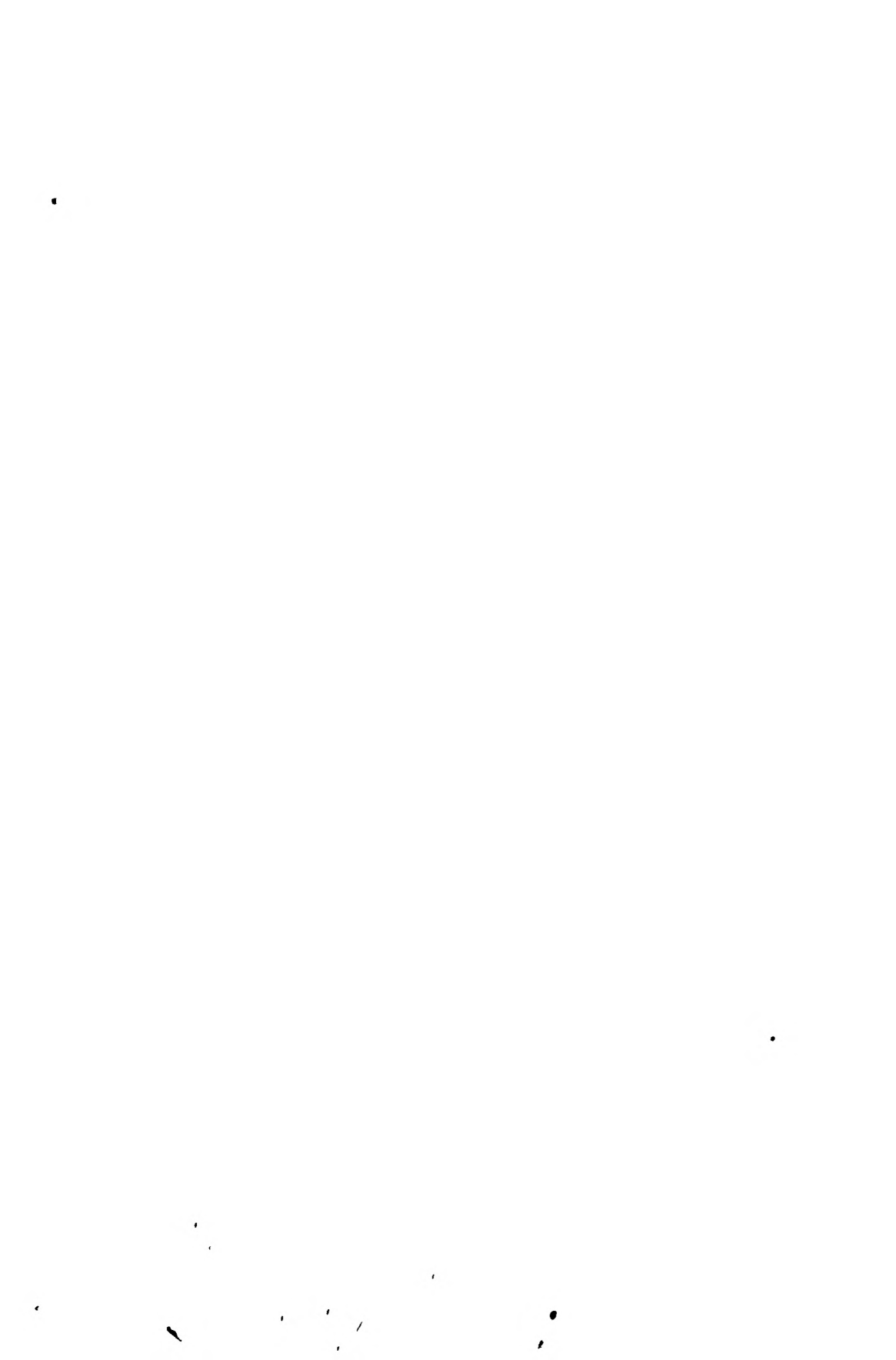
10. The Museum was fortunate enough to have added to its stock one old coin of Kshaharat Kshatrapa Bhumak (with the full legend in Brahmi). The Museum was also fortunate in being able to secure the 3rd. Volume of the Corpus Inscriptionum Indicarum a rare and useful publication to all students of archaeology.

11. Before closing my report I would request the Committee to express their very best thanks to the Auditors Azam J. M. Vora and Azam H. G. Vora — Vala and Jasdan State Vakils respectively who audited the accounts for the year 1916-17.

Rajkot,
Dated, 11th July, 1917.

I beg to remain,
Gentlemen,
Your most obedient Servant,
Vithaldas G. Trivedi
Honorary Secretary Watson Museum
of Antiquities, Rajkot.

વોટસન મ્યુઝીયમ મેનેજિંગ કમીટીના મેહેરબાન પ્રેસીડન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બર્સ સાહેબો તરફ—

વોટસન મ્યુઝીયમના ઓનરરી સેક્રેટરી તરફથી સલામ સાથે.

મેહેરબાન સાહેબો.

આ વોટસન મ્યુઝીયમનો સને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલનો વાર્ષિક રીપોર્ટ રજુ કરવા રજા લઈ છઉં.

૧. આ સાલ દરમીયાન મ્યુઝીયમના કાર્યવાહક મંડળમાં કાંઈપણ ફેરફાર થએલો નથી કારણ કે ચાલુ સાલ માટે ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે તા. ૬ઠી ગાચં સને ૧૯૧૬ના રોજ મહેનેજ પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

૩. આજમ પ્રાણુલાલ વી. મોદી પી. એ. એલ એલ. પી. જુનાગઢ સ્ટેટ વકીલ અને આજમ મગનલાલ પી. ડાહ્યા પી. એ. જામનગર સ્ટેટ વકીલ હાલમાં ટૂરટીઓ છે.

૪. ચાલુ સાલ આખર રૂ. ૩૮૦૦૦ની લેન નોટો છે અને રૂ. ૨૦૦૦૦ વઢવાણ સ્ટેટને બ્યાજુ આપેલા પૈકીના બાકી રહેલા છે. પોરબંદર જોરીસ સેવીંગ્સ બેંકમાં રૂ. ૯૯૭-૬-૮ જમા છે જ્યારે રોકડી શીલ્ડ રૂ. ૧૫-૭-૫૫૫ છે. આંક નાં. ૩ ને આ બાબતમાં વિગતવાર આંકડા આપેલા છે.

૫. મ્યુઝીયમના ધારાને અનુસરીને ચાલુ સાલમાં મેનેજિંગ કમીટીની બે સાધારણ મીટીંગો ભરવામાં આવી હતી.

૬. મ્યુઝીયમના રૂલ નં. ૨૬ ધ પ્રમાણે દર વર્ષે આજમ ક્યુરેટરે ત્રણ ભાષણો તૈયાર કરવાનાં છે પણ અત્યારે ઉપરથી એમ જણાયું છે કે તે જાહેર ભાષણ તરીકે વાંચવાથી આકર્ષક થતાં નથી અને તેટલાજ માટે એમ ઠરાવ્યું છે કે આજમ ક્યુરેટર દર વર્ષે જે લેખો તૈયાર કરે તે જુદા છપાવીને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા. આજ પર્વત બહાર પાડેલા તેવા લેખો કેટલા ઉપયોગી તથા જ્ઞાનદાયક થયા છે તે આપ સર્વેના જણવામાં છે.

૭. ચાલુ સાલમાં આજમ ક્યુરેટરે પાલી અને પાલીઆગ્રાશી ઐત્તિહ્ય વિષય તરીકે

લખને એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બેસવા માટે ફરી તૈયારી કરેલ તેથી તેને ડીસ્ટ્રીક્ટમાંની વાર્ષિક મુસાફરીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવેલ. તેના વિષયોના નિયમિત અભ્યાસને પરીણામે સમય સંકેતને લીધે ચાલુ સાલમાં બાપણો લખવા પુરતો વખત તેમને મળેલ નથી પરંતુ મ્યુઝીયમમાં અશોકના લેખનો હેલ્થો વિભાગ તેમજ ક્ષત્રપનો લેખ હજુ અપ્રસિદ્ધ પડતર છે. યુદ્ધપ્રકાશના તંત્રી તેમજ ગુજરાતી પત્રના એડીટર સાથે તે તે માસિક તેમજ પત્રમાં આ વિષયોને સ્થાન આપવા માટે પત્રવ્યવહાર ચાલે છે અને જો કે હજુ મહેને ચોકસ જવાબ મળેલ નથી તેથી તેઓ મ્હારી બાગણી અનુસાર છાપવાનું કયુન કરશે કે કેમ તે કહી શકાતું નથી. તો-પણ જો તે પ્રમાણે છાપાવવાની સગવડ થશે તો મ્યુઝીયમને તેની છપામણી પુરતા પૈસાની બચત થશે અને આ ઐતિહાસિક વિષયો માટે તેમાં છપાવાથી વાચકવર્ગનું ક્ષેત્ર અતિ વિશાળ થશે.

૮. ચાલુ સાલમાં શિક્ષા નેમજ શિક્ષાલેખો ઉકેલવા વિગેરે માટે આજમ ક્યુરેટરની બાગણી થએલી નહોતી.

૯. મેસર્સ દુલભજી મૂળશંકર અને ભગવાનલાલની કિંમતિ છપીઓ મ્યુઝીયમને ભેટ મળી તે સિવાય ખીજી કશી ઉપયોગી હકીકત ચાલુ સાલમાં નોંધ કરવા લાયક નથી. સદરકુ છપીઓ ઇંગ્લાંડમાંના મેજર જનરલ જેમ્સ બ્રેક સાહેબે પોતાની ૬૫ વર્ષની ઉંમરે આપણને યાદ કરી ભેટ તરીકે આંહી મોકલી આપીને મ્યુઝીયમ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. આ બન્ને મરહુમ ગૃહસ્થોએ જ્યારે હજુ કાઠીયાવાડ સુવ્યવસ્થિત થતો આવતો હતો ત્યારે બહુ અગત્યની રાજસેવા બજાવી હતી. સ્વ. ભગવાનલાલ મદનજી એજન્સીમાં દફતરદાર હતા અને સ્વ. દુલભજી મૂળશંકર જામનગર વધીલ હતા. ઉપરાંત સ્વ. ડૉ. ભગવાનલાલ ઈંદ્રજીની પણ તસખીર ચાલુ સાલમાં મળેલી છે. ડૉ. ભગવાનલાલ જુના શોધખોળ ખાતાના એક ઉત્તમ શોધક તરીકે મશહુર છે અને તેણે કાઠીયાવાડ ગુજરાત તેમજ પશ્ચિમ ઇલાકામાં સંગીત કામ કરેલું છે. તેને માટે ડૉ. બરજેસે પણ પોતાના લખાણોમાં બહુ સારા સંપ્રદોમાં કદર કરેલી છે.

૧૦. ક્ષેત્રાત ક્ષત્રપ જૂમકનો (આખી છાપાળો) પ્રાચીન શિક્ષા મેળવવાને મ્યુઝી-યમ બાગ્યશાળી થયું છે તેમજ પ્રાચીન ઇતિહાસ શોધક જનોને અતિ ઉપયોગી એનું કૌપંસ ઇન્ડીપેન્ડીએનમ ઇડીકારંતું વોલ્યુમ ત્રીજું પણ ચાલુ સાલમાં મળેલું છે.

૧૧. સને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલનો હીસાબ એડીટ કરવા માટે આજમ જમનારાસ એમ. વોરા અને આજમ હરખચંદ જી. વોરાનો આબાર માનવાની આ તક લઉં છું.

૧૨. આ મ્યુઝીયમના ધારાની કલમ ૭-૮-૬ને અનુસરીને આ વર્ષમાં મ્યુઝીયમ

કમીટીની બે ઓડીનરી મીટીંગ બરવામાં આવી હતી. આ મીટીંગમાં પસાર થએલા ઠરાવોની વિગત નીચે મુજબ છે.

ખીજી સાધારણ મીટીંગ તા. ૧૨-૮-૧૬.

૧૩. આજરોજ સવારના ૮-૩૦ બજે વોટસન મ્યુઝીયમ કમીટીની ખીજી સાધારણ મીટીંગ મ્યુઝીયમ હોલમાં બરવામાં આવી હતી. નીચેના મેમ્બર સાહેબો હાજર હતા.

૪. મેકોનીફી એસ્કાયર આઇ. સી. એસ. એન્ટ હુ ધી ગવર્નર એન્ડ

પ્રેસીડન્ટ — પ્રમુખસ્થાને.

આજમ પ્રાણલાલ વી. મોદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. રેટ વકીલ જુનાગઢ.

„ મગનલાલ ખી. કાજી ખી. એ. રેટ વકીલ જામનગર.

„ વીક્રમદાસ જી. ત્રીવેદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. „ ભાવનગર.

„ હરખલાલ એસ. બક્ષી „ ધ્રોળ

„ લક્ષ્મીશંકર જે. બક્ષી „ વઢવાણ.

„ જમનાદાસ એમ. વોરા „ વળા.

„ હરખચંદ જી. વોરા „ જસદણ.

„ ગિરમશંકર વલ્લભજી. આચાર્ય ખી એ. કુચરેટર.

આ મીટીંગમાં નીચેનું કામકાજ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧ તા. ૬મી માર્ચ ૧૯૧૬ના રોજ બરાએલી મીટીંગનું પ્રેસીડીંગ્સ મંજૂર રાખવામાં આવ્યું.

૨ સને ૧૯૧૫-૧૬ની સાલ માટેનો એનરરી સેક્રેટરીનો રીપોર્ટ બહાલ રાખવામાં આવ્યો.

૩ ઉપજ તેમજ ખર્ચનો હીસાબ મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

૪ સને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલનો હીસાબ તપાસવા માટે આજમ જમનાદાસ એમ. વોરા રેટ વકીલ વળા અને આજમ હરખચંદ જી. વોરા રેટ વકીલ જસદણને ઓડીટરો નિમવામાં આવ્યા.

૫ ઉપામણી ખર્ચના હેડમાંથી રૂ. ૪૦ પુરતક ખરીદી ખર્ચના હેડમાં રીએપ્રોપ્રીએટ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી.

૬ ચોટીલા થાણા તાબે ચોખારીના તળાવમાંની રોષશાયી બગવાનની મૂર્તિ મંજાવી આપવા માટે હાલાર પ્રાંતના નામદાર પોલીટીકલ એન્ટ સાહેબનો તેમજ એન્ટોનીનસ પાઅસની સોનાની મ્હોર મ્યુઝીયમમાં મુકવા માટે જસદણના મે. દરબાર સાહેબનો આજાર માનવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો.

- ૭ મ્યુઝીયમની સોનનોટોના એન્ડોર્સમેન્ટમાં પી. પી. જુમરકર સાહેબની સહીમાં સુધારે કરાવવા માટે જરૂર પડે તો આજમ ક્યુરેટરને નવાનગર જવા માટે રેલ્વે વિભાગના અર્થના રૂ. ૧૫ સુધીનો ખર્ચ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી.
- ૮ જી. આર. (અવર્નમેન્ટ રેજોલ્યુશન) નં. ૧૭૦૫ તા. ૧૪ એપ્રિલ ૧૯૧૬ના પારા ૩૧માં ઉદ્ભવેલા પ્રશ્ન સંબંધી પુરતો વિચાર કરીને કમીટીએ ઠરાવ કર્યો કે કમીટી તરફથી માનસર નામદાર મુજબ સરકારને નીચે પ્રમાણે નિવેદન કરવા માટે કમીટીએ નામદાર એજન્ટ દ્વારા ગવર્નર સાહેબને વિનંતી કરવી. “તેઓ પોતાના મ્યુઝીયમમાં જીવ કિંમતી સંગ્રહિત થયેલી ચીજો સેન્ટ્રલ મ્યુઝીયમને આપી દેવા ખુશી નથી. ક્ષતપના શિક્ષણો છપાઇ ગયા છે તેમ તેના અક્ષરોતર પણ થઇ ગયા છે તેથી દુનિયાના ગમે તે ભાગમાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓ તેના અભ્યાસ તથા સરખામણી કેમ ન કરી શકે તે તેઓના ખ્યાલમાં આવતું નથી. વિશેષમાં રાજકોટ હિંદુસ્થાનના ગમે તે ભાગ સાથે રહેને ભાઇનથી જોડાએલું છે તેથી ખુદ શિક્ષા લેખોનો અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ ગમે ત્યારે આંહી પધારી શકે તેમ છે. જે દરખાસ્ત સાહેબોની સંખ્યાવતથી આ મ્યુઝીયમ સ્થાપવામાં આવ્યું છે તેઓનોજ આ અભિપ્રાય કમીટી દર્શાવે છે એમ માનવાને કમીટીને સમજ કારણ છે. કાઠીયાવાડના મરહુમ માનવંત પોલીટીકલ એજન્ટ માટેની લોકોની ચાહનાને તાજી રાખવા માટે સ્થપાએલા આ મ્યુઝીયમ માટે કાઠીયાવાડ મગરૂર છે અને જે અમલદારની માદગિરિમાં આ મ્યુઝીયમ સ્થાપવામાં આવ્યું છે તેને તેમજ આખા કાઠીયાવાડ પ્રાંતને દીધાવે તેવું તેને બતાવવા માટે (કમીટી) સદા તત્પર રહેશે. કમીટી એમ માને છે કે જે જે હુપયોગી ચીજો વેરદન સરકારના આર્કોએલોજીકલ સર્વેના મ્યુઝીયમ-ડેન્ટના ભક્ષમાં આવે તે તે ચીજો સેન્ટ્રલ મ્યુઝીયમને આપી દેવાની તેની ફરજ છે એમ ગણવામાં આવે તો પછી ઉપરના ઉદ્દેશ પાર પડી શકે નહીં.”
- ૯ સેંડ આલ્બંદજી કદવાજીજીની પેટીના રેપ્રોસેન્ટેટીવ્સને એમ જણાવતું કે જે તેઓ જોઇતું ખર્ચ આપવાને કમુલ કરે તો તેઓની મામણી ખુશીથી મંજૂર કરવામાં આવશે.
- ૧૦ ઓડીટરોના રિપોર્ટ તેમજ તે વિષયમાં ઓનરરી સેક્રેટરીનો અભિપ્રાય દાખલ રાખેલા અને ઓનરરી સેક્રેટરીના ખુલાસા ઉપરથી જણાય છે કે ઓડીટરોના રીપોર્ટમાં એવી કોઇ ખાસ બાબત નહોતી કે જેના ઉપરથી કોઇ ફરફાર (હીસાબ રાખવાની રીતમાં) કરવો યોગ્ય ગણાય. પરચુરસ ખર્ચ ખાતે થયેલો ૮-૫-૨૦ના વધારાનો ખર્ચ જનરલ એક્સેન્સમાંથી મંજૂર થયેલો ગણી લેવો.
- ૧૧ મે. પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માનવા માટે આજમ પી. વી. મોદીએ દરખાસ્ત કરી

અને તેને આજમ હરખલાલ એસ. બક્ષી તરફથી ટેકા તેમજ આજમ વી. જી. ત્રીવેદી તરફથી અનુમોદન મળવાથી તે દરખાસ્ત મંજૂર થએલી મીટીંગનું કામ ખત્તાસ કરવામાં આવ્યું. ડી. આર. ભાંડારકર તરફથી આવેલા જે કાગળ ઉપરથી ગવર્નમેન્ટ રેઝોલ્યુશન આંદો મોકલાવવામાં આવેલ તે કાગળ સંબંધમાં મે. દરઆર સાહેબોના વિચારોને જે માન આપ્યું તેને માટે, ઉપલી દરખાસ્તને અનુમોદન આપતાં મી. વી. જી. ત્રીવેદીએ મે. પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માન્યો.

પહેલી સાધારણ મીટીંગ તા. ૧૦-૨-૧૬.

૧૪. મ્યુઝીયમની મેનેજિંગ કમીટીની પહેલી સાધારણ મીટીંગ આજરોજ સવારના ૮૧૧ વાગે મ્યુઝીયમ હોલમાં ભરવામાં આવી હતી. એજન્ટ ડુ ધી ગવર્નર અને મ્યુઝીયમના પ્રેસીડન્ટ મે. ઇ. મેકોનીફી સાહેબની માંદગીના અનિવર્ય કારણને લીધે ગેરવાજરોને લઇને મે. સી. મેઇન સાહેબને પ્રમુખ નિમવામાં આવ્યા હતા. નીચેના મેમ્બર સાહેબો હાજર હતા.

મે. જી. મેઇન એક્ઝાયર એમ. એ. પ્રિન્સીપાલ રાજકુમાર કોલેજ.

આજમ પ્રાણલાલ વી. મોદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. રટેલ વકીલ જુનાગઢ.

„ મગનલાલ ખી કાજી ખી. એ. „ જામનગર.

„ વિદુલદાસ જી. ત્રીવેદી ખી. એ. એલ એલ. ખી. „ ભાવનગર.

„ ત્રિભોવન એન. વેદ „ પાલીતાણા.

„ જમનાદાસ એમ. વોરા „ વળા.

„ ગિરમશંકર વી. આચાર્ય ખી. એ. કુરુદેડર.

મી. વી. જી. ત્રીવેદીએ દરખાસ્ત કરી અને તેને મી. જમનાદાસ એમ. વોરાએ ટેકા આપવાથી મી. મેઇને પ્રમુખપદ લીધું. આ મીટીંગમાં નીચે મુજબ કામદાજ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧ તા. ૧૨મી અગસ્ટ સને ૧૯૧૬ના રોજ ભરાએલી મીટીંગનું પ્રેસીડીંગ્સ મંજૂર રાખવામાં આવ્યું.

૨ સને ૧૯૧૭-૧૮ની સાલ માટેનું બજેટ મંજૂર રાખવામાં આવ્યું.

૩ સદરહુ સાલ માટે મેનેજિંગ કમીટીમાં નીચેના મેમ્બર સાહેબો નીમવામાં આવ્યા.

૧ મે. એજન્ટ ડુ ધી ગવર્નર — પ્રમુખ.

૨ પ્રીન્સીપાલ રાજકુમાર કોલેજ.

૩ જુનાગઢ, જામનગર, ભાવનગર, ગોંડલ, જાદરાખાદ, પાલીતાણા, કાજી, વડ.

વાણી, માણાવદર, માણાદેવળી અને બળાણના રોટ વડીલો અને આજમ ક્યુરેટર.

૪ મી. વિઠ્ઠલદાસ જી. ત્રીવેદીને ઓનરરી સેક્રેટરી નિમવામાં આવ્યા.

દરખાસ્ત મુકનાર—મી. મગનલાલ ખી. કાજી.

ટેકા આપનાર—મી. જમનાદાસ એમ. વોરા.

૫ મેસર્સ બગવાનલાલ અને દુલ્લભજીનાં તેમજ ડૉ. મગવાનલાલ ઈંદ્રજીનાં ઓછા પેન્ટીંગો મ્યુઝીયમને ભેટ આપવા માટે અનુક્રમે મેજર જનરલ પ્લેક સાહેબને તેમજ મી. વિશ્વનાથ પ્ર. વૈદ્યને ઉપકાર પત્રો લખવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. પ્રમુખનો ઉપકાર માની મીટીંગ બરખાસ્ત કરવામાં આવી.

૧૫. આજમ ક્યુરેટરનો આ સાલનો (૧૯૧૬-૧૭) રીપોર્ટ આંક ૧ થી આ સાથે સામેલ રાખેલ છે.

૧૬. આ સાલમાં જે નવો સામાન સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે તેનું લીસ્ટ આ સાથે આંક ૨ ને રાખ્યું છે.

૧૭. આ સાલનો હીસાબ તથા સરવૈયાં આંક ૩-૪-૫ મે આ સાથે સામેલ રાખેલ છે તે ઉપરથી જણાશે કે સને ૧૯૧૬-૧૭માં કુલ ખર્ચ રૂ. ૧૭૫૦-૦-૪ થયું છે અને તે બજેટમાં મંજૂર થયેલી રકમની અંદર છે.

૧૮. આ સાલમાં મ્યુઝીયમ બોવા આવનારાઓની સંખ્યા એકંદર ૫૪૭૦૯ ની છે જેની રોજીંદી સરેરાસ ૧૬૦-૬૭ની આવે છે.

તા. ૧૧ જુલાઈ ૧૯૧૭

મુ. રાજકોટ.

Vithaldas G. Trivedi.

આ. સે. વો. મ્યુ. ઓ. એ.

આંક ૧.

સને ૧૯૧૬-૧૭ એટલે તા. ૧-૪-૧૬થી

તા. ૩૧-૩-૧૭ સુધીના રીપોર્ટ.

આજમ મેહેરખાન વોટસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્ટીક્વીટીઝની
મેનેજીંગ કમીટીના ઓનરરી સેક્રેટરી સાહેબ
મુ. રાજકોટ.

વિ. જે સને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલનો રીપોર્ટ નીચે પ્રમાણેનો રજુ કરવા રમ્મ લઈ' છઉં.

ડીસ્ક્રીક્ટ.

૧. મયા વર્ષ માફક અને તેજ કારણ સજમ આ વર્ષે મ્હારાથી ડીસ્ક્રીક્ટમાં જવાનું
જની શક્યું નથી અને તેથી રીપોર્ટમાં ઐતિહાસિક તત્વોના અભાવે જે નિરસતા માલુમ પ-
ડશે તેને માટે દરગુજર ચાહું છઉં.

બાપણો.

૩. વિશેષમાં તેજ કારણ સજમ ચાલુ સાલમાં નવાં બાપણો પણ તૈયાર થઇ શક્યા
નથી પરંતુ અરોકના બાકી રહેલા બાપણમાંથી ત્રોન્ને વિભાગ છપાઇને આવી જવાથી મધ
સાલના રીપોર્ટ સાથે વેચવામાં આવેલ છે. ક્ષત્રપનું બાપણ ઘણું લાંબુ હોવાથી હજુ સુધી
છપાવવાનું જની શક્યું નથી. બુદ્ધિ પ્રકાશ તેમજ ગુજરાતી પત્રના મેનેજર સાહેબો સાથે
પત્ર બ્યવહાર ચાલે છે અને પહેલી તકે છપાવી સળસ્કાઇજરોને પહોંચાડવામાં આવશે.

અન્ય પ્રવૃત્તિઓ.

૪. ચાલુ સાલમાં સંમંદિત થએલા શિક્ષા પૈકી નીચેના ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ખાસ
ઉપયોગી છે.

૧. મઠ સાલમાં ક્ષત્રપ જૂમકના ત્રાંખાના ત્રણ શિક્ષક મળેલા હતા પણ તેમાં ચિન્હ માત્ર-
જ દેખાતા હોવાથી તેદલા ઉપરથીજ જૂમકના શિક્ષા તરીકે ચોક્કસ કરવામાં આવેલ.
પરંતુ આ સાલમાં એક તદ્દન સાદ તથા આખો શિક્ષકો જૂમકનો મળેલો છે જેમાં
બાહમી લિપિમાં ક્ષત્રપતસ ક્ષત્રપસ મૂમકસ એ બધા અક્ષરો સ્પષ્ટ વાંચી શ-

શકાય છે. જ્યોતી હવે ગયા વર્ષના શિક્ષા પણ બૂમકનાજ હતા એમ નિઃશંક સિદ્ધ થાય છે.

૨. વળી એક ચટ્ટનનો ત્રાંખાનો ચોરસ શિક્ષક મળેલો છે જેમાં એક યાજ્ઞ સ્થંભ છે અને તેની સામે (જમણે મુકોએ) ઉભેલા થોડાનું ચિત્ર છે.

૩. ઉપરાંત બીજો એક ચોરસ ત્રાંખાનો શિક્ષક રૂદ્રામાનો મળેલ છે. આ બંને જાનના શિક્ષક જુજ સંખ્યામાં અને કવચિતજ મળે છે.

૫. જુદા જુદા વિભાગના આઈઓલોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટના વાર્ષિક રીપોર્ટો પ્રતિવર્ષ આવે છે તે ઉપરાંત ફોર્ટ રૂત ગુપ્તના રિજા લેમોનુ કોર્પસ ઇન્સ્ટીપરીઓનમ ઈંડિકાર વોલ્યુમ ૭ જુજ ને મ્યુઝીયમ માટે ખરીદવા ઘણા વખતથી પ્રયાસ કરવામાં આવતો હતો તે ચાલુ સાલમાં ખરીદવામાં આવેલું છે.

૬. વિશેષમાં આંહીના એક સેકન્ડ હેન્ડ બુકસેલર પાસેથી ઐતિહાસિક પ્રકાશ, માંધાના આખ્યાન, શીતલની રાસ (પ્રાચીન કાવ્યમાળા ત્રયમાળા) દમ્પતી ધર્મામ્બો નિધિ કાવ્ય વિગેરે કેટલાંક પ્રાચીન અને ઐતિહાસિક પુસ્તકો જુજ કિંમતમાં મેળવવામાં આવેલ છે.

૭. લાંડનમાંના મેજર જનરલ જેમ્સ ફ્રેંક સાહેબે પોતે આંહી કાઠીયાવાડમાં હતા ત્યારે (૪ સ. ૧૮૨૬માં) મેજર જનરલ શોર્ટ સાહેબે ચિતરેલાં સ્વ દુર્લભ મુળશંકર તેમજ સ્વ. ભગવાનલાલ ભાટના આર્ટ્સ પેઇન્ટિંગ્સ ફ્રેમ સહિત મે. એમ્.ટુ. ટુ ધી ગવર્નર સાહેબ દ્વારા આ મ્યુઝીયમને ભેટ મોકલ્યાં છે.

૮. કાઠીયાવાડના સુપ્રસિદ્ધ ડૉ. ભગવાનલાલ ઈંદ્રજી પી એચ. ડી એ હિંદુસ્તાનમાં જુના શોધ ખોળ ખાતાની ગાદ્યાવસ્થામાં જે આગળ પડતા ભાગ લાઘો છે તે હરકાષ્ઠના જાણુવામાં છે. તેઓશ્રીનું ઓરિજલ પેઇન્ટિંગ મુંબઈના રા. રા. વિશ્વનાથ પ્રજુરામ વૈદ્ય આરિ-સ્ટર-એટ-લો એ આ મ્યુઝીયમને ભેટ આપી એક ઘણા વખતની ખોટ પુરી પાડી છે.

તા. ૩૦-૬-૧૭

સુ. રાજકોટ.

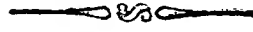
આચાર્ય ગિરજાશંકર વટલસજી

કચ્છરોટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

(૧૪)

અમાંક-૨.

સને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલ એટલે તા. ૧-૪-૧૯૧૭ તા. ૩૧-૩-૧૭ સુધીમાં
વેપરસન મ્યુઝીયમ આદિ એન્ટીકવીટીઝમાં જે સામાન સંગ્રહિત થયે છે
તેનો વર્ગવાર નોંધ.

વર્ગ ૧ સો.

ભુસ્તર વિદ્યા.

- ૧ પથ્થર—ચીરોડી નં. ૩ પકાણુ બહાદરખાં મુસતાનખાં ૨૩-૮-૧૬ રાજકોટ
તેના ઉપર સફેદ સોષ તરફથી બેઠ.
જેવા કોરુક્ષ્સ વાળા.

વર્ગ ૨ જો.

પ્રાચીન શોધ.

પરચુરણ પથ્થરો વિગેરે.

- ૧ જુનાગઢ તામે સાનાના આગમ ક્યુરેટર ડીપ્ટીકલ દર ૩૧-૮-૧૬ સાનાનો
ડુંગરમાંની ચુકાના પ- મીયાન સંગ્રહિત કર્યા. ડુંગર
થયેના નમુના નં. ૧૬.
૨ નાગપુર પાસે રામટંકનું રા. રા. હેમતલાલ હરિપ્રસાદ ૩૧-૮-૧૬ જુનાગઢ
યાત્રાનું સ્થાન છે ત્યાંના નાણાવટી તરફથી બેઠ.
ડુંગરના પથ્થર નમુ-
નાના નં. ૨.

ઐતિહાસિક તસખીરો.

- ૧ જુનાગઢના પડિત ભગ- રા. રા. વિશ્વનાથ પ્રભુરામ ૨૬-૮-૧૬ મુંબઈ
વાનલાલ હંદ્રજી પી. બારીસ્ટર-એઠ-સો તરફથી
એચ. ડી.નું આગલ પે- બેઠ.
કુન્દોંગ.

૧ સ્વ. દુલભજી મૂળશંકર મેજર જનરલ જેમ્સ પ્લેક ૧૬-૧૦-૧૬ લંડન
જીજી એનન્ડ એફ ધી (ઇસ્ટ ઇન્ડિયા યુનાઇટેડ
જામ એફ નવાનમર સરવીસ કલબ ૧૩ કેમ્પડન
નું મેજર જનરલ શોર્ટ હીલ રોડ વેસ્ટ) તરફથી
સાહેબે ઇ. સ. ૧૮૬૬ બેટ.
માં તૈયાર કરેલું એકલ
પેઇન્ટિંગ.

૩ સ્વ. બગવાનલાલ બાઇ
કાઠીયાવાડ પોલીટીકલ
એગ્રીકલ્ચરલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ
નું એકલ પેઇન્ટિંગ
મેજર જનરલ શોર્ટ
ચીતરેલું સને ૧૮૬૬માં.

શિક્ષાઓ.

ઓફ અને એક્ટ્રીઅન.

૧ વીમા કેડ શીસીઝ ત્રાંખાનો પારેખ નેમચંદ નાયા પાસે ૧-૧૧-૧૬ જુનામદ
એ. ૧૯૩ કદ '૧ થી ૦-૮-૦ની કિંમતે
ખરીદ્યો.

૨ બેસીવીઅસ સોલરમેમ્સ ત્રાં. " " "
એ. ૧૧૫ ક. '૮

૩ " " " " "
ત્રાં. એ. ૧૦૩ ક. '૯

૪ ? બન્ને બાળુ ઉમા પુરપની " " "
આકૃતિ વાળો લાસો નાનો ૦-૪-૦ની કિંમતે
ત્રાં. એ. ૫૩ ક. '૬૫

૫ ? એક બાળુ પુરપનું બરહ " " "
ફરતા અક્ષરો બીજી બાળુ ૦-૧-૦ની કિંમતે
બે મનુષ્યે ઉપાડેલી પાલખી
(અંદર મુર્તિ છે) ફરતા
અક્ષરો ત્રાં. એ. ૫૮ ક. '૬

ક્ષત્રપ વંશના.

રૂપાના.

૧	વીરદામા પુત્ર રૂદ્રસેન રાજનો રૂપાનો ગ્રે. ૨૮ ક. '૫૫	પારેખ નેમચંદનાથા પાસેથી ૦-૫-૦ની કિમતે ખરીદ્યો.	૧-૨૧-૧૬ જુનામઠ
૨	રૂદ્રસેન ખીજના પુત્ર ક્ષ. ભર્તૃદામાનો ર. ગ્રે. ૩૩ ક. '૫૫	"	" "
૩	રૂદ્રસેન ખીજના પુત્ર મહા ક્ષત્રપ ભર્તૃદામાનો ર. ગ્રે. ૨૪ ક. '૬	"	" "
૪	મહા ક્ષત્રપ ભર્તૃદામા પુત્ર વિશ્વસેનનો ર. ગ્રે. ૩૪ ક. '૫૫	"	" "
૫	" ર. ગ્રે. ૨૯ ક. '૬	"	" "
૬	" ર. ગ્રે. ૩૨ ક. '૬ સાલ ૧૧૨૨	"	" "
૭	સ્વામી જીવદામ પુત્ર રૂદ્રસિંહ ખીજનો સાલ ૧૧૪ ર. ગ્રે. ૩૧ ક. '૬	"	" "
૮	" સાલ ૧૩૧ ર. ગ્રે. ૩૦ ક. '૬	"	" "
૯	રૂદ્રસિંહ ખીજના પુત્ર ચલૈ- દામાનો સાલ ૨૪૭ ર. ગ્રે. ૩૦ ક. '૫૫	"	" "
૧૦	" સાલ ૨૫૫ ર. ગ્રે. ૩૨ ક. '૫૫	"	" "
૧૧	સ્વામી રૂદ્રદામનર જાના પુત્ર સ્વામી રૂદ્રસેન ૩ જાનો ર. ગ્રે. ૩૨ ક. '૬	"	" "

૧૩ ૧૧ ૧૭ ૧૭ ૧૭

સાલ ૧૪૪૩ ઓ ૩૦ ફ. '૫૫

ત્રાંજી તથા બીજી ધાતુના.

૧	ફાલગુણ સુવર્ણ ચંદ્રમાસના આ- ખી સપ્તમી વાળો ગ્રે. ૬૪ ક. ૫	૩. ૩-૦-૦ની કિંમતે	૩૩	૩૩
૨	અસપ્તમી ગ્રે. ૫૫ ક. ૭	૦-૮-૦ની કિંમતે	૩૩	૩૩
૩	ચિત્રા માત્ર દેખાય છે ચપટો ગ્રે. ૭૦ ક. ૮		૩૩	૩૩
૪	ખાડાવાંળો નાનો ગ્રે. ૪૮ ક. ૬૫		૩૩	૩૩
૫	ચપટો નાનો ગ્રે. ૪૩ ક. ૭		૩૩	૩૩
૬	ચંદ્રમાસના ચોરસ સ્થંભ તથા ધોડાવાળો ગ્રે. ૫૭ ક. ૭૫	૦-૪-૦ની કિંમતે.	૩૩	૩૩
૭	રૂદ્રમાસના ચોરસ ગ્રે. ૨૩ ક. ૫		૩૩	૩૩
૮	વિશ્વસિંહનો ગોળ ગ્રે. ૨૫ ક. ૬		૩૩	૩૩
૯	(૧) હાથી ઉપર ચંદ્ર રેખા ખીજાખીજા ચૈત્ય, સૂર્ય તથા સાલ ૧૩+ ગ્રે. ૨૨ ક. ૫૫	૦-૧-૦	૩૩	૩૩
૧૦	૧ ચોરસ, લાસો, એક ખાજી બળદ ઉભો જમણો (જમ- દાંતનો) ગ્રે. ૨૪ ક. ૫	૦-૪-૦	૩૩	૩૩

૧૧	? ચોરસ બળદ સ્થંભ સામે ઝે. ૧૨ ક. '૪૫	પારેખ નેમચંદ નાથા પાસેથી ૦-૪-૦ની કિંમતે ખરીદયો.	૧-૧૧-૧૬	જુનાગઢ
૧૨	? ગોળ હાથી ચાકતો જાડો ઝે. ૭૮ ક. '૬	૦-૧-૦	??	??
૧૩	? ગોળ નૈઋત્ય ખુણામાં બ- ળદ બીજી બાજુ સ્વરિતક ઉજ્જવન ચિન્હ ઝે. ૭૩ ક. '૭	૦-૪-૦	??	??
૧૪	? ચોરસ એક બાજુ ચિત્ર બીજી બાજુ ઉજ્જવન ચિન્હ દીપેશો ઝે. ૩૦ ક. '૫	૦-૪-૦	??	??
૧૫	? ચોરસ પીળાશ પડતો બ- ળદનું ચિત્ર બીજી બાજુ લાસો ઝે. ૪૯ ક. '૬	૦-૪-૦	??	??
૧૬	? ચોરસ નાનો એક બાજુ ચૈત્ય બીજી બાજુ હાથી જેવું પ્રાણી નાનો ઝે. ૧૦ ક. '૪	૦-૪-૦	??	??

ગુપ્ત વંશના.

૧	કુમાર ગુપ્તનો ત્રાંખાનો એક ઝે. ૧૭ ક. '૪૫	૦-૪-૦ની કિંમતે પા. નેમ- ચંદ નાથા પાસેથી ખરીદયો.	??	??
---	---	--	----	----

પ્રાચીન પરચુરસ.

૧	ગધૈયું પાતળું વધારે મોટું એક બાજુ ઝુંપડું તથા મા- લસ બીજી બાજુ ગધૈયા જેવું ચિત્ર ઝે. ૫૮ ક. '૯ રપાતો.	૩-૦-૦ની કિંમતે પા. નેમ- ચંદ નાથા પાસેથી ખરીદયો.	??	??
૨	ત્રાંખાનો ચોરસ કાપીપણ ઝે. ૧૦૫ ક. '૭૫	૦-૮-૦	??	??
૩	ઝે. ૯૫ ક. '૭૫	??	??	??

૪	ત્રાંબાનો ચોરસ કાર્યાપણ	૦-૮-૦ની કિંમતે પા. નેમ.	૧-૧૧-૧૬	જુનાગઢ
	એ. ૮૨ ક. ૧૮	ચંદનાથા પાસેથી ખરીદ્યો		
૫	,, એ. ૮૮ ક. ૭૫	,,	,,	,,
૬	,, એ. ૬૪ ક. ૧૫	,,	,,	,,
૭	,, એ. ૪૮ ક. ૧૬	,,	,,	,,
૮	બળદના ચિત્ર વાળો એ. ૪૨	૦-૧-૦	,,	,,
	ક. ૧૫			
૯	અતિ ઝીણો એ. ૧૭ ક. ૪૫	૦-૧-૦	,,	,,
૧૦	,, એ. ૧૦ ક. ૪	,,	,,	,,
૧૧	ભાડો મહોટો બોળ એ. ૧૬૩	,,	,,	,,
	ક. ૮૫			

મુસલમાન બાદશાહોના.

૧	શાહજહાનનો રૂપિઓ જુલુસ	મેલાણી ધરમચંદ એચર	૦-૮-૧૬	અમસરા
	૨૪ વાળો એ. ૧૧૨ ક. ૧૮	પાસેથી ૧-૨-૦ની કિંમતે.		
૨	? ત્રાંબાનો એક બાળુ હાથી	૦-૧-૦ની કિંમતે પા.	૧-૧૧-૧૬	જુનાગઢ
	તથા ઉપર ચંદ્ર બીજ હી.	તેમચંદ નાથા પાસેથી		
	સ. ૧૨૨૫ એ. ૧૭૦ ક. ૧૮			
૩	? ત્રાંબાનો એક બાળુ સિંહ	૦-૨-૦	,,	,,
	બીજા બાળુ તદન ભાસે			
	(જહાંગીરનો) એ. ૧૪૮			
	ક. ૧૯			
૪	? ત્રાંબાનો એક બાળુ મત્સ્ય	૦-૧-૦	,,	,,
	જેવા ચિત્ર વાળો બીજ			
	બાળુ કારસી ચપટો એ. ૬૩			
	ક. ૭૫			

હિંદુ રાજાઓના મુસલમાની દબના.

૧	રૂપિઓ જોધપુરનો નાગોરી	પારેખ શુભાચંદ ખોડી-	૨૩-૫-૧૬	રાજકોટ
	વિ. સ. ૧૯૧૭ એ. ૧૭૩	દાસ પાસેથી ૦-૧૨-૦		
	ક. ૧૮૫	ની કિંમતે.		

- ૧ રૂપિઆ જોષપુરનો નાગોરી પારેખ ગુલાબચંદ ખોડી- ૨૩-૫-૧૬ રાજકોટ
શ્રી માતાજી અક્ષરો વાળો દાસ પાસેથી ૦-૧૨-૦
ગ્રે. ૧૭૩ કદ ૮૫ ની કિંમતે.
- ૩ રા શબ્દ વાળો રૂરીઆ રૂ. " " "
પિઆ જુલુસ ૧૧ ગ્રે. ૧૭૪
કદ ૮૫
- ૪ ઝાડ આલું તરવાર અક્ષરો " " "
ગ્રે. ૧૭૧ ક. ૮૫
- ૫ વાસવાડાનો લક્ષ્મણ શાહી ૧-૦-૦ની કિંમતે " "
રૂપિઆ ગ્રે. ૧૨૪ કદ ૮૫

અરધા રૂપિઆ જેવડા હિંદુસ્તાન ખહારના

- ૧ (શીર્ષાંગ ૧) જ્યોર્જ ત્રીમનો પારેખ રામચંદ્ર અભે- ૭-૮-૧૬ રાજકોટ
ખ. સ. ૧૮૧૯ ગ્રે. ૭૦ ચંદ પાસેથી ૦-૭-૦
કદ ૮૫ ની કિંમતે.
- ૨ ધરાનનો દીનાર સિંહના ચિત્ર " " "
વાળો દસ દીનારનો.

પાવડાં હિંદુસ્તાન ખહારનાં.

- ૧ દસ સેન્ટ કેનેડા માટેનું એડ- રા. રા. મનલાલ આપુ- ૧૫-૧૧-૧૬ ભાવનગર
વડ સાતમાનો ગ્રે. ૩૩ ક. ૭ બાઇ તરફથી ભેટ.

બે આની હિંદુસ્તાન અંદરની.

- ૧ બે આની આરકાટની હી. સ. હીરાચંદ દામોદર પાસેથી ૨૩-૫-૧૬ રાજકોટ
૧૧૭૧ જુલુસ ૬ ગ્રે. ૧૧ ૦-૧-૦ની કિંમતે વેચાતી.
કદ ૫૫

બે આની હિંદુસ્તાન ખહારની.

- ૧ હાથ ડાખમ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ હીરાચંદ દામોદર પાસેથી ૨૩-૫-૧૬ રાજકોટ
બોક્ષ અમેરીકાનો ખ. સ. ૦-૨-૦ની કિંમતે વેચાતી.
૧૮૬૮ ગ્રે. ૧૮ કદ ૬૫.

એકઝાની હિંદુસ્તાન અંદરની.

- ૧ એકઝાની આરકાટની હી. સ. હીરાચંદ દામોદર પાસેથી ૧૭-૫-૧૬ રાજકોટ
૧૧૭૧ જુલુસ ૬ ગ્રે ૧૦ ટ. ૪૫ ૦-૨-૦ની કિંમતે વેચાતી

બેવડીયા પૈસા હિંદુસ્તાન અંદરના.

- ૧ હોલકરનો બેવડીયો પૈસો પલટણના સીપાઈ બળ- ૧૨-૧૧-૧૬ રાજકોટ
ગ્રે. ૧૭૨ ક. ૧૩ વિ. સ. વંતરાવ તરફથી ભેટ
૧૯૫૬.

પૈસા હિંદુસ્તાન બહારના.

- ૧ સુલતાન સૈયદ ખીન ખરગસ રવ. આબમ હાકરશી પં- ૧૫-૫-૧૬ „
ખીન સુલતાન હકીમનો ચાણ તરફથી ભેટ.
હી. સ. ૧૨૬૯ ગ્રે. ૯૫ ક. ૧
૨ દસ રેસનો પોર્ટુગાલનો લુખ „ „ „
૧ લાનો ઇ. સ. ૧૮૮૨
ગ્રે. ૮૦ ક. ૧૦

અરધા પૈસા હિંદુસ્તાન બહારના.

- ૧ અરધા સેન્ટ એડવર્ડ ડામોનો „ „ „
સીલોન માટેનો ઇ. સ. ૧૯૦૮
ગ્રે. ૩૫ ટ. ૭૫

ઝીણા મુસલમાન રાજાઓના,

- ૧ ચારભારીનો માલદેવીમાં ચાલતો મુલ્લા હુસનઅલી મહમદ- ૧૭-૧૧-૧૬ પડધરી
ગ્રે. ૪૯ ક. ૬૫ ચાલી તરફથી ભેટ
૨ ૧ ભારીનો માલદેવીમાં ચાલતો „ „ „
ગ્રે. ૨૫ ક. ૪૫

વર્ગ ૩ ને.

વનસ્પતિ વિદ્યા.

- ૧ બાજરાનું કુંડું ૧, ૯ કળીવાળું રા. ગવરીસંકર લાલજી દિ. ૨-૧૨-૧૬ લુધીઆ
સાંઠા સહિત ક્ષીત, સરકારી ગુજરાતી
રુકુલના મારતર તરફથી ભેટ.

(૨૧)

વર્ગ ૪-૫-૬.

પ્રાણી વિદ્યા, ખેતીવાડી તથા યંત્રશાસ્ત્ર.

આ ત્રણે વર્ગમાં આ સાલમાં કાંઈ સંગ્રહિત થયેલ નથી.

વર્ગ ૭ મો.

હુસ્તર કારીગિરી.

૧ માટીનું કુંડું ૧ ઘોળાશ પડતું યાનના કુંભાર પીતાંબરે ૧૭-૧૧-૧૬ યાન
બે કઠકે પડધી વાળું. બનાવેલું ૦-૮-૦ ની
કિંમતે લીધું

વર્ગ ૮-૯.

કપડ વણાટ, શાવણુ સ્વરત.

આ બંને વર્ગમાં આ સાલ દરમિયાન કાંઈ સંગ્રહિત થયું નથી.

વર્ગ ૧૦ મો.

પુસ્તકો.

પાલી.

૧ . સુન નિપાત ડી. બી. તારાપોરવાળા ૮-૧-૧૭ મુબમ
૧૪-૫-૦ની કિંમતે

સંસ્કૃત.

૧ ઔદિચ્ય પ્રકાશ (સટીક શ્રી ઠા. કમળશી દામોદરસે. ૫-૧૧-૧૬ રાજકોટ
રથલ પ્રકાશ) કન્ડ હેન્ડ બુક્સેલર પા-
સેથી રૂ. ૧-૮-૦ની કિંમતે

- ૧ દમ્પતી ધર્મશ્લોકો નિધિ કાવ્ય ઠા. કમળશી દામોદર સે- ૫-૧૧-૧૬ રાજકોટ
પ્રથમ ભાગ કન્ડ હેન્ડ બુકસેલર પા.
સેથી ૦-૧૦-૦ની કિંમતે

ગુજરાતી.

- ૧ માંધાના આખ્યાન પ્રાચીન   ”   ”   ”
કાવ્ય માળા અંક ૩૪.   ૦-૮-૦ની કિંમતે
- ૨ શીલવતી રાસ પ્રાચીન કાવ્ય   ”   ”   ”
માળા અંક ૩૫.   ૦-૧૦-૦   ”
- ૩ હિંદુસ્તાનની મુસાફરી લ-   ”   ”   ”
ક્ષમીશંકર દુર્લભજી સ્વા-
દીયા કૃત.   ૦-૧૨-૦   ”
- ૪ દક્ષિણનો પૂર્વ સમયનો ઇ-   ”   ”   ”
તિહાસ નવનીધરાય ના.
મહેતાએ આપાંતર કરેલ.   ૦-૫-૦   ”
- ૫ સ્વા. રાજકોટનો સંક્ષિપ્ત   ”   ”   ”
ઇતિહાસ પોપટલાલ કે.
શાહ કૃત   ૦-૧-૦   ”

ઈંગ્રેજી.

- ૧ ઇંડીયન એન્ટીકવેરી વો. ૪૪ બ્રીટીશ ઇંડીઆ પ્રેસ વા. ૭-૫-૧૬ મુંબઈ
પાર્ટ ૫૬૪ સને ૧૯૧૫ની   પિક ૩. ૨૦)ના ભવા-
અતુકમણિકા.   જમથી
- ૨ ઇંડીયન એન્ટીકવેરી વો. ૪૫   ”   સાલ ૬૨- મુંબઈ
પાર્ટ ૫૬૬થી ૫૭૫ ફેબ્રુ. થી   મીઆન
નવે. સુધીના આંકો.   માસિક
- ૩ આર્કેઓલોજીકલ સર્વે આફ ઈ- મર્ગમેન્ટ તરફથી સેટ ૧૫-૫-૧૬ તોમલા
ડીઆનો વાર્ષિક રીપોર્ટ સને
૧૯૧૨-૧૩નો.
- ૪   ”   ”   ”   ”
સને ૧૯૧૩-૧૪નો પાર્ટ ૧સો.

- ૫ બર્માના આર્કે. સર્વેના સુપરીન્ટેન્ડેન્સી બોર્ડ તા. ૧૬ થી બેઠ ૧૪-૮-૧૬ રંગુન
૩૧ માર્ચ ૧૯૧૬ સુધીનો.
- ૬ રજપુતાના મ્યુઝીયમનો વા. રી. સુપરી. રજપુતાના મ્યુ. ૨૬-૮-૧૬ અજમેર
૧૯૧૪-૧૫ની સાલનો. ઝીયમ
- ૭ હિંદુ અને બુદ્ધ મોન્યુમેન્ટસના ગવર્નમેન્ટ તરફથી બેઠ ૨૮-૮ ૧૬ લાહોર
સુપરી. ઉત્તર વિભાગ ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૫ સુધીનો.
- ૮ ફ્રોન્ટીઅર સરકલના આર્કે. સ. ૫-૯-૧૬ પેશાવર
વૅનો ૧૯૧૫-૧૬નો વા. રીપોર્ટ.
- ૯ સર્વેન સરકલ મદ્રાસના આર્કે. ૧૬-૧૦-૧૬ મદ્રાસ
ડીપાર્ટ. નો ૧૯૧૫-૧૬નો વા. રીપોર્ટ.
- ૧૦ સર્વેન સરકલના એપીઆઈ માટે ૪-૧૧-૧૬
ના આસી. સુપરી. નો ૧૯૧૫-૧૬નો.
- ૧૧ નિઝામ સરકારના આર્કે. ડી- ૬-૧૧-૧૬ હૈદરાબાદ
પાર્ટમેન્ટનો ૧૯૧૪-૧૫નો વા. રીપોર્ટ.
- ૧૨ આર્કે. સર્વે ઓફ ઈંડિયા પાર્ટ ૩૦-૧૨-૧૬ સીમલા
૧લો સને ૧૯૧૪-૧૫.
- ૧૩ મેહોમેડન અને ખ્રીષ્ટીય મોન્યુમેન્ટસના સુપરી. નોર્થન સર- ૧૯-૧-૧૭ અલ્હાબાદ
કલનો ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૬ સુધીનો.
- ૧૪ આર્કે. સર્વે. ઓફ ઈંડિયા વે- ૩૦-૧-૧૭ મુંબઈ
સ્ટેન સરકલનો ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૬ સુધીનો.
- ૧૫ રજપુતાના મ્યુઝીયમનો ૩૧ સુપરી. રજપુતાના મ્યુ. ૧૯-૩-૧૭ અજમેર
માર્ચ ૧૯૧૬ સુધીનો વા. ઝીયમ
રીપોર્ટ.

૧૬	ધરતીનું સરકલના આર્કે. સર્વેનો વા. રીપોર્ટ ૧૯૧૫-૧૬નો.	ગવર્નમેંટ તરફથી બેટ	૧૬-૭-૧૭	કલકત્તા
૧૭	ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ લેન્ડ રેકર્ડ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર નોટ બોન ઇન્ડ્રુડ મેથડસ ઓફ કેબન કલકત્તાવેશન બુલેટીન નં. ૩૫	"	૮-૯-૧૬	અલ્હાબાદ
૧૮	" બુલેટીન નં. ૩૬ હીન્ડસ બોન ધી કલકત્તાવેશન ઓફ રોઝીઝ	"	૧૬-૯-૧૬	"
૧૯	" બુલેટીન નં. ૩૭ પોપિયાનું વાવેતર તથા તેના ઉપયોગ સંબંધી.	"	૪-૧૧-૧૬	"
૨૦	" બુલેટીન નં. ૩૮ આરેન્જસ અને લેમન્સ સંબંધી સુચનાઓ.	"	૧૬-૧૨-૧૬	"
૨૧	" બુલેટીન નં. ૩૯ લોન સંબંધી	"	૧૩-૧૨-૧૬	"
૨૨	કોર્પસ ઇન્ડીપેન્ડેન્સીબલ ઇન્ડી- કાર વો. ઇન્ડ્રુડ ગુમના શિલા લેખો ફલીટ ફ્રેટ.	એન. એમ. પબ્લીસીટી પાસેથી રા. ૪૦-૦-૦ ની કિંમતે ખરીદ્યું	૧-૪-૧૬	ભુજ
૨૩	ઇન્ડીયન આર્કેઓલોજીકલ પો- લીસી સને ૧૯૧૫.	ગવર્નમેંટ તરફથી બેટ	૧૯-૫-૧૬	સીમલા
૨૪	ગોળ અને ખાંડ બનાવવા બ- રના સુધારા સંબંધી સુચના.	"	૧૮-૮-૧૬	અલ્હાબાદ
૨૫	લેટર્સ ઓફ ઓરિજિન (૩૬ અતઃ આલમચિરી)	ડા. કમળશર્મા દામોદર સેકન્ડ હેન્ડ બુકસેલર પાસેથી ૦-૧૨-૦ની કિંમતે	૬-૧૧-૧૬	રાજકોટ
૨૬	ગુજરાત એન્ડ ગુજરાતીઝ (મ- હોરામજી એમ. મલખારી ફ્રેટ)	" ૦-૮-૦ની કિંમતે	"	"

(૨૫)

૨૭ બીજ એન્ટીકવીટીઝ.

દા. કમળશી દામોદર ૯-૧૧-૧૬ રાજકોટ
સેકન્ડ હેન્ડ યુનિસેક્સર
પાસેથી ૦-૪-૦ની
કિંમતે

૨૮ બીસ-હીસ્ટરી પ્રાઇમર્સ.

” ” ”
૦-૩-૦ ”

૨૯ કાઠીયાવાડ પોલીટીકલ એજન્સી
ગેઝેટ વો. ૫૪ નં. ૧૪થી ૫૬
વો. ૫૫ નં. ૧થી ૧૩.

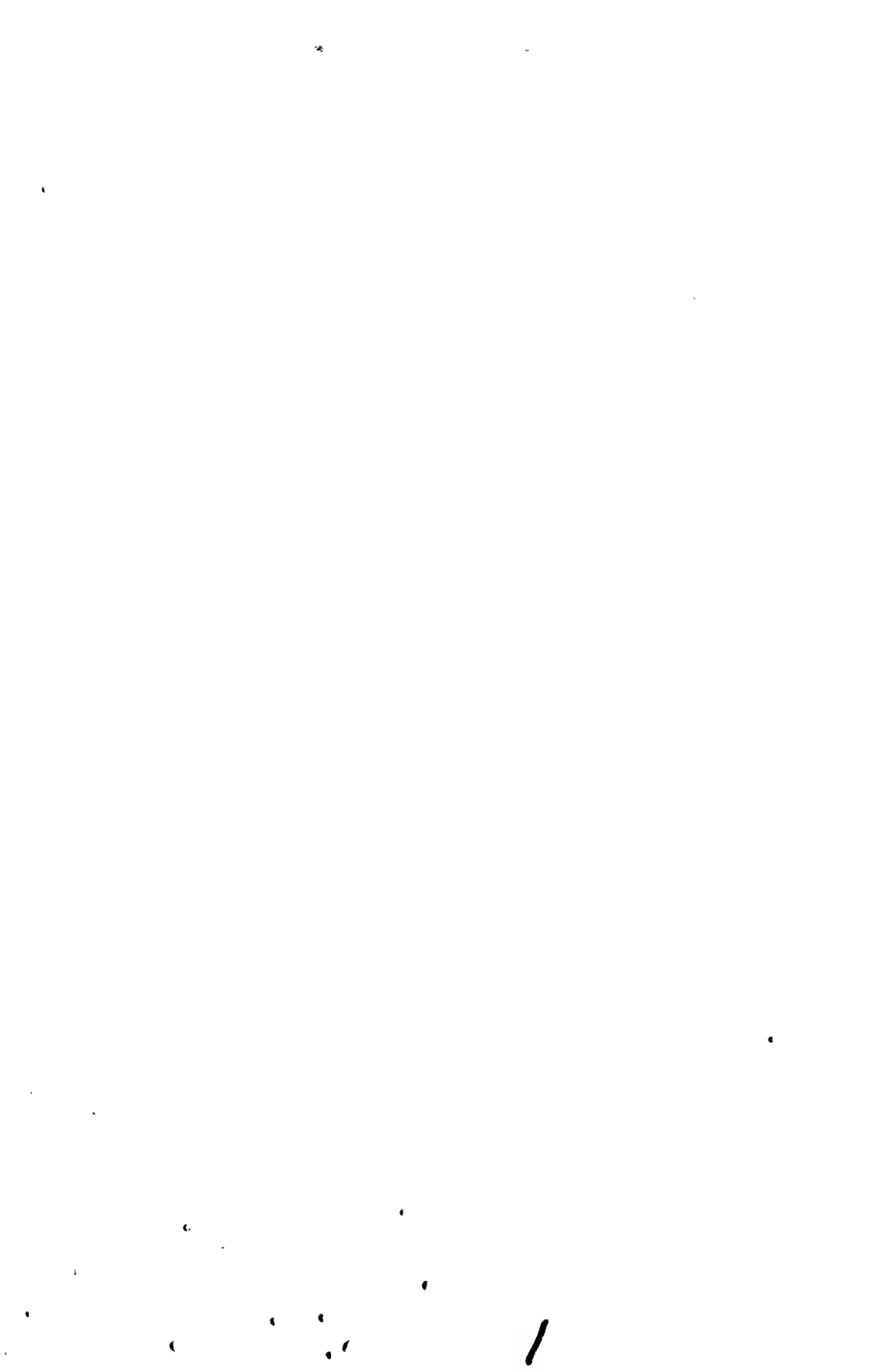
કાઠીયાવાડ પોલીટીકલ સાલ દરમીયાન રાજકોટ
એજન્સી તરફથી બેટ

તા. ૩૧-૩-૧૭

મુ. રાજકોટ.

આચાર્ય ગિ. વ.

સ્ટુડેન્ટ વો. મ્યુ. ઓ. એ

(૨૭)

આંક ૩.

સને ૧૯૧૬-૧૭

બેદલે તા. ૧-૪-૧૬થી તા. ૩૧-૩-૧૭ સુધી વર્ષ ૧૬

સરવૈયું.

જ

૫૯૦૧૨-૧૪-૧૧ શ્રી વોલસન મેમોરીયલ
ફંડ.

૫૯૦૧૨-૧૪-૧૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ
ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

ક

૧૦૦૦૦-૦-૦ શ્રી વલ્લભ રોડ.
૩૮૦૦૦-૦-૦ શ્રી સરકાર હા. એન-
સી ટ્રેડરી.

૬૬૭-૬-૮ શ્રી સરકાર હા. પો-
સલ સેવીંગ બેંક.

૫૮૬૬૭-૬-૮

૧૫-૭-૫૧૧ સીલિક બાકી રોકડી.

૫૯૦૧૨-૧૪-૧૧

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ
ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

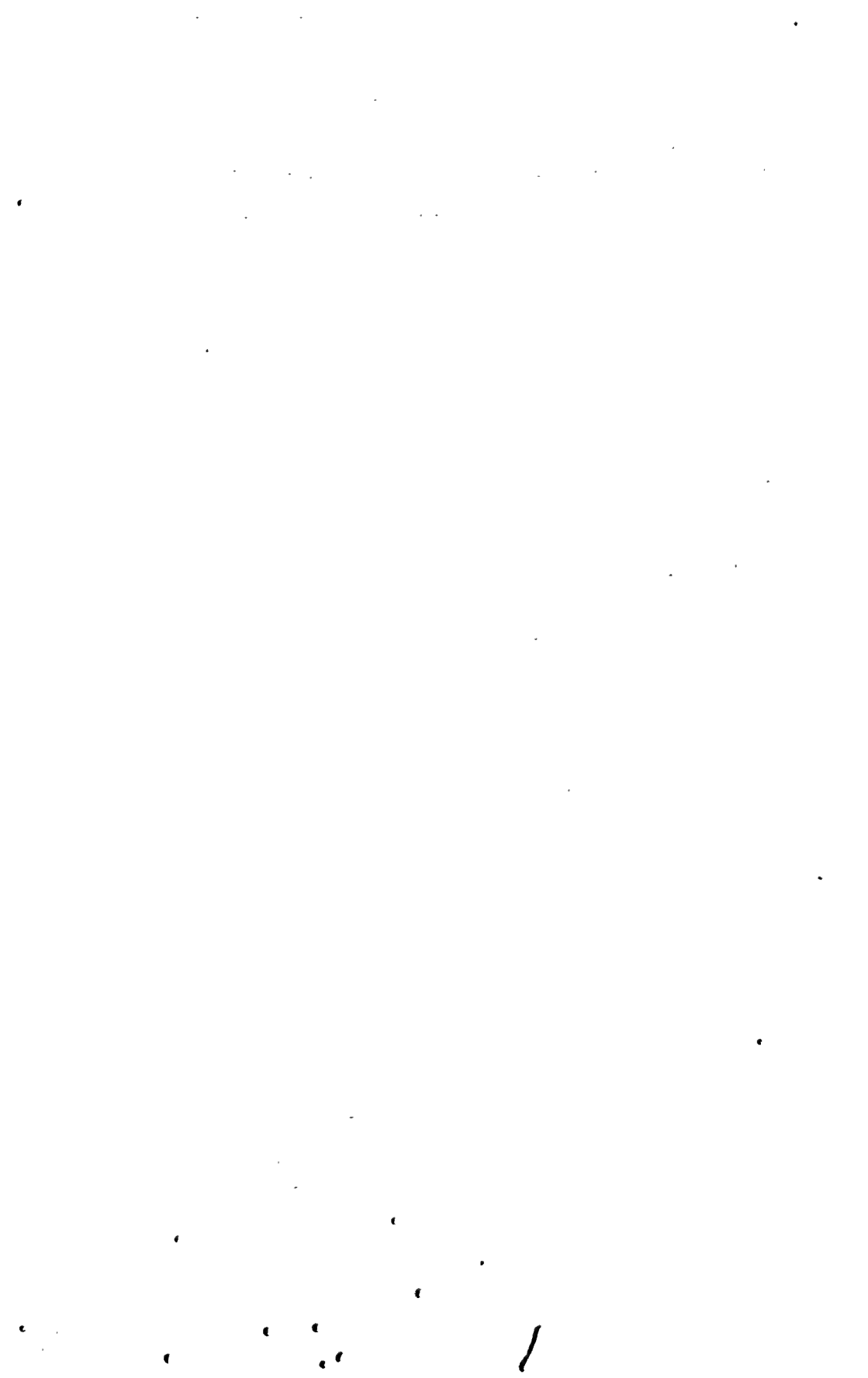

આંક ૪.

શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડની સ્થિતિ બતાવનારૂં સને ૧૯૧૬-૧૯ની સાલ
એરલે તા. ૧-૪-૧૬ થો તા. ૩૧-૩-૧૭ મુધો વર્ષ ૧ નું

સરવૈયું.

જ	ઊ
૫૭૮૬૫-૧-૩૧૧ શ્રી વોટસન મેમોરીયલ ફંડ	૧૭૫૦-૦-૪ ખર્ચ સાલ દરમીયાન ૮-૧૩-૩ કંટીનન્ટ ખર્ચ
૨૯૦૭-૧૩-૨ ઉપજ સાલ દરમીયાન	૬૭-૧૪-૦ છપામણી ખર્ચ
૨૪૧૯-૯-૭ બ્યાજના	૪- ૬-૦ ડેડસ્ટોક ખર્ચ
૪૭૬-૬-૭ વટાવ	૭- ૩-૭ દપાલ ખર્ચ
૫-૧૩-૦ પરચુરણ વેચાણ	૧૫૪૦- ૦-૦ પગાર ખર્ચ
૬- ૦-૦ ક્યુરેટરની શીમાંથી	૮૯-૧૩-૦ પુસ્તક ખરીદી ખર્ચ
૨૦૮૩ લેખે	૧૬- ૩-૦ પરચુરણ ખર્ચ
૨૯૦૭-૧૩-૨	૨૬- ૬-૦ શિક્ષા સંગ્રહ ખર્ચ
	૧૮- ૩-૦ સામાન દુરસ્તી ખર્ચ
	૧૦-૧૦-૬ મુસાફરી ખર્ચ
	૦- ૮-૦ સામાન સંગ્રહ ખર્ચ
૬૦૮૦૨-૧૪-૫૧૧	૧૭૫૦-૦-૪
આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ	૫૮૫૯૭-૬-૮ આજ્ઞામીવાર લેણા
ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.	૨૦૦૦૦-૦-૦ શ્રી વઢવાણ રેટ.
	૩૮૦૦૦-૦-૦ શ્રી એજન્સી ટ્રેડરી
	૯૫૭-૬-૮ પોસ્ટલ સે. ખેંક
	૫૮૫૯૭-૬-૮
	૧૫-૭-૫૧૧ સીલક બાકી રોકડી
	૬૦૮૦૨-૧૪-૫૧૧
	આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભભાઈ
	ક્યુરેટર વો. મ્યુ. ઓ. એ.

વોલસન મ્યુઝીયમ ઓફ એન્થ્રોપોલોજી અને ૧૯૧૬-૧૭ની સાલનો હીસાબ.

૬

૮-૧૨-૨ કંઠિજાંડ ખચ ખાતે ખા. પા. ૨૬

૧-૧૨-૬ કામઘો

૦-૧૫-૦ કુલરકેપ રી. ૦૧ પા. ૧૪૫

૧- ૨-૦ આકેલા મા ૪ રતલ ૧૪ પા. ૧૪૫

૦- ૧-૬ બ્લોટીમ પેપર તા. ૧ પા. ૧૪૫

૦- ૬-૦ કાંડે બોર્ડ સફેદ   ,,

૦- ૪-૦ બ્રાહ્મિન પેપર ભાગ નં. ૬ પા. ૧૪૫

૨-૧૨-૬

૧- ૪-૦ નોટ પેપર કવર વિગેરે

૦- ૮-૦ આશીશીયલ કવર નં. ૫૦ પા. ૧૪૫

૦- ૫-૦ નોટ પેપર પેટી ૧ હલકા પા. ૧૪૫

૦- ૬-૦ કવર ચોરસ નં. ૧૦૦ પા. ૧૪૫

૧- ૪-૦

૦- ૩-૯ કાંક, પેન વિગેરે

૦- ૦-૬ 'ઓ' નંબરની કા. ૦૧ પા. ૧૪૫

૦- ૧-૬ રીલીફ પેન કા. ૦૧ પા. ૧૪૫

૦- ૧-૬ કાચર પેન કા. ૦૧ પા. ૧૪૦

૦- ૩-૯

૨- ૦-૦ સાદી સ્ટીવન્સની બાઇલી ૧ બ્લુ બ્લેકની પા. ૧૪૫

૦- ૮-૦ બાખ રો. ૦૧ પા. ૧૪૫

૧- ૨-૦ કીત બાલ કુડી ૧૨ પા. ૧૫૦

૦- ૩-૦ પેનસીલ બ્લેન્કેટની નં. ૩ પા. ૧૫૦

૦- ૫-૦ ચુંદ વિલાયતીની શીશી ૧ નાની પા. ૧૫૧

૦- ૬-૦ ટાંકણી પાનાં ૪ નાનાં મ્હોટાં પા. ૧૫૪

૮-૧૨-૩

૬૭-૧૪-૦ હપામણી ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૬

૧૦-૧૪-૦ અરોહના બાવણુનો ત્રાંબો વિભાગ હપાવતાં પા. ૧૪૮

૫૭-૦-૦ સને ૧૫-૧૬નો વેા. મ્યુ.નો વાર્ષિક રીપોર્ટ હપાવતાં ખીલ

મુજબ પા. ૧૫૧.

૬૭-૧૪-૦

૪-૬-૦ ડેડરટોક ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૬

૪-૬-૦ ખુરશી નં. ૭ને નેતર બરાવતાં પા. ૧૪૪

૭-૩-૭ ટપાલ ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૨૬

૨-૪-૩ પોસ્ટ પેઇડ કામઝો ઉપર સાલ દરમીયાન

૩-૧૧-૦ સને ૧૫-૧૬ના વાર્ષિક રીપોર્ટ નં. ૧૧૮ ટપાલમાં રવાના કર્યા.

તેના પા. ૧૫૩

૦-૮-૪ પાર્સલ ચાર્જસ

૦-૪-૨ ડી. આર બંડરકરને શિક્ષા મોકલતાં પા. ૧૫૦

૦-૨૦૮ " પા. ૧૫૧

૦-૧-૬ " પા. ૧૫૨

૦-૮-૪

૦-૧૨-૦ મનીઝોરડર કમીશન તથા વી. પી. ચાર્જસના

૦-૭-૦ એન. એમ. ખીલીમોરીયાને રૂ. ૪૦ મોકલતાં પા. ૧૪૪

૦-૫-૦ બીલીશ ઇડિયા પ્રેસને રૂ. ૨૮ મોકલતાં પા. ૧૫૫

૦-૧૨-૦

૭-૩-૭

૧૫૪૦-૦-૦ પગાર ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૬

૧૨૦૦-૦-૦ આજમ કુચરેટરનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૧૦૦ લેખે

૧૨૦-૦-૦ શેખહુસેન લાલુનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૧૦ લેખે

૧૦૮-૦-૦ ઠા. ભેરામ ગોવીંદજીનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૮ લેખે

૯૬-૦-૦ બાલ જીવરામ નયુનો પગાર વર્ષ ૧નો માસિક રૂ. ૮ લેખે

૧૬-૦-૦ રમેશીયલ કારકુનનો પગાર

૧૫-૦-૦ માર્ચ માસનો પા. ૧૪૩

૧૦૦૦ એપ્રિલના દી. રનો ખા. ૧૪૫

૧૬૦૦૦

૧૫૪૦૦૦૦

૧૬-૩-૦ પરચુરણ ખર્ચ ખાતે ખા. પા. ૨૬

૯-૧૨-૬ આસલેટ

૩-૫-૦ ડબ્બો ૧ પા. ૧૪૭

૩-૪-૩ ડબ્બો ૧ પા. ૧૫૦

૩-૩-૩ ડબ્બો ૧ પા. ૧૫૪

૯-૧૨-૬

૦-૩-૬ દીવાસળી

૦-૧-૬ બંડલ ૧ પા. ૧૪૪

૦-૨-૦ ,, પા. ૧૫૪

૦-૩-૬

૨-૪-૦ પાણકોરું દુવાળ સાર

૧-૨-૦ હાથ ૯ પા. ૧૪૭

૧-૨-૦ ,, પા. ૧૫૨

૨-૪-૦

૨-૪-૦ છત્રી નોકરો ૩ વચ્ચે પા. ૧૪૭

૦-૧૨-૬ ધોખીને ઝોઝાડ વિચેરના ૧૩-૧૪, ૧૪-૧૫, ૧૫-૧૬ની
સાલના

૦-૪-૦ સાવરણી નં. ૧૨ પા. ૧૫૦

૦-૧-૦ પાવળું ૧ આસલેટ બરવાનું પા. ૧૫૦

૦-૯-૦ તાળાં નં. ૨ પા. ૧૫૦

૦-૧-૬ કુચી ૧ પીતલની કસાવત્ત પા. ૧૫૪

૧૬-૩-૦

૧૬-૧૩-૦ પુસ્તક ખરીદી ખર્ચ ખાતે ખા. પા. ૨૬

૪૦૦૦૦ કોર્પસ ઇન્ડીપેન્ડેન્સીનામ ઇન્ડિકાર, નોબુમ કબ્બું સુખના શિક્ષા ભેષ્ય
ફલીટ ફ્રેટ પા. ૧૪૭

૦-૪-૦ કાર્તિકી પંચાંગ પા. ૧૫૧

૭-૦-૦ ઠા. કમળશી દામોદર પાસેથી સેકન્ડ હેન્ડ બુક્સ ઐતિહાસિક નં.

૧૧ પા. ૧૫૧

૧૪-૯-૦ સુતનિપાત (પાલી) બુદ્ધ ધર્મ સંબંધી પા. ૧૫૪

૨૮-૦-૦ ઈંડિયન એન્ટીકવેરી તથા એપીગ્રાફીઆ ઇન્ડિકાનું વાર્ષિક લવાબખ
પા. ૧૫૫

૮૯-૧૩-૦

૧૮-૩-૦ સામાન દુરસ્તી ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૩- ૦-૦ પક્ષીઓનાં ઠાળીયાંને કાચ નખાવતાં પા. ૧૪૬

૩- ૭-૦ મેથીલેટેડ સ્પીરીટ બાટલી ૫ પા. ૧૪૯

૩-૧૧-૦ મેથીલેટેડ સ્પીરીટ બાટલી ૫ પા. ૧૫૦

(સર્પના બાટલામાં ઉમેરવા)

૦- ૧-૬ આંકડી ૧ ભોદાની પા. ૧૫૨

૭-૧૩-૬ બાકડો ૧ બેસી જતાં પાયા નવા નાંખી લેબોકરી મજબુત કરતાં
પા. ૧૫૪

૧૮-૩-૦

૦- ૮-૦ સામાન સંગ્રહ ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૦-૮-૦ કુંડું ૧ બે કટકે માટીનું ફ્લોવર પોટ જેવું પા. ૧૫૨.

૧૦-૧૦-૬ મુસાફરી ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૧૭

૧૦-૬-૬ જામનગર લોન નોટોમાં સુધારો કરાવવા જતાં પા. ૧૫૧

૦-૪-૦ સદરમાં પટ્ટાવાળાને પા. ૧૫૨

૧૦-૧૦-૬

૨૬- ૬-૦ શિક્ષા સંગ્રહ ખર્ચ ખાતે ખ. પા. ૨૭

૪- ૦-૦ રજપુતાનાના રૂપીઆ વિજેરે પારેખ ગુલામચંદ પાસેથી પા. ૧૪૬

૦- ૬-૦ અર્વાચીન હીરાચંદ દામોદર પાસેથી પા. ૧૪૬

૧- ૨ ૦ શાહજહાનને મેધાણી ધરમચંદ બેચર પાસેથી પા. ૧૪૩

૦-૧૪-૦ અર્વાચીન પરચુરણ બીક્ષ નં ૧૦ પા. ૧૪૮

(૩૫)

૨૦-૦-૦ પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન હિપયોગી પા. નેમચંદ નાથા પાસેથી
ખીલ નં. ૩૪ પા. ૧૫૩

૧૬-૬-૪

૧૭૫૦-૦-૪

આચાર્ય ગિરનારાંકર વલ્લભભાઈ
કચ્છરેટર વો. મ્યુ. એ. એ.

Central Archaeological Library,

NEW DELHI. 22484

Call No. 069.09(5432)/W.M.

Watson Museum of
Author—Antiquities

Title—Annual report
1912-13

